

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Osmanlı İmparatorluğu Tarihi

X

Zuhuri Danışman

ZUHURİ DANIşMAN
YAYINEVİ
P.K. 458 Büyük Postane
İstanbul

YENİ MATBAA

İSTANBUL—1965

Dördüncü Mehmed

Devrinin Devamı ⁽¹⁾

(Avcı Sultan Mehmed)

(19 uncu Osmanlı Pâdişahı)

(8 Ağustos 1648) (8 Kasım 1687) (2)

(18 Recep 1058), (2 Muharrem 1099)

İstanbul isyanları:
(ve Sadâret değişiklikleri)

Dokuzuncu cildin sonunda gördüğümüz gibi, eşkiyalıktan sadrâzamlığa getirilmiş olan Abaza İbşir paşa, kısa bir sadrâzamlıktan sonra başı kesilerek yerine, Kara - Murad paşa ikinci defa olarak tâyin edilmiştir. (11 Mayıs 1656)

Murad paşa, bu ikinci sadâretinde üç aydan fazla tutunamadı. Kendinden evvel Sipahîlerin sayısı 50 bine, Yeniçerilerin sayısı da 80 bine çıkarılmıştı. Bu miktar askerin maaşlarını tediye etmeğe hazinenin iktidarı yoktu. Murad paşa, bu malî müzayeka dolayısıyla müşkül mevkie düştü. Abaza Hasan gibi bir kısım şakilerin de Anadolu'da karışıklıklar çıkarmakta devam etmesi üzerine bir rivâyete göre azledil-

---

(1) Dördüncü Mehmed devrinin ilk günlerine ait bahisler dokuzuncu cildin sonundadır.

(2) İtizar: Dokuzuncu cildin 267 inci sahifesinin 4 üncü satırında Dördüncü Mehmed'in tahttan indirildiği tarih, mürettip hatası olarak 1682 gösterilmiştir. (1687) olarak tashihini rica ederiz.

di, diğer bir rivâyete göre de, tekaüt edilerek Hacce gitmesine müsaade edilmesini rica ederek istifa etti. Yerine Ayşe Sultanın zevci, Süleyman paşa tâyin edildi. (19 Ağustos 1656)

Aslen Ermeni olan Süleyman paşa da, uzun müddet sadâret mevkiini muhafaza edemedi. Girid seferi masrafı, kötü idare ve Yeniçerilerin devamlı serkeşlikleri yüzünden malî müzayeka hâd bir hal almıştı. Bu yüzden züyuf akçenin tedavüle çıkarılması, her sınıf halk ve asker arasında derin hoşnutsuzluklar husule getirdiği için Süleyman paşa da azledilerek mühr-ü hümayun, yıllardanberi bin bir mahrumiyet içinde Girid'de düşmana karşı hârikalar yaratan Deli - Hüseyin paşaya gönderildi (28 Şubat 1656). Sadâret kaymakamlığına da «Zurnazen Mustafa paşa» getirildi.

**«Çınar vak'ası», yahut,
vak'a-i vakvâkiyye (4 Mart 1656):**

Bu vak'aya, «Vakvak vak'ası» denilmesinin sebebi, ihtilâlde idam edilenlerin, Sultanahmed meydanındaki Çınar ağacına asılmasından dolayıdır. Gûya «Vakvak ağacı»nın meyvesi insan başı şeklinde imiş ve rüzgâr dolayısıyla bu başlar birbirine vurdukça (vak, vak) diye ses çıkarır imiş.

Vak'anın sebebi ve şekli şudur:

1 — İktisadî anarşi, sikkenin teğşişi ve bunun meydana getirdiği umumî hoşnutsuzluk.

2 — Saraydaki Ak ve Kara ağaların tegallübü,

3 — Muhteris devlet erkânının tahriki,

1 — Devlet idaresindeki istikrarsızlık, iç ve dış gaileler dolayısıyla hazinein müzayeka içinde bulunması yüzünden masrafları karşılamak, askerin mevacibini verebilmek için para ayarını düşürmek gibi en kötü yol tutulmuştu. Maaşlarını mağşuş akçe ile alan Yeniçeriler, bu para ile alış verişe gittikleri vakit, esnafın bu, ayarı bozuk parayı almadığını görmüşler, ihtiyaçlarını temin edememişlerdi. Esasen bir kısım asker de hiç maaş alamamıştı. Yine bu sırada Girid cenginden yeni gelmiş olan birkaç yüz asker de Ağa kapısına dayanarak:

«Biz Girid'te taşları yastık, toprağı döşek yapıp din uğruna gaza ettik. Dokuz aydır maaş almadık. İstihkaklarımız verilsin» dedikleri vakit Kul - kethüdası Osman Ağa bunlara hakaretle muamele etmişti. Hakaret gören neferler, Yeniçeri odalarına giderek yoldaşlarına yana yakıla acıklı hallerini ve kethüda tarafından kendilerine revâ görülen muameleyi anlattılar. Yeniçeri ocağında bu yüzden bir kıvıldama başladı. Maaşlarını tamamen alamamış olan Sipahiler de, elebaşlarından Hasan Ağa, Şamlı - Mehmed, Krakaş - Mehmed'in kışkırtmalarıyla Yeniçerilere iltihak ettiler.

2 — Daha evvelki bahislerde izah ettiğimiz gibi, Enderun ağalarının yardımı ile, Yeniçeri zorbalarının hakkından gelinmiş ve ağalar saltanatına nihayet verilmişti. Fakat bu defa da, saraydaki Ak ve Kara ağaların saltanatı başlamıştı. Enderun ağaları, pâdişaha bile kafa tutacak şekilde cür'etlerini arttırmışlar, sadrâzamların, vezirlerin azil ve tâyinlerine karşımağa başlamışlar ve bu yüzden devlet düzeninin hakikaten çığırından çıkmasına sebep olmuşlardı. Yeniçerilerin esasen bu Enderun ağalarına kin ve gayızları vardı.

3 — Bütün bunlardan sonra da, bazı devlet adamlarının askeri teşvik etmiş olmaları ihtimali de vardı. Sadâret mühürü Girid'te bulunan Deli - Hüseyin paşaya gönderildikten sonra sadâret kaymakamı olan «Zurnazen Mustafa paşa» nın, fırsattan istifade ederek kendi sadrâzamlığını temin edebilmek için askeri isyana tahrik ettiği de rivâyet edilir.

İşte bu sebepler yüzünden Yeniçeri ve Sipahiler At meydanında toplanarak, işlerin çığırından çıkmasına sebep olarak gösterdikleri 30 kişinin başlarını istemeğe karar verdiler. Asiler, ertesi günü, yâni (4 mart 1656) da At meydanında toplanarak pâdişahı ayak divanı yapmağa davet ettiler. Pâdişah divana çıkmadı. Yalnız Yeniçeri ağası Mehmed ağa ile Kul kethüdası Osman ağa azledildi. Asker dağılmadı. Daha ertesi günü, kendilerine nasihat için giden Kara - Abdullah'ı âsi asker, Bab-ı hümayu n önünde parçaladı. Âsilerin dağılmaması üzerine Dördüncü Sultan Mehmed, Alay - Köşküne gitti, âsi asker de köşkün önüne geldi. Asilerden Mehter - Hasan, Şamlı - Mehmed ve Karakaş - Mehmed ileri çıktılar. Hasan ağa pâdişaha hitaben uzun bir şikâyetle bulundu ve hülâsaten şunları söyledi:

«Allaha şükür pâdişahımız kemal haddine erişmiştir. İstiklâl ile hareket edecek yaşa gelmiştir. Girid cengi bütün şiddeti ile devam etmekte ve oradaki askere yardım edilmemektedir. Pâdişah kul ile, kul hazine ile, hazine reâyâ ile vücut bulur. Reâyâ da adaletle huzura kavuşur. Kullarının hali perişandır. Ulûfe yüzü görmezler. Verilen ulûfe de kızıl bakırdır. Züyûf akçedir, esnaf nezdinde geçmez. Pâdişahımıza yakın olan ağalar devlet umuruna karışarak işleri berbat etmektedirler. Bu gibi muzır şahsiyetlerin vücutlarının izâlesinden başka çare yoktur.»

Hasan ağa bunları söyledikten sonra cebinden bir avuç kızıl akçe çıkararak:

«İşte bize verilen züyûf akçe bunlardır» dedi ve akabinde bîrûn ve Enderun erkânından 30 kişinin adları yazılı bir liste sundu.

Sultan Mehmed:

«Bu listede isimleri yazılı olanların malları müsadere edilsin ve kendileri sürgün edilsin. Fakat katillerinden vaz geçilsin.»

Dedi ise de asker arasında şiddetli homurtular başladı ve şu sözler işitildi:

«Bu listede isimleri yazılı olanların malları müsadere istemeyiz!» Şu hale göre vaziyet birdenbire vahim bir şekil almış oluyor, asker pâdişahı hal'etmek niyetinde olduğunu âlenen söylemiş oluyordu. Bunun üzerine Dördüncü Mehmed kâğıt ve kalem istedi, Bostancıbaşıya hitaben bir hatt-ı hümayun yazdı. Bu hatta göre Darüssâade ağası Behram ağa ile, Kapı-Ağası Bosnevi - Ahmed ağa ve Raco - İbrahim ağa derhal boğularak cesetleri saray duvarlarından dışarıya atıldı. Hâs Odabaşı - Hasan ağa ile, Hoca Bilâl ağa ve Hazinedar Yusuf ağa, bahçe duvarlarından iplerle sarkarak deniz yoluyla Üsküdüre kaçmışlardı. Pâdişah Bilâl ağavı kurtarmak istedi ise de asker ayak diredi. Hasan ağa ve Hazinedarı Yusuf ağa da yakalanarak boğuldu ve cesetleri dışarıya atıldı. Daha ertesi günü valide Sultanın müsahebisi Melekî kalfa ile zevci Şaban Halife de yakalanarak boğuldular. 30 kişilik listede adı bulunanlardan Gümrük Emîni - Hasan ağa, Tersane Emîni - Mehmet efendi, Deli Birader - Ahmet ağa, Tophaneli Mustafa ağa ve Mimar Mustafa ağalar bulunamadıkları

için evleri mühürlendi ve aranmalarına devam edildi.

Sabık Defterdar Halıcı-zâde Mehmed paşa, Züyûf akçe verdiği töhmeti ile birinci gün Yedikuleye hapsedilmişti, dördüncü günü o da cellâda verildi.

İhtilâl günlerinin garip olaylarından olmak üzere şu vak'a da ibrete şayandır:

Çavuşbaşı - Mahmud ağa, sâkin, sessiz, hiç bir işe karışmaz bir adam idi. Bir gün nasılsa Kapıcılar odasına hapsedilmiş, fakat hiç bir kabahati olmadığı için derhal salıverilmişti. Zavallı Mahmud ağa, hemen evine gidip kurtuluşu şerefine birkaç kurban kesmişti. Yeniçeriler, kapı önünde kurban kanlarını görünce: «Bize rağmen hapisten bırakılmıştır» diyerek zavallı Mahmud ağayı parçalamışlardır.

Bundan sonraki günlerde de yine âsilerin defterine yazılı şahıslar yakalandıkça öldürülmüştür. Bu hâdise sırasında öldürülenlerin hepsinin cesetleri Sultanahmet meydanına sürüklenerek götürülmüş ve oradaki büyük çınar ağacına asılarak günlerce orada bırakılmıştır. Öyle ki, çınar ağacı günlerce, salkım salkım insan cesetleriyle görünmüştür. İşte bu yüzden ki bu isyan hâdisesine «Vak'a-i Vakvakiye» denilir.

Dört saatlik sadrâzam, Zurnazen

Mustafa paşa (5 Mart 1656):

Biraz evvel yazdığımız gibi sadrâzamlık mührü, Girid serdârı meşhur Deli - Hüseyin paşaya gönderilmiş ve Zurnazen Mustafa paşa da sadâret kaymakamlığına getirilmişti. Mustafa paşa ne yapıp yaparak, kendi sadrâzamlığını temin etti. Ve Girid'e gönderilen sadâret mührünün geri çevrilmesi için de alelâcele Sipahi Mehmed ağa gönderildi.

Zurnazen Mustafa paşa haris bir adamdı. Hattâ, bu askeri isyanı onun teşvik ettiği de söylenir. Bütün maksadı sadrâzam olmaktı. Ve nihayet olmuştu da... Vezir-i âzam olur olmaz hemen tebrikleri kabul ederek bütün erkân-ı devlete hil'atler giydirdi. Fakat Mustafa paşanın ikbali uzun sürmedi. Asker Zurnazen Mustafa paşayı beğenmemişti. Zorba Hasan ağa rikâb-ı hümayuna «Mustafa paşa zavallı bir adamdır. ona başka bir memuriyet verilerek sadrâzamlığa müsteit kul-

larından biri nasbolunmak münasıptır» şeklinde haber gönderdiği için, tâyininden dört saat sonra Mustafa paşa azledilerek yerine, Silistre'de bulunan eski sadrâzamlardan Siyavuş paşa tâyin edildi. (5 mart 1656)

Zurnazen Mustafa paşa sadrâzam olur olmaz defterdarlığa Karagöz - Mehmed efendiyi tâyin etmiş ve bu zavallı da, zorbaların listesinde mevcut değil iken âsiler tarafından öldürülmüştür. Zamanın şairlerinden biri şu mısraları yazmıştır:

Çalcak zurnasını çıktı cebinden karagöz

Siyavuş paşanın sadrâzamlığı uzun sürmedi. Esasen hasta idi, iki ay zarfında ancak bir kere divana çıkabilmişti. Buna rağmen Siyavuş paşa İstanbul'a gelip makamına oturur oturmaz ilk iş olarak kendi makamına rakip olabilecekleri ortadan kaldırmak oldu.

İstifa eden Şeyhülislâm Hüsam - zâdenin yerine getirilen «Memik - zâde Mustafa» efendi de azledilerek, cerbezeliği ve cesareti ile tanınan Hoca - zâde Mes'ud efendi bu makama getirildi.

Siyavuş paşa, zurnazen Mustafa paşayı Erzurum vâililiğine, Kara Mustafa paşayı Zurnazenden açılan Kaptan-ı Der-yahğa, eski sadrâzam Süleyman paşayı Bosna vâililiğine gönderdi. Değerli bir insan olan yeni defterdar, Defterdar - zâde Mehmed paşayı kendi makamı için rakip telâkki ederek idamına ferman aldı. Fakat adaletin ne güzel tecellisidir ki, Defterdar - zâde Mehmed paşanın idam edildiği gün kendisi de ölmüş ve Defterdarın cenazesi Süleymaniye'de, Siyavuş paşanın cesedi de Sultanahmet'te aynı gün ve saatlerde musallâ taşına konmuştur.

Boynu yaralı - Mehmed paşanın sadrâzamlığı: (26 Nisan 1656)

Siyavuş paşanın bir ay 22 günlük sadâretten sonra vefâtı üzerine yerine, Cânîk Türkmenlerinden «Boynu Yaralı veya Boynu Eğri - Mehmed paşa» getirilmiştir.

Meydan Ağaları devri:

Daha evvelki bahislerde gördüğümüz gibi, Dördüncü Mehmed'in saltanatının bu ilk senelerinde devlet idaresi şunun bunun tesir ve nüfuzundan hâli kalmamıştı. Önce Yeniçeri zorbalarının bütün devlet işlerine hâkim oldukları bir devir 2 sene 10 ay devam etti. Ondan sonra «Saray ağaları» devri başladı ve dört seneden fazla sürdü. Bu devirde bütün aziller ve nasıblara, devlet idaresine tamamen Ak ve Kara ağalar hâkimdi.

Nihayet son «Sultanahmed vakası veya Çınar vak'ası, yahut ta vak'a-i Vakvakiye» denilen hâdise dolayısıyla Sipahî zorbalarının tegallüp ve tahakkümü devri başladı ki halk bu sipahî zorbalarına «Meydan Ağaları» derdi. Bu Sipahî zorbalarının en mühimleri Hasan ağa, Şamlı - Mehmed, Karakaş - Mehmed, Yamak - Ali, Kara - Osman ve hempaları idi. Bunlar idam edilenlerin mal ve mülklerini yağma ederek büyük servet sahibi olmuşlar, kendilerine muhteşem konaklar ayırmışlar, devlet dairesinde işi olanların işlerini haksız da olsa zorla yaptırmak suretiyle zengin olma yolunu tutmuşlar, her biri yetmiş seksen kişilik hempalarıyla İstanbul sokaklarında ihtişam içinde dolaşarak, dehşet saçarak her türlü rezaleti icraya başlamışlardı.

Meydan ağalarının rezaleti İstanbul'da herkesi canından bezdirmişti. Nihayet erbab-ı namustan reis-ül-küttab Şami - zâde ile, Defterdar Sarı - Abdullah efendiler bu zorbaların ahvalinden sadâret kaymakamı Yusuf paşa ile, Şeyhülislâm Mes'ud efendiye dert yandılar. Devlet erkânı arasında zorbaların tegallübüne nasıl nihayet verileceği hususları günlerce ve gizlice görüşüldü. Yeniçeri ocağından istifade edilmesi düşünüldü ve ocağın gün görmüş ağalarından Kara Hasan - oğlu Hüseyin ağa gizlice davet edilerek fikri soruldu. Onun tavsiyesiyle Yeniçeri kethüdalığına, devşirmelerin kendisinden memnun oldukları Keçeci - oğlu Mehmed ağa getirildi.

Bu sırada Anadolu'da, vaktiyle idam edilen İbşir paşanın döküntüleri Seydi Ahmed paşa ile Abaza - Hasan ağanın etrafında toplanmak suretiyle isyan halinde bulunuyorlar ve ellerine geçirdikleri Sipahileri katlediyorlardı. İstanbul'a ka-

çabilen Sipahilerin şikâyetleri üzerine İstanbul'daki Sipahî zorbaları da harekete geçip, pâdişahın bizzat Seydi Ahmed Paşanın üzerine ordu ile sefere çıkmasını istemeğe başladılar. Ve bu maksatla (4 mayıs 1656) da At meydanında toplandılar ve isteklerini pâdişaha arzı karar verdiler. Kara Hasan - oğlu Hüseyin ağa, Sipahiler tarafından görünerek onları bu hususta teşvik etmekte idi. (8 Mayıs 1656) da tuğlar Cebehane önüne dikildi.

Bundan sonra da sefer hususlarını görüşmek üzere vezirler, ulemâ, Yeniçeri ve Sipahî ağaları saraya davet olundu. Toplantıda Yusuf paşa Sipahî zorbalarına:

«Anadolu'ya yapılacak seferde bizzat pâdişahın bulunmasını ne sebeple istediniz?» diye sordu. Sipahî zorbalarından Hasan ağa ortaya gelip gurur ve azametle:

«Seydi Ahmed paşa Anadolu'da Sipahi yoldaşlarımıza zulüm ile Anadolu'yu harap etti.

Bizzat pâdişahımız hareket etmedikçe anın def'i mümkün değildir!» şeklinde, Nâima'nın ifadesine göre bir sürü «haliyat» etti.

Bunun üzerine Yusuf paşa Şeyhülislâma dönerek:

«Efendi hazretleri, Seydi Ahmed paşa üzerine pâdişahın hareketi meşru olur mu?» diye sordu. Şeyhülislâm da:

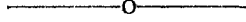
«Meşru olmaz, tedip ve itaati için vezirlerden bir kulları gönderilmek kâfidir.» mütalâasında bulundu. Bunun üzerine daha evvelden devlet erkânı tarafından hazırlanmış olan Yeniçeri ağalarına soruldu. Yeni kul kethüdası ileri çıkıp:

«Şevketlü pâdişahımızın kılıcı uzundur. Seydi Ahmed paşa üzerine bir vezir göndermek kâfidir, pâdişahımızın hareket-i hümayununu ocağımız makul bulmaz» deyince, Sipahî zorbaları hiddetle ortaya atılıp edep ve terbiye harici bir takım sözler sarfedince, Kara Hasan - oğlu Hüseyin ağa ayağa kalktı ve Şeyhülislâma hitap ederek:

«Benim sultanım, pâdişah üzerine tahakküm ile, memleket nizamının efsad edilmesine sebep olanlara şer'an ne lâzım gelir?» diye sordu. Müftü de: «Siyaset kılıcı ile vücutlarının ortadan kaldırılması icap eder» cevabını verdi. Bunun üzerine Yeniçeri Ku kethüdası Keçeci - oğlu, Muhzır Bodur Süleyman ve diğer ocak ağaları derhal Sipahî zorbalarının

üzerine hücum ederek Hasan ağa, Şamlı - Mehmed, Yamak-Ali ve Kara-Osman'ı öldürerek cesetlerini dışarıya attılar. Bunu gören Sipahi zorbaları dağıldı. Derhal İstanbul kapıları kapanarak kaçan Sipahi zorbalarından yakalananlar idam edildi ki bunlar 20 kadardı.

Böylece, meydan ağaları devri de sona ermiş oldu.

ANADOLU İSYANLARI

Korkunç bir şiddetle Anadolu'daki isyanları bastıran Dördüncü Sultan Murad'tan sonra, Sultan İbrahim zamanında devlet idaresinin kadınlar, ağalar ve acz içinde çırpınan beceriksiz devlet ricali elinde olması yüzünden Anadolu'da huzur tekrar bozulmuş, yer yer isyanlar alıp yürümüştü. Bu isyanlar, en ziyade Anadolu Türk halkının zulüm görmesine, canından bizar olmasına, mal ve mülkünün yağma edilmesine sebep oluyordu. Sancak ve eyâlet beyliklerini İstanbul'da para ile satın alan devlet memurları, verdikleri parayı kısa bir zamanda birkaç misli olarak elde etmek için halkı ağır vergilerle soyuyorlardı. Ağır vergiler yüzünden çaresiz kalan Anadolu köylüsü, çiftini çubuğunu bırakıp şehirlere taşınıyor, bu suretle köyler boşalıyor ve tarlalar ekilmez oluyordu. Aynı zamanda bu «çift bozan köylüler» geçim kaygısıyla, mütegalibelerin yanına sığınıyor, yahut fırsattan istifade ederek köy ve kasabaları soymak üzere dağa çıkan eşkiyanın maiyetine levant ve sekban yazılıyordu. Böylece Anadolu Türklüğü, devşirmeler, mürtekip ve mürteşi devlet adamları tarafından zorla eşkiyalığa sevk edilmiş oluyorlardı. Şu hale nazaran başa geçen şakilerin maksadı yağma ve talân olsa bile, onların yanındaki Anadolu köylüsü, hükûmet merkezinin zulüm ve gadrine karşı baş kaldıran ihtilâlciler meşru müdafaa durumunda oluyorlardı.

Sultan İbrahim devrinde başlayıp, Dördüncü Mehmed zamanında Köprülü - Mehmed paşa zamanına kadar devam eden zaman zarfında bu şekilde Anadolu'da devlete karşı ge-

lenlerin en marufları «Kara Haydar - oğlu, Katırcı - oğlu, Gürcü - Abdünnebi, Abaza - Hasan ve Seydi - Ahmed paşa» lardır.

Kara - Haydar oğlu isyanı:

Şayan-ı dikkat bir şahsiyettir. Sultan İbrahim zamanında devşirmelerin zulümlerine karşı, başına topladığı muztarip Anadolu halkı ile birlikte isyan etmiş genç, Evliya Çelebi'nin rivâyetine göre daha bıyıkları yeni terlemeğe başlamış, yakışıklı ve kahraman bir kişi idi. Babası Kara - Haydar da eşkiya idi ve Uluborlu'da Veli baba tekkesinde yatarken bir baskına uğrayarak öldürülmüştü. Babasının intikamını almak üzere de işte bu Kara - Haydar oğlu Mehmed bey, Katırcı - oğlu Mehmed ile harekete geçmişti. Ilgın ve Akşehir arasında faaliyete başladı. Evvelâ üzerine İbşir paşa gönderildi. Söğüd yakınlarında Kara - Haydar oğlunu bastırdı ise de yakalayamadı. Kaçmağa muvaffak olan Kara - Haydar oğlu tekrar adamlarını topladı. Bu defa da üzerine Anadolu vâlisi Küçükçavuş - oğlu Ahmed paşa gönderildi. Ahmed paşa Kara - Haydaroghlunu Karahisar yakınında mağlûp etti ise de, bu galibiyete güvenen Ahmed paşa hiç bir ihtiyat tedbiri almaksızın Sandıklı ovasında çadır kurduğu sırada Kara Haydar oğlu anı bir baskınla paşayı esir etti ve Ahmed paşayı:

«Bir takım bayır aşmazlara güvenerek, benim gibi başından geçmiş bir adamın önüne çıktığın için seni acemiliğine hürmeten serbest bırakıyorum. Hadi git! Bir daha kullanmadığın askerle, galip gelececeğin düşman önüne çıkma!» diyerek soydu, başında yalnız bir külâhla bir ata bindirerek salıverdi. Fakat paşa daha ordugâhtan çıkar çıkmaz Kara - Haydar oğlunun arkadaşı Katırcı - oğlu gelerek Haydar oğluna: «Bire oğlan! Ben ve sen onun eline geçmiş olsaydık şimdi başımız şu meydanda yuvarlanırdı. Öyle bir düşmanı insan sağ koyar mı?»

Diyerek arkasından yetiştirdi ve Küçük Ahmed paşayı öldürdü ve Ahmed paşanın maiyetindeki Sarıca ve Sekbanlar da eşkiya tarafına geçti. (1648).

Bunun üzerine Kara - Haydar oğlu üzerine, sabık Bosna vâlisi Ketenci - Ömer paşaya Anadolu vâililiği de verilerek gönderildi. Kara - Haydar oğlu bu sırada Karahisar kasabası üzerine yürümüş bulunuyordu. İstanbul hükûmeti, Dördüncü Murad'ın silâhtarı Sinan - zâdenin kardeşi Mehmed paşa bütün kuvvetiyle Kara - Haydar oğlu üzerine gönderildi. Mehmed paşa, Abaza Hasan'ı mütesellimlik ile İsparta'ya göndermişti. Kara - Haydar oğlu da İsparta yakınına gelerek halktan istediği 30,000 kuruşu beklerken Abaza Hasan ansızın bastırarak yakaladı ve derhal İstanbul'a götürdü. Kara-Haydar oğlu bu müsademe sırasında oyluğundan yaralanmıştı. Kara - Haydar oğlu Üsküdardan İstanbul'a geçirilirken Evliya Çelebi de orada bulunmakta idi. Onun anlattığına göre Kara - Haydar oğlu iki at koşulmuş bir taht-ı revan içinde götürülmekte idi.

Evliya Çelebi onunla konuşmuş ve onu, Girid'te Deli - Hüseyin paşanın yanına gitmek şartıyla affettirmeği vaademişti. Kara - Haydar oğlu sadrâzam Sofu - Mehmed paşanın huzuruna çıkarıldı. Sofu - Mehmed paşa ona (Niçin eşkiyalık yaptığını) sordu. Genç şaki, sadrâzamı Mevlevî külähi ile görünce ona şöyle hitap etti:

«Dede efendi! Kurt oğlu kurt idim. Kişi aldığını satar, babasından, anasından gördüğünü işler. Elhüküm-ü lillâh...» cevabını verdi. Sofu - Mehmed paşanın (halktan aldığı paralarını, hazinelerini nerede sakladığı sorusuna da şu dikkate şayan cevabı verdi:

«Bu, mahşerde olacak sualdir. Bu kadar kan döktüğüm, bu kadar şehirler yakığüm, bütün fenalıklarımı itiraf etmek için midir? Koca vezir! Gün akşamlıdır, dün doğdum, bugün ölürüm. Hemen sen işini gör!»

Bu merdane cevap karşısında ihtiyar Sofu - Mehmed paşa cellâda hemen idamını emretti. Haydar oğlu bir at üzerine bindirilerek Parmakkapıda asıldı. (12 Kasım 1649).

Katırcı - oğlu:

İsparta mıntakası Türkmenlerindendir. Bir vakit Kara - Haydar oğlu ile birlikte hareket etmişti. Onun ölümünden

sonra, onun adamlarının başına geçerek eşkiyalığa devam etti. Bir aralık, Gürcü - Nebi ile birlikte İstanbul üzerine yürütenler arasında bulundu. Bundan sonra Seydişehir taraflarında şekavete devam etti. Bu sırada Hâmideli sancak beyi Topal - Mehmed paşa ile çarpışarak adamlarının mühim bir miktarını kaybettikten sonra Çay kasabası âyanı İsa ağayı, İstanbul hükûmeti tarafından affını temin etmek üzere vasiyetta yaptı. Sadrazam Kara - Murad paşa da onu affetmeğe taraftardı. Nihayet Katırcı - oğlu İstanbul'a geldi. Affını müteakip Karaman vâililiği ve İsparta Sancak beyliklerine tâyin olundu. Daha sonra Abaza - Hasan üzerine serdâr tâyin edildi. İbşir paşa ile Abaza Hasan'ın müşterek kuvvetlerine karşı mağlûp oldu.

Daha sonraları Katırcı - oğlu Girid'e gitti. Hattâ bir gün vezir-i âzam ve serdâr Köprülü - Fadıl Ahmed paşa Girid dağlarında hareket ederken yanında bulunan Katırcı - oğluna dönerek ve dağları göstererek:

«Ne güzel dağlar değil mi?» demek suretiyle Katırcı - oğluna eski eşkiyalık devrini hatırlatmış, zeki bir adam olan Katırcı - oğlu da:

— Öyledir devletlû, fakat eskisi gibi geçit vermez!

Demek suretiyle ıslâh-ı hal ettiğini anlatmıştır. Katırcı - oğlu 1688 yılında Girid'in Kandiye muhasarası sırasında şehit olmuştur.

Gürcü - Abdünnebi:

Vezir-i âzam Gürcü - Mehmed paşa ile, Adana vâlisi Cafer paşanın akrabasındandır. Dördüncü Murad devri Sipahî zorbalarındandı. Yakalandıktan sonra affedildi. Sarayda hizmete alındı. Daha sonra sadrazam Ahmed paşadan Safed sancağını ve voyvodalığını 30 000 kuruşa almıştı. Dördüncü Mehmed'in tahta çıkışı sırasında bu para kendisinden bir kere daha istenilmiş ise de bunu vermemek için mazlûm sipahîlerin hâmililiğini bahane ederek Niğde taraflarında isyan etmiş ve İstanbul üzerine yürümeğe başlamıştı.

Katırcı - oğlu da kendisine iltihak etti. Gürcü - Nebi sadrazam Murad paşaya bir mektup gönderdi. Bu mektubunda:

«Elhamdülillah biz de müslümanız ve pâdişahın harem-i hassından çıkmışız. Ol zalim ve katil Mehmed paşa, nâhak yere bizi kırıp husûsâ bunca zaman harem-i hasta hizmet etmiş yiğitlerin, kanun üzere ekmeklerini istedikleri için, kanlarına girip katletti. Ve hakkımızda kâfirler gibi katilleri vaciptir diye fetvalar verildi...»

Sadrâzam Kara - Murad paşa mektubu Yeniçeri ve Sipahilerin huzurunda okudu. Yeniçeri ağası Kara - Çavuş, Sipahilere, âsilerle müttefik olduklarını söyledi. Sipahiler yemin ederek bunu reddettiler. Bunun üzerine Yeniçerilerle birlikte Sipahiler de âsi Gürcü - Nebi üzerine gitmeğe yemin ettiler. Bunun üzerine Yeniçerilerle birlikte Sipahiler de âsi Gürcü - Nebi üzerine gitmeğe yemin ettiler. Erzurum vâlisi Tavukçu - Mehmed paşa serdâr tâyin olunarak Yeniçeri ve Sipahilerle birlikte İzmit'e sevk edildi. Gürcü - Nebi'nin kuvvetleri de İzmit önüne geldi. Katırcı - oğlu Yeniçerilere hitap ederek : «Yoldaşlar! Bizim sizinle cengimiz yok..» deyince Yeniçeriler ateş etmekten vazgeçtikleri gibi pek çoğu da âsilere iltihak etti. Tavukçu - Mehmed paşa mecburen İstanbul'a çekildi. Bunun üzerine Haydar ağa - zâde serdâr tâyin edilerek Gürcü - Nebi kuvvetleri üzerine gönderildi. Bulgurlu - tepede istihkâmlar kazmağa başladı (2 Temmuz 1649).

Gürcü Nebi harp etmek taraftarı değildi. Kendisine Türkmen ağalığı verilmek ve yanındaki adamlara da sancak beylikleri verilmek suretiyle anlaşma niyetini izhar etti ise de İstanbul kuvvetlerinin başında bulunanlar harp taraftarı idi. (7 temmuz 1649) da Katırcı - oğlu Tavukçu - Paşa ile cenge tutuştu. Osmanlı ordusu bozuldu. Eğer Katırcı - oğlu takip etseydi vaziyet tehlikeli olabilirdi. Fakat gece âsiler Gebze'ye çekildiler.

Bundan sonra Gürcü - Nebi Niğde, Katırcı - oğlu Söğüt, Kazaz - Ahmed te Akşehir taraflarına, sadrâzam da İstanbul'a gitti. Bu üç eşkiya reisinin, başlarını getireceklere mükâfatlar vaadолundu, fermanlar neşredildi. Katırcı - oğlu Mudurnu taraflarında halka karşı çok vahşice zulümlerde bulundu. Kazaz - Ahmed Akşehir'de ele geçirilerek İstanbul'a

gönderildi ve Parmakkapı'da asıldı. Kırşehir beyi İshak bey de Gürcü'yü ansızın basarak başını İstanbul'a gönderdi. (1649).

Abaza - Hasan Ağa ve İbşir paşa isyanları:

Abaza - Hasan, evvelce isyan ettiğini gördüğümüz Kara-Haydar oğlunu yakalıyarak İstanbul'a götüren adamdır. O vakit bu hizmetine mükâfaten Yeni - İl voyvodalığı verilmişti. Fakat bir sene sonra bu vazife Yeniçeri kethüdasının iltiması ile Ak - Ali adında birine verildi. Hasan ağa da İstanbul'a gelerek kendisine yapılan haksızlıktan dolayı evvelâ ocak ağalarına, sonra da sadrâzama şikâyetlerde bulundu ve hazineden 60.000 kuruş alacağı olduğunu iddia etmeğe başladı. Vezir-i âzam Melek - Ahmed paşa kendisine:

«Hasan, sözü uzatma, vakti iki eyle, görelim ahvalına bir suret verilir.» diyerek dışarı çıkardı. O sıralarda ocak ağaları saltanatı devam etmekte idi. Biraz sonra kendisine, vilâyetine bir an evvel çıkıp gitmesi emri verildi. Hasan ağa, İstanbul'da kalırsa ocak ağaları tarafından öldürüleceğini tahmin ettiği için hemen Üsküdar'a geçti. Ve kendisi gibi hükümetten memnun olmıyan Konyalı Hasan, Kör - Mehmed, Cudi Yusuf gibi zorbalarla birleşti ve İstanbul'a haber göndererek Sarı - Kâtip, Deli - Birader, Gadde - Mehmed'in başlarını istedi. Ağalara karşı âlenen baş kaldırdı. Kendisine birkaç kere, vilâyetine gitmesi için emirler verildi ise de dinlemedi. Nihayet kendisine, talep ettiği altmış bin kuruşa mukabil 30 bin kuruş gönderildi. Abaza - Hasan ağa buna karşı:

«Bizim hakkımızı kesmekle, gideceğimiz vilâyetin halkına acımıyor musunuz?» sualine karşı da İstanbul'dan:

«Buradan gitsinler de, isterlerse Anadolu'yu ateşe versinler!» şeklinde bir cevap aldı. Şu cevap, devleti idare edenlerin, devşirmelerin, mazlûm Anadolu Türkleri hakkında ne kadar hainane bir düşünceye malik olduklarını gösterme bakımından cidden dikkate şayandır.

Abaza - Hasan ağa artık daha fazla durmadı, çekip Anadolu'ya gitti. Bolu ile Gerede arasında, ocak ağalarından meşhur Bektaş ağaya ait 30.000 kuruş ile at ve deve katarlarını

zaptetti. Bolu taraflarındaki şakilerden Köle - oğlu maiyeti ile birlikte Abaza - Hasan'a iltihak etti. Abaza, Kastamonu taraflarında yakaladığı Yeniçerilerin burun ve kulaklarını keserek öldürmeğe başladı. Köle - oğlu, Bolu taraflarını kasıp kavurmağa başladı. Fakat Bolu'da Süleyman ağa adında cesur bir adam, bir fırsatını bulup Köle - oğlunu ele geçirerek İstanbul'a gönderdi ve orada Parmak-Kapıda asıldı.

Kendisine Bolu sancak beyliği verilen bölük halkından Canbolat Deli - Hasan ağa, Üsküdar'a geçerek çadır kurdu ve adam toplamağa başladı. Fakat bir gece adamlarından bir kaçı sancak beyliğine ait alemler ve tuğlarla birlikte Abaza-Hasan paşa tarafına geçiverdi. Bu yüzden:

A Benli Hasan, tuğlar nice oldu?

şeklinde alaylı türkülere mevzu oldu.

Abaza - Hasan paşanın üzerine Sivas vâlisi İbşir paşa gönderildi. Fakat İbşir paşa, Abaza - Hasan üzerine yürümedi. Daha ziyade onunla anlaşmış görünüyordu. Bu defa Abaza üzerine Karaman vâlisi Katırcı - oğlu gönderildi. İbşir paşaya da Bağdad vâlliliği verildi ise de, İbşir, serdârlığın Katırcı - oğluna verilmesini hazmedemiyerek bu defa resmen Abaza ile birleşti. Vukua gelen muharebede Katırcı - oğlu Aksaray taraflarında mağlûp oldu. Bu suretle İbşir paşa da resmen devlete karşı âsi vaziyetine girmiş oldu. Abaza ile İbşir birleşince 30,000 kişilik muazzam bir kuvvete sahip olmuşlardı. Sipahiler İbşir paşayı, İstanbul'a giderek vezir-i âzamlığı almağa teşvik ediyorlardı. Abaza - Hasan ve İbşir paşalar, etrafı yağma ede ede Ankara önüne gelerek Ankara sancak beyi Abdullah beyi maiyeti ile birlikte öldürdüler. İki âsi, Ankara yeniçerilerinden 15,000 kuruş âman parası aldıkları gibi, Eskişehir taraflarına salmalar yaparak para toplamağa koyuldular.

Bu sırada İstanbul'da Siyavuş paşa vezir-i âzam olmuştu. Sadrâzam da Hasan paşa ve İbşir gibi Abaza idi. Siyavuş paşa, Abaza - Hasan paşaya itaat ederse iyi bir vilâyete tâyin edeceğine dair mektuplar yazdı ise de Abaza - Hasan paşa : «Bektaş ağa, Kara - Çavuş, Kethüda bey, Sarı - Kâtîp, Deli -

Birader, Gadde Kethüda, Samsuncu Ömer ve Tezkereci Gınâî» gibi sekiz kişinin idamlarını istedi.

İbşir ve Abaza Hasan'ın İstanbul üzerine yürümekte oldukları duyuldu. Bu sırada da İstanbul'da ocak ağalarının saltanatına son verilmiş bulunuyordu. Siyavuş paşa, artık ağaların bertaraf edildiğini, cemiyetlerini dağıtmalarını Abaza ile İbşir'e bildirdi. İbşir, Şam vâililiğini istiyordu. Onun yanından İstanbul'a gelenler ise, sadrâzam Siyavuş paşaya : «İbşir'in sadrâzamlıkta gözü olduğunu» haber vermişlerdi. O vakit Siyavuş: «Dağ başından mühür istenmez, mühre talip ise buraya gelsin» diye haber gönderdi.

Bu sırada İbşir'in Bursa üzerine yürüyeceği şâyi oldu. Bursa'da müdafaa tedbirleri alınmağa başlandı. Aynı zamanda İbşir ile Abaza'ya nasihat etmek üzere İstanbul'dan Anadolu vâlisi Boynu Eğri - Mehmed paşa, Silâhtar ağası Parmaksız-Hüseyin ağa ve ocaktan Samsuncu-Mustafa ağalar gönderildi. Bunlar Abaza ile Eskişehir'de buluştular. Karşılıklı bir senet imza edildi. Bu senette «Sipahilerle Yeniçerilerin barıştıkları, Sipahi ulûfelerinin üç ayda bir muhakkak verileceği,» gibi maddeler vardı. Bu senet, Abaza - Hasan, İbşir ve Sipahi ileri gelenlerinden 200 kişi tarafından imza edildi.

Bunun üzerine İbşir Halep vâililiğine, Abaza - Hasan Türkmen ağalığına, Topal - Mehmed paşa Karaman vâililiğine tâyin edildi. Abaza ve İbşir tarafından idamları istenilen «Gadde, Defterdar ve Deli - Biraderin» de idam edilecekleri vaadolundu. Böylece Abaza - Hasan ağa ile İbşir'in cemiyetleri dağıldı ve ikisi de memuriyetlerine gittiler.

İbşir Mustafa paşa, Halep vâililiğini güzel idare etti. Her tarafta şöhreti artmağa başladı. Anadolu'nun huzursuzluktan bîzar olduğunu, İstanbul'un da zayıf ve âciz vaziyette olduğunu gören İbşir paşa, Halep'te rahat duramadı. Etraf vâililere mektuplar yazarak, memleket işlerinin düzene konulması için 1652 senesi ilkbaharında Maraş'ta bir toplantıya çağırdı. Daha evvel Halep eşraf ve âyanına bir ziyafet çekerek fikirlerini orada ızah etmişti. Burada şu kararlar alınmıştı:

«Rüşvetin kaldırılması, vâli ve kadıların üç seneden önce azledilmemeleri, para ayarının düzene konulması.»

İbşir paşanın, İstanbul'a karşı yeni bir harekette bulunmak, bütün Anadolu vâlilerinin iştirâkini temin ederek bir şeyler yapmak istediğini gösteren bu teşebbüsü, Anadolu vâ-lileri tarafından iltifat görmedi. Hattâ Hacı Bayram Sofu adındaki birisi, İbşir'in bu mealdeki mektubunu o sırada Konya vâlisi bulunan, sabık eşkiya reisi Katırcı - oğluna götürdüğü vakit, Katırcı - oğlu şu cevabı vermişti:

«Bire herifler, paşanız beni vaktiyle öldürtmek istedi, öldüremedi. Hâlen yine isyan etmek ister. Ben dağ başında bir harami iken hak teâlâ bana böyle bir nimet verdi. Her an pâdişah nusretinden dönmezem ve paşanız üzerimize gelirse 6000 yarar askerimle derbentleri kapatıp basıp kırarım.»

Abaza - Hasan paşanın âkıbeti:

İstanbul hükûmetinin aczi, rüşvet, irtikâp, ve nihayet devşirmelerin Anadolu halkı üzerindeki zulümleri, uzun yıllar Anadolu'yu ve Türklüğü canından bezdirmişti. Her tarafta mütegalibeler türemiş, çiftini çubuğunu terkeden Türk köylüsü de yaşayabilmek için icabında dağa çıkan bir takım sergerdelere iltihaka başlamıştı.

İşte bu sırada (15 eylül 1657) Köprülü - Mehmed paşa sadrâzamlığa getirilmişti. Arnavud asıllı olan Köprülü - Mehmed paşa, emsali ender bulunur zalimlerdenidir. Boğaz seferinden Edirne'ye dönerken pek çok kişilerin kanını dök-müş, geçtiği yerlerde kanlı izler bırakmıştı. Haklı, haksız binlerce insanın katledilmesi karşısında canından korkanlar Anadolu'ya can atarak Halep vâlisi Abaza - Hasan paşanın maiyetine sığınmışlardı. Abaza - Hasan paşa, daha yukarıdaki bahislerde gördüğümüz İbşir paşanın sadrâzam oluşunu müteakip kısa bir zaman sonra idam edilmesi üzerine, İbşir'in intikamını almak için isyan etmişti.

Abaza - Hasan paşa ile başa çıkamayacağını anlayan İstanbul hükûmeti de onu evvelâ Diyarbakır, sonra da Halep'e tâyin etmişti.

Köprülü - Mehmed paşa sadrâzam olunca, Abaza - Hasan paşaya, Erdel seferine iştirâk etmesi için emir gönderdi. Fakat Köprülü'nün zalimliğini bilen Hasan paşa bu emre itaat

etmiyerek, kendisi gibi Köprülü'nün gadrinden korkan 15 kadar mazul ve mansup vâli ve 50 kadar sancak beyleri ile birleşti ve İstanbul'a, pâdişaha: «Erdel seferine iştirâk edebilmesi için Köprülü'nün azlını ve idamını, kendi arkadaşlarından Şam vâlisi Tayyar - zâde Ahmed paşanın sadrâzamlığı getirilmesini» arzetti.

Bundan sonra, Abaza - Hasan paşanın Bursa üzerine doğru yürüdüğü şâyi olunca İstanbul hükûmeti müthiş bir telâşa kapıldı. Sadrâzam kaymakamı Kenan paşa Bursa muhafızlığına gönderildi ve isyancıların üzerine de Diyarbakır vâlisi Mürteza paşa gönderildi. Dördüncü Mehmed, Erdel seferine gitmiş olan sadrâzam Köprülü - Mehmed paşayı acele İstanbul'a çağırdı. Bu sırada, Bursa muhafızlığına gönderilmiş olan Kenan paşanın da âsilere iltihak ettiği haberi İstanbul'a geldi.

Nihayet (11 Kasım 1658) de pâdişah, vezir-i âzamla birlikte Üsküdar'a geçti.

Abaza - Hasan paşa, Köprülü - Mehmed paşanın zulümlerine karşı gelmekte ve hemen bütün Anadolu bu hususta kendisini desteklemekte idi. Mücadele aşikâr surette devşirmelerle Anadolu halkının mücadelesi şeklinde görünüyordu. Köprülü, bu vaziyet karşısında maiyetindeki orduya güvenemediği için bizzat Abaza - Hasan paşa üzerine gitmekten çekindi ve Mürteza paşanın hareketini temin ederek kendisi pâdişahla beraber İstanbul'a döndü.

Mürteza paşa ordusu ile, Abaza - Hasan paşa ordusu Ilgın yakınında kanlı bir muharebeye tutuştu. Devlet kuvvetleri mühim zayılat vererek mağlûp oldu ve Mürteza paşa Afyon Karahisarı'na çekildi. (11 Aralık 1658). Bu muharebede iki taraftan 8000 kadar Türkün kanının döküldüğü anlaşılmaktadır.

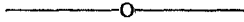
Bu muharebeden sonra Abaza - Hasan paşa Halep taraflarına çekildi, fakat Halep'e giremedi. Kilis ve Antep taraflarında kışlamak zorunda kaldı. Çünkü bu sırada Mürteza paşa Halep'e gelmiş ve yerleşmişti. Mevsim çok şiddetli geçmekte idi. İsyancılar erzak sıkıntısı çekiyorlardı. Bu sırada Abaza - Hasan paşanın yanında bulunanlardan bir kısmı Hasan paşayı, devlet kuvvetlerine dehalet etmeğe ikna etmiş-

lerdi. Mürteza paşa da Hasan paşaya emannâme vermişti.

Hasan paşa, buna inanarak Halep şehrine girdi. Murta-za paşa bir müddet sonra Hasan paşaya bir ziyafet çekti. Ziyafetten sonra yatsı zamanı Hasan paşa ve arkadaşları abdest almak üzere iken, Mürteza paşanın tâyin ettiği cellâtlar üzerlerine hançerle saldırarak hepsini öldürdüler ve kesilmiş 31 baş, derhal İstanbul'a gönderildi.

Köprülü bundan sonra Anadolu'ya, müfettiş ünvanıyla meşhur zalimlerden ve kanlı bir adam olan Boşnak İsmail paşayı gönderdi. Bu korkunç gaddar, İstanbul'dan Halep'e kadar geçtiği yerlerde haklı haksız binlerce Anadolu evlâdını katletti.

Böylece Köprülü'nün sadrâzamlığına karşı direnen Anadolu'nun çaresiz halkı, kan ve ateş içinde boğuldu.

GİRİD SEFERİNİN DEVAMI

Sultan İbrahim zamanında Kızlar ağası Sünbül ağanın gemisinin Malta şövalyeleri tarafından zaptı münasebetiyle açılan Girid seferi, büyük fedakârlıklarla devam etmekte idi. Girid'in şanlı kumandanı Deli - Hüseyin paşa, mühimmat, erzak ve para yardımı almaksızın aylardanberi askerlerine ancak ot kökleri yedirmek suretiyle muharebeyi devam ettiriyordu. İstanbul'un aczi yüzünden Çanakkale boğazının Venedikliler tarafından abluka altında tutulması, Girid'e yardım kuvveti gönderilmesine mâni olmakta idi. Bu müşkül durumda Deli - Hüseyin Paşa, Kandiye muhasarasını mecburen ablukaya çevirerek (23 ekim 1648), Kandiye yakınında olan «Lazaretto = Nazaret» ya çekildi.

İstanbul'da ağalar saltanatı devam ediyordu. Çanakkale boğazının Venedikliler tarafından abluka yüzünden iki sene ya yakın bir müddet zarfında Girid'e hiç bir yardım kuvveti gönderilemedi. Büyük Türk kahramanı Deli - Hüseyin paşa, bu müşkül şartlar içinde bile Girid'te hârikalar yaratıyordu.

Nihayet 1650 yılı ilkbaharında Kaptan-ı Derya Voynuk-Ahmed paşa idaresindeki donanma ile Girid'e bir miktar erzak ve mühimmat gönderildi ise de, Deli - Hüseyin paşanın şöhretini çekemiyen Ahmed paşa, mühimmatı ona teslim etmiyerek kendi başına Suda limanını muhasaraya kalkıştı, fakat bir top güllesiyle başı koptuğu için, donanma ve mühimmat Deli - Hüseyin paşanın emrine girdi.

İki senedenberi aldığı bu ilk yardım üzerine Deli - Hüseyin paşa derhal Kandiye'yi tekrar muhasaraya başladı ise de, bu defa da İstanbul'daki devşirme güruhu, bir hatt-ı hümayunla Deli - Hüseyin paşa maiyetindeki 1500 Yeniçeriye geri çağırdıkları için bu ikinci Kandiye muhasarasını da tekrar ablukaya çevirmek mecburiyeti hâsıl oldu.

Yine bu sırada Venedikliler bir kere daha 38 gemi ile Çanakkale boğazını kapadıkları için Türk donanması denize açılamaz hale geldi.

Girid harbi bu şartlar içinde devam ederken İstanbul'da zorba hâkimiyeti bütün şiddetiyle hüküm sürüyordu. Melek-Ahmed paşa vezir-i âzamlığa getirilmişti. (5 ağustos 1650).

Bu sırada bin müşkülâtla Girid'e bir miktar mühimmat ve erzak gönderilebilmiş, aynı zamanda (2 ocak 1651) de de Hanya önlerine Mısır'dan on kalyon dolusu erzak gelmiş, bu suretle Girid gazilerinin yüzü biraz gülmüştür. Bundan istifade eden Gazi Serdâr Deli - Hüseyin paşa, Kandiye yakınındaki İstina kalesini sıkıştırarak, teslim mecbur etmiştir.

Nakşa bozgunu: (13 Haziran 1651)

İstanbul'dan 75 gemilik bir donanma Girid'e gönderilmek üzere yola çıktı. Sakız'da bu kuvvete, Anadolu sahil beylerinin gemileri de iltihak ederek donanmanın miktarı 150 parçayı buldu. O taraflarda dolaşan Venedik gemileriyle muvaffakiyetli bir muharebeyi müteakip Nakşe adasına uğrayan ve oradan dağınık bir halde denize açılan donanmamız, anı olarak bir Venedik donanmasının hücumuna uğrayarak altı kalyon dolusu askerle, mühim miktarda mühimmat, top vesaire Venedikliler eline geçmiştir.

Bu sırada İstanbul:

Bu sırada İstanbul'da mühim hâdiseler olmakta idi. Ağalar saltanatının ağırlığı bütün İstanbul'da derin bir hoşnutsuzluk husule getirmişti. Nihayet, ağaları himaye etmekte olan büyük valide Kösem sultan sarayda boğularak (2 eylül 1651) ağalar saltanatı sona ermiş, Siyavuş paşa azledilerek Gürcü Mehmed paşa vezir-i âzam olmuş (22 eylül 1651) daha sonra da Tarhuncu Ahmed paşa bu makama getirilmiş, onun da idamiyle (21 mart 1653) vezir-i âzamlığa Derviş - Mehmed paşa tâyin edilmiştir.

Venedik donanmasının mağlûbiyeti: (16 Mayıs 1654)

Uzun zamandan beri Türk donanması açıktan açığa Çanakkaleden çıkamıyordu. Çünkü Venedik donanması Boğaz önünde dolaşmakta idi. 1654 senesi ilkbaharında Kaptan-ı Derya Kara - Murad paşa kumandasındaki Türk donanması ile, Venedik donanması arasında, Çanakkale açıklarında büyük bir deniz muharebesi vukua geldi. Venedikliler bu muharebede 6 gemi kaybettikleri gibi 3000 de maktul verdiler. Amiral gemisi batırıldı ve amiral Francesco Morosini maktuller arasında idi ve oğlu da esir edilmişti.

Bu muvaffakiyetten sonra Kara - Murad paşa Girid'e muvasalât etti, daha sonra İzmir'e ve İstanbul'a döndü.

İstanbul vak'aları:

Girid'te Türk çocukları canla başla didişirken, İstanbul yine fitne ve fesat içinde kaynaşıyordu. Asi bir sergerde iken sadrâzam yapılan İbşir paşa kısa bir müddet sonra idam edilerek yerine Kara - Murad paşa vezir-i âzam oldu (11 mayıs 1656). Fakat o da yerinde fazla duramadı, azledilerek yerine Ermeni Süleyman paşa geçti (19 ağustos 1656). İşte bu sırada, yukarıda tafsilâtını yazdığımız «vak'a-i vakvakiye» vuku buldu, Ak ve Kara Ağalar saltanatına son verilmiş oldu. Daha sonra Siyavuş ve Boynu Eğri - Mehmed paşalar sa-

dâret mevkiine geldiler. Nihayet (15 eylül 1656) da Arnavud Köprülü - Mehmed paşa sadrâzam oldu.

Bozcaada, Semendirek ve Limni adalarının zıyâ:

Boynu Eğri - Mehmed paşanın sadrâzamlığı sırasında, Çanakkale boğazını kapamış bulunan Venedik donanmasına karşı Kaptan-ı Derya Kenan paşa kumandasında 80 - 100 gemiden mürekkep bir Türk donanması sevk edilmişti. Muhalif rüzgârların ve kumanda mevkiinde bulunanların beceriksizliği yüzünden Anadolu sahilinde karaya vuran donanmaya karşı Venediklilerin şiddetli bir top ateşi açmaları sonunda gemilerimizin ekserisi mahvoldu, ancak 20 kadar gemi kurtulabildi. 1000 kadar top ve pek çok mühimmat düşman eline geçtiği gibi, bu müthiş felâketi müteakip Venedikliler tarafından Bozcaada, Semendirek ve Limni adaları da işgal edildi.

Bu mağlûbiyet İstanbul'da büyük bir heyecanı mucip oldu, Venedik donanmasının Çanakkale'yi geçerek Marmara'ya girmeleri ihtimali düşünülmeğe başladı. İşte bu heyecanlı günlerde sadâret tebeddülü vukua geldi ve Köprülü - Mehmed paşa bu mevkie getirildi.

Köprülü - Mehmed Paşanın sadrâzamlığı: (15 Eylül 1657):

Bir taraftan Anadolu'da huzursuzluğun artması, şekavet hâdiseleri, diğer taraftan Girid cengi dolayısıyla devlet içte ve dışta çok müşkül durumda bulunuyordu. Sarayın ve başta, idare mevkiinde olanların aczi ve beceriksizliği yüzünden Çanakkale Boğazı bile Venedik donanması tarafından kapatılmış bulunuyordu. Hal bu merkezde iken makam-ı sadârette bulunan «Boynu Eğri veya Boynu yaralı - Mehmed paşa» mevkiini muhafazadan başka bir şey düşünmüyor, meselelerin hallini teminden âciz bulunuyordu.

Ahvale bir çare bulmak üzere pâdişah huzurunda iki ke-re meclis aktedildi. Fakat sadre şifa verir çare bulunamadı.

Vezir-i âzamın da memuriyetleri para ile satmaktan ve mühim mevkilere kendi adamlarını tâyinden başka bir iş yaptığı yoktu. Dördüncü Mehmed vezir hakkında şöyle düşünüyordu:

«Bir ihtiyar ve umur görmüş adamdır diye vezir ettik... Ne kuvvet ve şecaatle iş görmeğe kudreti var ve ne de zekâ ve ferasetle hüsn-ü tedbirde mahareti var...» (1).

Saray erkânı ve pâdişah, makam-ı sadarete tedbir sahibi bir vezir getirmek istemektedir. Vaktiyle İbşir paşa İstanbul'a gelirken Köprülü - Mehmed paşa Kütahya yakınında İbşir'e mülâki olmuş ve İbşir de ona Trablus vâililiğini vermişti. Fakat İbşir'in katli üzerine Trablus'a giremeyen Köprülü geri dönmüştü. Bu defa sadrâzamlığa tâyin olunmuş olan (Boynu Yaralı - Mehmed paşa) Halep'ten gelirken Köprülü onu da Eskişehir'de karşılaşmış ve kendisinden bir memuriyet istemişti. Boynu Yaralı, onu İstanbul'a getirerek, bir miktar maaş tâyin etmişti. Müzayeka içinde, bir memuriyet almak ümidiyle beklemekte idi. Köprülü, o zamana kadar kendisine verilen vazifelerin hiç birisinde muvaffak olmamıştı. Tanınmamış bir adamdı. Bu durumda Köprülü - Mehmed paşa, geceleri tebdil-i kıyafetle Mimar Kasım Ağa ile görüşür ve dertleşirdi. Vaktiyle bu mimar Kasım Ağa Köprülü'yü valide sultana, değerli bir devlet adamı olarak tanıtmıştı. Hattâ Gürcü - Mehmed paşa bu yüzden mimar Kasım ağayı valide kethüdalığından azlederek malını müsadere etmiş ve zindanda kanlı kuyuya hapis ve sonra Kıbrıs'a nefyetmişti. Biraz sonra Kasım ağa, valide sultanın şefaatiyle affedilerek İstanbul'a gelmiş ve yine Köprülü'yü sadâret makamına getirmek için uğraşmağa başlamış, Hoca Mehmed efendi ve Baltacı Karakaş vasıtasıyla Hazine-dar Solak-Mehmed ağaya haberler gönderip Köprülü'yü valide sultana tavsiye etmeğe devam etmiş, Şamî - zâde dahi Kasım ağa ile birlik olmuştu.

Boynu Eğri - Mehmed paşa, zenginlerden mal sızdırmağa çalışmakta idi. Sadrâzam kethüdası da, Boynu Yaralının

---

(1) Naimâ, cilt 6, sayfa 207

gidişini beğenmediği için Kasım ağa ile gizlice birleşerek, Köprülü'nün sadrâzamlığına çalışmağa başlamıştı.

Bu faaliyeti haber alan Silâhtar Boynu Yaralıyı ikaz ederek: «Gafil olma, sadâret mührü bir başkasına verilmek üzeredir» dedi. Mevkiini kaybetmek endişesiyle akli başından giden Boynu Yaralı - Mehmed paşa, derhal Köprülü'yü Trablus Şam eyâletine tâyin ederek: «Derhal İstanbul'dan çıkıp gitmesi için» ferman çıkardı. Fakat Köprülü, yol parası tedariki için ayak sürümeğe başladı. Bu sırada artık Köprülü'nün taraftarları valide Sultanı tamamen Köprülü lehine çevirmişler, sadârete tâyini kararlaştırmışlardı. Boynu Yaralının saraydaki casusları derhal bu hali kendine bildirerek: «Bire, mühr-ü şerif gitti, Köprülü'yü bir hal eyle!» dediler.

Boynu yaralı derhal kendi kethüdasını çağırdı ve:

«Bu kocaya (ihtiyara, yâni Köprülü'ye) mansıp vererek, gitmeyip burada durmasının sebebi nedir? Galiba dimağı fessattadır, tiz şimdi adam gönderip davet eyle, anın vücudundan, yokluğu evlâdır» deyince kethüda, Boynu Yaralının Köprülü'yü öldürtmeğe karar verdiğini anlıyarak:

(Sultanım, böyle şeylerin aslı yoktur, Köprülü parasızlıktan yola çıkamamaktadır. kendisine beş kese verilirse derhal yola çıkar.» diyerek, Boynu Yaralıdan beş kese alıp Köprülü'ye götürdü. Boynu Yaralı, bu şekilde oyalanırken, Köprülü'nün tâyini de tamamlanmış bulunuyordu. Fakat mühür kendisine verilinceye kadar Boynu Yaralı - Mehmed paşayı oyalamak için Şam'da bulunan vezir Haseki Mehmed paşa acele olarak İstanbul'a çağırıldı. Bu suretle Haseki Mehmed paşanın sadrâzamlığa getirileceği zannı uyandırıldı. Daha sonra, vezir-i âzâmın taraftarı olan Yeniçeri ağası Gürçü - Hüseyin paşa da azledildi ve yerine Suhrab - Mehmed ağa tâyin edildi. Bu sırada Köprülü - Mehmed paşa da aradaki mütavassıtları vasıtasıyla valide sultana haber göndererek:

«Şifahen arz olunacak birkaç husus vardır, eğer bu şartlar kabul buyurulursa ben dahi bu güç vazifeyi deruhte ederim» demiş idi. O gün ikindiden sonra teberdarlardan biri Köprülü'yü alıp gizlice saraya götürdü ve valide sultanın hu-

zuruna çıkardı. Valide Sultan kendisine: «Paşa, hoş geldin» dedikten sonra:

«Şevketlü pâdişah hazretleri size sadâret mührünü ihsan buyurmak murat eder, din ve devlete matlûp olan hizmetin uhdesinden gelebilir misin?» diye sordu.

Köprülü şu şartları dermeyeran etti:

1 — Pâdişah hazretlerine yapacağım bütün teklifler kabul buyurula,

2 — En küçüğünden en büyüğüne kadar yapılacak tâyinlerde hiç bir taraftan şefaât ve iltimas yapılmaya,

3 — Vezirler ve devlet erkânından birini ya malına râğbeten veyahut hüsn-ü itikadına binaen şerik makamına vaz edip bu kullarının istiklâline hâlel verilmiye,

4 — Bu kulları hakkında gazez sahibi olan münafıkların sözlerine kıymet verilmiye. Çünkü cümle âlem devletten hissement olmak ister. Halbuki herkesi memnun etmek kabil değildir. Bu yüzden bu makamın düşmanı çoktur. Fesadı defetmeğe, fenalık kapısını kapamaktan başka çare yoktur.

Valide sultan:

«Vallahülâzim bu ricalarına müsaade olunur.»

Dedi ve bu cümleyi üç kere tekrar etti. Ertesi cuma günü, cuma namazından iki saat evvel vezir-i âzam Boynu Yarı - Mehmed paşa Baltacılar kethüdası vasıtasıyla davet edildi. Köprülü daha evvel hazırlanmıştı. Vezir-i âzam huzura girince pâdişah, Girid seferindeki tedbirsizliklerinden dolayı kendisine itap etti ve mührü alarak kendisini Bostancı başının hapsine verdi. Derhal Köprülü davet edildi, cuma namazı sırasında hatip minberde iken mühür kendisine verildi (15 eylül 1657).

Pâdişah Köprülü'ye:

«Dermeyeran ettiğin şartlara riayet olunmak üzere seni müstakillen vezir eyledim. Göreyim seni, nice hizmet edersen» dedi.

Naimâ, kitabının altıncı cildinin (208 - 215) inci sayfalarında bu tafsîlâtı vermektedir. Doğruluk veya yanlışlığı Naimâ'ya aittir. Şu nokta gözden uzak tutulmamalıdır ki Naimâ, Köprülü'yü fazlaca iltizam eder.

Köprülü, vezir-i âzam olduğu sırada 75 veya daha fazla

yaşında idi. O zamana kadar hiç bir muvaffakiyeti görülmemiş, silik bir şahsiyetti. Yalnız, daha saray hizmetinde iken bile haşin, nâdân, zalim bir adam olarak tanınmıştı. Köprülü fitraten zalim idi. Vezir-i âzam olduğu sırada parasızdı, müzayeka içinde idi. Beş senelik vezir-i âzamlığı sırasında ise pek çok mal ve mülk sahibi olmuş, şahsî inşaatı için pek fazla para sarfetmiştir. Bu hususlar dikkate alınır-sa Köprülü'nün pek te hakşinas ve dürüst olmadığına hükmetmek icap eder.

Beş sene zarfında Anadolu halkına, âsilerin ve eşkiyanın tenkili bahanesiyle yaptığı zulüm ve gadrin, döktüğü kanın hesabı malûm değildir. Tarihimizde en gaddar ve en hunhar bir şahıs olarak kötü bir nam bırakmıştır.

Girid harbinin devamı, Çanakkale

Boğazının açılması: (19 Temmuz 1657)

Uzun zamandanberi Çanakkale boğazını Venedik donanması kapamış bulunuyordu. Bu hal devlet erkânını en ziyade meşgul eden bir durumdu. Köprülü sefere memur edildi. Donanma daha evvel hareket etmişti. Köprülü de serdâr sıfatıyla Gelibolu'dan Çanakkale'ye geçti. Donanma 17 temmuz günü boğazdan çıkarak Venedik donanmasıyla çarpışmağa başladı. Üç günlük deniz harbinde bir muvaffakiyet elde edilemedi. Üçüncü günü, Kum burnu kalesi topçularından Kara - Mehmed'in attığı bir gülle, Venedik Amiral gemisinin barut mahzenine isabet etti. Amiral gemisi ile birlikte, Venedik amirali Mocenigo da berhava oldu. Bunun üzerine dehşete düşen Venedik donanması perişan bir halde kaçtı ve boğaz açılmış oldu (19 Temmuz 1657). (31 Ağustos 1657) de Bozcaada, (15 Kasım 1657) de Limni adası istirdat edildi.

Büyük Türk kahramanı, Girid Serdârı

Deli - Hüseyin paşanın Köprülü'nün

garazına kurban edilmesi (29 aralık 1658):

Deli Hüseyin paşa, Yenişehirli, saf, temiz, dürüst, zeki bir Türk çocuğu idi. Pazusunun kuvveti, levendane endamı her-

kesin dikkatini çekmedi. Saraya Baltacı olarak girmişti. Sultan Murad kendisinden ve sohbetinden çok hoşlanır ve yanından ayırmazdı. Sultan Murad tarafından tanınması şöyle olmuştı:

Rivâyete nazaran Acem elçisi kurulmuş bir keman getirmiş, bunun kırığını çıkarıp kurabilecek kimse yoktur demiş, hakikaten de İstanbul'daki bütün pehlivanlar tarafından tecrübe edildiği halde muvaffak olunamamıştı. Bu yay, bunu gelecek bir pehlivan aranmak üzere Darüssaade ağasının odasına asılmış. O sırada acemi baltacı ocağında olan Deli - Hüseyin, bu yayı görüp hemen almış ve çekmiş... O sırada Darüssaade ağası içeriye girerek yayı yerinde göremeyince: «Buna kim el sürdü?» diye bağırmağa başlayınca, nöbetçi Yahya ağa, Deli - Hüseyin denilen biçarenin bu yayı birkaç kere çektiğini söylemişti. Darüsaade ağası sevincinden deliye dönerek: «Tiz, Deli - Hüseyin'i çağırın» demiş, Baltacı kethüdası ve adamları Deli - Hüseyin'i yakalayıp hırpalamağa başlamışlar ve:

«Bire asılacak, ağa odasına girersin, tek durmazsın, şuna buna yapışsın, senin tırnaklarını sökelim de göresin» diyerek ağanın huzuruna götürmüşler, Deli - Hüseyin ağanın huzurunda da yayı çekince ağa:

«Tiz şimdi bu deliye pakca elbise giydirin, adam şekline kon, pâdişah huzuruna götürsem gerektir» demişti.

Deli - Hüseyin, pâdişahın ve Acem elçisinin huzurunda bu yayı öyle şiddetle çekmişti ki, yay param parça olmuş, Deli - Hüseyin de, parçalarını Acem elçisinin önüne koymuştu. Bu hâdise üzerine Sultan Murad Deli - Hüseyin'i yanından ayırmaz olmuştu.

Biraz sonra Deli - Hüseyin paşa Mirahorluk ile saraydan çıktı. Revan seferinden sonra Mısır beylerbeyi, daha sonra Kaptan-ı Derya olup Azak seferine serdâr oldu. Daha sonra Budin vâlisi oldu. Nihayet Girid serdârı olarak burada 15 sene kadar kaldı. Cesareti, kahramanlığı, fedakârlığı ile sade Türkiyede değil, Avrupa memleketlerinde bile büyük bir şöhret kazandı. Maceraları, destan halinde halk arasında söylenir oldu.

Köprülü - Mehmed paşa sadrâzam olunca, şöhreti bütün imparatorluk sınırları içinde çalkanan böyle kudretli bir adamı kıskandı. Kendi yerine günün birinde sadrâzam olmasından çekindi. Katline karar verdi. Fakat Deli - Hüseyin paşanın, din ve devlete, vatanına,

hizmetten başka bir şey yapmadığı da muhakkaktı. Hiç bir suç yoktu. Bütün kabahati, Köprülü denilen bir zalimin uykusunu kaçır-makta idi.

Köprülü, hemen hiç bir sebep göstermeksizin, Deli - Hüseyin paşanın idamı için Şeyhülislâm Bolevî Mustafa efendiden fetvâ istedi. Âlim, değerli ve merd bir insan olan Bolevî Mustafa efendi şu makul cevabı verdi:

«Ol makule namdar adamın cüz'î cürmü sebebiyle katli meşru değildir. Bir yere nefyetsinler, sonra din ve devletin bir maslâhatına yarar.»

Müftüden fetvâ alamıyan Köprülü zalimi, Deli - Hüseyin paşayı, on seneden fazla bir zamandanberi, her türlü açlığa, yokluğa, çaresizliğe rağmen aklın almıyacağı kahramanlıklar, gösteren, din ve devlete hizmet eden bu şanlı Türk vezirini Girid serdârlığından azlederek Kaptan-ı deryâlığa tâyin etti. Köprülü, hususî adamlar göndererek, Deli - Hüseyin paşadan şikâyetçiler getirmek istedi ise de, bu kahraman Türk vezirinden hiç kimse şikâyet etmeyince Köprülü büsbütün hiddetlendi. Hüseyin paşa sağ durdukça Köprülü'nün gözüne uyku girmiyordu.

Deli - Hüseyin paşaya Rumeli eyâleti verildi. Köprülü caniyane maksadına burada daha iyi bir vasıta buldu. O sırada Filibe kadılığında Süleyman efendi adında ahlâksız, tiynetsiz bir şahıs bulunmakta idi. Köprülü Süleyman efendiye gizlice adamlar gönderdi. Para ile adamlar tutarak, Deli - Hüseyin paşadan şikâyet etmek üzere İstanbul'a göndermesini temin etti ve kendisi de tamamen uydurma bir takım hâdiseler zikrederek mufassal bir şikâyetname gönderdi.

Köprülü, Deli - Hüseyin paşayı İstanbul'a çağırdı. Kendinden mazarisinden, hizmetlerinden emin olan bu şanlı Türk veziri, ihtişam ile İstanbul'a girdi. Köprülü kendisine pek fazla iltifatta bulundu. Fakat o gece Köprülü, pâdişaha Deli - Hüseyin paşa hakkındaki sahte şikâyetnameleri gösterdiği gibi, onun hakkında da tamamer uydurma bir takım iftiralarda bulunarak Dördüncü Sultan Mehmed'i tahrik etti. Ertesi gün Deli - Hüseyin paşa pâdişahın huzuruna girdiği vakit Dördüncü Mehmed hiddetle kendisine itaplarda bulundu. Deli - Hüseyin paşa, pâdişahın bu yersiz, sebepsiz hiddet ve şiddet karşısında hayret etti. Pâdişahın itaplarında, kendisine isnat ediler suçların hepsi yalandı. Her şeyin Köprülü haini tarafından hazır-

landığını hissetti. Pâdişahı sükûnetle dinledi, kendini müdafaaya bile tenezzül etmedi. Yalnız:

«Pâdişahım, bana edenleri Allaha havale ettim. Beni çoktan öldürtmek isterlerdi, bu arz ve mahzarları ismarlıyarak getirttiler...» dedi ve sustu. Pâdişah hapsini ve biraz sonra da idamını emretti.

Yalnız kendi mevkii endişesiyle, hizmetleri mukabilinde kazandığı haklı şöhret dolayısıyla bir gün kendi yerine sadrâzam olur endişesiyle Arnavud Köprülü - Mehmed paşanın, devletine ve milletine hizmet etmiş şanlı bir veziri bin türlü teviz ve iftira ile katlet-tirmesi, tarihin ve insanlığın affedebileceği bir cinayet değildir.

Köprülü - Mehmed paşa için tarihlerimizin ekserisi, Anadolu'da âsası temin etti, devleti kurtardı şeklinde methü sena ile göklere çıkarırlar. Birkaç eşkiya reisini bertaraf etmek için on binlerce Anadolu Türkünün kanını merhametsizce, canavarca dökmekten çekinmeyen bu zalim şahıs, en değerli devlet adamlarını da birer birer ortadan kaldırmak suretiyle, kendisinden sonra kaht-ı ricâle sebep olmuş ve belki de kısa bir zaman sonra devletin, birdenbire gerileme devrine girmesine, çökmesine sebep olmuştur.

Deli - Hüseyin paşanın nâhak yere öldürülmesi, Dördüncü Mehmed için de afedilmez bir suçtur.

Köprülü - Fadıl Ahmed paşanın Girid Serdârlığı:

İhtiyar Köprülü - Mehmed paşa Anadolu isyanlarını tenkil ettikten, Erdel seferine çıktıktan sonra (29/30 Ekim 1661) de, 5 sene, 1 ay, 15 günlük vezir-i âzamıktan sonra vefat etti. Köprülü Arnavutluğun Berat sancağındaki Rodnik köyündendir. Sonradan Amasya'nın Köprü kazasında yerleştiği için bu adı almıştır.

Sarayda aşçılıktan başlamıştır. Beş senelik vazife hayatında, kendisinden sonra sadrâzamlık makamına getirmeği tasarladığı oğlu Fadıl - Ahmed paşaya rakip olabilecek şöhret ve değerde hiç bir devlet adamı bırakmamağı gaye edinmiş, bu yüzden pek değerli devlet adamlarının kanına girmiştir.

Beş senelik sadâreti zamanında 36.000 insan öldürtmüştür. Vefatı sırasında gadren hapiste bulundurduğu insan ade-

dinin 100.000 den fazla olduğu rivâyet edilir. Öldürdüğü, hapsettiği kimselerin mallarını ve nakitlerini şahsı namına müsadere etmek suretiyle pek muazzam bir servet sahibi de olmuştur.

Ölüm döşeginde iken pâdişaha, oğlunun kendi yerine sadrâzam yapılmasını vasiyet ettiği için, esasen (50) günden beri sadrâzam kaymakamı olan oğlu Fadıl - Ahmed paşa bu vazifeye tâyin edilmiştir (30 Ekim 1661).

Fadıl - Ahmed paşanın, Erdel ve Avusturya seferlerini daha sonra tafsil edeceğimiz için, Girid seferi tafsilâtına devam ediyoruz.

Fadıl - Ahmed paşa Girid serdârı:

Sultan İbrahim zamanında başlayıp 21 senedenberi devam eden Girid seferi devleti çok işgal etmiş, pek çok kan dökülmesine, hadsiz hesapsız mühimmat sarfına, para sarfına sebep olmuş, fakat vaktinde lüzumu kadar yardım edilemediği için Suda, Kandiye gibi en mühim merkezleri zaptedilememiştir. O sırada Girid serdârı olan Ankebut (Örümcek) Ahmed paşa da mütemadiyen yardım istemekte idi. Girid işine bir son vermek üzere vezir-i âzamın, serdârlıkla Girid'e gitmesi kararlaştı. Bu sırada Fadıl - Ahmed paşa, Avusturya seferine son vermiş, Vasvar muahedelerini aktederek Avrupa'daki gaileden kurtulmuş olduğu için bütün kuvveti ile Girid'e yüklenebilirdi. Bunu hesaba katan Venedik cumhuriyeti telâşa düşerek, İstanbul'da mahpus bulunan elçisi Ballarino vasıtasıyla sulha talip olmuş ise de iki taraf arasında bir anlaşma yapılamadığı için serdârın Girid'e gitmesi kat'ileşmiştir.

Dördüncü Mehmed Edirne'de idi. (15 Mayıs 1666) da pâdişah, serdârı Edirne'den muhteşem bir merasimle uğurladı. Fadıl - Ahmed paşa Gümülcine, Serez, Selânik, Yenişehir yolu ile Eğriboz'a hareket etti. Kaptan-ı Derya Kaplan - Mustafa paşa, donanmasıyla Eğriboz, Monemvasia = Benefşe, Golos ve Selânik limanlarında toplanmış olan askerleri alıp birkaç defada Girid'e nakletti.

Kandiye muhasarası:

Serdâr, (5 Kasım 1666) da Girid'in Hanya limanına vâsıl oldu. Asker ve mühimmat tamamen Girid'e taşındıktan ve Kandiye kalesinin durumu iyice tetkik edildikten sonra (25/26 Mayıs 1667) de Serdâr Kandiye'nin muhasarasına başladı. Bu sırada Venedik cumhuriyeti de Girid'e mühim miktarda kuvvet ve mühimmat göndermiş, Kandiye'yi fevkalâde tahkim etmişti. Düşman kaleden, Türk ordusu üzerine günde en az 400 gülle atıyor, buna mukabil Türk ordusu da durmadan kale duvarları altını oyarak lâğım patlatıyordu. Ekseriya bu lâğım patlatma işi en feci şekilde neticeleliyordu. Düşman tarafından da kazılan lâğımlar yer altında birleşiyor, o vakit yer altında, kan, ateş, duman içinde çılginca bir boğuşma oluyor, ekseriya lâğım iki taraf askerleri üzerine çöküyor, yüzlerce insan feci şekilde ölüyordu.

Bu üçüncü Kandiye muhasarasında altı ay içinde 8000 Türk askeri şehit düşmüş, 20.000 kantar barut sarfedilmiş ve 800 lâğım patlatılmıştır. Buna rağmen kış mevsimi geldiği halde kalenin fethi mümkün olmamıştır. Fakat Fadıl Ahmed paşa, Kandiye önünden ayrılmamış, bütün askerle beraber kendisi de metrislere girmiştir. Kışı burada geçirmeğe karar veren Serdâr, yer altında âdeta kerpiçten ve sazlardan bir şehir yaptırmış, kendisi de basit ve topraktan iki odaya yerleşmiştir.

Kış mevsimi geçtikten sonra 30 Haziran 1668 de, Kandiye muhasarası yeniden ve bütün şiddetiyle başladı. Bu muhasarada iki taraf askerleri de harikulâde fedakârlıklar, kahramanlıklar gösterdiği gibi, iki tarafın insanca zayıtı, mühimmat sarfı da pek fazla olmuştur. Venediklilere, Fransa, papalık ve Malta tarafından da yardım yapılıyordu. Buna rağmen Venedik, harbin devamından çok müteessir olduğu için bir aralık senede 20 bin altın haraç mukabilinde Kandiye kendilerinde kalmak şartıyla sulh teklif etmişlerse de kabul edilmemiştir. Bu muhasarada Türk ordusu tarafından 50.000 kantar barut, 200,000 okka bakır, 30,000 büyük Humbara, el bombası sarfedildiği gibi on binlerce de insan zayıtı olmuştur.

Harbin bütün şiddetiyle uzaması üzerine Dördüncü Mehmed de Girid'e gitmeğe karar vermiş ve Edirne'den Eğriboza hareket etmiştir. (8 Ağustos 1668).

İkinci kış mevsimi de metrislerde geçirildikten sonra 1669 haziranında Kandiye muhasarası tekrar başlamış, bu arada Girid'e Duc de Noailles kumandasında bir Fransız kuvveti de gelmiştir.

Girid harbinin sonu ve Kandiye

Müsalehası: (5 eylül 1669)

Bizzat vezir-i âzâmın cephede bulunması ve Türk ordusunun her gün artan bir şiddetle harbe devam etmesi karşısında Girid'in meşhur vâli ve kumandanı Francesco Morosini (28 Ağustos 1669) da sulh akdi için müzakere teklifine mecbur kaldı. İki taraf arasında yapılan müzakerelerden sonra (5 eylül 1669) tarihinde 17 maddeden ve sonradan yapılan bir zeyl maddeden terekkiup eden «Kandiye müsalehası» imza edildi. Müsalehanın en mühim esasları şunlardır:

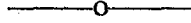
«Bütün Girid adası Türklere ait olacak, Kandiye kalesi de bütün silâhları ve mühimmatı ile teslim alınacaktır. Yalnız Suda, Granbusa ve İspirlonga kaleleri Venediklilerde kalacaktır. Girid harbi sırasında Venediklilerin Dalmaçya sahillerinde zaptettikleri Kilis ve diğer bazı küçük kaleler kendilerinde kalacaktır. Bu muharebeden evvel Venedik'in Osmanlı devletine verdiği verginin verilmesine devam edilecektir. Venedik elçisi hediyeler takdim edecektir. Esirler mübadele olunacaktır.»

Osmanlı tarihinin en uzun seferlerinden olan bu Girid cengi 24 sene, 4 ay, 16 gün sürmüş ve 130.000 Türk şehidine mal olmuştur.

Kandiye kalesi tahliye edildikten sonra kalenin 93 anahatı (27 eylül 1669) da Fadıl - Ahmed paşaya teslim olundu. Kale derhal Türk askerleri tarafından işgal edilerek, Su - kalesi üzerinde «Seyid - Cündî - Ahmed Çelebi» tarafından ilk ezan okundu, câmie tahvil edilen e n büyük kilisede ilk cuma namazı kılındı. Kiliseden tahvil edilen câmilerden birine Fadıl - Ahmed paşa, babasının zalimane bir şekilde idam

ettirdiği Şanlı Girid Serdârı Deli - Hüseyn paşanın adını vermek kadirşinashlığını göstermiştir.

Bundan sonra Serdâr, Girid'ten hareketle (1 Temmuz 1670) te Edirne'ye geldi. Pâdişah tarafından fevkalâde iltifat ve ihsanlara nail oldu.

AVRUPA DEVLETLERİYLE MÜNASEBETLER

Erdel ve Eflâk meseleleri:

Köprülü - Mehmed paşa sadrâzam olduğu sırada «Erdel = Transilvanya» işleri çok karışık ve devleti lüzumundan fazla meşgul etmekte idi. Erdel prensi o sırada âsi ruhlu ve istiklâl hevesinde bir şahıs olan George Rakoczy idi ve Lehistan tahtını da ele geçirmek emeline idi. Bir müddet evvel Erdel prensinin üzerine Kırım Hanı gönderilmişti. Kuvvet karşısında bir müddet faaliyetini tatil ettikten sonra Rakoczy yine rahat durmadı. Eflâk voyvodası Stefan ile Boğdan voyvodası Konstantin'i de isyana teşvik etti. Bunun üzerine azledildiği gibi Eflâk ve Boğdan voyvodaları da değiştirilerek yerlerine Eflâk'a Mihnea adında bir Rum, Boğdan'a da Ghika adında hristiyan bir Arnavud tâyin edildi. Fakat, azledilen voyvodalar bu azilleri tanımadıkları için Köprülü - Mehmed paşa Erdel = Transilvanya üzerine serdâr tâyin edildi (23 haziran 1658).

Ordu ile hareket eden ihtiyar Köprülü (1 eylül 1658) de muhasara ettiği «Janova = Jenoe» kalesini teslim mecbur bıraktı. Bu sefere, Kırım Hanı Dördüncü Mehmed - Giray da 200,000 Tatar askeriyle iştirâk etmiş ve Veissenburg kasabasını vurarak rivâyete nazaran 100.000 esir almıştır.

Âsi Erdel prensi Rakoczy kaçtı, yerine Bark-czai tâyin edildi. Yeni voyvoda ile yapılan anlaşmaya göre «Janova, Şebeş, Logoş» kasabaları Türkiyeye ilhak olundu. Aynı zamanda 15000 altınlık haraç ta 20.000 e çıkarıldı.

Eflâk isyanının bastırılması: (12 Kasım 1659)

Yukarıda Eflâk voyvodalığına Mihnea'nın tâyin edildiğini görmüştük, bu prens de devlete karşı isyan ederek İbrail, Silistre, Yerköyü ve Tergovişte halkını ve boyarlarını kılıçtan geçirmiş ve Boğdan prensi Ghika'yı da yerinden uzaklaştırmıştı. Bunun üzerine Silistre vâlisi «Can - Arslan paşa» ile Elbasan sancak beyi Ahmed bey, Kırım Hanının da yardım kuvvetleriyle birleşerek âsi Mihnea'yı mağlûp ettiler. Voyvodalık merkezi Bükreş'e nakledildi. Ve Eflâk voyvodalığına da Ghika getirildi.

Tekrar Erdel seferi:

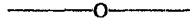
Fakat, evvelce Osmanlı ordusu önünden kaçmış olan âsi Erdel = Transilvanya prensi Rakoczy Avusturyalıların da yardımıyla tekrar Erdel'e girerek Szathmar, Kallo, Tokai ve Grosz - Waradein = Varat» kalelerini Avusturyalılara işgal ettirdiği gibi, Eflâk voyvodası Mihnea ile de ittifak etmişti. Bu defa «Rakoczy» üzerine Budin beylerbeyi Seydi - Ahmed paşa sevk edildi. Klausenburg ile Szamofalva arasında vukua gelen kanlı bir muharebede Türk ordusu büyük bir zafer kazandı. Rakoczy kaçtı ve 18 gün sonra Varat kalesinde öldü.

Bu taraflarda sık sık vukua gelen Avusturya saldırılarına bir nihayet vermek üzere Kaptan-ı Derya Köse - Ali paşa serdârlıkla gönderildi ve muhasara edilen Varat kalesi, 45 gün sonra vire ile teslim alındı. (27 Ağustos 1661). Kalede bulunan 700 top ve pek çok mühimmat Türklerin eline geçti. Varat yeni bir eyâlet merkezi haline getirilerek vâliliğine de Edirne Beylerbeyi Sinan paşa tâyin edildi.

Bu sırada Köprülü - Mehmed paşa vefat ederek yerine oğlu Fadıl - Ahmed paşa vezir-i âzam olmuştu.

Erdel meselesinin kat'i şekilde halli:

Varat kalesi Türkler tarafından zaptedildikten sonra, Avusturyalılar boş durmadılar. Erdel prensliğine Kemeny Janos'u namzet gösterdiler. Bu prens, Avusturya kuvvetlerinin yardımı ile Erdel'e girdi ve Türk himayesinde bulunan Bark - Czai'yi hile ile ele geçirerek öldürdü. Bu defa Erdel prensliğine bab-ı hümayun tarafından Apaffy tâyin edildi ise de bu prens de Kemeny'nin hücumları karşısında Osmanlı devletinden yardım istemeğe mecbur kaldı. Serdâr Köse - Ali paşa, Janova sancak beyi Küçük - Mehmed beyi yardıma gönderdi. Vukua gelen bir muharebede Türk ordusu büyük bir zafer kazanarak Avusturya'ya istinat ederek Osmanlı devletine karşı koymağa cür'et eden Kemeny harp meydanında öldü. (23 Ocak 1662). Bu suretle Erdel meselesi kat'i şekilde ve Türkiye lehine halledilmiş oldu.

AVUSTURYA SEFERİ VE VASVAR SULHU

(12 Nisan 1663) (10 Ağustos 1664)

Zitva - Torok muahdesiyle başlayan Osmanlı - Avusturya anlaşması 1606 senesinden 1663 senesine kadar, iki devlet arasında zaman zaman hudut hâdiseleri olmasına rağmen 56 senedenberi devam etmekte idi.

1663 senesinde Osmanlı - Venedik muharebesi devam etmekte iken, Avusturya hudutları üzerinde sulhu bozacak hâdiseler çoğalmıştı. Dördüncü Mehmed ve Fadıl - Ahmed paşa, Venediklilere karşı bir Dalmaçya seferine çıkmağa hazırlandıkları sırada, Avusturya hududundan devamlı şikâyetlerin gelmesi üzerine pâdişah, seferin Dalmaçya'ya değil,

Avusturya üzerine yapılmasına karar vererek (12 nisan 1663) te vezir-i âzam Fadıl - Ahmed paşayı serdâr-ı ekrem tâyin etti. Bu sefere «Uyvar seferi» denilir.

Seferin açılmasında başlıca sebepler şunlardı:

Biraz evvelki bahiste gördüğümüz Erdel hâdiseleri sırasında Avusturya, âsi Erdel prensi Rakoczy'ye yardım ederek bir takım Erdel kalelerini işgal etmişti. Bu hâdiseden sonra Osmanlı devleti ile Avusturya arasında, sulhun bozulmaması için bazı müzakereler yapıldı. Osmanlı hükûmeti «Avusturya'nın Erdel işlerine karışmamasını, Avusturyalılar tarafından son zamanlarda işgal edilen Szeckelhyd kalesinin iadesini, Kanije kalesi yakınında, muahede hilâfına Avusturyalılar tarafından inşa edilmiş olan «Yeni - Kale = Zrinwar» kalesinin yıkılmasını» talep etti. Avusturya hükûmeti bunları kabul etmediği gibi hudutlarımıza tecavüze de devam ettiği için «Uyvar» seferinin açılmasına karar verildi.

«Nemçe serdârlığına tâyin edilen Fadıl - Ahmed paşa (14 nisan 1663) te Edirne'den Belğrad'a hareket etti. İstanbul'da Sadâret kaymakamı olarak Merzifonlu - Kara Mustafa paşa bırakıldı.

Büyük bir Türk ordusunun yola çıkışı, Avusturya'yı telaşa düşürdü. Ordu Belgrad'dan hareketle «Eszek = Osek» konağına vâsıl olduğu sırada (3 Temmuz 1663) te, sulh teklifi ile Avusturya murahhasları geldi. Fadıl - Ahmed paşa, Zitva - Torok muahedesinden evvel olduğu gibi Avusturyalıların her sene Osmanlı devletine 30.000 altın haraç verilmesinde ısrar ettiği ve bu teklif de Avusturya tarafından kabul edilmediği için ordu ileri hareketine devam etti ve (17/18 Ağustos 1663) te Uyvar kalesi muhasara edildi. «Uyvar = Neuhausel» kalesi Neutra nehri üzerindedir ve kale Birinci Ahmed zamanında ve (20 kasım 1605) senesinde zaptedilmiş ve Erdel kralı Bocskay'a verilmişti. Fakat sonradan Avusturyalıların eline geçmişti.

Muhasara sırasında Kırım Hanı Dördüncü Mehmed-Giray, oğlu Ahmed - Giray ile birlikte 100.000 kişilik bir Tatar ordusu ile, kardeşi Mehmed - Giray da 15.000 kişilik bir Kazak atlısı ile geldiği gibi Eflâk, Boğdan voyvodaları da katılmışlardı. Kale kumandanı «Kont Forgacs» idi.

Muhasara 37 gün sürmüş, çok müstahkem olan kale karşısında Türk askerinin gösterdiği şecaat ve kahramanlık o kadar büyük olmuştur ki, 38 inci gün kale vire ile teslim mecburiyetinde kalmış ve Türk askerinin hârikalar yaratan kahramanlıkları, bütün Avrupaya yayılmış, Türklerin Avrupayı istilâ günlerinin geldiği korkusuyla kiliselerde felâket çanları çalınmış ve hattâ uzun yıllar bu muhasaranın hâtırası Avrupalılar yanında «Uyvar önünde bir Türk gibi!» darb-ı mese-liyle anılmıştır. (24 eytül 1663).

Novigrad ve Yeni - Kale = Serinwar

kalelerinin zaptı :

Biraz sonra Serdâr-ı ekrem, birkaç küçük kaleden sonra mühim bir mevki olan Novigrad kalesini de 25 günlük bir muhasaradan sonra zaptetti. Yine bu sırada Tatar süvarileri, Moravya, Silezya ve Macaristan içerilerine akına memur edildi. Bu akında 80,000 esir alındı.

Mevsim kış olduğu için Türk ordusu Belgrad kışlağına çekildiği sırada, Avusturya kumandanlarından «Kont Wolf von Hohenlohe» ile Hırvatistan Ban'ı kont Zriny, 50,000 kişilik bir ordu ile Szigetvar kalesini muhasara ettiler. (25 Ocak 1664). Serdâr-ı ekrem Fadıl - Ahmed paşa Osek'te bulunan Halep beylerbeyi Gürcü - Mehmed paşayı imdat olarak gönderdiği gibi, maiyetinde pek az asker olmasına rağmen bir kaç gün sonra da bizzat kendisi o tarafa hareket etti. Fakat bu sırada yani (6 şubat 1664) te düşman kuvvetleri muhasarayı kaldırdıkları için ileri gitmekten vaz geçerek Belgrad'a döndü.

1664 senesi mayıs ayında Serdâr-ı ekrem tekrar Belgrad'dan cepheye hareket etti. Bu sırada Avusturya başkumandanı «Kont Strozzi» Kanije kalesini muhasaraya başlamıştı (29 nisan 1664). Kanije'ye doğru hareket eden Fadıl-Ahmed paşa evvelâ yakın olan Boghan köprüsü yakınına geldiği vakit, Avusturya ordusu muhasarayı bırakarak Avusturyalılar tarafından muahede hilâfına inşa edilmiş olan «Yeni-Kale = Serinwar» a çekildi. Bu kale Drava ve Mur ırmaklarının kavşağındadır. Türk ordusu derhal bu kaleyi muha-

saraya başladı. 20 günlük muhasaradan sonra kale fethedilerek muhafızları kılıçtan geçirildi ve kale tamamen tahrip olundu.

Saint - Gotthard muharebesi:
(1 Ağustos 1664).

Bu muharebe ve neticesinde aktedilen Vasvar muahedesi, Fadıl - Ahmed paşanın büyük muvaffakiyetlerinden biridir.

Bundan evvelki bahiste anlattığımız gibi Türk ordusu «Yeni - Kale = Serinwar» kalesini fethettikten sonra ileri hareketine devamla «Raab = Yanık - Kale» nin muhasarasına karar verdi. Yeni - Kalenin fethi sırasında Avusturya başkumandanı «Kont Strozzi» maktul düşmüş olduğundan Avusturya ordusunun kumandasını «Feld - Mareşal kont Montecuculli» almıştı. Aslen İtalyan olduğu halde Avusturya hizmetine girmiş bulunan bu kumandan, o devirde Avrupa'nın en değerli bir tâbiyecisi olarak meşhurdur.

Türk ordusu ileri hareketi sırasında «Küçük - Komorn, Egerseg, Peleşke, Egervar, Kemendvar ve Kapornak» kalelerini de teslim almıştı. «Raab= Yanık kale», Raab suyunun sol kıyısındadır. Osmanlı ordusu suyun sağ sahilini takiben yürürken Alman, Fransız ve Macar askerlerinden mürekkep olan Avusturya ordusu da suyun sol kıyısından ilerlemektedir.

30 Temmuz 1664 te Türk ordusu bu nehir kıyısında bulunan Saint - Gotthard köyüne gelmişti. Düşman ordusu da bu köyün karşısında ve suyun öte yakasında bulunan Moggers köyünde bulunuyordu.

Türk ordusu, düşmanla temas edebilmek için suyu karşıya geçmek için bir geçit aramakta idi. Saint - Gotthard'dan biraz yukarıda suyu oldukça derin ve dar bir geçit bulundu ve derhal üzerine bir köprü atıldı. Ertesi cuma günü Bosna beylerbeyi İsmail paşayı 5000 kişilik bir kuvvetle karşı sahile geçirdi. Bunlar, karşıda bir köprübaşı kuracaklar ve onların himayesinde bütün ordu karşıya geçecekti.

Bu ilk müfrezeler derhal düşmanla muharebeye tutuştu. Fadıl Ahmed paşa alelâcele 5000 kişilik bir takviye kuvveti

daha sevketti. Fakat sular birden kabardığı ve köprü de yıkıldığı için, ordunun esas kuvveti karşıya geçemedi. Düşman ordusunun miktarı 60,000 kadardı. 10,000 kişilik Türk ordusu bu müthiş düşman kuvvetiyle kahramanca sabahtan ikindi zamanına kadar çarpıştı, bir aralık düşman ordugâhına kadar ilerledi ise de, faik kuvvetler karşısında erimeğe başladı. Ve nihayet 5000 kadar Türk askeri şehit oldu. Mütebakisi bin güçlkle suyu aşarak kurtulabildi. Düşman zayıtı da daha az değildi.

Türk ordusunun kısmı küllisi zinde bir vaziyette beri yakada bulunuyordu.

Montecuculli ancak bir öncü kıtamızı imha etmişti. Buna rağmen bu muharebe, bütün Avrupada tarifi imkânsız bir sevinç yarattı. Kumandan da âdeta bir efsane kahramanı haline sokuldu. Türk tehlikesinden kurtulduğunu zannederek Avrupa bayram yapıyordu. Fakat ne gariptir ki, galip geldiklerini zannederek bayram yapan garp âleminin gözü önünde on gün sonra aktedilen Vasvar muahedesi, bu muharebenin galibinin Türkler olduğuna dünyayı inandırdı.

Osmanlı - Avusturya arasında Vasvar sulhu: (10 Ağustos 1664)

10 maddeden müteşekkil olan bu muahedenin mühim esasları şunlardır:

«Avusturya hükûmeti, Erdel mıntakasında işgal ettiği kaleleri tahliye edecek, Türk ve Avusturya askerleri de Erdel'den çekileceklerdir. Osmanlı himayesinde bulunan Apafy, Erdel prensi olarak kalacaktır. «Uvvar = Neuhausen» ve «Novigrad» kaleleri Türkiyede kalacaktır. Yalnız Szeckeldhy Avusturya'da kalacaktır.

Serinvar kalesi Avusturyalılar tarafından bir daha yapılmıyacaktır. Avusturya imparatoru, Osmanlı pâdişahına, bir kereye mahsus olmak üzere 200,000 florin kıymetinde hediye takdim edecek ve buna pâdişah tarafından münasip görülen hediye ile mukabele edilecektir. Daha evvelki sulh muahedelerinin esaslarına riayet olunacaktır.»

Şu maddelere bakılacak olursa, asıl galip ordunun Türk

ordusu olduğuna hükmetmek yerinde olur. Avusturya hükûmeti bu muahede ile Türk üstünlüğünü kabul etmiş durumdadır.

Lehistan seferi ve Buçaş muahedesı:

«Sarı-Karış, Barabaş ve Potkal» kazaklarının Hatman'ı «Doroszenko» Rus ve Lehistan devletlerinin entrikalarından usanarak Osmanlı himayesini talep etmiştir. Bu kazak Hatmanı, İstanbul'a elçi göndererek Ukrayna'nın Türk sancağı haline getirilerek kendisinin de buraya sancak beyi olarak tâyinini rica etmişti. Osmanlı devleti bu müracaati kabul ve Ukrayna'ya 6000 kadar da asker göndermişti.

Bu vaziyet karşısında Lehistan kralı «Michel Korybut Visniowiecki» Kazak Hatmanını Ukrayna'dan uzaklaştırmaya çalıştı ise de, Osmanlı hükûmeti derhal şiddetli ihtarlar da bulunduğu gibi, Dördüncü Mehmed te aynı zamanda vezir-i âzam Fadıl - Ahmed paşa ile birlikte Lehistan seferi azmiyle Edirne'den Lehistan'a doğru hareket etti (4 Haziran 1672).

(18 Ağustos 1672) de Türk ordusu Lehistan'ın Podolya eyâletinin merkezi olan Kaminçe kalesini muhasara etti. Yolda Kırım Hanı Selim - Giray ile, Kazak Hatmanı Doroszenko da kuvvetleriyle birlikte orduya iltihak ettiler. Çok müstahkem bir kale olan Kamanıçe, Türk kuvvetlerine ancak sekiz gün kadar dayanabildikten sonra teslim olmağa mecbur kalmış, bundan sonra Halep vâlisi Kaplan paşa, Kırım Hanı ve Hatman Doroszenko, Lemberg üzerine sevkedilmiş, burası da (19 eylül 1672) de zaptedildikten sonra Buçaş, Yazlowicz, Zolotank, Kulandon, Bozanowa, İzvonca kaleleri de ya pek az mukavemetten sonra veya hiç mukavemetsiz teslim olmuşlardır. Bu Türk muvaffakiyetleri sırasında, Lehistan Başkumandanı Jean Sobieski'nin esaslı hiç bir mukavemeti görünmemiştir. Kamanıçe muhafızlığına, Özi beylerbeyi Halil paşa tâyin edilmiştir.

Bucaş «Buczacz» sulhu: (18 Ekim 1672).

Türk ordusunun sür'atli muvaffakiyetleri Lehistan kralını şaşırttığı için, Kırım Hanı vasıtasıyla alelâcele sulh teklifinde bulundu. Yapılan müzakereler sonunda dört maddelik bir sulh muahedesi aktedildi. Buna göre:

«Polonya Türkiyeye terkediliyor, Ukrayna, Kazak Hatmanı Doroszenko idaresinde Türkiye himayesine giriyor, Lehistan kralı Hatman'a karşı dostane muamelede bulunmağı taahhüt ediyor, Lehistan kralı senevî 220.000 duka altını haraca bağlanıyor» du.

İkinci Lehistan seferi:

Yukarıda, aktedildiğini yazdığımız Bucaş sulhu, Lehistan Diyet meclisi tarafından tasdik edilmedi. Bu hususu Lehistan başvekili Jean Lescynski, vezir-i âzam Fadıl - Ahmed paşaya bildirdi. Esasen bu sırada Lehistan Başkumandanı Jean Sobieski de Türk ordusunun çekilmesini fırsat bilerek Lemberg ve Lublin kalelerini zaptetmişti. Bunun üzerine Lehistan üzerine yeniden sefer açılmasına karar verilerek, Dördüncü Mehmed (7 Ağustos 1673) te Edirne'den ordu ile birlikte hareket etti. Lehistan'a Avusturya imparatoru yardım ettiği gibi, Eflâk prensi Ghika ile Boğdan prensi Stefan da ihanet ederek Lehlilerle birleştiler. Lehistan ordusu, Jean Sobieski kumandasında 80000 kişi olduğu halde Hotin üzerine yürümekte idi. Bunun üzerine Silistre beylerbeyi Sarı - Hasan paşa 30,000 kişi ile, Halep beylerbeyi Kaplan - Mustafa paşa da 12.000 kişi ile harekete memur edildi.

Sarı - Hüseyin paşa Hotin önünde tabur kurduğu sırada, Jean Sobieski 80,000 kişilik ordusu ile, gafil bulunan Türk ordusu üzerine atıldı. Üç saatlik bir muharebeden sonra Hüseyin paşa, birkaç yüz kişi ile Turla nehrini geçerek Kaminice'ye kaçtı, geride kalan Türk askerinin ekserisi de Lehlilerin kılıcından geçti. Hotin kalesi de düşmana teslim mecburiyetinde kaldı. (10 Kasım 1674).

Bu felâket üzerine, esasen kış mevsimi de yaklaştığın-

dan Serdâr Baba - dağına, pâdişah ta Hacıoğlu - Pazarcığına çekildi.

Müteakip ilkbaharda pâdişah ve Türk ordusu Ukrayna üzerine hareket etti. (Haziran 1674). Turla = Diniestr üzerine kurulan köprüden geçen Türk ordusu Ukrayna'nın İspel ovasına girdi. Bu sırada Ruslar, Hatman Doroszenko'yu, hükûmet merkezi olan Çehrin şehrinde muhasara etmişlerdi. Onun kurtarılması için Kırım Hanı Selim - Giray gönderildi.

Bu sırada Lehistan kralı ölmüş ve yerine, Başkumandan Jean Sobieski, kral seçilmişti. Yeni kral, hem krallığını tebliğ etmek, hem de Podolya ve Ukrayna Lehistan'a bırakılmak şartıyla sulh teklif etti ise de reddedildi. (21 Ağustos 1675).

Kazak hatmanının yardımına giden Kırım Hanı daha Çehrin şehrine yaklaşmadan Lehler, çılgınca bir korkuya kapılarak büyük bir sür'atle kaçmışlardır.

Bundan sonra Dördüncü Mehmed Halep vâlisi Şişman-İbrahim paşayı Lehistan Serdârı olarak bıraktı ve Edirne'ye avdet etti.

1675 senesi ağustos ayında, Lehistan Serdârı Şişman - İbrahim paşa, büyük bir kuvvetle Lehistan içerilerine girdi ve 48 kale ve palanga zapt ve Volhyni eyâletini baştan başa tahrip ettikten sonra Lemberg şehri üzerine yürüdüğü sırada, Leh kralı Sobieski yetişti. Çok şiddetli ve kanlı bir muharebe vukua geldi. (24 Ağustos 1675).

Kral Lemberg'i kurtardı ise de, kat'i bir muvaffakiyet elde edemedi.

Fadıl - Ahmed paşanın vefatı: (2/3 Kasım 1676).

Babası tarafından Arnavud, annesi tarafından Türk olan Fadıl - Ahmed paşa, Osmanlı tarihinde, en genç yaşta vezir-i âzam olanlardandır. 26 yaşında sadrâzam olmuş, 15 senè 4 gün vezir-i âzamlık yaptıktan sonra 42 yaşında, içkiye olan iptilâsı yüzünden, pâdişahla birlikte İstanbul'dan Edirne'ye giderken Ergene köprüsü yakınında Kara - biber çiftliğinde vefat etmiştir. Nâşı, İstanbul'a getirilerek Divan yolundaki türbesine defnedilmiştir. Gençliğinde evvelâ ilmi-

ye mesleğine intisap etmişti. Babası vezir-i âzam olduktan sonra vezirlikle vâililiklerde bulundu, babasının hastalığı sırasında sadâret kaymakamlığı yaptı.

Sadâret müddeti zarfında, 25 senedenberi sürüp gitmekte olan Girid harbine son vererek (5 eylül 1669) da «Kandiye» muahedesini, Avusturya ile (10 Ağustos 1664) te «Vasvar müsalehasını» ve nihayet Lehistan ile de (18 Ekim 1672) de «Buçaş» muahedesini akdetmiştir.

Zeki ve kabiliyetli bir devlet adamı idi. İçişlerini ihmal ettiği söylenir. Dördüncü Mehmed devrinin sonlarında, parlak günler yaşatmıştır.

Merzifonlu - Kara Mustafa paşanın sadâreti: (4/5 Kasım 1676)

Kara - Mustafa paşa, debdebe ve dârâta düşkün, mütekebbir ve azametli bir şahsiyettir. Babası, Sipahi beylerinden Oruç bey, annesi Âbide - Hatundur. Merzifon'un merkez nahiyesinin Marınca köyünde doğmuştur. Küçük yaşta yetim kaldığı için Köprülü Mehmed paşa kendisini himayesine almış ve oğlu Fadıl - Ahmed paşa ile beraber tahsil ve terbiyesine itina etmiştir. Daha sonra Köprülü - Mehmed paşaya damad olmuştur. Fadıl - Ahmed paşanın vefatı sırasında sadâret kaymakamı idi. 42 yaşında vezir-i âzam olmuştur.

Zorawna sulhu: (27 Ekim 1677).

Kara - Mustafa paşa zamanında da Lehistan seferi devam etmiştir.

Lehistan Serdârı Şişman - İbrahim paşa vefat ettiği için yerine Şeytan - İbrahim paşa Lehistan Serdârı tâyin edilmişti. Şeytan - İbrahim paşa Zorawna'da bulunan Lehistan kralı Jean Sobieski'yi tazyike başladığı için, kral sulh istemek zorunda kalmıştır. Yapılan anlaşmaya göre, yalnız 220 bin liralık haraçtan vaz geçilmek şartıyla, daha evvel Fadıl - Ahmed paşa tarafından aktedilmiş olan Buçaş muahedesinin esasları aynen ipka edilmiştir.

Osmanlı - Rus münasebetleri:

Viyana muhasarası münasebetiyle Ruslarla yakından münasebetlerimiz olacağı için, biraz geriye dönerek, Dördüncü Mehmed zamanında, Ruslarla olan ihtilâflarımızı gözden geçireceğiz.

Yavaş yavaş bütün Rusya ovasına yerleşmekte olan Rusya, hiç bir fırsatı kaçırmaksızın, mütemadiyen Osmanlı imparatorluğunun zayıf zamanlarını kollayarak hainane bir siyaset takip etmektedir.

Dördüncü Mehmed zamanında ilk Osmanlı - Rus teması 1659 yılında olmuştur.

O senelerdeki Kazak Hatmanı Vygovski, Rusların tazyikine karşı, Kırım Hanı Mehmed - Giray'dan yardım istemişti. Ruslar bu sırada Kazaklara ait olan Konotop kalesini muhasara etmekte idiler. Bir miktar Osmanlı kuvveti ile takviye edilen Kırım Hanı, bu kale önündeki Ruslara hücum etti. İlk Rus kuvvetlerini mağlûp eden Kırım Hanı, Rus kısm-ı küllisi kumandanı olan prens Trubeçkoy üzerine de cesurane atıldı. Vukua gelen kanlı muharebede rivâyete göre 120 bin Rus maktul düşmüş 50 bin de esir alınmıştır. (12 Temmuz 1659).

Bu korkunç hezimetten sonra Ruslarla uzunca bir müddet temas kesildi.

Daha evvelki bahislerde gördüğümüz Kazak Hatmanı Doroszenko. Türk himayesiyle mevkiini kuvvetlendirdikten sonra, Rus Çarı Feodor Alexiévitç'in tesir ve nüfuzuna kapılarak Osmanlı devletine ihanet etmiş ve Ukrayna'nın Ruslar tarafından istilâsına yol açmıştır.

Bu haber üzerine Yedi-Kulede mahpus bulunan, eski Hatmanlardan Boğdan'ın oğlu Georges Chmielnicki, Ukrayna hatmanlığına tâyin edilerek Rusyaya harp ilân edildi. Lehistan Serdârı Şeytan - İbrahim pasa ile, Kırım Hanı Selim Giray, Kazakların merkezi olan Cehrin kalesini muhasara etmişler, fakat kaledeki askerin fazlalığı, ayrıca bir Rus ordusunun da yardıma gelmesi yüzünden ordu ricate mecbur olmuş ve Bender'e çekilmek zorunda kalmıştır. Bu muvaffakiyetsizlik üzerine Kırım Hanı azledilerek yerine Murad - Gi-

ray ve Şeytan İbrahim paşanın yerine de Serdârlığa Anadolu beylerbeyi Abaza Kör - Hüseyin paşa tâyin edilmiştir.

Rus seferi:

Daha yeni yeni sahaya çıkmakta olan Rusyaya karşı bu beceriksizce hareket İstanbul'da teessürü mucip olduğu için Dördüncü Mehmed, vezir-i âzamla birlikte ordu başında olarak (30 nisan 1678) de İstanbul'da Rus seferine hareket etmiş, 21 mayısta ordu Hacıoğlu - Pazarına muvasalât etmiştir. Buradan sonra orduyu, Serdâr-ı ekrem sıfatıyla vezir-i âzam Merzifonlu - Kara Mustafa paşa sevk etmiştir.

Kara - Mustafa Paşa (19 temmuz 1678) de Çehrin şehri ni muhasara etti. Kale çok müstahkem ve yakınındaki Tasma - Suyu yüzünden etrafı bataklık olduğu için muhasarası çok müşkül olmakta idi. Aynı zamanda Rus Başkumandanı Prens Romodanovski de rivâyete nazaran 200,000 kişilik muazzam bir ordu ile suyun karşı yakasına gelerek kaleye yardıma başlamıştı. Kara - Mustafa paşa, bu muazzam Rus ordusunun üzerine Kırım Hanını göndererek kendisi muhasaraya devam etti.

Türk ordusu mütemadiyen lâğımlar patlatmak suretiyle kale bedenlerinde gedikler açmağa başladı. Çok şiddetli ve kanlı çarpışmalar oldu. Şiddetli bir topçu ateşi de kalede yangınlar çıkmasına sebep oldu ve evvelâ kalenin varoşları, sonra iç kale cebren ve kahren zaptedildi (21 Ağustos 1680).

İkinci Rus seferi:

Birinci Rus seferini müteakip vezir-i âzam Kara - Mustafa paşa, serdârlığa Halep beylerbeyi Kara - Mehmed paşayı bırakarak İsakçı üzerinden Edirneye geldi ve pâdisah tarafından büyük iltifatlarla karşılandı. (31 Ağustos 1680)

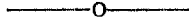
Rusya'nın harp hazırlıkları yapmakta olduğu haber alınması üzerine, Osmanlı hükûmeti tarafından da hazırlıklar yapıldı. Pâdisah (29 Ekim 1680) de Edirneye hareket etti. Fakat yollarda avlana avlana gittiği için Edirne'ye ancak iki ay sonra vâsıl olabildi.

Bizzat pâdişahın sefere çıkmış olması Rus Çarını telâşa düşürdü. Türkiyeye karşı müthiş bir düşmanlığı olmasına rağmen Rus Çarı, Osmanlı askeri kudreti karşısında daha kendisini âciz hissetmekte idi. Kırım Hanı Murad - Giray'a elçiler göndererek sulha talip oldu. Müzakereler Kırım'da Bahçe - Sarayda cereyan etti ve Kırım Hanı tarafından sulhun esasları Edirne'ye gönderildi ve tasvip olundu. (11 Şubat 1681). Pâdişah tarafından da, 2 ay, 17 gün sonra, (29 Nisan 1681) de tasdik olundu.

Muahede 12 maddeliktir ve mühim esasları şunlardır:

«Özü Suyu = Dieper» Osmanlı devleti ile Rusya arasında hudut olacaktır. Yalnız Kiyef şehri ile yakınındaki üç palanga Ruslara ait olacaktır. Özü nehrinin iki tarafında, iki hükûmet te yeni tahkimat yapmayacaktır. Kırım Hanı, Rus arazisine akın yapmayacak, esirler mübadele edilecektir.»

Muahedenin akdinden sonra pâdişah ve vezir-i âzam İstanbul'a döndüler.

OSMANLI - AVUSTURYA

MUHAREBESİ

(İkinci Viyana muhasarası)

(14 temmuz 1683)

Orta Macar Kırallığı ve Tökeli İmre (Emeric Thökely)

Macaristan Osmanlı Türkleri tarafından zaptedildiği vakit bir kısmı Avusturyalıların elinde kalmıştı. Osmanlıların Orta Macar dedikleri mıntaka, Türkler elinde bulunan Macaristan arazisinin şimalindeki bir kısım topraklardır. Bu mıntakanın cenubu şarkisinde Erdel, batısında ve cenubu garbisinde yine Avusturya hâkimiyetinde olan ince, dar bir Macaristan parçası vardır. Orta Macaristan'ın merkezi «Kaşa = Kaschau» olarak kabul olunur.

Orta Macaristan da Avusturya hâkimiyeti altındadır. Avusturya imparatoru Birinci Leopold, koyu ve mütaassıp bir katoliktir ve tebaasının vicdan hürriyetine aslâ ehemmiyet vermiyen bir hükümdardır. Bu yüzden hâkimiyeti altında bulunan ve ekserisi protestan olan Macarlara karşı çok şiddetli davranmakta, tam bir imha siyaseti takip etmektedir. Birçok asilzadeler ve halk ya doğrudan doğruya imha edilmekte veya zindanlarda cürütülmektedir. Servetleri zaptedilmekte ve hattâ ırz ve namuslarına tecavüz edilmektedir.

Almanların bu gayri insani, şiddetli ve kaba muameleleri karşısında Orta Macaristan'da millî bir mukavemet başlamıştır. On yedinci asrın sonlarına doğru 1682 yıllarında bu millî mukavemetin başında 24 yaşında bir Macar asilzadesi vardır. Bu Macar genci; Karpat dağları eteğinde bulunan (Sokmar = Kesmark) malikânesi sahibinin oğlu «Tökeli

Cilt X. — F: 4

İmre = Eméric Thökely» dir. Babası Avusturyalılar tarafından öldürülmüştür ve bu genç te Avusturyalılardan intikam almak üzere Macar milliyetçilerinin başına geçmiştir. Erdel prensi Apaffi'nin kayın biraderi olduğu, Rakoczy'nin dul karısı İlona ile evlendiği için Macaristanda büyük bir nüfuz sahibidir.

Tökeli İmre, Avusturyalılar mücadeleye giriştiği vakit büyük müşkülâta uğradı. Muntazam ve kalabalık imparatorluk orduları karşısında 4 - 5 yıl uğraştıktan sonra, 1681 yılında imparatorun bir umumî af ilân etmesi üzerine yanındakilerin birçoğunun kendinden ayrılması neticesinde müşkül duruma düşen Tökeli İmre, nihayet kurtuluşu, Osmanlı pâdişahına sığınmakta buldu. İstanbul'a gönderdiği elçileriyle, Osmanlı himayesine girmeğe talip oldu. Esasen Tökeli, daha 1675 te de Fadıl - Ahmed paşa vezir-i âzam iken aynı müracaati yapmış, fakat Fadıl Ahmed paşa, Avusturya ile yeni bir muharebeye tutuşmak istemediği için bu müracaati reddetmişti.

Tökeli bu defaki müracaatini, Merzifonlu Kara - Mustafa paşaya yapmıştı. Bu sırada Fransa kralı on dördüncü Lui de Tökeli'ye müzaheret ediyor, malî yardımda bulunuyor, hattâ milliyetçiler ile Erdel ve Eflâk voyvodaları arasında gizli ittifaklara da yardım ediyordu. Fransa, Avusturyanın tabii düşmanı idi. Osmanlı hükûmeti için de Avusturyanın zayıf düşmesi esas gaye idi. Sivasî durum müsait görünüyordu. Kara - Mustafa paşa bu vaziyetleri hesaba katacak, Macarların da beraber olusu ile Avusturya imparatorluğunu tamamen zararsız hale getirmeği düşünmüş olsa gerektir ki, Tökeli'nin müracaatini ve orta Macaristan'ın himayesini kabul etti. Ve Tökeli'ye, Orta Macar kralı ünvanı verildi. Osmanlı kaynakları Tökeli'ye «Kurs Kralı» derler.

Bu durum üzerine Budin beylerbeyi vezir İbrahim paşaya Orta Macar topraklarının Avusturyalıların elinden kurtarılması hususunda hatt-ı hümayunla emir verildi.

Siyasî durum, Avusturya için çok tehlikeli görünüyordu. İmparator Leopold, Fransa, Macarlar, Osmanlı devleti tarafından bir kıskaç içine alınmış bulunuyordu.

Daha Vasvar muahedesinin sona ermesine iki sene olduğu halde imparator elçisi Kont Albert de Caprara'yı İs-

tanbul'a göndererek muahedenin yenilenmesini teklif etti. Osmanlı hükûmeti Raab = Yanık - kalenin iadesinde, tazminat verilmesinde Orta - Macar milliyetçilerinin servetlerinin iadesinde, aff-ı umumî ilân edilmesinde ısrar ettiği için bir anlaşmaya varılamadı. (9 Haziran 1682).

Orta - Macar seferi:

Orta - Macar serdârlığına tâyin edilmiş olan Budin beylerbeyi İbrahim paşa, etraftaki sancak beylerinin askerlerini de toplayarak Peşte sahrasından hareket etti. Apaffi'de Osmanlı ordusuna iltihak etti. (27 Temmuz 1682). Sajo nehri kıyısında bulunan Khonod kalesi zaptedildi. Daha sonra iki günlük bir muhasaradan sonra Orta - Macaristan'ın merkezi sayılan (Kaschau = Kaşa) zaptedilerek Tökeli'ye teslim edildi. Çünkü bu sırada Tökeli de 12,000 kişilik maiyeti ile Osmanlı ordusuna iltihak etmişti. Burada Tökeli, Orta-Macar tahtına oturtuldu. (15 Ağustos 1682).

Daha sonra Fülele kalesi de zaptedildi.

Avusturya seferi başlıyor:

Dördüncü Mehmed, vezir-i âzam Kara - Mustafa paşanın gösterdiği lüzum üzerine ve bir rivâyete göre pek te arzu etmemekle beraber Avusturya'ya harp ilânına karar vererek İstanbul'dan Edirne'ye müteveccihen hareket etti. (12 Ekim 1682). Yollarda avlana avlana gittiği için Edirne'ye ancak 7 Aaralıkta varabildi. Avusturya elçisi Caprara da Edirne'ye gelmişti. Burada elçi, Yeniçeri ağası Bekri Mustafa paşa ile bir kere daha görüştü (31 Aralık 1682). Avusturya'nın sulh istemesi tabii idi. Ordusunun harekete geçmiş olmasına rağmen sulhun devamına razı idi. Nitekim Avusturya elçisi ile yapılan müzakerede, Kara - Mustafa paşa, evvelce dermeyan ettiği şartların birçoğundan vaz geçerek, yalnız Raab = Yanık kalenin iadesi şartıyla sulhun uzatılmasına razı olmuş, fakat Avusturya elçisinin red cevabı üzerine harbin kaçınılmaz olduğuna karar verilmiştir.

Avusturya'nın siyasî faaliyeti:

Osmanlı askeri kuvvetinin azameti karşısında Avusturya imparatoru, bu defaki Türk ilerleyişinden haklı olarak, tek başına karşı koyamıyacağını düşünerek büyük bir telâşa düştü ve müttefikler aramağa başladı. Kendisine en büyük müzahir olarak Papa «İnnocant XI» ı buldu. Papa, bütün Avrupa devletlerine baş vurarak, yeni bir Haçlı ordusu vücuda getirmek istiyordu. Bunda muvaffak olamadı ise de, Avusturya'ya mühim miktarda yardım temin etti. Papanın teklif ettiği «Mukaddes İttifak» a Fransa girmedi. Fakat tarafsız kalacağını vaadetmekle, Avusturya'yı büyük bir tehlikeden kurtarmış oldu. Alman prensliklerinden Bavyera 11 bin, Saksonya, 11400 asker vermeği kabul etti. Diğer Alman prenslikleri para yardımında bulundukları gibi, Papalık 1,5 milyon verdi. İspanya ve İtalya'dan pek çok para gönderildi. İsviçre, kendi topraklarında asker toplanmasına müsaade etti.

En mühimmi de, Lehistan kralı olup, büyük bir Türk düşmanı olan Jean Sobieski ile Avusturya arasında (31 Mart 1683) te Osmanlı devleti aleyhine tedafüü ve tecavüzü bir muahede aktedilmesi idi. Kral 40,000 kişilik bir ordu ile bizzat harbe katılmağı kabul etti.

Leh kralının bu meşum kararı, Osmanlı devleti için felâketi mucip olduğu kadar, Lehistan'ın menfaatlerine de aykırı idi. Rusya ile Avusturya, Lehistan'ın tabii düşmanları idi. Onu parçalamak isteyen iki devletti. Lehistan'ın menfaati, Avusturya'nın zayıf düşmesinde idi. Fakat Sobieski Türk düşmanı idi, milletin ve memleketinin menfaatlerini hislerine feda etmekle tarihi bir hatâ işlemiş oldu.

Venedik bu Hristiyan ittifakına girdiği halde bunu ilân etmedi. Hattâ, harbin ilk günlerinde vaziyeti uzaktan seyrederek müdahale dahi etmedi.

Osmanlı ordusu harekete geçiyor:

Avusturya ile Fadıl - Ahmet paşa zamanında aktedilen 20 senelik Vasvar muahedesinin sona ermesinden 2 sene evvel iki devlet arasında harp hali ilân edilmiş bulunuyordu.

(1683). (1 Nisan 1683) te Dördüncü Sultan Mehmed ordu ile birlikte Edirne'den hareket etti. Vasvar sulhundan sonraki yıllarda Avusturyalıların hudut boylarında devamlı olarak Osmanlı topraklarına saldırmaları bu harbin açılmasında başlıca sebeplerdendir.

(3 Mayıs 1683) te ordu Belgrad'a vasil oldu ve (24 Mayıs 1683) te «Zemlin = Zemon» sahrasından, Serdâr-ı ekrem tâyin edilen Merzifonlu Kara - Mustafa paşa kumandasında harekete geçti. Pâdişah Belgrad'ta kaldı. Bu sefer sırasında Osmanlı ordusuna Kırım Hanı, Eflâk, Boğdan voyvodaları, Erdel prensi, Orta Macar kralı da, maiyetlerindeki kuvvetleriyle iltihak etmişlerdir.

Osmanlı ordusunun miktarı, silâhlı ve muntazam kuvvet olarak 120,000 den fazla değildi. Birçok batı kaynaklarında bu miktar 300.000 e kadar çıkarılır.

İKİNCİ VİYANA MUHASARASI

(14 Temmuz 1683)

(Not: Osmanlı tarihinin dönüm noktası... Muvaffak olunsaydı muhakkak ki tarihin seyrini değiştirecek olan muazzam bir teşebbüs... Fakat bir takım hatalar ve bilhassa ihanetler yüzünden bu muazzam teşebbüs büyük bir felâketle neticelendi. Osmanlı tarihi yazan bir Türk için bundan sonraki satırları kaleme almanın ne kadar ıstırap verici olduğu meydandadır.)

Viyana'nın muhasarasına karar veriliyor:
(27 Haziran 1683)

Ordu «İstoni-i Belgrad = Stuhlweissenburg» a vasil olduğu vakit Kara - Mustafa paşa burada bir harp meclisi topladı. Bu mecliste Budin beylerbeyi İbrahim paşa, Kırım Hanı Murad - Giray, Defterdar, Reisülküttap, Anadolu, Rumeli, Şam, Diyarbakır, Silistre beylerbeyleri, Yeniçeri ağası, Kul kethüdası, Bölük ağaları, cebeci ve topçu başlariyle, bir kısım serhad ağaları da bulunmuştu.

Reisülküttap Telhisi - zâde Laz Mustafa efendi ve vezir-i âzam, doğrudan doğruya Vayana üzerine gitmek fikrinde idiler. Budin beylerbeyi İbrahim paşa ile, Kırım Hanı da, bu yıl Rabb ve Komorn kalelerinin zaptı ile iktifa edilip, Viyana üzerine gelecek sene gidilmesi fikrinde bulunuyorlardı.

Bizzat bu seferde bulunmuş olan Fındıklılı - Silâhtar Mehmed ağa, yazdığı tarihinde Viyana muhasarasını pek mufassal olarak anlatmıştır. Silâhtar - Mehmed ağa, Kara - Mustafa paşanın her hususta aleyhinde bir ifade kullanmak-

ta ve daima vezir-i âzamı hatalı bulmaktadır. Bu sefer için Silâhtar tarihi, en mühim bir kaynak addolunursa da, mütalâalarının ihtiyatla telâkki edilmesi de lâzımdır.

Silâhtar - Mehmed ağanın anlattığına göre, Kara - Mustafa paşa bu toplantıda fikrini şöyle anlatmıştır: (Silâhtar tarihi, cilt 2 sayfa 28).

«Gerçi maksadımız Yanıkkale ile Komorn kalesidir. Alahın inâyetiyle teshiri mümkündür. Lâkin kale almış oluru, memleket değil. Muradım inşaallah Beç'e (yâni Viyana'ya) gitmektir. Ne dersiz?»

Kırım Hanı ile Budin Beylerbeyi İbrahim paşa «Viyana'nın, hristiyan âleminde mühim bir mevkii olduğunu, Viyana muhasara edilirse, bütün hristiyan âleminin birleşerek yardıma koşmaları ihtimali olduğunu, Viyana'dan evvel diğer mühim kaleler zaptedilerek, geri hatlar emniyet altına alındıktan sonra gelecek sene Viyana üzerine gidilmenin muvafık olacağı» mütalâasında bulundular. İhtimal ki Avusturya-Lehistan ittifakını haber alan Kara - Mustafa paşa, diğer Avrupa devletlerinin de hazırlanmalarına vakit bırakmamak düşüncesiyle Viyana muhasarasında ısrar etti ve neticede Viyana'nın muhasarasına karar verildi. Ordu Raab suyunu geçti, Yanıkkale arkada kaldı. Kara - Mustafa paşa burada alınan kararı, Belgrad'da bulunan Dördüncü Mehmed'e bildirdi. Dördüncü Mehmed (yine Silâhtar tarihine göre cilt 2, sayfa 39):

«Maksadımız Yanıkkale ve Komorn idi. Beç (Viyana) kalesi dilde yoktu. Paşa acaip saygısızlık edip bu sevdaya düşmüş.. Hoş, imdi Hak Teâlâ âsân götüre... Lâkin mukaddem bildirseydi rıza vermezdim» demek suretiyle istemiyeerek Viyana muhasarasına müsaade etmiştir.

Viyana'da telâş ve Türk ordusunun ileri harekâtı:

Türk ordusunun miktarı hakkında Viyana'ya gelen mübalâgalı haberler, ordunun intizam ve mükemmeliyeti hakkındaki bilgiler imparatoru ve Avusturya erkânını büyük bir telâşa düşürdü. Derhal, diğer Avrupa milletlerinden de alınan yardımlarla büyük bir ordu hazırlandı. Baş kumandan-

lığa imparatorun çocukluk arkadaşı ve o devir Avrupasında en kudretli bir kumandan olarak tanınan «Charles de Lorraine» getirildi. Bir harp meclisinde, muharebenin Macar topraklarında verilmesine ve Türklerden evvel taarruza geçilmesine karar verildi.

Türk ordusu Belgrad'dan hareket ettikten sonra «Ösek, İtoni-i Belgrad, ve Yanık - Raab üzerinden Viyana'ya doğru yürüdü. Vesprim, Buczin, Moriczhida, Tata, Papa, Altenburg, Haimburg» kale ve palangalarını işgal ve tahrip ederek ilerlemekte idi. Tökeli İmre de bir kısım kaleleri işgal etmişti. Avusturya başkumandanı Duc de Lorraine, Türk ordusunun hareketine mâni olabilmek için Leyta ırmağı ötesinde bulunan Petronell'de tertibat aldı, fakat ileri gönderilen bir Türk kuvvetine karşı mağlûp olarak ricate mecbur oldu. Türk ordusu Tuna'nın sağ ve sol sahillerindeki birçok kale ve palangaları eline geçirmiş bulunuyordu.

Osmanlı ordusu Rabb kalesini kuşatmadan Viyana üzerine doğru yürümeğe başlamıştı. Viyana'da korkunç bir telâş, bir panik başladı. Son hazırlıklar hummalı bir şekilde yapıldı. Buna rağmen imparator ve birçok asilzadeler Viyana'nın âkıbetinden hakkiyle endişe içinde idiler.

İmparator, Viyana'nın müdafaasını «Kont Ernst Rudri-ger von Starhemberg'e» bıraktı ve (7 Temmuz 1683) akşamı, bütün saray halkıyla beraber Viyana'dan kaçtı. Sivil halktan 60,000 kişinin de Viyana'yı terkettiği rivâyet edilir. İmparator, kaçarken o kadar acele etmişti ki, saray kapılarını bile kapatmadığı için sarayı yağma edilmiş ve halk:

— Bizi bırakıp nereye gidiyorsun?

Diye bağırarak hakaretler etmişlerdi.

Viyana müdafaası kumandanı Starhemberg, Viyana'daki askerlerle beraber, şehirde kalan halkı da silâhlandırdı. Viyana dışındaki bütün binalar tahrip edildi, daima Türk tehlikesini ön plânda tuttuğu için Viyana kalesi son zamanlarda iyice tahkim edilmişti. Surlar tamir edilmiş, yeni kaleler yapılmıştı. Surların dışında da 6 - 7 metre genişliğinde bir hendek mevcut bulunuyordu.

Viyana muhasarası: (14 Temmuz 1683)

12 temmuzda, Türklerin piştar kuvvetleri Viyana önüne

vâsıl olmuştu. 14 temmuzda da kısmı küllisi geldi. Merzifonlu Kara - Mustafa paşa, orduyu şu şekilde tanzim etti: Ordu üç kısma ayrıldı. Merkezde bizzat vezir-i âzam bulunuyordu. Sağ cenahta da, Diyarbakır vâlisi Kara - Mehmed paşa, sol kolda Janova vâlisi vezir Mehmed paşa vardı. Türk ordusunda üç okkadan dokuz okkaya kadar gülle atan 19 Kolomborna ve 120 kadar da şâhî darbzen top ve bir miktar da Humbara havanı vardı. Kanûnî Sultan Süleyman gibi, Kara - Mustafa paşa da büyük topları getirmemek hatasını irtikâp etmişti. Viyana müdafilerinin elinde ise 260 top mevcuttu.

Türk ordusu Viyana önüne gelir gelmez muhasara ve ateş bütün şiddetiyle başladı. (14 temmuz 1683).

Şehir bilhassa batı ve cenup taraflarından şiddetle sıkıştırılmakta idi. Bu mıntakadaki istihkâmlar ise fevkalâde me-tin bulunuyordu.

23 temmuza kadar, devamlı ve karşılıklı top ateşleri oldu. Bu tarihte nisbeten surlara yaklaşmak mümkün olabil-diği için lâğımlar atılmağa başladı. Avusturyalılar da durma-dan mukabil lâğımlar açıyorlar ve lâğımlarda korkunç bo-ğuşmalar oluyordu. Ağustos ayı içinde Viyana surlarında ge-dikler açılmağa başladı ise de, Viyana müdafileri bunları ge-celeri çalışarak kapatmakta idiler ve böylece muhasara uza-yıp gidiyordu. Viyana müdafileri sık sık çıkış hareketlerinde bulunuyor ve bu suretle çok kanlı çarpışmalar oluyordu. Bu-na mukabil, muhasara uzadıkça Viyana müdafilerinin adedi azalıyordu. Bu sırada Viyana'da bir de müthiş bir dizanteri salgını başlamıştı. Bu haller, müdafilerin maneviyatını her geçen gün biraz daha sarsmakta idi.

Türk ordusunda da erzak azalmağa başlamıştı. Muhasa-ranın uzaması Yeniçeriler arasında sızıltılara sebep olmakta idi. Ordu, umumî bir hücumla şehri zapt ve yağma etmek istiyor, Kara - Mustafa paşa buna yanaşmak istemiyordu.

Muhasara sırasında etrafa gönderilen Türk akıncıları muazzam ganimetler ve esir kabileleri ile dönmüşlerdi. Bir esir elli kuruşa satılacak kadar ucuzlamıştı. Kara - Mustafa paşa bile 2500 koyunu elli kuruşa almıştı. Bu muazzam ser-vet te ordunun atâletine sebep olmaktan hâli kalmıyordu.

Hatalı hareketler:

Kara - Mustafa paşa, Viyana üzerine yürürken Eğri beylerbeyi Kör - Hüseyin paşayı Tökeli İmre kuvvetleriyle de birleşerek Pojon (Presburg) kalesinin fethine memur etmişti. 9 Ağustosta Pojon'a gelen Kör - Hüseyin paşa, o havalide 30,000 kişilik bir düşman kuvvetinin mevcudiyetini öğrendi. Avusturya'nın müttefiki olan Leh kralı Jean Sobieski de 35 bin kişilik muntazam kuvveti ile yaklaşmak üzere idi. Kör - Hüseyin paşa durumu sadrâzama bildirerek yardım istedi. Biraz sonra da başında bulunduğu 6000 kişi ile, faik düşman kuvvetleriyle harbe tutuşmağa mecbur oldu.

Tökeli İmre'nin yanında 10.000 kişilik bir kuvvet olduğu halde harbe seyirci kaldı. Serdârın Kör - Hüseyin paşaya gönderdiği 10,000 Tatar askeri ise, Tökeli'nin yanında kalarak mücadeleye iştirâk etmedi. Ve netice olarak Kör - Hüseyin paşa (24 ağustos 1683) te, mağlûp olduğu gibi ordusu da tamamen imha edildi ve kendisi de nehirde boğuldu.

Türk ordusu göz göre göre Tökeli ve Tatarlar tarafından ihanete uğramıştı. Avusturya ordusu, Türk ilerleyişi karşısında başlangıçta şaşkınlığa uğradığı halde, yavaş yavaş kendini toplamaya başlamıştı.

Bu mağlûbiyetten sonra Tökeli İmre, Morava suyunun ötesine çekildi ve böylece Viyana üzerine gelecek düşman yardımını için yol, açık bırakılmış oldu.

Durum ciddileşmekte idi. Serdâr-ı ekrem Kara - Mustafa paşa Sobieski'nin 35 bin ve Avusturya'nın 85000 kişilik ordularının yaklaşmakta olduğunu görünce, Budin vâlisi Uzun - İbrahim paşayı, askerleriyle birlikte çağırdı ve bu ordu 8 eylülde Viyana önüne geldi. Jean Sobieski kumandasındaki Lehistan ordusu, Saksonya ve Bavyera elektör prenslerinin askerleri de (7 eylül 1683) te Tulln önlerinde. Duc de Lorraine kumandasındaki Avusturya ordusuyla birleşmişlerdi. Başkumandanlığı, kral Sobieski deruhte etmişti. Birleşik hristiyan ordusu Viyana üzerine yürümeğe başladı.

Kırım Hanının büyük ihaneti:

Kara - Mustafa paşa, bu son vaziyet üzerine tedbirlerini

aldı. Kırım Hanı Murad - Giray'ı, Viyana'nın altı saat yukarısında Tuna üzerindeki İskender köprüsü başına bıraktı. Vazifesi, düşman ordusunun Tuna'yı beri yakaya geçmesine mâni olmaktı. Kara - Mustafa paşa, muhasarayı kaldırarak, bütün kuvveti ile bu düşman ordusuna karşı çıkmağı nederse uygun bulmamıştı. Kırım Tatar ordusunun, düşmanın Tuna'yı geçmesine mâni olacağına kaniydi. Fakat hâdiseyi bizzat yerinde görüp yazan Fındıklılı Silâhtar Mehmed ağa'nın anlattığına göre Kırım Hanı burada Türklüğe, müslümanlığa karşı büyük bir hiyanette bulunmuştur.

Düşman ordusu köprüden geçmeğe başladığı sırada, köprüye nâzır yüksek bir yerden bu geçişi seyreden ve mâni olmıyan Kırım Hanına, yanında bulunan imamı itiraz edince ona şu alçakça cevabı vermişti:

«Sen bu Osmanlının bize ettiği cevri bilmezsin... Bu düşmanın def'i yanımda lâşi hükmündedir. Ve bilirim ki dinimize de ihanettir! Lâkin gayret beni komadı. Bizi bir hale kodular ki yanlarında Eflâk ve Boğdan keferesi kadar rağbetimiz kalmadı. Anlar da görsünler, kendilerinin kaç akçe adam imiş... Tatar kadrin bilsinler.»

Bunu söyledikten sonra atını sürdü. Askerini alıp gülüp oynayarak Viyana önündeki Osmanlı karargâhına gitti ve Serdâr-ı ekreme: «Düşman geliyor, tahmine göre pazar günü buradadır. Mukabil olmak gerektir» dedi.

Düşman ordusu 9 eylülde Tulln'den hareket etti. 10 eylülde Viyana'ya üç saatlik mesafeye kadar geldi.

Viyana önünde son mücadele (12 eylül 1683) (20 Ramazan 1094) pazar:

Vaziyetin vehametini gören Serdâr-ı ekrem, Viyana muhasarasında metrisler icinde 35.000 kisi bırakarak mütebakisini şehrin kuzey - batı tarafına çekti ve düzlüğe yerleştirdi.

Düzlüğe hâkim olan Leopoldsberg, Kahlenberg ve Vogel-sanberg tepelerini düşman harekâtına bıraktı.

(12 eylül 1683 — 20 Ramazan 1094) pazar sabahı düşman kuvvetleri «Viyana ormanı» denilen dağların bir ucu olan «Kahlenberg = Alman dağı» yamaclarında görüldü ve Türk piştarları ile ufak çatışmalar oldu. Sonra vâdiye doğru

inmeğe başladı. Düşman ordusu 120,000 miktarında idi ve Türk mukabil kuvvetlerinden fazla bulunuyordu.

Serdâr-ı ekrem Kara - Mustafa paşa merkezde idi. Sağ cenahında, Budin vâlisi Arnavud Uzun - İbrahim paşa, sol cenahında da vezir Sarı - Hüseyin paşa ile Kırım Hanı bulunmakta idi. Eflâk ve Boğdan voyvodaları ve askeri sağ cenahın en ucunda ve çevirme hareketine memur edildiler.

Burada şu noktayı da işaret edelim ki, muharebeden evvel vuku bulan harp meclisinde vukua gelen münakasalar ve daha bir takım hissi sebeplerle Budin vâlisi **İbrahim paşa** ile Kırım Hanı Murad - Giray'ın, Serdâra karşı kin ve garezleri mevcuttu.

İki ordu bütün mevcutlariyle çarpışmağa başladığı sırada, büyük bir tazyike maruz kalmamasına rağmen sağ cenahta bulunan Arnavud İbrahim paşa geri çekilmeğe başladı ve askeriyle Rabb = Yanık - kale tarafına doğru âdeti kactı. Sağ cenahın birden bire meydandan çekilmesi üzerine düşman kuvvetleri doğrudan doğruya merkeze, serdârın bulunduğu noktaya hücumlarını arttırdılar. Bu sırada sol kol komandanı Sarı - Hüseyin paşa, dişini tırnağına takarak mukavemete çalışıyordu. Fakat yanında bulunan Kırım Hanı Murad - Giray, muharebeye iştirâk etmedi, ve seyirci kaldı. Hattâ Osmanlı ordusunun en müşkül bir duruma düştüğünü gördüğü sırada da askerlerini alarak harp sahasından çekildi!

Sağ ve sol cenahların bu ihaneti üzerine merkezin durumu ümitsiz bir hale geldi. Buna rağmen Serdâr-ı ekrem Kara - Mustafa paşa, yanında kalan az miktardaki askerin önüne geçerek ve çarpışa çarpışa şehit olmağı canına minnet bilerek kahramanca beş altı saat mukavemet etti. Fakat artık netice belli olmuştu, ordu, her tarafta çözülmüş ve çökmüştü.

Bu sırada Vivana'daki müdafiler de dışarı çıkarak Türk ordusunun arkasından hücumla başlayınca, ordu, iki ateş arasında kaldı.

İhanete kurban giden zavallı kahraman Türk Serdârı Kara - Mustafa paşa, bir aralık: «Bu günleri görmektense ölmek evlâdır!» diye şehit olmak için düşman hatları arasına atılmak istedi ise de Sipahiler ağası Osman ağa: «Ölümünün

orduyu büsbütün perişan edeceğini, mukavemet için vücudunun lüzumlu olduğunu» söyliyerek onun harp sahasını bırakarak çekilmesini temin etti.

Tarihin bu en büyük teşebbüsü böylece ihanetler yüzünden feci bir şekilde neticelendi. On beş bin çadır Serdârın çok kıymetli olan otağı, 300 top, hesapsız cephanе mühimmat ve hazine düşmanın eline kaldı. Metrislerde bulunan, hasta veya yaralı olan on bini mütecaviz Türk askeri, insanlığın yüz karası olarak Haçlılar tarafından hunharca şekit edildi.

Gerek Viyana'ya ilk girme yüzünden müttefikler arasında çıkan anlaşmazlık, gerek zengin Türk ordugâhının yağması hareketi veyahut ta hâlâ Haçlıları titretmekte devam eden Türk korkusu ve hattâ bu çekilişe inanamıyarak bunun bir harp hilesi olduğunu zannetmeleri yüzünden, pek perişan bir halde çekilen Türk ordusu ve döküntüleri takip olunmadı.

Ekseri Türk tarihleri ve bir kısım Avrupa tarihleri, bu müthiş hezimetin bütün mesuliyetini Kara - Mustafa paşaya yüklemekle belki de hatâyâ düşmektedirler. Muvaffak olsaydı, şüphesiz dünya ölçüsünde bir kumandan olarak tebci edilecekti. Viyana muhasarasının bütün teferruatı mütehasıslar tarafından iyice tetkik edilmedikçe kat'i karara varmak doğru değildir. Şu muhakkak ki, gururuna, kibir ve azametine, alayışe meraklı oluşuna rağmen, Merzifonlu Kara - Mustafa paşa, tarihimizin yetiştirdiği en büyük kumandanlardandır. Bu harekât sırasında, her insanın yapabileceği gibi onun da hataları olmuş olabilir. Fakat iki taraflı ve mükerreren ihanete uğradığı da inkâr edilemez bir hakikattir.

Uzun - İbrahim paşanın idamı:

Bu kadar müthiş bir hezimetten sonra bile Kara - Mustafa paşa, perişan bir halde dağılmış olan ve maneviyatları tamamen bozulmuş bulunan orduyu büyük bir sür'atle ve azim ve iradesi ile Rabb = Yanıkkale konağında toplamağa muvaffak oldu. Burada kendisini Erdel prensi Apaffi Mihail ile Silistre vâlisi vezir Mustafa paşa karşıladı. Uzun İbrahim

paşa da bir gün evvel gelmişti. Serdâr Kara - Mustafa paşa, Viyana önündeki muharebede ilk bozgunu vermek suretiyle ordunun mağlûbiyetine sebep olduğu için İbrahim paşayı idam ettirdi. (14 eylül 1683) Rivâyete nazaran İbrahim paşa idamından evvel: «Pâdişahımıza söyleyin, bu hezimetin intikamını alacak ancak odur, azletmesin!» dediği rivâyet edilir.

Kara - Mustafa paşanın yeni tedbirleri:

Serdâr, hiyaneti sabit olanlardan Kırım Hanı Murad - Giray'ı azlederek yerine ikinci Hacı - Giray'ı tâyin etti. Maneviyatı bozulan orduda cezrî tedbirlerle disiplini temin etti ve büyük kumandanlık vasıflarını ispat etti. Bütün düşüncesini, bu bozgunun intikamını almağa hasretti. 22 eylülde «Budın» e geldi. Bozgun sırasında, muhafız bulundukları kaleleri terkederek Budine gelen kumandanları derhal idam ettirdi. Macaristanın muhtelif yerlerinden takviye kıtaları getirtti. Budin'e 40.000 kişilik bir Tatar kuvveti de getirtti. Bundan sonra, yeni senenin plânlarını hazırlamak ve kış geçirmek üzere (18 Kasım 1683) te Belgrad'a gitti.

Parkany = Ciğer - delen zaferi ve Estergon'un sukutu:

Leh kralı Jean Sobieski büyük bir kuvvetle Parkany = Ciğer - delen kalesi üzerine yürüdü. Hristiyan ordusunun maksadı bu kaleden sonra Estergon üzerine gitmektir. Serdâr, derhal Budin vâlisi Kara - Mehmed paşanın emrini 30 bin kişi vererek Estergon üzerine gönderdi.

Kara - Mehmed paşa, Sobieski kuvvetleriyle muharebeye tutuşarak onu, büyük bir bozguna uğrattı (7 Ekim 1683). Sobieski bile canını zor kurtarıp kaçabildi. Bu muharebede düşmanın 10 bin askeri harp meydanında kaldı.

Bu vak'adan sonra Jean Sobieski daha büyük bir kuvvetle (9 Ekim) tarihinde Kara - Mehmed paşa üzerine yüklendi. Türk ordusu mağlûp olarak 7000 şehit verdi. Bu faciadandan sonra Hristiyan ordusu Estergon kalesini muhasara etti. Muhafız Deli - Bekir paşa, vire ile kaleyi teslim me-

bur oldu. (1 kasım 1683) Kaledeki Türk ahali Budin'e naklolundu.

Vezir-i âzam ve Serdâr-ı ekrem Kara - Mustafa paşanın idamı:

Viyana bozgunundan sonra Dördüncü Mehmed, Serdârın kıymetini takdir ettiği için Budin'de bulunduğu sırada kendisine murassa' bir kılıç ve hil'at göndermişti. Fakat Kara - Mustafa paşanın iki büyük düşmanı vardı. Biri Kızlar ağası Zenci Yusuf, diğeri de Baş İmrahor Boşnak Sarı - Süleyman ağalardı. Bu haysiyetsiz ve hain adamların, Viyana bozgununu işitince, Kara - Mustafa paşanın yıldızının söndüğünü görerek «ellerinde makramelerle döne döne oynadıkları» rivâyet edilir. Bu iki soysuz, Kara - Mustafa paşanın uşaklığından yetişmiş olan ve o sırada sadâret kaymamı bulunan Kara - İbrahim paşaya, sadrâzamlık vaadederek kendi taraflarına çekildiler. İki müfsit, pâdişahı Serdâr-ı ekrem aleyhine mütemadiyen kışkırtmağa başladılar ve nihayet Edirne'de av sırasında Darüssaâde ağası, ne yapıp yapıp pâdişahı paşanın idamı fermanını almağa muvaffak oldu. (15 aralık 1683).

Derhal Kapıcılar - Kethüdası Gazaz Ahmed ağa ile Çavuş - başı Kadıköylü Mehmed ağa fermanla birlikte Belgrada gönderildi ve 25 ocakta büyük Türk kumandanı Merzifonlu Kara-Mustafa paşa idam edildi. Yerine, paşanın uşaklığında yetişme Kara - İbrahim paşa tayin olundu. Serdarlığa da Belgrad'da bulunan Yeniçeri Ağası Tekirdağlı Vezir Bekri - Mustafa paşa getirildi.

Kara - Mustafa paşa gibi değerli ve bozgunun intikamını alabilecek iktidarda büyük bir kumandanı, Zenci bir harem ağasının iğfaline uyarak idam ettirdiği için Dördüncü Mehmed'in tarih nazarında affedilmesine imkân yoktur. Onun idamiyle Viyana bozgununun artık telâfisi imkânsız bir felâket haline girmiş olduğu da aşikârdır.

Mukaddes ittifak denilen hristiyan âleminin birleşmesi, Vişgrad ve Vaitzen kalelerinin sukutu:

Viyana önündeki bozgun, hristiyan âlemini sevinçten çıl-

gına çevirmiş ve Türklerin Avrupa'dan atılmaları zamanının geldiği teraneleri her tarafta söylenmeğe başlanmıştır. Papanın da sarfettiği gayretlerle ve mağlûp Osmanlı devleti ülkelerinden parçalar koparabilmek ihtirasiyle derhal bir hıristiyanlık ittifakı aktedildi. Bu ittifaka Avusturya, Venedik, Papalık, Lehistan, Malta, Toskana ve biraz sonra da Rusya dahil oldu. Bu hıristiyan müttefiklere karşı altı cephe üzerinde tek başına uğraşmak zorunda kalan Osmanlı devleti, bütün müşkülâta rağmen yine de zaman zaman büyük varlıklar göstermiştir.

Macaristan cephesinde Bekri - Mustafa paşa, Lehistan cephesinde de Boşnak Sarı - Süleyman paşa Serdâr olarak bulunuyorlardı. Mora'da Venediklilere karşı birbiri ardı sıra Kör - Şaban, Şahin - Mustafa, İspanakçı - İsmail ve Halil paşalar bulunmuşlardır.

Avusturya kumandanları, Osmanlıları Macaristandan derhal atmak emelinde idiler. Duc de Lorraine, büyük bir ordu ile Vizgrand kalesini muhasara etti. Kale vire ile teslim oldu (18 Haziran 1683). Daha sonra Peşte'nin 37 kilometre şimalinde bulunan Vaitzen kalesi sukut etti (27 Haziran 1683).

Budin'in kuşatılması:

15 Temmuz 1684 te büyük bir düşman ordusu Budin'i kuşattı. Budin vâlisi Kara - Mehmed paşa, Peştedeki Türk leri Budin'e naklederek Peşte'yi yaktı ve Budin'i düşmana karşı büyük bir kahramanlıkla müdafaa ederken şehit düştü, yerine Halep beylerbevi Seytan - İbrahim paşa getirildi. Macaristan Serdârı Mustafa paşa, şiddetli düşman tazyiki karşısında Osek kalesine ricat etti. Seytan - İbrahim paşa ve maiyetindeki Türk kahramanları, üç ay 19 gün çok üstün düşman kuvvetleri karşısında yani 100 bin kişilik muhasara kuvveti karşısında şayanı tebci bir mukavemet gösterdiler. İstanbul hükûmeti, Budin'in muhakkak muhasaradan kurtarılması için Serdâr Bekri - Mustafa pasava şiddetli emirler göndermekte idi. Bunun üzerine Bekri - Mustafa paşa (6 Eylül 1684) te Osek'ten hareket ederek Budin önüne geldi. 19 eylülde, ayrı ayrı kollardan muhasara kuvvetlerine hücumla

başladı. Eğri beylerbeyi Sarhoş - Ahmed paşa da Peşte tarafından hücum ediyordu. Serdârın esas maksadı, kaleye yardım kuvveti sokabilmektir. Bunun için muhasara kuvvetlerini yarmak üzere şiddetli bir hücumla karar verildi. Janova vâlisi Osman paşa - zâde Ahmed paşa ile, Köprülü'nün damadı Diyarbakır vâlisi Siyavuş paşa, kahramanca hücumlarıyla düşman saflarını yardılar, bu sırada kaleden de bir çıkış yapıldığı için kaleye 1000 asker sokulabildi. Ahmed paşa ile Siyavuş paşa tekrar dövüşe dövüşe düşman saflarını yarararak geri çekildiler. Bu işitilmemiş hahramanlık ve cesaret, kaledekilerin maneviyatını fevkalâde arttırdı.

Bu sırada Avusturya muhasara ordusuna 30.000 kişilik bir yardım kuvveti daha geldi ve kale kumandanı Şeytan İbrahim paşaya teslim teklif edildi. Paşanın verdiği cevap (Silâhtar Mehmed ağaya göre) şöyle oldu:

«Cephanemiz tükense, dışarıdan da imdat gelmese yıkılan kale taşlarıyla cenk ederiz. Allahın inâyetiyle bu asker sağ oldukça size kale yok... Efendinize böyle söyleyiniz.»

(4 Ekim 1684) te yapılan Avusturya umumî hücumu, çok kanlı oldu ve düşman büyük zayıyat verdi.

(24 Ekim 1684) te Eğri beylerbeyi Ahmed paşa kaleye bir miktar askerle zahire sokabildi. Ve bu şekilde yardımlar tekerrür etti. Tam bu sıralarda Serdâr Bekri - Mustafa paşa, 10000 kişilik bir Tatar ordusunun yardıma gelmek üzere olduğunu kale kumandanına gizlice bildirdi. Fakat bunu haber alan Avusturya ordusu, iki Türk ordusu arasında kalmaktan korkarak (2/3 Kasım 1684) te bütün ağırlıklarını, mühimmatını terkederek Budin muhasarasını kaldırdı ve alelâcele çekildi.

Şeytan - İbrahim paşanın bu muvaffakiyeti üzerine bir hattı hümayunla Şeytan lâkabı (Melek) olarak değiştirildi ve Bekri Mustafa paşa yerine Macaristan Serdârlığına tâyin edildi. Budin vâililiğine de Arnavud Abdi/Abdurrahman paşa getirildi.

Bu sırada Avusturya başkumandanı Duc de Lorraine, Neuhausel = Uyvar kalesini muhasara etmekte idi. Macaristan Serdârı Şeytan - İbrahim paşa, onun bu meşguliyetinden istifade ederek Esterhon'u kurtarmak istedi ise de, Duc de

Lorraine, üstün kuvvetler kalenin imdadına yetiştigi için geri çekilmek zorunda kaldı (16 Ağustos 1685).

50 gündenberi Avusturya ordusu tarafından muhasara edilen Uyvar kalesi de nihayet vire ile (19 Ağustos 1685) te teslim oldu.

Sadaret değişiklikleri:

Vezir-i âzam Kara - İbrahim paşa, kendisini yetiştiren değerli vezir Kara - Mustafa paşanın idamına âlet olduktan sonra, Macaristan cephesinde Budin müdafaasıyle şöhret bulmuş olan Şeytan / Melek İbrahim paşanın sadrazamlık mevkiine getirilmesinden şüphe ederek onun hakkında iftilar icat etti. Estergon kalesini alamadığından, Uyvar kalesini de kurtaramadığından bahisle idamına ferman aldı. (3 Aralık 1685). Macaristan'da büyük yararlıklar gösteren böyle bir kumandanın idamı, muhakkak ki büyük bir cinayetti. Sarı - Süleyman paşayı da çekemediği için İstanbul'dan çıkararak Macaristan Serdârlığına gönderdi. Fakat sonunda kendisi de azledilerek yerine Sarı - Süleyman paşa vezir-i âzam oldu.

Budin kalesinin elden çıkması: (2 Eylül 1686)

Budin kalesi, 18 haziran 1685 tarihinden beri Duc de Lorraine tarafından 90,000 kişilik bir ordu ile muhasara edilmekte idi. Kale müdafii Arnavud Abdi paşa, vaziyeti tehlikeli görerek Serdâr Sarı - Süleyman paşadan acele yardım istediği halde, Süleyman paşa onun bu feryatlarına aldırmış etmemiştir. Çok ağır hareket eden Süleyman paşa ancak (1 ağustos 1686) da Budin yakınındaki «Hamza bey» palangasına ulaşarak (14 ağustos 1686) da düşmanla çarpışmağa başladı. Fakat mağlûp oldu. 3000 şehit vererek geri çekildi. Bundan sonra kaleye imdat kuvvetleri sokmağa çalıştı ise de ancak 500 kişi sokabildi.

Kale müdafii Arnavud Abdi paşa hakikaten büyük bir fedakârlıkla cesurane mukavemet etmekte idi. Fakat (16 Temmuz 1684) te kalenin cephaneliğine bir düşman humbarası isabet ederek 30.000 kantar barutun infilâkına ve kale

bedenlerinde 60 kadem genişliğinde bir gedik açılmasına sebep olduğu gibi 4000 Türk askeri de şehit oldu.

2 eylül günü düşman ordusu en şiddetli umumî hücumunu yaptı. Kaleden içeri girmeğe muvaffak oldu. Türk ordusu buna rağmen şiddetli bir sokak muharebesine başladı. Türk askeri «Bali paşa meydanı» na çekildi. Bu sırada kahraman Abdi paşa şehit oldu ve başsız kalan asker teslim oldu. (2 eylül 1686).

İçeriye giren düşman ordusu şehri yaktı, yağma etti. Müdafaasız ahaliyi canavarca kılıçtan geçirdi. Halkın bir kısmı esir edildi. Bir kısım halk ta nehre atılarak kurtulmağa çalıştı.

Budin, 159 senedenberi Türk hâkimiyetinde idi. Onun düşman eline geçmesi, Türk milleti için millî matem oldu ve asırlarca Rumeli yakasında:

Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Türküsü içli bir nağme ile dilden dile, gönülden gönüle millî bir yâs olarak söylendi. Macaristan artık elden gidiyordu.

Bu millî felâketin İstanbul'da duyulması, büyük bir teessür yarattı. Hükûmete ve pâdişaha karşı hoşnutsuzluk arttı. Budin'in düşman eline geçmesi, Macaristan cephesinde bir çöküntüye sebep oldu. Birçok kaleler ya hiç mukavemet etmeden veya pek az mukavemeti müteakip düşmana teslim oldu. Teslim olan bu kalelerden bazıları şunlardır: 15 eylülünden 29 ekim tarihine kadar «Simontorna, Şikloş, Peçuy = Funfkirchen, Szegedin, Kapoşvar» kaleleri düşman eline geçti.

Bu felâketli günler birbirini takip ederken Ösek kalesi de muhasara edilince Serdâr Sarı - Süleyman paşa kalenin imdadına yetişerek düşmanı Mohaç'a doğru ricate mecbur etti. Fakat, kaçan düşmanı takip etmek hatasına da düştü ve Mohaç ovasında müthiş bir bozguna uğradı. Bu bozgunu müteakip te Valpo, Posega kaleleriyle, irili ufaklı 15 kale daha düşman eline geçti. Felâket umumileşiyordu.

Bu sırada orduda isyan çıktı. Serdâr kaçtı ve âsi ordu cepheyi bırakarak İstanbul üzerine yürümeğe başladı (5 ey-

lül 1687). Bu yürüyüşün neticesinde Dördüncü Mehmed tahttan indirildi. (Bu bahsi ayrıca izah etmek üzere şimdi biraz geriye dönerek Venedik ve Lehistan cephelerindeki hâdiseleri de izah edelim.)

Venedik cumhuriyeti ile muhtelif cephelerde yapılan harpler:

Hristiyan ittifakına giren Venedik, Viyana muhasarasının başlamak üzere olduğu günlerde hareketsiz kaldığı halde, Türk bozgunundan sonra derhal harekete geçerek (15 Temmuz 1684) te Osmanlı devletine harp ilân etti. Bunun üzerine Türk kuvvetleri Dalmaçya, Mora, Bosna, Arnavudluk cephelerinde harp etmek zorunda kaldılar.

Venedik başkumandanı Francesco Morosini idi.

Venedik başkumandanı evvelâ, Arnavutluk sahillerine karşı harekâta bir üs olmak üzere Ayamavri adasını, beş günlük bir muhasaradan sonra zaptetti. Müteakiben Dalmaçya sahillerine de asker çıkararak Nadin, Scardona, Macarsca, Carino, Ostroviz, Vrana ve Primorgia kalelerini birbiri ardı sıra ele geçirdi. 28 eylül 1685 te, Preveze sukut etti. Bu kolay muvaffakiyetler Venediklileri daha sür'atle harekete sevketti. Dalmaçya vâlisi Pietro Valerio 15 - 20 bin kişilik bir ordu ile Sin kalesini muhasara etti, fakat Bosna beylerbeyi Fındık - Mustafa paşa kuvvetleri tarafından askerleri imha edildi ve ordugâhı tamamen ele geçirildi, 90 bayrak alındı. (7 Nisan 1685).

Mora yarımadası da Venediklilerin ele geçirmek istedikleri bir bölge idi. Cenubi Mora'da mühim bir mevki olan Koron muhasara edildi. Bu muhasara oldukça uzun sürdü. Hatâ Mora Serdârı olan Halil paşa ve ondan sonraki Serdâr Siyavuş paşalar bu muhasara sırasında şehit düştüler ve neticede kale Venediklilerin eline geçti (Haziran 1685).

Daha sonra Navarin önünde Serdâr İsmail paşanın mağlûp olması üzerine 15 hazirandan (30 ağustos 1686) tarihine kadar Navarin, Modon, Arkadia, Argos ve «Anadolu = Napoli di Roma» Thermis kaleleri sukut etti.

1687 senesinde, Mora tamamen Türklerin elinden çıkmış bulunuyordu. Sırasıyle Patras, Gûrdüs = Korinthos, Mistra-

İsparta kaleleri Venediklilerin eline geçti, bu yarımada üzerinde yalnız Teb kasabası Türklerin elinde kalabildi. Daha şimale doğru ilerliyen Venedikliler Atina'yı da muhasara ettiler ve bu muhasara sırasında meşhur partenon mabedi, Venedik humbaralarıyla ikiye bölündü ve şehir (25 Eylül 1687) de Venediklilerin eline geçti.

Macaristan ve Lehistan cephelerinde Türk ordularının çok meşgul olmalarından istifade eden Venedikliler kolay zaferler kazanarak Dalmaçya sahillerini ve Mora'yı ellerine geçirmişlerdir.

Lehistan cephesindeki harpler:

Büyük bir Türk düşmanı olan Leh kralı Jean Sobieski, Viyana bozgununu müteakip büyük kuvvetlerle hiç durmadan Türk topraklarına saldırmağa devam etti. Eflâk ve Boğdan'ı istilâ emeliyle ileri atılan Sobieski, Kamaniçe yakınlarında Lehistan Serdârı Sarı - Süleyman paşa ile Kırım Hanı Selim - Giray'ın kuvvetleriyle karşılaşarak müthiş bir bozguna uğradı. (26 Eylül 1685).

Buna rağmen Sobieski, Eflâk ve Boğdan'ı zaptetmek hayalinden yine de vaz geçmemişti. Bu defa yine büyük bir kuvvetle «Turla = Dniestr» nehrini geçti. Bojon'a kadar ilerledi. Fakat burada yine Lehistan Serdârı Sarı - Süleyman paşa ile Kırım Hanının askerleriyle karşılaştı. Kanlı bir çarpışma oldu. Sobieski, bir tesadüf eseri olarak Viyana önünde kazandığı zaferden sonra fazla gurura kapılmış, bir kahraman edasıyla Türkleri Avrupa'dan çıkaracak kumandan olmak sevdasına düşmüştü. Fakat Bojan'da 6000 maktul ve 5000 de esir vererek kapıldığı hayalden uyandı. (10 Ekim 1685).

Bu hareketler sırasında Sobieski'nin oğlu da, Türk kılıcının acısını tattı. Jacques Sobieski, Kamaniçe kalesini zaptetmek hevesine düşerek muhasara etmek istedi ise de, Bozoklu - Mustafa paşa ile Kırım askerlerinin şiddetli taarruzları karşısında büyük zayıat vererek güçlüğü çekilebildi (2 Eylül 1687).

Dördüncü Mehmed zamanında Fransızlarla Münasebetler:

Cezayir, Tunus ve Trablus eyâletlerine Osmanlı tarihlerinde «Mağrib ocakları» denilirdi. Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan bu ocaklar, mesafenin uzaklığı dolayısıyla gayet serbestçe hareket ederler, âdeta yarı müstakil bir halde yaşarlardı. Bu ocaklar, Akdeniz'de, o devirdeki hristiyan devletlerinde olduğu gibi korsanlık yaparlardı.

Dördüncü Mehmed zamanında bu ocakların korsanlıkları, Akdeniz devletlerini zaman zaman mukabil tedbirler almağa mecbur etmiştir. Bu korsanlar, bir süre Fransız gemilerine, daha sonra da Fransız sahillerine tecavüzlerde bulunmuşlardı. O sırada Fransa kralı meşhur XIV üncü Lui idi. Avrupa'nın en kudretli ve nüfuzlu hükümdarı idi. On Dördüncü Lui, Avusturya'nın müşterek düşman olmasını düşünerek Osmanlı devleti ile bozuşmaktan çekinmekte idi. Buna rağmen, garp ocakları korsanlarına karşı da bir mukabele olmak üzere bir Fransız denizcisi olan Duquesne'i memur etti. O sırada Sakız limanında 9 Trablus kalyonu yanmakta idi. Fransız kumandanı, 18 gemilik filosu ile Sakız limanı önüne geldi. Osmanlı devleti ile Fransa arasında sulh mevcut olduğu için Sakız makamları bu Fransız filosunu misafir olarak kabul etmişlerdi. Fransız gemileri bayrak açarak limana gemilerini demirlediler. Az bir müddet sonra birden bire harp bayrakları çekerek gemileri ve şehri bombardımana başladılar. Gemiler ve şehir tamamen hazırlıksızdı. Pek çok ev, câmi vesair bina harap olduğu gibi müslüman ve hristiyan birkaç yüz kişi de maktul ve mecruh oldu.

Bâb-ı hümayun ıerhal Fransız elçisi «Kont Joseph de Guillaeraque» ı çağırarak tekdir etti ve kraldan tarziye ve tazminat istedi. Aynı zamanda bu istekler yerine getirilinceye kadar Fransız filosu Sakız'dan bırakılmadı. Nihayet On Dördüncü Lui tarziye verdi ve 90 keselik cevahir ve 30 keselik nadide hediyeler gönderdi. Sakız'da bulunan Kaptan-ı Derya Bozoklu - Mustafa paşa da, şehirdeki tahribattan dolayı Fransız filosu kumandanından tazminat aldığı gibi, ölenler için de diyet aldı.

DÖRDÜNCÜ MEHMED

ZAMANINDA İÇ OLAYLAR

Kadı - zâdeliler (Fakılar) meselesi:

Kanûnî Sultan Süleyman zamanından beri, dar görüşlü ve mütaassıp kimselerle, değerli, hakikî bilgi sahibi ve İslâmın geniş ve müsamahalı görüşlerini münakaşa eden kimse-ler arasında münazaralar başlamıştı. Devrin geniş ilmi muhiti içinde bu münakaşalar, ilmi bir münazara mahiyetini aşmazdı. Zamanla ve siyâsî gerileme ile mütenasip olarak, ilmiye sınıfında da büyük ve değerli ulemânın sayısı azalmağa başladı. O vakit ulemây-ı zâhir denilen, müsamaha fikrin-den ârî ve dar görüşlü mütaassıp tabaka hâkim duruma geçti.

Dördüncü Murad zamanında bu grubun başında Balıkesirli Kadı - zâde Mehmed efendi vardı. Natuk, cerbezeli bir şahıstı. Etrafına kalabalık bir taraftar toplamıştı. Vaazleriyle bilhassa cahil halk üzerinde büyük bir nüfuz sahibi olmuştu. Kadı - zâdenin fikirlerini, bilhassa tarikat erbabı ve bunların başında Sivâsî Abdülmecid efendi, Galata Mevlevihanesi postneşini, İsmail Dede ve Cerrah Şeyhi İbrahim efendiler cerhetmekte idiler. Dördüncü Murad, her iki tarafı da idare etmek suretiyle taşkınlıklara sebebiyet vermemişti.

Kadı - zâde Mehmed efendi 1635 yılında vefat etti. Fakat onun yolunu takip edenler, daha kat'i bir taassupla, bilhassa Dördüncü Mehmed'in ilk senelerinde meydana çıktılar. «Fakılar» denilen bu zümrenin başında, Dördüncü Murad zamanında Şamlı bir kimse olan Ustuvânî Mehmed efendi vardı.

Kadı - zâdelilerin münakaşa mevzuu ettikleri meseleler, müsbet ilim ve cemiyetin hayatıyeti ile alâkası olmayan meselelerdi. Kâtip Çelebi ve Nâima, o devirde münakaşa edilen mevzuları şöyle hülâsa etmektedirler:

1 — Müsbet bir ilim olan matematik tahsili meşru mudur, değil midir?

2 — Hızır Peygamber sağ mıdır, değil midir?

3 — Ezan ve Mevlûdun güzel sesle ve makamla okunması câiz midir?

4 — Tarikat erbabının raks ve devranı haram mıdır?

5 — Hazreti Peygamberin anne ve babasının mü'min olup olmadığı...

6 — Firavun imanla mı, imansız mı öldüğü..

7 — Halife Yezid'e lânet edilmeli midir, edilmemeli midir?

8 — Kabir ziyareti, Regaip, Kadir ve Berat namazları meselesi..

9 — Rüşvet bahsi..

10 — Tütün ve kahvenin haram olup olmadığı..

Kadı - zâdeliler, matematik tahsilinin ezan ve mevlûdun güzel sesle ve makamla okunmasının meşru olmadığı iddiasında idiler. Tarikat erbabının raks ve devranlarına şiddetle muarız idiler.

Bunlar, başlangıçta, Nâima'nın ifadesine göre, dünya malına düşkünlük göstermeden, hilesiz, dürüst ve sade bir hayat yaşayan kimseler oldukları halde, dördüncü Mehmed zamanında, bu kisve altında her türlü fenalığı irtikâp eden kimseler olmuşlardı. Bilhassa Dördüncü Mehmed'in ilk seneğinde bunlar, iyice azıtmışlar, İstanbul'da âdeta âsayaşi tehdit edecek bir kuvvet haline gelmişlerdi.

Kadı - zâdeliler, bilhassa iki zümre üzerinde nüfuz tesis etmişlerdi. Evvelâ cahil halk üzerinde... Bunlar Cebrezeli kimseler oldukları için kürsülerde vaaz ederek etraflarında topladıkları halka «âlemin rüşvet ve irtikâpla harap olduğunu, devlet adamlarının fenalıkları yüzünden Allahın gazabına uğranılacağını, dinin elden gittiğini» söylerlerdi. Diğer taraftan Saraya mensup ağaları da kendilerine inandırmışlar ve böylece halk arasında büyük nüfuz sahibi olmuşlardı.

Saray hocası Reyhan ağa bunların telkinleri altında kal-

mıştı. Saray ağalarını, hattâ valide sultanı bile tesirleri altında bulunduran Kadı - zâdeliler, zamanla bu nüfuzlarından istifade yolunu da bulmuşlar, Nâima'nın anlattığına göre istediklerini Saray vasıtasıyla dilediği memuriyete tâyin ettirmek suretiyle rüşvet suretiyle zengin olmağa başlamışlardı. Dördüncü Mehmed zamanında Fakılara karşı Sivâsî Abdülmecid efendinin halifelerinden Abdülahad Nuri efendi mücadele etmekte idi.

Fakıların bu nüfuzu, metinde gördüğümüz «Vak'a-i Vak-vakiye» ye kadar devam etti. Bu sırada vezir-i âzam olan Boynu Yaralı - Mehmed paşa, Fakılara kıymet vermiyerek onların nüfuzunu kırmağa teşebbüs etti.

Köprülü Mehmed paşa zamanında Fakılar, fiili harekete bile geçmeğe cür'et ederek 1656 da Fâtih câmiinde toplanarak, makam ile ezan okuyan müezzinlerin üzerine saldırdılar. Bir arbede vukua geldi. Nerede ise kan dökülecekti. Fakılar bundan sonra daha ileri giderek, taraftarlarına ertesi gün silâhlı olarak gelmelerini, tekke ve zâviyelerin yıkılacağını, tahrip edileceğini bildirdiler. Kararları şöyle idi:

1 — İstanbul'daki bütün tekke ve zâviyeler yıkılacak... Şeyhler ve dervişler, iman tazelemeğe davet edilecek, bunu kabul etmeyenler katlolunacak.

2 — Salâtin câmilerde birer minare bırakılıp diğerleri yıkılacak.

3 — Bundan sonra pâdişahın huzuruna çıkıp, bilûmum bid'atlerin ortadan kaldırılması istenecek..

Bu karardan sonrasını Nâima şöyle anlatır: (1)

«Ol gece bu gûlgulâ şehir-i İstanbul'a münteşir olup sof-talar sopalarla ve muhtekir, mürâi esnaftan Hacı Mandal ve Fakı döngel madrabazları ve köleleri olan hotman kazak ve kafadanlarına silâh kuşatıp din dâvasına gidelim şeklinde gûruh gûruh toplanıp Sultan Mehmed câmiine toplanmağa başladılar.»

Vezir-i âzam Köprülü Mehmed paşa bu münasebetsizliği haber alınca, Fakılara adam göndererek, bu nevi hareketlerden vaz geçsinler diye nasihat etti ise de faydası olmadı.

(1) Nâima, cilt 6, sayfa 236.

Bunun üzerine Köprülü, ulemâyı toplayarak, Fakıların iddialarının bâtil olduğunu, şer'an tecziyeleri lâzım geldiğini kararlaştırdıktan sonra pâdişaha arzetti. Pâdişah ta katillerine izin verdi ise de katlölünmadılar, yalnız Üstüvânî Mehmed efendi, Türk Ahmed, Divane Mustafa gibi vâizler yakalanarak Kıbrıs'a nefyedildi (1).

Nâima, din perdesi altında Fakıların her türlü menhi-yâtı irtikâp ettiğine dair birkaç misal vermektedir ki cidden sayanı hayrettir.

«Maan - zâde bir gün Fakılardan birisine sual eder: (Behey efendi, lezzet-i nefsaniyeden olan kabahatleri gizlice irtikâp edip görünüşte cüz'iyat makulesinden olan şeylerde taassup gösterirsiniz, bunun aslı nedir? dedikte şu cevabı verir: (Beyim, sen gayet ahmak imişsin. İnsan bir haramı irtikâp ettiği zaman karşılığında ya tahsil-i mal veya zevk-i nefsanî ve lezzet-i cismanî bulunmağa muhtaçtır ki kühen-kârlığı abes olmaya. Yoksa altın ve gümüş kap kakak kullanmak, ipek elbise giymek, tütün içmek ve teganni dinlemek ve buna benzer, şeylerde ne lezzet vardır? Akıllı ona derler ki, bu nevi cüz'î lezzetleri terkedip, belki zahirde inkâr eder görünmeli ve taassup göstererek avam nâs ahmaklarını hüsn-ü haline inandırmalı ve dostlariyle gizlice her türlü dünyevi maslâhat ve nefsânî lezzete derkâr olmağa mâni yok..» (2)

Büyük yangınlar:

Dördüncü Mehmed zamanında biri şehirde, biri Topkapı sarayında olmak üzere iki büyük yangın olmuştur. Birinci büyük yangın (24 temmuz 1661 — 16 Zilkade 1071) tarihinde vukua gelmiştir. Bu yangın, İstanbul'un her biri birer sanat eseri olan muhteşem sarayları ve ekâbir konaklarını, câmilerini 49 saat içinde yerle bir etmiştir ve İstanbul'un en büyük yangınlarından biridir.

Yangın, surların dışında, Ayazma kapısında çıkmış, rüzgâr tesiriyle derhal surların içine geçmiş ve birçok kollara

(1) Nâima cilt 6, sayfa 227—228.

(2) Nâima cilt 6, sayfa 225— 226.

ayrılarak korkunç bir âfet halini almıştır. Yangın, Bayezid, Süleymaniye, Şehzadebaşı, Fatih, Molla - Gûrani, Mahmudpaşa, Hoca paşa, Tahtakale, Unkapanı, Sultanahmed semtlerini yerle bir ettikten sonra Kadirga - limanı, Kumkapı, Davudpaşa ve Samatya taraflarını da yakmış ve bu suretle 49 saat devam ettikten sonra sönmüştür. Bu yangında İstanbul üçte birinin yandığı rivâyet edilir. Tahminen 100 - 200 saray ve konak, 360 câmî ve mescit, 100 han ve kervansaray, 40 hamam, 100 bine yakın ev, mektep, medrese, tekke ve dükkân yanmıştır. 4000 kadar da insan telefâtı olduğu rivâyet edilir.

Topkapı yangını:

Bu yangın da (24 temmuz 1666 — 11 Muharrem 1076) tarihinde vukua gelmiştir. Yangın sırasında Dördüncü Mehmed Edirne'de bulunuyordu. Rivâyete nazaran bu yangını, saray cariyelerinden biri kasden çıkarmış ve bu cariyeye Edirne'ye götürülerek orada boğulmuştur.

Yangında sarayın harem kısmı, Adl köşkü, hazine ve Defterhane, Divan-ı hümayun, Darüssâade kapısı, Valide sultan dairesi, Kara ağalar dairesi, iç mutfak kısımları kısmen veya tamamen yanmıştır. Şu izaha göre, Tapkapı sarayının en mühim kısımları yanmış oluyordu. Sarayın kalabalık halkının barınacak yeri kalmadığı için harem halkı, şimdiki Üniversite binasının bulunduğu (Eski - Saraya) nakledilmiştir. Bu yangından sonra Dördüncü Mehmed, Topkapı sarayını âdetâ yeniden inşa ettirmiştir. İnşaat 1669 yılında sona ermiştir.

Kâtip Çelebi'nin vefatı:

(24 eylül 1657 - 15 zilhicce 1067)

17 nci asır Türk ilim âleminin en mümtaz simalarından biridir. Eserlerinden bir kısmı garp lisanlarına da tercüme edilmiş ve böylece, garp âlemi tarafından da tanınmıştır. Asıl adı Mustafa'dır. Babası, Abdullâh adında bir Sipahidir. (1609 — 1017) de İstanbul'da doğmuştur.

Baş muhasebe kaleminde ikinci halifelik vazifesinde bu

lunduğu ve bir ara Hacce de gittiği için arkadaşları arasında «Hacı - Halife» adını almış ve sonradan bu kelime «Hacı-Kalfa» şekline dökülmüştür. İlim âleminde, «Kâtip Çelebi» diye tanılır.

En mühim eserleri:

«Keşf-üz-zunûn, Cihan - nümâ, Takvîm-üt-tevârih, Fezle-ke, Esfâr-ülbihar, ve Mizân-ül-Hak» dır.

Mezarı Vefa semtinde, Zeyrek'e inen caddenin sol tarafında bir sahadadır.

Kara - Çelebi - zâde Abdülâziz efendinin vefatı: (7 aralık 1657 — 1 Rebiülevvel 1068)

Değerli bir âlim ve bilhassa büyük bir müverrih olan Seyhülislâm Abdülâziz efendi, (1591/1592 — 1000) tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Babası Rumeli kadiaskeri Hüsameddin efendidir. Yazı lisanı fevkalâde ağıdalı ve ıstılâhlıdır. En mühim eserleri Enbiyâ ve İslâm umumî tarihi olan «Ravzat-ül-Ebrar» ile Kanûnî Süleyman devrine ait «Süleyman-nâme» dir.

Yenicâmi inşaatının başlanması ve tamamlanması:

Yenicâmi, meşhur Safiye Sultan (Bafa) tarafından yaptırılmağa başlanmıştı. Fakat Safiye Sultan 1605 yılında vefat edince câmiin inşaatı durduruldu ve üzerinden 56 sene geçtikten sonra (22 Temmuz 1661 — 25 Zilkade 1071) de bütün masrafları kendi tarafından verilmek üzere valide Turhan Sultan tarafından ikmalî için Mimar Mustafa efendi memur edildi ve câmi 1664 yılında ikmal edilerek (8 Şubat 1664 — 11 Recep 1074) günü halka açıldı. Çinilerinin renk ve desen bakımından nefaseti ile meşhur olan bu zarif ve muhteşem câmiin kubbesinin irtifai 36 metredir. İnşaata başlanmasından ikmaline kadar 63 sene geçen bu câmiin mimarları Davud ağa, Dalğış - Ahmed ve Mustafa efendilerdir.

DÖRDÜNCÜ SULTAN MEHMED'İN TAHTTAN İNDİRİLMESİ

**Macaristan cephesindeki ordunun isyanı
ve İstanbul üzerine yürümesi:**

İkinci Viyana bozgunundan sonra, Dördüncü Mehmed, büyük bir hatâ irtikâp ederek değerli bir kumandan olan ve bu bozgunun intikamını alabilecek yegâne insan olan Merzi-fonlu - Kara Mustafa paşayı idam ettirmişti. Onun idamından sonra orduda disiplin gün geçtikçe azaldı, anarşi hâkim olmağa başladı, Yeni vezir-i âzam Sarı - Süleyman paşa, orduyu tutabilecek iktidarda değildi. Yer yer bozgunlar devam ediyor, her gün birkaç kale düşman eline geçiyordu.

Hudut boylarında bu feci haller devam ederken, İstanbul'da ve ekseriya Edirne'de ikamet eden Dördüncü Mehmed, bir hastalık derecesine vardırdığı av iptilâsından bir türlü vazgeçmiyor, devlet işleriyle, hattâ son felâketli bozgunlarla bile alâkadar olmuyor ve gece gündüz vaktini av peşinde geçiriyordu. Onun bu hali İstanbul'da, devlet erkânı, ulemâ ve bilhassa halk arasında derin bir hoşnutsuzluk, hattâ nefret uyandırıyor, bu nefret, orduya da intikal etmiş bulunuyordu.

Nihayet ordudaki disiplinsizlik o hale geldi ki, zabitlerini dinlememeğe, sevk edilen tarafa gitmemeğe başladılar. Nihayet öyle bir durum hâsıl oldu ki, esasen ehliyetsiz bir şahıs olan vezir-i âzam ve Serdâr-ı ekrem Sarı - Süleyman paşa, Tuna'daki gemilerden biri ile ve bir kısım maiyeti erkânı ile İstanbul'a kaçtı. İsyân eden asker, vezirin otağını yağma etti ve ertesi günü elebaşılar toplanarak, sadrâzam kaymakamlığına ihtiyar Siyavuş paşayı getirdiler ve pâdişaha gön-

derdikleri bir arıza ile de bu intihaplarının tasdikini istediler. Ordu cepheyi bırakmış Belgrad'a gelmişti.

Dördüncü Mehmed ordunun isteğini kabul ederek Siyavuş paşanın sadrâzamlığını kabul etti ise de, artık orduya hâkim olan elebaşları gemi aزیya almışlardı. Pâdişahı hal' etmek niyetiyle ordu ile birlikte İstanbul üzerine yürümeye başladılar.

İstanbul'da pâdişahın durumu gün geçtikçe tehlikeye düşüyor ve halk arasında nefretle yâdedilmeğe ve hattâ aleyhinde çok çirkin sözler söylenmeğe başlıyordu. Hattâ Silâhtar tarihinin ifadesine göre 20 eylül 1686 da Hacı Evhad Şeyhi Hüseyin efendiyi vaazetmek üzere Davutpaşa câmiine dâvet ettiği vakit şu cevabı almıştı:

«Vaiz isteyen, İstanbul'a gelip meclisimizde hazır olur. Biz oraya gitmeğe memur değiliz. Buraya gelsinler, benim söyleyeceğim, avdan fâriğ ol, tahta otur, ibâdet tâât ile meşgul ol.. Vilâyetler harap oldu. İbadullahın hizmetini gör ve gözet demekten ibarettir. Nasihat kabul etmiyen adamın ayağına gitmek câiz değildir.»

Sultan Mehmed, diğer ulemâdan da buna benzer çok acı sözler almakta idi. Kürsülerde vâizler, memleketin halinden acı acı bahsediyorlar ve pâdişahın av merakını, memleket işleriyle meşgul olmamasını sert sözlerle tenkit ediyorlardı. Fakat Sultan Mehmed, yine de ava gitmekten vaz geçmiyordu.

İşte bu sırada Budin kalesinin düşman eline geçtiği haberi geldi ve İstanbul allak bullak oldu. Budin'in zıyaı, Türk milleti için unutulmaz bir felâket olmuş, bu hal, pâdişaha karşı olan nefreti büsbütün arttırmıştı. Durumu mütalâa etmek üzere Şeyhülislâm Ali efendiyi dâvet etti ise de müftü:

«Bizim o tarafa varmamıza ulemânın rızası yoktur, emirleri ne ise göndersinler...»

Cevabını verdi. Artık hükümdarın nüfuz ve hükümranlığı da sarsılmıştı. Nihayet bin güçlkle «Şikârdan ferağat ettim,» diyebildi ve Tersane bahçesine geçti (30 eylül 1686).

Bir müddet evvel Siyavuş paşa gizlice Müftü Ankaravî Mehmed efendiye bir haber göndererek: «Pâdişahı hal'etmek üzere orduda karar alındığını, yerine biraderi Süleyman

Hanın cülûs ettirileceğini» bildirmişti. Rivâyete nazaran Şeyhülislâm da bu haber üzerine vaziyeti ulemâyâ bildirerek Siyavuş paşaya: «Pâdişahın hal'ı bizim de muradımızdır. Lâkin bu erazil İstanbul'a geldiklerinde kimsenin malına tecavüz etmeyip, kendi ırlarıyla mukayyet olacaklarına cümle kul ağaları kefil olurlarsa...» şeklinde cevap verdi.

Fakat bu başıboş ordu daha Niş'e gelince Defterdar, Birinci ve İkinci tezkereci ve Defter emininin çadırlarını yağma ve kendilerini öldürdüler. Artık iş çığırından çıkmıştı. Vaziyete ne sadrâzam, ne de devlet erkânı, ne de pâdişah hâkim değildi. Orduyu ellerine geçiren bir zorba güruhu her şeye hâkim görünüyordu.

Pâdişah, askeri memnun edebilmek için sabık vezir-i âzam Sarı - Süleyman paşanın kesilmiş başını orduya gönderdi ve Köprülü - zâde Fadıl Mustafa paşayı sadrâzam kaymakamlığına tâyin etti. Aynı zamanda, başıboş ordunun İstanbul'a gelmesinden fevkalâde ürken Dördüncü Mehmed, hatt-ı hümayunlar yazarak, ordunun, hatt-ı hümayununu aldığı yerde durup kışlamasını, İstanbul'a gelmemesini bildiriyordu.

Fakat ordu bu hatt-ı hümayunları dinlemedi, İstanbul üzerine yürümesine devam etti. Orduya Küçük - Mehmed, Cadı - Yusuf, Fetvacı - Hüseyin, Kel - Piri ve Hacı - Ali isimlerindeki elebaşları hâkimdi ve bunlar pâdişahı hal'etmeğe kararlı idiler.

Yine bu sırada Dördüncü Mehmed, ava tövbe ederek bütün av takımını dağıttı. Fakat artık bunun da tesiri olmadı. Ordu ileri yürüyüşüne devam etti. Dördüncü Mehmed son olarak Siyavuş paşaya yazdığı bir hatt-ı hümayunda:

«Ordunun her dileğini yerine getirdiğini, Edirne ile Belgrad arasında kışlamak için üç defa hat gönderdiğini, buna mukabil bunların dinlenmediğini, bu hale göre ordunun hal'a karar verdiğini, yerine oğlu Mustafa'nın geçirilmesini» istiyor ve «Bana zarar kastinde iseniz şerrinizden Allaha sığınırım» diyordu.

(7 Kasım 1687) de ordu Silivri'ye gelerek, bütün ordu erkânının ittifakiyle hal'a karar verildi ve bu husus sadâret kaymakamı Fadıl - Mustafa paşaya bildirildi. Fadıl - Musta-

fa paşa bu kâğıdı ulemâ ve ağaları toplayarak okudu ve ertesi sabah erkenden pâdişahın hal'ına karar verildi ve bu karar Kapı - Ağası İbrahim ağaya bildirildi. Dördüncü Mehmed'in bu sırada hiç bir şeyden haberi yoktu. İbrahim ağa:

«Pâdişahımız, cümle iç oğlanı kullarına feth-i şerif okumalarını buyurmuşlar, oda kapılarını kapatıp kimse dışarı çıkmasın!» diyerek Enderunluları âdeta hapsedti. Bundan sonra da Hazine kethüdası Ahmed ağaya:

«Ayak divanı var, taht hazırlansın!» emrini verdi. Taht, Sofa köşkündeki havuz başına kuruldu. Bundan sonra da Darüssâade ağası ile Silâhtar Moralı Hasan ağaya meseleyi anlatıp, şehzâde Süleyman'ı içeriden çıkarmalarını söyledi.

Uzun yıllardanberi sarayın şimşirlik dairesinde mahpus hayatı yaşayan, her gün ölüm korkusu geçiren şehzâde Süleyman dışarı dâvet edildi. Fakat öldürüleceğini zanneden şehzâde Süleyman, çıkmak istemedi. Yeminlerle kendisini temin etmek istediler. Fakat o yine de inanmadı ve:

«İzalemiz emrolundu ise söyleyin, iki rekât namaz kılayım, ondan sonra emri yerine getirin. Çocukluğumdan beri kırk yıldır hapis çekerim, her gün ölmekten ise bir gün evvel ölmek yektir. Bir can için nedir bu çektiğimiz korku?»

Dedi. Darüssâade ağası tekrar kendini temin etti:

«Estağfirullah, hâşâ ki size bir kast ola, taht kurulmuş, cümle kullarınız size bakar» dedi. Bu sırada kardeşi şehzâde Ahmed te:

«Buyurun, korkman, ağa yalan söylemez!» demek suretiyle onu ikna etti. Bundan sonra Sofa köşkündeki havuz başında kurulan tahta oturdu ve biât edildi, (9 Kasım 1687).

Biraz sonra Darüssâade ağası Dördüncü Mehmed'e hal' keyfiyetini tebliğ etti. O vakit Dördüncü Mehmed:

«Bize katil var mı?» diye sordu. Ağa da:

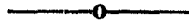
«Hâşâ pâdişahım, Allah o günü göstermesin, hapis emrolundunuz.»

Bundan sonra Sultan Mehmed, iki oğlu Mustafa ve Ahmed'le birlikte Şimşirliğe hapsolundu.

Dördüncü Sultan Mehmed'in karakteri:

Yedi yaşında pâdişah olmuştu. İyi bir tahsil görmemişti. Zekâ itibariyle ortadan yukarı değildi. Memleket ve millet işleriyle alâkadar olmaktan pek fazla hoşlanmazdı. En büyük merakı, hattâ iptilâsı av idi. Bu yüzden, av için daha müsait olan Edirne'de ikameti tercih ederdi. Türk orduları cephelerde mağlûp olmağa başladıkları vakit bile avdan vaz geçmemişti. Ordu ile cepheye gittiği vakitlerde dahi avla meşgul olurdu.

Saltanatının ilk seneleri anarşi içinde geçmişti. Köprülüler zamanında ise intizam teessüs etti. Bilhassa Fadıl - Ahmed paşa zamanında Kandiye, Vasvar, Buçaş muahedeleriyle Girid zaptedildiği gibi Podolya ve Ukrayna ilhak olundu, Orta Macar krallığı Türk tâbiyeti altına alındı. Osmanlı imparatorluğu hudutları en geniş halini aldı. Bu parlak günlerin idrâkinde pâdişahın şahsî bir tesiri olmamıştı. Faka Viyana bozgunundan sonra, Merzifonlu gibi çok değerli bir kumandanı idam etmek suretiyle, bozgunun umumî şekil almasına sebep oldu. Bu, onun en büyük hatası ve cinayetidir. Zamanı, Osmanlı imparatorluğunun parçalanmağa başladığı bir devir olmak bakımından üzücü olmuştur.

Dördüncü Mehmed'in

Aile durumu

Babası: Sultan İbrahim.

Annesi: Hatice Turhan Sultan.

Zevceleri: Emmetullah Gülnus Sultan: Hammer bu sultanın, Girid'de Resmo'nun zaptından sonra Osmanlıların eline düşmüş ve Serdâr Deli - Hüseyin paşa tarafından saraya gönderilmiş bir Rum kızı olduğunu yazar. Esmer güzel olduğunu da kaydeder.

Cihanşah, Düriye, Nevruz, Afife.

Erkek çocukları: Mustafa (Pâdişah olmuştur.)

Ahmed (pâdişah olmuştur.)

Bayezid.

Kız çocukları: Hatice Sultan (Evvelâ Müsahip Mustafa paşanın, sonra Moralı Hasan paşanın zevcesi olmuştur). Fatma Sultan (Evvelâ Tırnakçı - İbrahim paşa, sonra Topal - Yusuf paşa zevcesi olmuştur.) Ümm-ü Gülsüm Sultan (Küçük Osman paşa zevcesi.)

DÖRDÜNCÜ MEHMED DEVRİNİN SADRÂZAMLARI

SOFU - MEHMED PAŞA:

Mevleviliğinden dolayı bu isimle anılırdı. Sultan İbrahim'in son günlerinde, âsiler tarafından sadrâzamlığa getirilmiştir. Korkusundan bu vazifeyi evvelâ kabul etmek istememiş, hattâ zorla kabul ettirilmiş olduğu halde, sonradan diktatörlüğe kalkışmış, sert hareketlerde bulunmuştur. Son günlerinde ocak ağalarıyla arası açılmış ve valide sultanın da onun aleyhine dönmesi neticesinde azledilmiş ve Malkara'ya sürülmüştür. Bu tarihten kısa bir müddet sonra, halefi Kara - Murad paşa tarafından Malkara'da boğdurulmuştur.

(7 Ağustos 1648) de tâyin edilmiş (21 Mayıs 1649) da azledilmiştir.

KARA - MURAD PAŞA:

Sultan İbrahim devrinde, ağalar saltanatını kuran elebaşlarından biri idi. Yeniçeri ağalığından vezir-i âzamlığa getirilmiştir. Milliyeti Arnavud'tur. Sadrâzam olduktan sonra, ocak ağalarının tahakkümünü çekemediği için, eski ihtilâl arkadaşları olan Kara - Çavuş ve Koca Muslihiddin ağalarla arası açılmış, kendisini büyük valide Kösem sultan tuttuğu halde, muarızı olan ağalar valide Turhan sultan tarafından iltizam edilmiş ve nihayet bu bâdirede başına bir felâket geleceğinden korkarak istifa etmiştir. Bundan sonra Budin vâlisi, daha sonra Kaptan-ı Derya olmuştur.

Bu birinci Sadrâzamlığına (21 Mayıs 1649) da tâyin olunmuş (5 Ağustos 1650) de istifa etmiştir.

MELEK - AHMED PAŞA:

Milliyeti Abazadır. Pervane - Kaptan adında bir gemicinin oğludur. Annesi de Abaza câriyedir. Melek lâkabı, Birinci Ahmed tarafından verilmiştir. Rivâyete nazaran asıl lâkabı, gençliğinde pek şişman olduğu için (Malak) imiş.

Dördüncü Murad'ın kızlarından Kaya - Sultan ile evlenmiştir. Meşhur seyyah Evliya Çelebi ile ana tarafından akraba idi. Evliya Çelebi seyahatnamesinde onu pek çok methederse de hadd-i zatında değerli bir devlet adamı değildir. Ağalara karşı daima boyun eğmiş, onların her istediğini yapmağa çalışmış, ayarı düşük, yâni züyûf akçe çıkararak, mukabilinde halktan altın toplamağa kalkışması, bir halk ve esnaf isyanına sebep olduğu için azledilmiştir.

(5 Ağustos 1650) de tâyin olunmuş (21 ağustos 1651) de azlolunmuştur.

SİYAVUŞ PAŞA:

Milliyeti Abazadır. Birinci Ahmed'in kızlarından Gevher-Han Sultanla evlenmiştir. Sultan Murad devrinde seferli koğuşuna, sonra Has odaya alınmış, daha sonra Silâhtar olmuş ve Sultan İbrahim tahta çıktığı sırada Kubbe veziri olmuştur. Bir müddet Erzurum ve Diyarbakır vâililiklerinde de bulunduktan sonra sadrâzam olmuştur. Kısa süren sadrâzamlığı zamanında büyük valide Kösem Sultan öldürülmüş ve paşa Darüssâade ağası Uzun - Süleyman ağa ile birleşerek ocak ağaları saltanatına son vermiştir. Fakat bu defa da saraydaki harem ağalarının tahakkümü başlamış, Siyavuş paşa harem ağaları tahakkümüne karşı da harekete geçince azledilerek Malkara'ya sürülmüştür. (21 Ağustos 1651) de tâyin olunmuş, (27 eylül 1651) de azledilmiştir.

GÜRCÜ - MEHMED PAŞA:

Koca - Sinan paşanın köleliğinden Enderuna alınmış, Diyarbakır, Halep, Erzurum ve Maraş vâililiklerinde bulunmuş, Revan ve Bağdad seferlerine iştirâk etmiş ve Siyavuş paşanın az-

linden sonra vezir-i âzam olmuştur. Cehaleti, hamakati ile meşhurdu. Ocak ağalarının her dediğini yapar ve bu surele hazineyi israf etmekten çekinmezdi. Her hangi bir hususta sıkıştırıldığı vakit (Ben bu sakalı devlet-i âliye hizmetinde ağarttım) demekten başka bir şey söyleyemezdi. Valide Turhan Sultan, Gürcü'yü sadrâzamhğa getirmek istediği vakit Mimar Kasım ağa onun «ebleh» bir adam olduğunu söyleyerek mani olmak istemişti. Azlinden sonra iki ay kadar Yedikulede hapsedilmiştir. Daha sonra Ohri Sancak beyliğine, ve bir ara Kıbrıs vâililiğine tâyin olunmuştur. Vefatında 100 yaşını mütecaviz olduğu rivâyet edilir. (27 eylül 1651) (20 haziran 1652)

TARHUNCU - AHMED PAŞA:

Enderundan yetişmiştir. Milliyeti Arnavud'tur. Evvelâ Musa paşanın, daha sonra Hezarpare Ahmed paşanın kethüdâlıklarında, Diyarbakır ve Mısır vâililiklerinde bulunmuştur. 1651 de Mısır vâililiğinden azledildi. İstanbul'a gelince 1652 de sadrâzam olmuştur. Vezir-i âzam olunca, devlet idaresinde büyük bir nüfuz sahibi olan Dariüssâade ağası Uzun - Süleyman ağayı saraydan sürdüdü. Sipahi zorbalarının hakkından geldi. O sırada devleti bilhassa meşgul eden malî sıkıntı idi. Ahmed paşa hatıra gönüle bakmaksızın, hattâ saray mensuplarının bile israflarına mâni oldu. (Tarhuncu lâyihası) adı verilen bir bütçe yaptı. Fakat bu sert hareketleriyle pek çok kimselerin menfaatlerine de dokunduğu için düşmanlarının, pâdişahı hal'etmek istediği hakkında uydurdukları iftira yüzünden idam edilmiştir. (20 Haziran 1652) de tâyin edilmiş (21 Mart 1653) te idam edilmiştir.

DERVİŞ - MEHMED PAŞA:

Milliyeti Çerkeştir. Tabanı Yassı - Mehmed paşanın kethüdâsı iken Şam vâililiğine tâyin olunmuş, Dördüncü Murad zamanında Diyarbakır, Bağdad, Anadolu, Halep, Bosna, Silistre vâililiklerinde bulunduktan sonra 1652 de Kaptan-ı Derya olmuş ve nihayet vezir-i âzam olmuştur. Silik, şahsiyetsiz bir kimsedir. Öldüğü zaman pek çok nakit ve malı çıkmıştır. Azlinin sebebi felç oluşudur. (21 Mart 1653) te tâyin olunmuş (28 Ekim 1654) te azlolunmuştur.

İBŞİR - MUSTAFA PAŞA:

Abazadır. Celâli eşkiyası iken Dördüncü Murad tarafından affedilen Abaza - Mehmed paşanın amcasının oğludur. Saraya intisabından ve Mirahorluk vazifesinde bulunduktan sonra 1639 da Budin vâlisi olmuştur. Sivas ve Halep beylerbeyliği zamanlarında hükûmete itaatsizliklerde bulunarak âsilerle birlik olmuş, halka zulümler yapmış, Celâli olarak devletin başına bir gaile açmasının önüne geçmek için vezir-i âzamlığa tâyin edilmiştir. Sultan İbrahim'in kızlarından Ayşe sultanla da evlenmiştir. Fakat vezir-i âzamlığı ancak 2 ay sürmüştür ve bir isyan neticesinde idam edilmiştir.

(28 Ekim 1654) te tâyin edilmiş (11 Mayıs 1655) te idam edilmiştir.

KARA - MURAD PAŞA:

(İkinci sadâretidir). İbşir paşayı devirerek yerine geçtikten sonra, Yeniçerilerin masraflarına karşılık bulamıyarak malî müzayekanın yarattığı hoşnutsuzlukların kendi felâketine sebep olacağını kestirerek istifa etmiş, Şam vâililiğine giderken yolda Hama'da, hummadan vefat etmiştir. (11 mayıs 1655) te tâyin edilmiş (19 ağustos 1655) te istifa etmiştir.

SÜLEYMAN PAŞA:

Malatyalı bir Ermeni dönmesidir. Enderunda Has odaya alınmış, Sultan İbrahim zamanında Silâhtar olmuştur. 1644 te kubbe veziri olmuş, bundan sonra bazı vâililiklerde bulunarak 1655 de vezir-i âzam olmuştur. İdaredeki aczi ve beceriksizliği ile tanınmıştır. Ayşe sultanla evlenmiştir. Malî müzayeka karşısında şaşırıp kalmış ve bu yüzden azledilmiştir. (19 ağustos 1655 te vezir-i âzam olmuştur. İdaredeki aczi ve beceriksizliği

DELİ - HÜSEYİN PAŞA:

Yenişehirli bir Türk çocuğudur. Girid'in şanlı serdârıdır. Gıyaben (28 şubat 1656) da tâyin edilmiş, fakat mühr-ü hüma-

yun kendisine varmadan sadâret kaymakamı Zurnazen - Mustafa paşanın sadrâzamlığa getirilmesiyle yine gıyaben (5 Mart 1656) da azledilmiştir.

ZURNAZEN - MUSTAFA PAVA:

Arnavud'tur. Haris ve fitneci bir şahıstır. Vak'a-i Vakvakiye'nin müşevviklerindendi. Entrika ile sadrâzam olmuş, fakat bu işin ehli olmadığından askerin istememesi üzerine dört saat sonra azledilmiştir. Tâyin ve azli günü (5 mart 1656) dır.

SİYAVUŞ PAŞA:

Abazadır, ikinci vezir-i âzamıdır. Silistre muhafızlığından sadârete getirilmiştir. Pek kısa süren sadrâzamlığında, azillerden, tâyinlerden ve zulümden başka bir şey yapmamış, ve rivâyete nazaran hummây-ı muhrikadan vefat etmiştir. (5 Mart 1656) da tâyin edilmiş (25 Nisan 1656) da vefat etmiştir.

BOYNU YARALI veya BOYNU EĞRİ MEHMED PAŞA:

Canık Türkmenlerindendir. Rivâyete göre harplerde aldığı 40 kadar yaradan dolayı boynunun eğri kalması yüzünden bu isimle anılmıştır. Evvelâ Demir Kazık - Halil paşanın, daha sonra Dördüncü Murad'ın Silâhtarı Mustafa paşanın kethüdalığında bulunmuş, çavuşbaşılıkla saraya girdikten sonra, Halep, Şam, Anadolu vâililiklerinde ve daha bir takım vazifelerde bulunduktan sonra Şam vâlisi iken vezir-i âzam olmuştur. Vezir-i âzam olunca, işlere müdahaleye alışmış kimselere karşı şiddetli hareket etmiş, hattâ bu yüzden Şeyhülislâm Mesud efendiyi idam ettirmiştir. Tabiatıyla bu yüzden pek çok düşman kazanmıştır. Sadrâzam olduğu sırada Bozca ve Limni adaları Venediklilerin eline geçmiş ve Çanakkale boğazı Venedikliler tarafından kapatılmıştı. Bu hâdiselerin mesuliyeti düşmanları tarafından hep kendisine yükletilmiştir. Şam'dan İstanbul'a gelirken Kütahya'da kendisine sığınan Köprülü - Mehmed paşaya da bir memuriyet vermek üzere İstanbul'a getirmişti. Fakat, Boynu Yaralı - Mehmed paşadan iyilik gör-

müş olan Köprülü, İstanbul'da Ser - Mimar Kasım ağa vasıtasıyla valide Sultanla münasebet peyda ederek iyilik gördüğü adamın azlini temin etmiş ve yerine vezir-i âzam olmuştur. Azlinden sonra Malkara'ya sürülmüştür. (26 Nisan 1656) da tâyin edilmiş (15 eylül 1656) da azledilmiştir.

KÖPRÜLÜ - MEHMED PAŞA:

Arnavud'tur. Arnavudluğun Berat sancağında Rodnik köyündendir. Sonradan Amasya'nın Köprü kasabasında yerleşmiştir. Sadrâzam olduğu vakit Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Celâfiler faaliyette idi ve devlet buhranlı günler geçiriyordu. Sadrâzam olduğu vakit 70 yaşını mütecevaz olmasına rağmen çok sert, insafsız bir adam olan Köprülü, eşkiyalığı, âsileri bertaraf ederek, memlekette âsaiyişi temin etmiş ve Venedik donanmasını mağlûp ederek Çanakkale boğazını açmıştır. Buna rağmen icraatında gösterdiği şiddet ve insafsızlıkla pek çok masum insan kanı dökmüştür. Edirne'de ölmüş ve cenazesi İstanbul'a getirilerek Divanyolundaki mezarına gömülmüştür. (Metinde hakkında malûmat vardır) (15 eylül 1656) da tâyin olunmuş (29 Ekim 1661) da vefat etmiştir.

KÖPRÜLÜ - FADIL - AHMED PAŞA:

Köprülü Mehmed paşanın oğludur. Anası Türktür. Köprü kasabasında doğmuştur. İyi bir tahsil görmüş, evvelâ ilmiye mesleğine intisap etmiş ise de, babasının vezir-i âzam oluştundan sonra vezaret pâyesiyle Erzurum ve Şam vâililiklerinde, daha sonra sadâret kaymakamlığında bulunmuş ve babasının vefatı üzerine 26 yaşında vezir-i âzam olmuştur.

Girid fethini tamamlayarak Kandiye muahedesini akdetmiş, Uyvar'ı zaptederek, Saint - Gottar'da muvaffak olamadığı halde Avusturyalılarla galibane bir şekilde Vasvar muahedesini akdetmiş, Lehistan'la Buçaş muahedesini akdetmiştir. Yalnız, memleket içi işleriyle meşgul olmamış, ihmal etmiş olmakla tenkit edilir. İçkiye fazla düşkünlüğü yüzünden, Edirne'ye giderken Ergene yakınında Kara-Biber çiftliğinde vefat etmiştir. (30 Ekim 1661) de tâyin olunmuş (2 Kasım 1676) da vefat etmiştir. Tarihimizde en uzun sadrâzamlık yapanlardandır.

MERZİFONLU - KARA MUSTAFA PAŞA:

Türktür. Merzifon'un Marınca köyündendir. Babası, Sipahî beylerinden Oruç beydir. Anası da Âbide - Hatundur. Köprü - lü - Mehmed paşaya damad olmuş ve Fadıl - Ahmed paşa ile beraber tahsil görmüştür. Zeki, değerli bir devlet adamıdır. Bir iki vilâyette vâlliliklerde, Kaptan-ı Deryalıkta, Sadâret kaymakamlığında bulunmuştur. Fadıl - Ahmed paşanın vefatından sonra 42 yaşında vezir-i âzam olmuş ve 49 yaşında, Dördüncü Mehmed'in en büyük hatâsı olarak idam edilmiştir. (4 Kasım 1676) da tâyin edilmiş (14 Aralık 1683) te azil ve (25 Aralık 1683) te idam edilmiştir.

KARA - İBRAHİM PAŞA:

Bayburdludur. Türktür. Ktaire Ahmed adında birinin oğludur. Gençliğinde Celâli Abaza Hasan'ın avenesi arasında Levent iken bir ara İran'a kaçmış, sonra memlekete dönerek Merzifonlu - Kara - Mustafa paşaya intisap etmiş ve onun sadrâzamlığı sırasında kethüdası olmuştur. Yine Kara - Mustafa paşa sayesinde Mirahor, 1671 de büyük Mirahor ve 1676 da vezirlik pâyesiyile rikâb-ı hümayun kaymakamı olmuştur. Bütün yükselişini borçlu bulunduğu Kara - Mustafa paşa Viyana önünde mağlûp olunca, sarayda onun düşmanları olan Kızlar ağası Zenci Yusuf ağa ve büyük İmirahor Boşnak Süleyman ağa ile birleşerek velinimetinin aleyhine çalışarak onun idamına sebep olmuş ve yerine sadrâzam olmuştur. Fakat bu nankör ve cibilliyetsiz adam da kısa bir zaman sonra aynı âkıbete uğramış, azledildikten sonra İstanbul'a gelince, Hâce gitmek istemiş, düşmanları da bunu, Anadolu'ya geçerek isyan edeceği şeklinde tefsir ettikleri için bütün malları müsadere edilerek Rodos'a nefyedilmiş, bir sene sonra da orada öldürülmüştür. (15 Aralık 1683) te tâyin edilmiş (18 Aralık 1685) te azledilmiştir.

SARI - SÜLEYMAN PAŞA:

Boşnaktır. Hersek'in Pirpol kasabasındandır. Saraya helvacı olarak girmiş, Müsahip Dilsiz Tavşan ağasının kethüdası olmuş,

daha sonra Çavuş - başlıktan Fadıl Ahmed paşanın kethüdası olmuştur. 1676 da büyük İmrahor, ve nihayet ikinci vezirlikle kubbe veziri olmuştur. Beceriksiz, değersiz bir adam olarak bilinir. Onun sadrâzamlığı zamanında Macaristan elimizden çıkmıştır.

Ordunun devamlı bozgunlarına sebep olan bu değersiz vezir, nihayet isyan eden asker karşısında, orduyu cephede başsız bırakarak İstanbul'a kaçmış ve Davutpaşadaki çiftliği-ne gelerek oradan kıyafet tebdili ile sadâret kaymakamı Recep paşaya giderek mühür-ü hümayun ile birlikte sancak-ı şerifi teslim ettikten sonra, hayatının tehlikede olması korkusuyla Salomon adında bir Yahudinin evinde saklanmış, fakat bir hafta sonra aynı yerde yakalanarak (14 ekim 1685) te başı kesilerek İstanbul'a doğru yürümekte olan âsi askere gönderilmiştir.

(18 Aralık 1685) te tâyin edilmiş (18 eylül 1687) de azledilmiş ve (14 Ekim 1687) de idam edilmiştir.

KÖPRÜLÜ DAMADI - SİYAVUŞ PAŞA:

Abazadır. Köprülü - Mehmed paşanın kölesi ve miftah gulâmı idi. Fadıl - Ahmed paşanın sadrâzamlığı zamanında onunla beraber seferlerde bulunmuştur. Daha sonra rikâb-ı hümayun kethüdalığına vekâlet etmiş, mirahor olmuş, bu vazifeden ayrılarak Kara - Mustafa paşa ile birlikte Çehrin seferine iştirâk etmiş 1681 de Silâhtar ağası, Viyana muhasarası sırasında Cebeci başı, 1684 te Sipahiler ağası, daha sonra Diyarbakır vâlisi ve nihayet Avusturya seferine iştirâk etmiştir. Vezir-i âzam Sarı - Süleyman paşa orduyu bırakıp kaçınca, askerin arzusuyla vezir-i âzamlığa tâyin edilmiştir. Bunun zamanında Dördüncü Mehmed İstanbul'da hal'edilmiş, hal'ın ertesi günü de İstanbul'a gelerek vazifeye başlamış, fakat ocak ağalarını, orduyu idare edememiş, aczi, beceriksizliği meydana çıkmış, isyan eden asker tarafından konağı yağma edilmiş ve nihayet parçalanmıştır. (23 eylül 1687) de tâyin edilmiş (1 mart 1688) de azledilmiş ve (2 Mart 1688) de Yeniçeriler tarafından parçalanmıştır.

DÖRDÜNCÜ MEHMED DEVRİ ŞEYHÜLİSLÂMLARI

ABDÜRRAHİM EFENDİ:

(25 Nisan 1647) de tâyin edilmiş (18 Temmuz 1649) da azledilmiştir.

BAHÂÎ MEHMED EFENDİ:

(18 Temmuz 1649) da tâyin edilmiş (2 Mayıs 1651) de azledilmiştir.

KARA ÇELEBİ - ZADE ABDÜLÂZİZ EFENDİ:

En büyük Osmanlı tarihi müverrihlerindendir. En mühim eserleri, (Ravzat-ül-Ebrar) ve (Süleymannâme) dir. (2 Mayıs 1651) de tâyin edilmiş (3 eylül 1651) de azledilmiştir.

EBU - SAİD MEHMED EFENDİ:

İkinci Şeyhülislâmlığıdır. Sert bir adam olarak meşhurdur. (3 eylül 1651) de tâyin edilmiş (3 eylül 1652) de azledilmiştir.

BAHÂÎ MEHMED EFENDİ:

İkinci Şeyhülislâmlığıdır. (16 ağustos 1652) de tâyin edilmiş (2 ocak 1654) te vefat etmiştir.

EBU - SAİD MEHMED EFENDİ:

Üçüncü Şeyhülislâmlığıdır. (2 ocak 1654) te tâyin edilmiş, (11 mayıs 1655) te azledilmiştir.

TULUMCU - ZADE ABDÜRRAHMAN EFENDİ:

(11 mayıs 1655) te tâyin edilmiş, (5 mart 1656) da istifa etmiştir.

MEMEK - ZADE MUSTAFA EFENDİ:

(5 Mart 1656) tâyin edilmiş (5 mart 1656) da azledilmiştir. 13 saatlik şeyhülislâmlığı vardır.

HOCA - ZADE MESUD EFENDİ:

(5 Mart 1656) da tâyin edilmiş (17 temmuz 1656) da azledilmiş ve (1 ağustos 1656) da idam edilmiştir.

HANEFİ - MEHMED EFENDİ:

(17 temmuz 1656) da tâyin edilmiş (21 kasım 1656) da azledilmiştir.

BÂLİ - ZADE MUSTAFA EFENDİ:

(21 kasım 1656) da tâyin edilmiş, (23 mayıs 1657) de azledilmiştir.

BOLU'LU - BOLEVİ MUSTAFA EFENDİ:

Kuvvetli seciyesi, bilgisi, ahlâkî faziletleri, dürüstlüğü ve adaleti ile meşhur olan bu değerli ve mümtaz şahsiyet, Köprülü - Mehmed paşanın, Girid'in şanlı serdârı Deli - Hüseyin paşayı kıskançlığı yüzünden idam etmek istiyerek, Bolevî Mustafa efendiden idamına dair fetva istemiş, fakat bu faziletli ilim adamı, zalim Köprülü'ye karşı direnerek fetva vermemiştir. Bu yüzden de Köprülü kendisine kin beslemiştir. Bolevî Mustafa efendi, yine o sırada Bursa'ya seyahat etmek isteyen pâdişaha da sert ikazlarda bulunmuş, Girid seferinin devam ettiği böyle bir zamanda Bursa'ya değil, Venedik'e sefere çıkması gerektiğini cesurane söylemiştir. İşte bu doğruluğu, vatanperverliği yüzünden Köprülünün kinine maruz kalarak azledilmiş, sonra Mihaliç'e, daha sonra Mısır'a nefyedilerek orada vefat etmiştir. (23 Mayıs 1657) de tâyin edilmiş (20 mart 1659) da azledilmiştir.

ESİRİ - MEHMED EFENDİ:

Sultan İbrahim zamanında Kızlar ağası Sünbül ağanın gemisi ile giderken Malta şövalyelerine esir olduğu için

bu lâkabı almıştır. Azlinin sebebi: Fadıl - Ahmed paşa zamanında pâdişahın huzurunda şöyle bir konuşma olmuştu. Esiri efendi, Fadıl Ahmed paşanın babası Köprülü - Mehmed paşa için:

— Öldüğü iyi oldu, çünkü haksız yere çok kan dökmüştü, dedi. Fadıl Ahmed paşa da:

— O kimi katletti ise sizin fetvanız ile katletmiştir, deyince Esiri:

— Şerrinden korkardım, anın için fetva verdim, demiş, o vakit Fadıl - Ahmed paşa da:

— Allahtan korkmayıp ta mahlûkundan korkmak ilm-ü-diyanete lâayık mıdır?

Şeklinde müftüyü ilzam etmiş, ve bundan sonra azledilmiştir. (20 Mart 1659) da tâyin edilmiş (3 şubat 1662) de azledilmiştir.

SUN'İ - ZADE SAİD MEHMED EFENDİ:

(3 Mart 1662) de tâyin edilmiş (21 kasım 1662) de azledilmiştir.

MİNKAARİ - ZADE YAHYA EFENDİ:

(21 kasım 1662) de tâyin edilmiş, (21 şubat 1674) te azledilmiştir.

ÇATALCALI - ALİ EFENDİ:

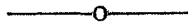
(21 Şubat 1674) te tâyin edilmiş, (8 eylül 1686) da azledilmiştir.

ANKARAVİ - MEHMED EMİN EFENDİ:

(27 eylül 1686) da tâyin edilmiş, (2 kasım 1687) de vefat etmiştir.

DEBBAĞ - ZADE MEHMED EFENDİ:

(2 kasım 1687) de tâyin edilmiş, (13 şubat 1688) de İkinci Süleyman zamanında azledilmiştir.

DÖRDÜNCÜ MEHMED DEVRİ KAPTAN-I DERYALARI

VOYNUK - AHMED PAŞA:

(18 haziran 1648) de tâyin edilmiş (28 temmuz 1649) da şehit olmuştur. Milliyeti Bulgardır.

BIYIKLI - MUSTAFA PAŞA:

(16 ağustos 1649) da tâyin edilmiş, (10 ekim 1649) da Rumeli beylerbeyliğine nakledilmiştir. Türktür.

MEHMED PAŞA:

(3 ekim 1649) da tâyin edilmiş (7 ekim 1650) de azledilmiştir.

HASAN BEY - ZADE ALİ PAŞA:

(7 ekim 1650) de tâyin edilmiş (3 ekim 1652) de azledilmiştir.

DERVİŞ - MEHMED PAŞA:

Çerkeştir. (3 ekim 1652) de tâyin edilmiş, (21 mart 1653) te sadrâzam olmuştur.

ÇAVUŞ-ZADE MEHMED PAŞA:

(23 mart 1653) te tâyin edilmiş, (26 kasım 1653) te azledilmiştir.

KARA - MURAD PAŞA:

Arnavud'tur. (26 kasım 1653) te tâyin edilmiş, (11 mayıs 1655) te sadrâzam olmuştur.

TELLÂK - MUSTAFA PAŞA:

Boşnaktır. Telli - Mustafa paşa da denir. (11 mayıs 1655) te tâyin edilmiş, (21 mayıs 1655) te azledilmiştir.

ZURNAZEN - MUSTAFA PAŞA:

Arnavud'tur. (21 mayıs 1655) te tâyin edilmi—, (29 mart 1656) da azledilmiştir.

FİRARİ - KAR A- MUSTAFA PAŞA:

(30 mart 1656) da tâyin edilmiş, (4 mayıs 1656) da Mısır vâlisi olmuştur.

TOPAL VEYA SARI KENAN PAŞA:

Çerkeştir. (4 mayıs 1656) da tâyin edilmiş, (18 temmuz 1656) da azledilmiştir.

SEYDİ - AHMED PAŞA:

Çerkeştir. (18 temmuz 1656) da tâyin edilmiş, (12 aralık 1656) da azledilmiştir.

TOPAL - MEHMED PAŞA:

(12 aralık 1656) da tâyin edilmiş, (20 aralık 1657) de azledilmiştir.

ÇAVUŞ - ZADE MEHMED PAŞA:

(20 aralık 1657) de tâyin edilmiş, (14 temmuz 1658) de azledilmiştir.

DELİ - HÜSEYİN PAŞA:

(14 temmuz 1658) de tâyin edilmiş, (4 aralık 1658) de azledilmiştir. Türktür.

KÖSE - ALİ PAŞA:

Arnavud'tur. (4 aralık 1658) de tâyin edilmiş, (16 nisan 1660) ta azledilmiştir.

ALİ PAŞA:

(16 nisan 1660) ta tâyin edilmiş, (16 mayıs 1661) de vefat etmiştir.

ABDÜLKADİR PAŞA:

(Temmuz 1661) de tâyin edilmiş, (23 aralık 1661) de azledilmiştir.

MERZİFONLU KARA-MUSTAFA PAŞA:

Türktür. (23 aralık 1661) de tâyin edilmiş, (6 şubat 1666) da ikinci vezir oldu.

KAPLAN - MUSTAFA PAŞA:

(6 şubat 1666) da tâyin edilmiş, (Nisan 1672 de) azledilmiştir.

KÖSE-ALİ PAŞA:

(Nisan 1672) de tâyin edilmiş, (aralık 1675) te vefat etmiştir.

SEYDİ-ZADE MEHMED PAŞA:

(Aralık 1672) de tâyin edilmiş, (13 kasım 1677) de azledilmiştir. Çerkeştir.

KARA-İBRAHİM PAŞA:

Türktür. (13 Kasım 1677) de tâyin edilmiş (25 kasım 1678) de azledilmiştir.

KAPLAN - MUSTAFA PAŞA:

İkinci defa. (25 kasım 1678) de tâyin edilmiş, (5 aralık 1680) de vefat etmiştir.

BOZOKLU - MUSTAFA PAŞA:

Türktür. (14 ocak 1681) de tâyin edilmiş, (20 aralık 1683) te azledilmiştir.

MÜSAHİP - MUSTAFA PAŞA:

(20 aralık 1683) te tâyin edilmiş (27 kasım 1685) te azledilmiştir.

SARHOŞ - AHMED PAŞA:

(27 kasım 1685) te tâyin edilmiş, (20 aralık 1685) te azledilmiştir.

İBRAHİM PAŞA:

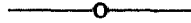
(20 aralık 1685) te tâyin edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ MEHMED DEVRİ BAŞ DEFTERDARLARI

Köse - İsmail paşa: (1648 mart) tâyin edilmiş (15 ağustos 1649) azledilmiştir — İBRAHİM PAŞA: (15 Ağustos 1649) da tâyin edilmiş, (20 haziran 1650) de azledilmiştir — ZURNAZEN MUSTAFA PAŞA: (20 haziran 1650) de tâyin edilmiş (10 ekim 1650) de azledilmiştir. — EMİR - MUSTAFA ŞERİF PAŞA: (10 ekim 1650) de tâyin edilmiş, (eylül 1651) de azledilmiştir. — HALICI OĞLU - MEHMED PAŞA: (eylül 1651) de tâyin edilmiş (14 aralık 1651) de azledilmiştir. — SARI ALİ EFENDİ/PAŞA: (14 aralık 1651) de tâyin edilmiş (1 şubat 1652) de istifa etmiştir. — İBRAHİM PAŞA : (1 şubat 1652) de tâyin edilmiş, (22 Şubat 1652) de vefat etmiştir. — EMİR - MUSTAFA PAŞA: (22 Şubat 1652) de tâyin edilmiş, (9 ağustos 1652) de azledildi — ZURNAZEN - MUSTAFA PAŞA: (9 ağustos 1652) de tâyin edilmiş) (1 nisan 1653) te azledilmiştir — MORALI MUSTAFA PAŞA: Rum asıllıdır. (15 nisan 1653) te tâyin edilmiş, (27 şubat 1655) te azledilmiştir — KÖSE ALİ PAŞA: (27 şubat 1655) te tâyin edilmiş, (11 Mayıs 1655) te istifa etmiştir. — SOFU MEHMED PAŞA: (11 Mayıs 1655) te tâyin edilmiş, (5 aralık 1655) te istifa etmiştir. HACI OĞLU MEHMED PAŞA: (5 aralık 1655) te tâyin edilmiş, (29 şubat 1656) da azledilmiştir. — KARAGÖZ MEHMED PAŞA: Lâzdır. (29 şubat 1656) da tâyin edilmiş, (5 mart 1656) da azledilmiştir. — DEFTERDAR - ZADE MEHMED PAŞA: (5 mart 1656) da tâyin edilmiş (25 nisan 1656) da azledilmiştir. — SARI ALİ PAŞA : (25 Nisan 1656) da tâyin edilmiş, (23 temmuz 1656) da azledilmiştir. — SACBAĞI MEHMED PAŞA: (23 temmuz 1656) da tâyin edilmiş (14 eylül 1656) da azledilmiştir. — DİVRİKLİ HACI MEHMED PAŞA: (14 eylül 1656) da tâyin edilmiş, (2 aralık 1656) da azledilmiştir.

ŞEYTAN/MELEK İBRAHİM PAŞA: (2 aralık 1656) da tâyin edilmiş, (26 Nisan 1661) da Mısır vâlisi olmuştur. **HACI HÜSEYİN PAŞA:** (26 nisan 1661) de tâyin edilmiş, (3 mayıs 1662) de azledilmiştir. — **CEBECİ AHMED PAŞA:** (3 mayıs 1662) de tâyin edilmiş, (27 ağustos 1675) te Mısır vâlisi oldu. — **HACI MEHMED MUHLİS PAŞA:** (27 ağustos 1675) te tâyin edilmiş, (15 mayıs 1677) de azledilmiştir. — **CELEP HASAN EFENDİ:** (15 Mayıs 1677) de tâyin edilmiş, (4 eylül 1683) te azledilmiştir. — **MANİSALI - ZADE MEHMED EFENDİ:** (4 eylül 1683) te tâyin edilmiş, (20 aralık 1683) te azledilmiştir. — **DİVRİKLİ MEHMED PAŞA:** (20 aralık 1683) te tâyin edilmiş, (19 ağustos 1685) te azledilmiştir. — **KINCI ALİ PAŞA:** (19 ağustos 1685) te tâyin edilmiş, (7 mayıs 1687) de azledilmiştir. — **SAİD MUSTAFA PAŞA:** (7 mayıs 1687) de tâyin edilmiş, (5 ekim 1687) de âsi askerler tarafından parçalanmıştır. — **DOĞANCI HÜSEYİN PAŞA:** (14 ekim 1687).....

DÖRDÜNCÜ MEHMED DEVRİ REİS-ÜL-KÜTTAPLARI

SIDKI AHMED PAŞA:

(Temmuz 1648) de tâyin edilmiş, (6 ağustos 1650) de azledilmiştir.

MEVKUFATÇI - MEHMED EFENDİ:

(6 ağustos 1650) de tâyin edilmiş, (5 eylül 1651) de azledilmiştir.

ŞAMİ - ZADE MEHMED EFENDİ:

(5 eylül 1651) de tâyin edilmiş, (5 mart 1655) te azledilmiştir.

SIDKI AHMED PAŞA:

(5 mart 1655) te tâyin edilmiş, (15 eylül 1656) da azledilmiştir.

ŞAMİ - ZADE MEHMED EFENDİ:

(15 eylül 1656) da tâyin edilmiş (12 eylül 1663) idam edilmiştir.

AMCA - ZADE DELİ-HÜSEYİN EFENDİ:

(12 eylül 1663) te tâyin edilmiş, (22 temmuz 1670) te azledilmiştir.

FRENK - MUSTAFA EFENDİ:

(22 temmuz 1670) te tâyin edilmiş, (5 kasım 1676) da azledilmiştir.

KÖSE - AHMED EFENDİ:

(5 kasım 1676) da tâyin edilmiş (1681)...

TELHİSİ - ZADE MUSTAFA EFENDİ:

(1681...) de tâyin edilmiş, (20 aralık 1683) te azledilmiştir.

FRENK - MUSTAFA PAŞA:

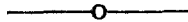
(20 aralık 1683) te tâyin edilmiş, (20 aralık 1685) te azledilmiştir.

YEĞEN - MEHMED PAŞA:

(20 aralık 1685) te tâyin edilmiş, (18 eylül 1687) de azledilmiştir.

NAZMİ AHMED EFENDİ:

(18 eylül 1687).....

İkinci Süleyman

(8 kasım 1667) (22 Haziran 1691)

(2 muharrem 1099) (25 Ramazan 1102)

(Yirminci Osmanlı Pâdişahı)

Babası: Sultan İbrahim

Annesi: Sâliha Dilâşub - Sultan

Doğduğu tarih: 15 Nisan 1642

Pâdişah olduğu tarih: (8 kasım 1687) (2 Muharrem 1099)
cumartesi.

Pâdişah olduğu sırada yaşı: 45 sene, 6 ay, 24 gün (46 yaşı
içinde).

Vefatı tarihi: (22 haziran 1691) (25 Ramazan 1102) cuma.

Vefatı sırasında yaşı: 49 sene, 2 ay, 7 gün (50 yaşı içinde.)

Pâdişahlık müddeti: 3 sene, 7 ay, 4 gün.

İKİNCİ SÜLEYMAN

Tahta cülûsı ve İstanbul olayları:

«İkinci Süleyman, bundan evvelki bahiste gördüğümüz gibi tahta cülûs ettiği sırada, cepheyi bırakıp gelmiş olan ordu, vezir-i âzam Siyavuş paşa ile beraber Silivri'de idi. Ertesi gün oradan kalkıp Çırpıcı çayırına geldiler. Yeniçerilerle beraber bu ordunun içinde Yeğen - Osman paşa ve onun sekbanları da vardı. Daha sonra bu inzibatsız ordu İstanbul içine girdi. Âciz bir adam olan Siyavuş paşa orduya hâkim değildi. Asker, Siyavuş paşayı, Topkapı yakınındaki sadâret dairesine indirmiyerek Şehzadebaşındaki Kara - İbrahim paşanın sarayına yerleştirdi.

Aynı gün İkinci Süleyman, sabık hükümdar Dördüncü Mehmed'i, baş hasekisi Emetullah Gülnuş Sultanı, Afife kadını, beş gözdesini ve 200 cârîyesini eski saraya naklettirdi. Yeni hükümdar, Siyavuş paşaya orduyu dağıtmasını işaret etti ise de, bu inzibatsız askeri dağıtmak mümkün olmadı ve bunlar İstanbul'un muhtelif yerlerine yerleştiler. Bu kapıkulu askerleri İstanbul'da bir hafta geçmeden türlü edepsizlikler yapmağa başladı. At meydanında toplanarak cülûs bahşisi, gulâmiye, terfi ve velediş paralarını istediler. Halbuki sürüp giden harpler yüzünden hazineye para yoktu. Macaristan cephesinde vatan tehlikede iken cepheyi bırakıp İstanbul'a gelen, memleketi düşman istilâsına açık bırakan devşirme kapıkulu hainleri, kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünmüyorlar, yalnız maddî çıkarlarını gözetiyorlardı. Siyavuş paşa bir miktar zam yapılmak suretiyle cülûs bahşisinden vaz geçilmesi için teşebbüse geçti ise de âsilerin ele başlarından Fetvacı - Hüseyin çavuş, Hacı - Ali gibi zorbarlar askeri durmadan tahrik etmekte idiler. Âsiler, Yeniçeri ağası Cadı - Yusuf'u öldürmeğe kalkıştılar. Gittikçe isteklerini arttıran Kapıkulu askerine sipahiler, cebeciler, topçular da iştirâk ederek İstanbul sokaklarında silâhlı tehditlere başladılar. Bütün dükkânlar kapandı.

Siyavuş paşa askeri bahşişten vaz geçirmeğe çalışırken onlar: «Babası ile kardeşi ecdadımızı kırıp ocağımıza incir dikti» tehdidi ile sadâret kaymakamı Köprülü - zade Fadıl Mustafa paşanın ve Darüssâade ağasının cezalandırılmasını istemeğe başladılar.

Kapıkulu zorbalarının gittikçe artan tehditleri karşısında saray eşyasından 800 okkalık gümüş, 150 okkalık altın eşya darphaneye gönderilerek eritildi ve para basıldı ise de cülûs bahşişine kâfi gelmedi. Bu defa hükûmet halktan «im-dadiye» adı altında fevkalâde bir vergi tarhına çalıştı. Âsi asker bu paranın tahsili için müslüman ve hristiyan bütün esnafa zulüm ve tazyik yapıyorlardı. Sırf bu yüzden pek çok esnaf «terk-i vatan etmeğe mecbur kaldı (Silâhtar tarihi.)

Adetleri son senelerde pek fazla artmış olan Yeniçerilerden 70394 nefere 3977, cebecilere, topçulara, top arabacılarına, süvari ocağına, 647 kese akçe dağıtıldı. Buna rağmen bu inzibatsız ve vatansız devşirmeler yine rahat durmadılar. Siyavuş paşanın ve devletin aczniden istifade ederek, ve ellerindeki silâha güvenerek dükkânları soymağa, kadınlara, çocuklara tecavüz etmeğe, sarhoş olup her türlü rezaleti icra etmeğe başladılar. Siyavuş pava, her istedikleri verilen bu hain devşirmelerin İstanbul'dan çıkıp gitmelerini bir türlü temin edemedi.

Kapıkulunun dağıtılması hususunda Köprülü - Fadıl Mustafa paşa, Siyavuş paşaya bazı tedbirler telkin ediyordu. Bunu hisseden zorbalar Fadıl Mustafa paşanın evvelâ sürgün edilmesini, daha sonra katlini istedilerse de güçlükle bundan vaz geçirilebildiler.

İstanbul'u, âdeta bir düşman ordusu gibi işgal edip, halkı canından bezdiren bu azgın devşirmelerin cepheye gönderilmesi için hazineye para yoktu. İstanbul, Bursa, Edirne halkına salgın yapılarak 10.000 kese akçe temin edilebildi. İkinci Süleyman, durumun bu hale gelmesinden çok üzgündü, kapıkulu askerine karşı şu acı hatt-ı hümayunu gönderdi:

«... Bu ana değin payitahtımızda, Rumeli ve Anadolu'da halkı ateşlere yakıp âlemi harabeye verdiniz. Bu devletin pâ-dışahlığını yoksa size mi sipariş ettiler... İstanbul şehrini

berbat edip zengini fakir, fakiri zellil oldu. Ve bir alay İbâdullahın ırzlarını payimal ve âleme rûsvay eylediniz. Yoksa dünyada size cevap verir yok mudur?..»

Âsilerin elebaşılarını öldürmek suretiyle işin tavsatılabilceğini, Yeniçeri ihtiyarları Yeniçeri ağası Harputlu Ali Ağaya tavsiye ettiler, o da evvelâ bir fırsatını bulup zorba başlarından Fetvacı - Hüseyin'i öldürttü. Fakat Yeniçeriler de ayaklanarak ağayı öldürdüler ve yerine Cerrah - Mustafa paşayı Yeniçeri ağalığına getirdiler.

Bundan sonra devşirme Yeniçeriler saraya doğru yürüyerek: «Vezir-i âzam olacak Abazayı istemeyiz» diye Siyavuş paşanın aleyhine harekete geçtiler.

Bu müthiş kalabalık sadâret konağı önüne geldi. Siyavuş paşa kapıları kapattı. Âsi asker kendisinden mührü istedi. Fakat Siyavuş paşa, mührü sabahleyin pâdişaha teslim edeceğini söyleyerek bu teklifi reddetti. Vakit akşam olmuştu. Âsiler pâdişaha müracaat ederek Özi muhafızı Bozoklu-Mustafa paşanın sadrâzam yapılmasını, onun gelişine kadar da Nişancı - İsmail paşanın vekâlet etmesini istediler ve buna dair bir hatt-ı hümayun aldılar.

Hatt-ı hümayun Siyavuş paşaya gelince paşa, mühr-ü hümayunu Şeyhülislâm vasıtasıyla âsi askere gönderdi. Askerin istediği olduğuna göre dağılmaları icap ederken zorba başlarından Hacı - Ali «Bu Abazanın kanını içmeden rahat olmam!» diyerek maiyeti ile birlikte paşanın konağının önünde kaldı. Siyavuş paşa artık mührü teslim ettiği için resmî bir sıfatı kalmamıştı. Devlet erkânı da yanından ayrıldı. O vakit Siyavuş paşa, maiyetindeki adamlarına: «Benim işim artık Allaha kaldı, ekmeğim size helâl olsun, hizmet bu kadar olur. İstiyen gitsin» diye izin verdi ve 50 kadar köleyle pek kahramanca bir şekilde âsi ve canavar ruhlu devşirmelere karşı kendini müdafaa etti ve nihayet parçalandı. Sarayı yağma edildi, aile efradı, câriyeleri bile tecavüzden kurtulamadı.

Yağlıkçı Emir ve bir halk isyanı:

Zorbalar artık İstanbul'a, idare mekanizmasına hâkim idiler. Kimse kendilerine karşı koyacak halde değildi. Dev-

let makamlarını kendi aralarında taksime başladılar. Zorba başlarından Hacı - Ali Yeniçeri ağası, Deli - Piri, Sipahi ağası, Tekeli - Mehmed Silâhtar ağası oldu. Pâdişah İkinci Süleyman, derin bir üzüntü içinde bu tâyinleri tasdiğe mecbur oldu.

Bu sırada dükkânlar açılmağa başlamıştı. Âsiler derhal dükkânları yağmaya, esnafa zulüm etmeğe başladılar. İşte bu sırada, devşirmelerin zulmünden canı burnuna gelen esnaftan Yağlıkçı Emir adında birisi bir sırığın ucuna bir mendil bağliyerek feryada başladı: «İntikam almak isteyen, ümmet-i Muhammed'den olan sancak dibine gelsin!»

Zorbarların zulmünden canından bezmiş olan esnaf, hakikaten sancak-ı şerif çıkmış zannederek Yağlıkçı Emir'in sırığı etrafına toplandı, büyük bir kalabalık sarayın orta kapısı önüne gelerek hep bir ağızdan:

«El'aman pâdişahım el'aman... Bunların şerlerinden bi-tap kaldık, çocuklarımız dağıldı. Avrât, oğlan bizim değil... Mal ve emlâkimiz gitti. Irzımızı yıkıp rüsvay ettiler..» diye bağırıışmağa başladılar. Ve «Sancak-ı şerifi ihsan buyur, eşkiyayı kiralım» diye âsiler aleyhine harekete müsaade istediler.

Nihayet devlet erkânı ve ulemânın pâdişah huzurunda yaptıkları bir toplantıda Sancak-ı şerifin çıkarılmasına karar verildi. Sancağ-ı şerif Orta kapı önüne dikildi ve:

«Zorbalara karşı sancak çıkarıldı, müslüman olan sancak dibine gelsin!» diye şehre ilân edildi. Halk büyük bir kalabalık halinde sancak etrafında toplanırken, kapıkulundan sekban başı ile, kul kethüdası da sancak altına koştu. Zorbarlar dağılmağa başladı. Şaşkın hale geldiler. Zorbalardan Hacı - Ali ve birkaç zorba, pâdişahı tahttan indirmeği düşünmeğe başladılar sa da bunun artık mümkün olmayacağını da anladılar.

Kaymakam İsmail paşa vezir-i âzam tâyin edildi. Âsiler şaşkına dönmüşler ise de daha fazla üstlerine gidilmiyerek, elebaşlarının bazı memuriyetlere tâyini suretiyle cemiyetlerinin dağıtılması daha uygun görüldü. Zorbalardan Hacı-Ali Bosna eyâletine, Deli - Piri'ni Bursa sancağına, Tekeli-Mehmed Karesi sancağına tâyin edildi. Âsi güruhu dağıldı. Bir

kaç gün sonra da bu her üç zorba başı da yakalanıp öldürüldü.

Hudutlarda düşman durmadan kalelerimizi alırken, İstanbul, memleket müdafaasıyla vazifeli bir devşirme güruhunun edepsizlikleri ile uğraşmak zorunda kalmıştı.

AVUSTURYA CEPHESİNDEKİ HAREKÂTIN DEVAMI

Viyana bozgunundan sonraki yıllarda en geniş harekât Avusturya cephesinde vukua gelmiştir. Cephedeki kapıkulu askerinin her şeyi yüzüstü bırakarak İstanbul yolunu tutması üzerine Macaristan'da derin bir boşluk husule gelmiş kaleler yardımsız, imdatsız kalmış, müdafaasız kasabalarda Türk halkı ne yapacağını şaşırmış, cephede mesul bir başın bulunmaması umumî bir panik havası yaratmıştı. Bu şartlar içinde, bir an evvel Türkleri Macaristan'dan, hattâ Avrupa yakasından atmak ihtirasiyle çılgın gibi saldıran düşman kuvvetlerine karşı esaslı bir mukavemet mevzu olamazdı. En mühim kaleler birer birer düşmeğe başladı. (14 ocak 1687) de Eğri kalesi vire ile teslim oldu. Daha sonra (6 eylül 1688) de İstolni-i Belgrad, onu takiben «Szolnok», «Lippa=Lipva», «İllök», «Varadin» düşman eline geçti. Bosna cephesinde Banyaluka, İzvornik, Gradiska kaleleri düştü. Haroten evvel Türk himayesinde orta Macar kralı olan Tökeli İmre, bu mintakayı tamamen kaybetti. Karısı, kahramanca müdafa ettiği «Munkacz» kalesini teslime mecbur olduğu gibi kendisi de esir oldu.

Nişancı İsmail paşanın sadrâzamlığı:

Cephede bu feci hal devam ederken İstanbul'da zorbalıklar, mevki ihtirasiyle hareket edenler eksik olmuyordu.

Siyavuş paşadan sonra vezir-i âzam olan Nişancı - İsmail paşa değerli, azimkâr bir şahsiyetti. (2 mart 1688). İstanbul ve Anadolu'daki zorbaları ve âsileri temizleme hareketine girişti. Bu sırada Avusturya cephesi serdârlığına, eşkiyalıktan gelme Yeğen - Osman paşa serdâr tâyin edildi. Devlet hizmetine girmiş olmasına rağmen Yeğen - Osman paşa hâlâ zorbalık ve âsilik huylarını terkedememişti. Hükûmete karşı kafa tutmağa başladı. Merkeze sormadan akrabasını ve adamlarını mühim mevkilere tâyine kalkıştı. Kuvvete dayanarak sadrâzam olmağı kurmuştu.

Vezir-i âzam Nişancı - İsmail paşa Yeğen - Osman paşayı serdârlıktan azlederek yerine hazinekar Hasan paşayı tâyin etti. Yeğen - Osman paşaya da Bosna vâililiği verildi. Fakat İstanbul'da Yeğen - Osman paşanın taraftarları, İsmail paşaya düşman olan Şeyhülislâm Debağ - zâde, pâdişah hocası Arap - zâde Abdülvehhap efendi, Darüssâade ağası ile birleşerek, Anadolu ve Rumelideki âsileri ve zorbaları ortadan kaldırmak için tedbirlerini almış olan vezir-i âzam Nişancı - İsmail paşayı azlettirmeğe muvaffak oldular. Yerine Tekirdağlı Bekri - Mustafa paşa sadrâzam oldu (2 mayıs 1688).

Mustafa paşa, Yeğen - Osman paşaya ve âsilere karşı yumuşak davrandı. Yeğen - Osman paşa da maiyetindeki kuvvetine güvenerek Avusturya cephesi serdârlığını elde etti. Hükûmet de bu zorbanın hareketini ve serdârlığını tasdik zorunda kaldı.

Belgrad'ın sukutu: (8 eylül 1688)

Avusturya cephesinde serdâr olan Yeğen - Osman paşa, Celâliyetten yetişmiş, vatan ve millet haini bir kimse idi. Cephede böyle bir şahsın bulunması, düşmana karşı hiç bir tedbir alınmamasına sebep olmakta idi. Bu sırada Bavyera elektörü «Maximilian Emmanuel» ile Baden margrafı Ludwig kumandasındaki 50.000 kişilik bir Avusturya ordusu tarafından Belgrad kalesi muhasara edildi.

Muhasaradan evvel Serdâr Yeğen - Osman paşa İbrahim paşayı Belgrad muhafızlığına, Öküz - Öldüren Ahmed paşayı da kaledeki askerin kumandanlığına tâ-

vin ettikten sonra kendisi Belgrad'ı terketti. Avusturya ordusu (30 temmuz 1688) cuma günü Sava üzerindeki Ostrowo - Giganlija = Çingene adası» nda köprübaşı kurarken hain Yeğen - Osman paşa, Belgrad'ın bedestenini askerlerine yağma ettirmekte idi. O gece kendisi de Niş'e çekilmişti. Çekilirken de Semendere kalesini yaktığı için düşman ordusu orayı da işgal etti. Böylece 29 gün muhasaradan sonra, Orta Avrupa'nın kilidi sayılan Belgrad kalesi de düşman eline geçti.

Kırım Hanı Selim - Kiray'ın faaliyeti:

Kırım Hanı Selim - Girat değerli bir devlet adamı ve kumandandı. Son Viyana muhasarası sırasındaki Kırım Hanı Murad - Giray'ın hiyanetine mukabil Selim - Giray, Osmanlı devletinin Rumeliyi kaybetmesinin, kuvvet ve iktidardan düşmesinin, Kırım'ın da hayati bakımından en büyük tehlike olduğunu sezmişti. Buna mukabil İstanbul'da bazı kimseler, Selim - Giray'ın istiklâl sevdasında olduğundan bahisle sadrâzamı ve pâdişahı onun aleyhine kışkırtıyorlardı. Bu haber üzerine Selim - Giray, umumî vaziyeti devlet erkânıyla görüşmek üzere Edirne'ye geldi. (31 Aralık 1689). Burada devlet erkânı, ulemâ ve Kapıkulu reisleriyle yapılan toplantıda harp vaziyeti görüşüldü. Selim - Giray bu toplantıda bilhassa, Celâlikten gelme hissiz ve kabiliyetsiz bir şahıs olan Yeğen - Osman paşa hakkında uzun izahat verdi. Ve hattâ devlet ricalini tehdit etti. «Yeğen - Osman adı anılınca, korkudan yüreğiniz ağzınıza geliyor!» dedikten sonra «Eğer bu Celâli eşkiyasının tedariki görülmezse ne sizinle beraber olurum, ne de işinize karışırım» dedi. Bunun üzerine Yeğen - Osman paşanın katline fetvâ verildi. Serdâr-ı lğa «Arap - Recep paşa» tâvin edildi. Aynı zamanda Recep paşaya Yeğen - Osman paşanın tenkili vazifesi de verildi. Nihayet Yeğen - Osman paşa haini, İpek'te yakalanarak idam edildi.

Bu sırada Rusların hücumu vukua geldiğinden Selim - Giray alelâcele Kırım'a döndü. (Bu bahis, Ruslarla olan mü-nasebetler faslında yazılacaktır.)

İkinci Süleyman'ın cepheye hareketi:

Avusturya cephesindeki işlerin ker geçen gün biraz daha fenaya doğru gitmesi üzerine bütün memleket sathında nefir-i âm suretiyle asker toplanmasına ve İkinci Süleyman'ın da, askeri teşci etmiş olmak için, hasta olmasına rağmen cepheye hareketine karar verildi. Pâdişah 7 haziranda Sofya'ya kadar gitti. Fakat sıhhati, daha öteye gitmeğe müsait olmadığı için orada kaldı. Bu sırada serdâr bulunan Arap-Recep paşanın beceriksizlikleri yüzünden cephede felâketler birbirini takip etmeğe başladı.

Batucina ve Niş bozgunları:

Macaristan serdârı, askerlikten anlamıyan âciz bir adamdır. Arap - Recep paşa adında bir gafildir. Orduyu ne tarafa sevkedeceğini bilmiyen, hattâ düşman ordusunun ne tarafta olduğundan haberi olmayan bir zavallıdır. Bu beceriksiz serdâr, ordunun ağırlıklarını Niş'te bırakarak Belgrad'a doğru ilerlemek isterken bir düşman ordusu da Pasarofça'ya doğru çekilmekte idi. Serdar bunların üzerine vezir Ömer paşayı gönderdi. Ömer paşanın mağlûbiyeti üzerine serdâr Arap-Recep paşa harekete geçti ise de, Ömer paşadan daha kötü bir duruma düştü. Top, ve bütün mühimmat, çadırlar düşman eline geçti.

Bu feci mağlûbiyet haberini Sofya'da bulunan İkinci Süleyman işitince teessüründen ağlamıştır.

Bundan sonra Avusturyalılar, paniğe tutulan Türk ordusunun peşini bırakmıyarak Niş üzerine saldırdılar. Serdâr Arap - Recep paşa Niş önünde tabur kurmustu. Fakat ordu da disiplini teminden âciz olan serdârın beceriksizliği yüzünden Arnavud askerleri kaçınca ordu Niş önünde müthiş bir bozguna uğradı. Niş kalesi sukut etti. (24 eylül 1689).

Bunu müteakip Orsova, Feth-ül-İslâm = Gladova kaleleri de düşman eline geçti. Şu hale nazaran Sofya dahi tehlikeye düşmüş oluyordu. Bu yüzden Sofya'da bulunan İkinci Süleyman Edirne'ye avdet etti ve ordunun serdârlığına da vezir-i âzam Bekri - Mustafa paşayı getirdi.

Yeni serdâr, idaresizliği yüzünden pek çok kalelerin elden çıkmasına sebep olan Arap - Recep paşayı idam ettirdi.

**Köprülü - zâde Fadıl Mustafa paşanın
Sadrâzamlığı: (24 ekim 1689).**

Macaristan cephesindeki orduyu bir türlü yerinde tutmak mümkün olmuyordu. Askerin ve halkın maneviyatı bir kere bozulmuştu. Askere yeni bir ruh, yeni bir enerji verecek kudretli, iradeli ve değerli bir kumandan, bir devlet adamı lâzımdı. Gelip geçen bütün serdârlar, sadrâzamlar ise bu nevi vasıflardan mahrum kimselerdi. Bu yüzden bozgunların önü alınamıyor, her gün cepheden yeni mağlûbiyet haberleri geliyordu. Avusturyalılar, son günlerde Arnavudlarla da elbirliği ederek Üsküp ve Pireştine gibi yerlerde tutunmağa başlıyordu. Kropos adında bir Sırp sergerdesi, imparator-dan aldığı fermana dayanarak kendisini «Komanova kralı» ilân etmiş ve o taraflarda Osmanlı hâkimiyetine karşı koymağa başlamış, Venediklilerle olan münasebetler bahsinde görüleceği gibi, onlar da bu sırada Aavlonya'yı işgal etmişler ve nihayet mühim bir mevki olan Vidin de sukut etmişti.

Her biri diğerinden daha tehlikeli, ve üzücü olan bu mağlûbiyet ve memleket kaybı haberlerinin gelmesi pâdişahı ve devlet erkânını, kat'i tedbir almak lüzumuna inandırdı. Yapılacak tek şey, devletin ve ordunun başına azımkâr, iradeli ve vatanperver bir adam getirmektir.

Pâdişahın emriyle fevkalâde bir toplantı yapıldı. Bütün devlet erkânı ve ulemâ hazır bulundu. Cephe ve memleket ahvali görüşüldü ve neticede Köprülü - zâde Fadıl - Mustafa paşanın sadârete getirilmesine karar verildi ve derhal tâyini yapıldı. (25 ekim 1689).

Sakız muhafızlığından gelerek mevkiine oturan bu çok değerli devlet adamı, evvelâ memleketin umumî ahvalini, sonra askerin ve ordunun maneviyatını düzeltmeğe ehemmiyet verdi. Fadıl - Mustafa paşa iyi bir tahsil görmüştü. Aynı zamanda şahsen değerli ve kabiliyetli bir insandı. Evvelâ maliyeyi ıslâh çarelerini aradı. Yıllardanberi halkı canından bezdiren ağır vergiler kaldırılarak herkese geniş bir nefes

aldırdı. Sarayın gümüş ve altın takımlarını darphaneye göndererek paraya tahvil etmek suretiyle para ayarını düzeltti. Narh usulünü kaldırarak ticareti serbest bıraktı. Birdenbire piyasada ve memlekette bir ferahlık husule geldi. Devlete olan itimat arttı. Rüşvet ve irtikâpla büyük servetler sahibi oldukları bilinen kimselerin mallarını müsadere ederek hazineyi ferahlattı. Bundan sonra, bir müddet evvel nefir-i âm suretiyle toplanmış olan gayri muntazam askeri terhis ederek, asıl muvazzaf orduyu ıslâh etti, disiplini iade etti ve işte bundan sonra, kaybolan toprakların geri alınmasına teşebbüs etti.

Bu sırada Kaniye kalesi, açlık yüzünden vire ile düşmana teslim olmuştu. Tiryaki Hasan paşanın müdafaasıyla meşhur olan bu kale Kanûnî zamanında zaptedilmiş ve 157 senedenberi Türk hâkimiyeti altında bulunmuştu.

Nihayet Fadıl - Mustafa paşa (13 temmuz 1690) tarihinde Edirne'den Belgrad üzerine hareket etti. Ağustos başında Şehirköy = Pirot ve 12 ağustosta Musapaşa palangası zaptedildi. Nihayet Niş kalesi de 24 günlük bir muhasaradan sonra düşmandan kurtarıldı. Niş, vire ile teslim oldu. 27 eylül tarihinde de Semendere kalesi zaptedildi.

Fadıl - Ahmed paşa, Orta Macar topraklarını kaybeden Tökeli İmre'yi, Erdel krallığına tâyin etti. Fakat Erdel, o sırada Avusturya işgalinde idi. Serdâr, Silistre vâlisi Çerkes - Ahmed paşayı, Tökeli'nin yeni krallık tahtına oturtulmasına memur etti. Ahmed paşa Avusturyalı general Heinler'i mağlûp etti.

Belgrad'ın istirdadı: (8 ekim 1690)

Fadıl - Mustafa paşanın orduda tesis ettiği disiplinin faydası görülüyordu. Niş ve Semendere kalelerinin geri alınmasından sonra, maneviyatı da yükselen Türk ordusu Belgrad üzerine yürüdü, (1 ekim 1690) da kale muhasara edildi. Çok müstahkem olan bu kale, iç kaledeki barut mahzenine isabet eden humbaralar yüzünden infilâk ederek kale bedenlerinde büyük bir gedik açılmasına sebep oldu. Bu gedikten derhal içeri giren Türk askerleri (8 ekim 1690) da kale-

yi zaptetti. Kaledekilerin pek çoğu telef oldu. Tuna üzerindeki, içi asker dolu 12 Avusturya gemisi zaptedildiği gibi 396 adet top ele geçirildi. Bu muharebede düşmanın 12000 kadar telefati olmuştu.

Belgrad'ın da zaptı, ve Vidin kalesinin istirdadı neticesinde, büyük bir intikam hırsı ile Tuna'nın beri yakasına sarkmış olan düşman kuvvetleri hemen tamamen Tuna ve Sava nehirlerinin öte yakasına atılmış oldu. Bu muvaffakiyetleri müteakip Tatar ordusu da Avusturya içerilerine doğru büyük bir akın hareketinde bulundu.

Lehistan cephesi ve Kamanıçe muvaffakiyeti:

Viyana bozgunundan sonra Leh kralı Jean Sobieski, büyük bir faaliyet sarfetmeğe başladı, fakat onun muvaffakiyeti, Avusturya cephesi kadar verimli olmadı. Kralın maksadı, Podolya'yı tekrar istilâ etmek ve bu eyâletin merkezi olan Kamanıçe'yi geri almaktı. Kırım Hanı Selim - Giray, oğlu Azamet - Giray'ı 30.000 kişilik bir Tatar ordusu ile Lehliler üzerine sevketti. Bu ordu Lemberg üzerine kadar ilerledi, o havalıyı tahrip etti.

Bu sırada Leh kralı Kamanıçe'yi muhasara etmiş bulunuyordu. Kalenin imdadına, Özi muhafızı Bozoklu - Mustafa paşa ile Tatar hanının oğlu Azamet - Giray koştular. Daha evvel hareket eden Azamet - Giray, Kamanıçe önünde Leh ordusunu mağlûp ederek kaleyi kurtardı. Lehliler bu muharebede büyük zayıyata uğradı. (14 ağustos 1688).

Silâhtar tarihine göre bu sırada Lehliler, bir sulh akdi için Kırım Hanı Selim - Giray'a elçi göndermişlerse de, bu hareketlerinin samimi olmadığı, bilâkis, Osmanlı ve Tatar hücumlarını oyalamak maksadiyle yapıldığı anlaşıldığından bir netice alınmadı.

Rus cephesi:

Viyana muharebesinden sonra kurulan Haçlı cephesine, Osmanlı imparatorluğuna karşı daima düşman olan Rus Çarlığı da katılmış, fırsattan istifade ederek evvelâ Kırım'ı

daha sonra da imkân bulursa İstanbul'a kadar Osmanlı topraklarını zaptetmeği tasarlamıştı. Son buhranlı günlerde 200 bin kişilik, Silâhtar tarihine göre 300.000 kişilik çok kalabalık bir Rus ordusu Kırım üzerine yürüdü. Bu Rus ordusunda hatman Mazeppa ve Kazaklar da vardı.

Bu sırada Kırım Hanı Selim - Giray Kili'de bulunuyordu. Rus taarruzunu öğrenince büyük bir sür'atle ve geceli gündüzlü hareket ederek altı günde «Prekop = Ur-Kapı» berzahına vâsıl oldu. Kırım Hanının maiyetinde ancak 15 - 20 bin kişilik bir kuvvet vardı. Eğer Rus ordusu muvaffak olursa Kırım baştabaşa Rus işgaline düşebilirdi. Bunun için başlarında Hanları olduğu halde, bütün Tatar askerleri tam bir millî şuurla ve büyük bir kahramanlıkla dövüşmek azminde idi. (5 Mayıs 1689) tarihinde başlayan Kırım - Rus muharebesi, beş gün sürdü. Altıncı günü Kırım Hanı büyük bir zafer kazanmış bulunuyor ve Ruslar, perişan bir halde kaçıyorlardı. Kırım süvarileri, kaçan Rusları takip ederek büyük zayıat vermelerine sebep oldular. Bu suretle Lehistan ve Rus tecavüzleri önlenmiş oldu.

Venedik cephesi, Eğriboz zaferi:

Daha evvelki bahislerde gördüğümüz gibi, hıristiyan ittifakına girdiği halde, başlangıçta hareketsiz duran Venedik Cumhuriyeti, Osmanlı ordularının bütün Avusturya cephesinde ricate başlamasını fırsat bilerek büyük kuvvetlerle topraklarımıza saldırmış ve Mora yarımadasını aldıktan sonra Atik kıtasına geçerek Atina'yı da zaptetmişti. Bu sırada bu cepheye Divrikli - Mehmed paşanın yerine Arnavud Koca - Halil paşa serdâr tayin olunmuştu.

Venedikliler bilhassa Eğriboz adasını zaptetmeğe ehemmiyet veriyorlardı. Bu maksatla Venedik donanması (14 Temmuz 1688) tarihinde Eğriboz önüne geldi. Venedik donanması Silâhtar tarihine göre, 62 kalyon, 54 adet Venedik, Papa ve Malta kadırgası, 6 mavna ve 18 fırkateden mürekkepti. Donanma, amiral Morosini komandasında idi. Eğriboz muhafızı da Vezir Çelebi - İbrahim paşa idi. Muhasara ne kadar şiddetli oldu ise, Türk askerinin mukavemet ve mu-

kabelesi de o kadar kahramanca oldu. Kale içindeki asker miktarı çok azdı. Çelebi - İbrahim paşa, Serdâr Koca - Halil paşadan acele yardım istedi. Serdâr da Arnavud - Mustafa paşa kumandasında 3000 kişilik bir Arnavud kuvveti gönderdi ise de, evvelâ kaleye giren bu Arnavud kuvvetleri, biraz sonra kale kapısına dayanarak:

«Biz cenk etmeyiz, kale kapısını açın dışarı çıkalım, yoksa geri dönüp sizinle dövüştürüz» diyerek ihanet ettiler. Onların çıkmasına mâni olunamadı. Fakat bu hainler çıkıp giderken, açılan kapıdan az kalsın Venedikliler gireceklerdi. Bereket 300 serdengeçtinin kahramanca müdahalesiyle bunun önüne geçildi.

Bundan sonra Serdâr Halil paşa oğlu Turhala beyi Mehmed paşa ile 3000 Arnavud askeri daha gönderdi ise de, bunlar da kumandanları Mehmed paşayı öldürüp düşman tarafına geçmek suretiyle daha büyük bir hiyanette bulundular.

Bütün bu hiyanetlere mukabil Çelebi - İbrahim paşa, büyük bir metanetle ve her gün vaziyetin icabına göre aldığı tedbirlerle ve askerinin maneviyatını daima yüksek tutmak suretiyle dayandı. Muhasara 106 gün sürdü. O güne kadar 23,000 ölü veren Venedik kumandanı, kalenin zaptının mümkün olmayacağına kani olarak (30 ekim 1688) de muhasarayı kaldırarak çıkıp gitmeğe mecbur kaldı. Venedik amirali Morosini, çıkıp giderken, misli görülmemiş bir müdafaa yapan kale kumandanı Çelebi - İbrahim paşaya takdirlerini bildirmekten kendini alamadı ve ona: «Hizmet ancak böyle olur. Efendinin ekmeği sana helâl olsun..» diye haber göndermiştir.

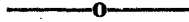
Avlonya'nın istirdadı: (6 mart 1691)

Venedikliler daha evvel (25 ekim 1689) da Avlonya'yı işgal etmişlerdi. Kalenin istirdadına, Halep beylerbeyi Vezir Koca - Halil paşa memur edildi. Muhasara 31 gün sürdü. Daha fazla mukavemet edemeyeceğini gören Venedik müdafileri, kaleyi lâğımlar atmak suretiyle tahrip ettikten sonra çekilip gittiler.

İkinci Süleyman'ın vefatı:

İkinci Süleyman, daha tahta çıktığı sırada sıhhati düzgün değildi. Halim, selim, beş vakit namazını kılan, âbit ve zâhit bir kimse idi. Zamanı, Osmanlı tarihinin en buhranlı günlerine rastlamıştır. Her gün yeni bir mağlûbiyet haberi almaktan ıstırap çekmiş, çoğu zaman ağlamış, bu hallere bir çare bulabilmek gayretiyle çırpınmıştır.

Saltanatın son iki senesi zarfında istiskadan muztarıptı. Son günlerde bu yüzden vücudunun her tarafı şişmiş idi. Yataktan çıkamaz hale gelmişti. Nihayet (22 haziran 1691) (25 Ramazan 1102) cuma günü hakkın rahmetine kavuşmuştur.

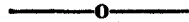

İKİNCİ SÜLEYMAN'IN AİLEVİ DURUMU

Babası: Sultan İbrahim.

Annesi: Sâliha Dilâşûb Sultan

Çocukları: Yoktur.

İKİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ SADRÂZAMLARI

KÖPRÜLÜ - DAMADI SİYAVUŞ PAŞA:

(Dördüncü Mehmed devri sadrâzamları arasında yazılmıştır.) Dördüncü Mehmed'in son, İkinci Süleyman'ın ilk sadrâzamıdır. Milliyeti Abazadır. (23 eylül 1687) de tâyin olunmuş (1 mart 1688) de azledilmiş ve (2 mart 1688) de Yeniçeriler tarafından parçalanmıştır.

NIŞANCI - İSMAİL PAŞA:

Milliyeti Türktür. Ayaşlıdır. Sarayda terbiye görmüş, Has odaya geçmiş, Çuhadar olmuş, daha sonra Nişancı

ve vezir olmuş ve nihayet vezir-i âzam olmuştur. Anadolu ve Rumelideki eşkiyayı tenkile çalıştı, zorbaların tahakkümüne son vermek istedi, ulemâ ile uğraştı. Çok düşman kazandı. Nihayet Müftü Debbâğ - zâde Mehmed efendi pâdişah hocası Arap - zâde Abdülvehhap efendi ve Darüssâade ağası birleşerek pâdişaha kötilediler ve azlini temin ettiler. Kendisi cepheye gitmeyip, Yeğen - Osman paşa gibi bir Celâliyi serdâr tâyin etmesi büyük kabahatidir. Azlinden sonra evvelâ Kavala kalesine hapsedilmiş, sonra Rodos adasına sürülmüştür. Fakat bir müddet sonra, Köprülü - Fadıl Mustafa paşa tarafından idam ettirilmiştir.

(2 Mart 1688) de tâyin edilmiş (2 Mayıs 1688) de azledilmiştir.

TEKİRDAĞLI BEKRİ - MUSTAFA PAŞA:

Ocaktan yetişmiştir. Ocakta birkaç vazife değiştirdikten sonra (1679) da Yeniçeri ağası oldu ve 1681 de vezirlik pâyesini aldı. Kara - Mustafa paşanın idamından sonra Macaristan serdârı tâyin edildi. Harp harekâtını iyi idare edemedi. Daha sonra Çanakkale muhafızı iken İkinci Süleyman zamanında vezir-i âzam oldu. Belgrad ve Niş kaleleri onun zamanında düşman eline geçti. İstanbul'da ve memlekette ise umumî bir hoşnutsuzluk ve bilhassa malî sıkıntı ve hazinenin müzayekası hâd hale gelmişti. Parasızlığa çare bulabilmek için bir takım yepyeni tedbirlere baş vurdu. Tütün ve içki vergileri ihdas etti. Ayrıca (imdadiye-i seferiye) adı altında bir harp vergisi topladı.

Cephelerdeki bozgunlar ve bu malî tedbirler, aleyhine bir cereyan husulüne sebep oldu ve azledilerek Malkara'ya sürüldü.

(2 Mayıs 1688) de tâyin olunmuş (25 ekim 1689) da azledilmiştir.

KÖPRÜLÜ - ZADE FADIL - MUSTAFA PAŞA:

Köprülü - Mehmed paşanın küçük oğlu, Fadıl - Ahmed paşanın kardeşidir. (1637 - 1638 — 1047) tarihinde Vezir köprü'de doğmuştur.

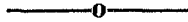

Ağabeyisi ile birlikte kuvvetli bir medrese tahsili görmüştür. Mezifonlu Kara-Mustafa paşanın veziri-âzamlığı sırasında (29 haziran 1680) tarihinde divanda yedinci vezir olmuştur. Avusturya harpleri sırasında Silistre vâlisi idi. Daha sonra kubbe vezirliğine alındı.

1685 te Sakız, 1686 da Çanakkale boğazı muhafızlığına tâyin olundu. Buradan sadâret kaymakamlığına geçti. İkinci Süleyman zamanındaki faaliyetleri metinde gösterilmiştir.

Köprülü - zâde Fadıl - Mustafa paşa, Osmanlı veziri-âzamları ve devlet adamları arasında en değerlilerinden biridir. Devletin en buhranlı devirlerinde başa geçen paşa, selefleri gibi yarım tedbirlerle değil, köklü tedbirlerle memleketin en hayâtî noktalarına el koymuş, idarede ve orduda ıslâhat yapmış, memlekette huzuru tesis ettikten sonra zayıatın istirdadına başlamış ve muvaffak olmuştur. İkinci Ahmed devrinde meşhur Salankamen muharebesinde şehit düşmüştür.

(25 Ekim 1689) da tâyin olunmuş (19 ağustos 1691) de muharebe meydanında şehit olmuştur.

İKİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ ŞEYHÜLİSLÂMLARI

DEBBAĞ - ZADE MEHMED EFENDİ:

Dördüncü Mehmed devrinde Köprülü - zade Fadıl Mustafa paşanın idamı için, zorbaların istediği fetvayı vermediğinden azledilmiştir. (2 Kasım 1687) de tâyin olunmuş (13 şubat 1688) de azledilmiştir.

ERZURUMLU HACI - FEYZULLAH EFENDİ:

(14 şubat 1688) de tâyin olunmuş (2 Mart 1688) de azledilmiştir.

DEBBAĞ - ZADE MEHMED EFENDİ:

(2 Mart 1688) de tâyin olunmuş, (25 Haziran 1690) da azlolunmuştur.

EBU - SAİD - ZADE FEYZULLAH FEYZİ EFENDİ:

Meşhur Hoca Sadüddin efendinin torununun oğludur. (25 haziran 1690) da tâyin olunmuş, (9 mart 1692) de azlolanmıştır.

İKİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ KAPTAN-I DERYALARI:**MISIRLI - OĞLU İBRAHİM PAŞA:**

(20 aralık 1685) te tâyin olunmuş (7 aralık 1688) de azledilmiştir.

KALAYLI - KOZ AHMED PAŞA:

Kayserilidir. Babası Kalaycı olduğu için (Kalaylı) ve vezir-i âzam olup ta İstanbul'a geldiği vakit bir müddet (Koz Bekçiler odası) nda bekletildiği için «Koz» lâkabını alarak «Kalaylı-Koz» denilmiştir. Safiyeti ile tanınmıştır. (7 aralık 1688) de tâyin olunmuş (4 ocak 1690) de azledilmiştir.

MEZOMORTA - HÜSEYİN PAŞA:

Milliyeti Türktür. Rivâyete göre leventliğinde bir muharebede sekiz on yerinden yara alarak öldü zanniyle bir köşeye atılmıştı. Venedikliler kendisine «Mezzo-Morto= yarı ölü» dedikleri için tarihte adı bu şekilde geçer. (4 ocak 1690) da tâyin olunmuş, (8 şubat 1690) da azledilmiştir.

MISIRLI - OĞLU İBRAHİM PAŞA:

İkinci Kaptanlığıdır. (8 şubat 1690) da tâyin olunmuş, (16 ocak 1692) de azledilmiştir.

İKİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ BAŞ DEFTERDARLARI

DOĞANCI - HACI HÜSEYİN AĞA: Boşnaktır. (14 ekim 1687) de tâyin edilmiş, (21 Mart 1688) de azledilmiştir.

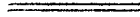
RAMAZAN EFENDİ: (21 mart 1688) de tâyin edilmiş (6 temmuz 1688) 15 aralık 1688).

KITLAK - şENLİĞİ FINDIK - MEHMED EFENDİ: (6 temmuz 1688).

SÜRMELİ - ALİ EFENDİ/PAşA: (15 Aralık 1688) de tâyin edilmiş (12 ocak 1690).

KEL - YUSUF EFENDİ: (12 ocak 1690) da tâyin edilmiş, (19 mayıs 1690).

KİRLİ - İSMAİL EFENDİ: (19 Mayıs 1690) da tâyin edilmiş (30 ağustos 1691).

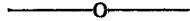
İKİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ REİS- L-KÜTTAPLARI

NAZMİ AHMED EFENDİ: (18 eylül 1687) de tâyin edilmiş, (20 ocak 1688) de azledilmiştir.

FRENK - MUSTAFA EFENDİ: (20 ocak 1688) de tâyin edilmiş (26 Ekim 1688) de azledilmiştir.

şAMİ - AHMED EFENDİ: (26 Ekim 1688) de tâyin edilmiş (12 ocak 1690) da vefat etmiştir.

ACEM KARA - BEKİR EFENDİ: (12 ocak 1690)...

İkinci Ahmed

(21 inci Osmanlı pâdişahı)

(M. 1691 — 1695))

(H. 1102 — 1106)

Babası: Sultan İbrahim

Annesi: Hatice Muazzez Sultan.

Doğduğu tarih: (25 şubat 1643) (H. 6 zilhicce 1052) Çarşamba.

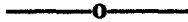
Pâdişah olduğu tarih: (22 haziran 1651) (25 Ramazan 1102) Cuma.

Pâdişah olduğu sırada yaşı: 48 sene, 3 ay, 26 gün (49 yaşı içinde).

Vefatı tarihi: (6 şubat 1695) (21 Cemazielâhir 1106) Pazar.

Vefatı sırasında yaşı: 51 sene, 11 ay, 9 gün (yâni 52 yaşı içinde).

Hükümdarlık müddeti: 3 sene, 7 ay 14 gün.

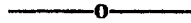

İKİNCİ AHMED

Tahta cülûsu:

İkinci Süleyman Edirne'ye giderken, saltanatından indirilmiş olan Dördüncü Mehmed'i, oğullarını ve kendi kardeşlerini beraberinde götürmüştü. İkinci Süleyman'ın vefatında Edirne'de bulunan İkinci Ahmed Edirne'de tahta cülûs etti. Evvelâ kendisine usulen Has - odalılar biat etti. O sırada Has - odalılar arasında, bu devrin tarihi için mühim bir mehaz olan Silâhtar tarihinin muharriri Fındıklılı - Mehmed ağa da vardı. Daha sonra ulemâ ve devlet erkânı kendisine biat etti. İkinci Süleyman'ın nâşı, namazı kılındıktan sonra buzlar içine konularak İstanbul'a nakledildi ve Kanûnî Süleyman türbesine defnolundu.

Usulen pâdişahların tahta cülûs eder etmez Eyüp türbesinde kılıç kuşanmaları âdettir. İkinci Ahmed cülûs sırasında Edirne'de olduğu için kılıç kuşanma merasimi Edirne'nin eski câmiinde yapıldı. İkinci Ahmed, o sırada Sofya'da bulunan Fadıl - Mustafa paşayı sadrâzamlıkta ipka etti. O da Belgrad'a doğru yoluna devam etti.

HARBİN DEVAMI

Avusturya cephesi:

Salankamen meydan savaşı ve Fadıl - Mustafa paşanın şehadeti: (19 ağustos 1691)

Osmanlı - Avusturya harbinin en talihsiz bir muharebesidir.

Fadıl - Mustafa paşa Belgrad'dan sonra ileriye doğru hareket etti. Sular kabarık olmasına rağmen Sava nehri üzerine kurulan köprüden hemen orduyu karşı yakadaki Zemlin-Zemon sahrasına geçirdi. Burada Tökeli İmre 300 kişilik

maiyeti ile orduya iltihak etti. Ordunun tamamı karşıya geçirilemediği bu sırada Avusturyalıların köprübaşını tutan Türk askerlerini öldürmek suretiyle geride kalan ordunun karşıya geçmesine mâni olmak üzere harekete geçtiklerini haber alan Serdâr, ordu kumandanlarının, Kırım ordusu ile diğer eyâlet askerleri gelmeden karşıya geçilmesinin mahzurlu olduğunu bildirmelerine rağmen ertesi günü askerinin tamamını karşıya geçirdi.

Zemon sahrası sular altında idi. Topları lüzumlu yerlere taşımak çok zor oluyordu. Buna rağmen büyük gayretler sarfiyle gereken askerî tertibat alındı. Bu sırada bir kısım sancak beyleri askerleriyle gelerek orduya iltihak ettilerse de Tatar askeri ve diğer eyâlet askerleri daha yetişemedi.

Bu sırada Avusturyalıların Baden margrafi «Prens Loui» 50.000 kişilik bir süvari ordusu ile Peter Varadin'den hareket ederek, Osmanlı ordusunun yakınında Tuna kenarına konmuştu. Avusturya ordusu burada günlerce kaldığı halde Türk ordusuna hücum etmiyordu. Bu sırada eyâlet askerleri de yavaş yavaş gelmekte idi. Yalnız daha Kırım ordusu gelmemiştir.

Kurulan bir harp meclisinde, Kırım ordusu gelinceye kadar düşmana hücum edilmemesi kumandanlar tarafından dermeyan edildi ise de Fadıl - Ahmed paşa derhal hücum edilmesine karar verdi. Avusturyalılar Peter Varadin'e doğru çekiliyorlardı. Fadıl - Ahmed paşa sür'atle daha ileri geçerek Salankamen palangası ile Peter Varadin arasında Tuna kenarında mevzi aldı. (19 Ağustos 1691) ikinci üzeri muharebe başladı. Muharebe çok şiddetli ve kanlı oldu. İlk saatlerde Avusturya ordusu geri çekilmek mecburiyetinde kaldı ise de, Kemankes - Ahmed paşa kumandasındaki sağ cenahın bozulmağa başlaması üzerine düşman bütün kuvvetiyle sağ cenahımıza, daha sonra merkeze doğru şiddetli bir hücumla geçti. Vaziyet tehlikeli görünüyordu.

Bu durum karşısında Fadıl - Ahmed paşa, bizzat askerinin önüne geçerek kahramanlıkta askerine nümune oldu. Karaman beylerbevi Celebi - İbrahim paşa da sağ cenahın yardımına kostu. Carısma daha kanlı bir hal aldı ve düşman ordusu karma karışık ricate başladı.

İşte tam bu sırada, Osmanlı devletinin en büyük ve değerli devlet adamı Fadıl - Mustafa paşa, alınına isabet eden bir kurşunla şehit düştü. Bu kahraman adamın vefatı haberi Türk ordusunu birdenbire perişan etti. «Serdâr düştü!» sesleri perişanlığı arttırdı. Diğer kumandanların askerin maneviyatını yükseltmek için yaptıkları teşebbüsler bir fayda vermedi. Nihayet Halep vâlisi Koca - Halil paşa ile Rumeli beylerbeyi Küçük - Mustafa paşa, orduyu muntazam bir şekilde ricat ettirmeğe karar verdiler. Bütün topraklar ve mühimmat düşmana kaldı (19 ağustos 1691).

Bu sırada Tuna kaptanı, Tuna'da bulunan Avusturyalıların 800 kadar kayık ve gemisinin ekserisini batırmış ve bir kısmını da zaptetmiş bulunuyordu. Fakat bu muvaffakiyetin, ordunun bozgunluğuna bir faydası olmadı.

Kazanılmak üzere olan bir muharebeyi hain bir kurşunun, talihsiz serdârı şehit etmesi yüzünden kaybetmiş idik. Fadıl - Ahmed paşa, aldığı çok isabetli tedbirlerle Türk ordusuna yeni bir ruh vermişti. Bu suretle düşmanı Tuna'nın öte yakasına attığı gibi, Tuna'nın öte yakasına da geçerek diğer zayıatı telâfi edebilecek yegâne devlet adamı idi. Onun şehadeti ile bu ümit te uçup gitmiş oldu.

Ordu erkânı, Koca - Halil paşayı Serdâr kaymakamlığına getirerek durumu İstanbul'a bildirdiler.

İki gün sonra Kırım Hanı Saadet - Giray geldi. Yakın bir mesafede olduğu halde muharebeye yetişmemesi, bu felâkette mühim bir âmil olmuştur.

Arabacı - Ali paşanın sadrâzamlığı:

İstanbul'da devlet erkânının da tavsiyesiyle İkinci Ahmed «Kadı veya Arabacı - Ali paşa» yı sadrâzamlık mevkiine getirdi (30 ağustos 1691).

Kırım Hanı Saadet - Giray'ın, Salankamen meydan muharebesine vaktinde yetişmemesi, felâkette âmil olmuş ve bu yüzden pâdişah İkinci Ahmed, Kırım Hanına çok gücenmiş ve hiddetlenmişti. Saadet - Giray bu yüzden azledilerek yerine Safa - Giray, Kırım Hanı nasbedildi. Saadet - Giray. Rodos adasına sürüldü.

Veziri âzam «Kadı veya Arabacı - Ali paşa» entrikacı,

haris ve zalim bir adamdı. Macaristan Serdârı olan Koca - Halil paşanın, kendi yerine sadrâzam olması ihtimalinden kuşkulananarak onu tekatide sevketti ve Ohri'de ikamete me-mur etti. Yerine, Belgrad muhafızı Topal - Hüseyin paşa Ser-dârt tâyin edildi.

Sadrâzam, hudut işlerinden ziyade yalanlar, entrikalar-la hem pâdişahı kandırmakla, hem de beğenmediklerini azil ve nefyetmekle uğraşmakta idi. Pâdişahın huzurunda vuku bulan bir konuşmada Şeyhülislâm Feyzullah efendi, onun fenalıklarını açıkça söyleyince, Şeyhülislâmın (ihtiyar ve ne söylediğini bilmez bir kimse olduğunu) söyliyerek onu azlettirmişti .

Bir başka defasında da kendisinin düşmanı olan, Kızlar ağasını pâdişahın huzurundan kovmuş, pâdişahı Yeniçeri ocağı ile tehdit ederek, Kızlar ağasını saraydan çıkarıp nef-yetmek üzere saraya araba göndermişti. Bu çirkin hareket-leri yüzünden sadâretten azledilerek yerine Diyarbakır vâlisi Çalık - Ali paşaya mühr-ü hümayun gönderildi.

Çalık - Ali paşanın sadrâzamlığı ve bir sulh teşebbüsü:

Çalık - Ali paşa, Merzifonludur ve Kara - Mustafa paşa-nın yetiştirdiği değerli vezirlerdendir. Çalık veya Hacı - Ali paşa zamanında Osmanlılarla Avusturyalılar arasında sul-hun yapılması için İngiltere ve Hollanda hükûmetleri tara-fından bir teşebbüs yapılmıştır. İlk teşebbüs 1692 de, ikinci teşebbüs te 1693 senesi içinde vukua geldi. Bu maksatla İs-tanbul'a gelen Felemenk ve İngiltere elçileri, daha ziyade Os-manlı devletinin sulh hakkındaki kanaatlerini öğrenmek için çalışmakta idiler. Fakat o sırada Avusturya ve müttefikleri, Fransa ile harp halinde idiler. Avusturya'nın müttefikleri, İngiltere hükûmeti, On Dördüncü Lui'nin kuvvetleri karşı-sında yalnız kalmamak için, Avusturya'nın da kuvvetleri ile Fransaya yüklenmesini istiyor, fakat Osmanlı - Avusturya harbi dolayısıyla Avusturya, bütün kuvvetlerini Fransa cep-hesine gönderemiyordu. İşte İngiltere'nin maksadı, Avustur-ya'yı, Osmanlı harbinden kurtarıp Fransa üzerine saldırt-maktı. İngiltere ve Hollanda elçilerinin pâdişahla ve

Osmanlı ricali ile temasları bir netice vermedi. Avusturya, galip durumda olduğu için çok şey istiyor, Osmanlı devleti ise, bu mağlûbiyetleri ârizî telâkki ederek zayıata rıza göstermiyordu.

İkinci teşebbüs 1693 yılında, yine İngiltere ve Hollanda devletleri elçileri tarafından vukua geldi. Bu defa Avusturya'nın istekleri daha da gayri kabil-i kabul idi. Buna göre, Türklerin Macaristanı tamamen terketmekten başka, Erdel'den de çıkmaları, Macar hududundaki Tameşvar, Janova, Gyula kalelerinin Avusturya'ya terkedilmesi, Podolya, Ukrayna, Ef-lâk, Boğdan ve Bucaş'ın Lehlilere, Mora'nın Venediklilere terkedilmesi isteniyordu (Silâhtar tarihi). Bu kadar ağır istekleri Türk devlet adamları ciddi telâkki etmediler. Ve harp devam etti.

Bu sırada, sekiz aydanberi muhasara altında bulunan Varat kalesi, imdat gönderilemediği ve açlık ta tahammül edilemeyecek hale geldiği için vire ile teslim oldu.

Bozoklu - Mustafa paşanın sadâreti ve Belgrad'ın muhasaradan kurtarılması:

Çok değerli, dürüst ve azimkâr bir adam olan Hacı (Çalık) Ali paşa, (30 haziran 1692) de Edirne'den hareketle Belgrad'a doğru ilerledi. Ordunun karşı yakaya geçmesinden önce, Belgrad kalesini tamire karar verdi. Bu karar neticesinde mevsimi, tamamen bu işe hasretti. Belgrad, Orta Avrupa'nın kalesi idi. İleride yapılacak istirdat hareketlerinde. Belgrad daima bir istinat noktası olacaktı. Bu işi bitirdikten sonra Serdâr Hacı (Çalık) Ali paşa (12 aralık 1692) de Edirne'ye döndü.

Bu sırada, ehemmiyetsiz bir sebep yüzünden bu değerli vezir azledildi. O zamanki defterdar Cânîb efendi, dürüst bir insandı. Maliyenin ıslâhı için bütün gayretiyle çalışıyordu. Fakat, onun bu çalışmaları bazı kimselerin menfaatlerine dokunduğu için pâdisaha sikâvet edilmiş, pâdisah ikinci Ahmed te, defterdarın azlini vezir-i âzama bildirmişti. Çalık (Hacı) Ali paşa, böyle gayretli ve dürüst bir defterdarı, iftiharlar yüzünden azletmeyi uygun bulmadı.

İkinci Ahmed te ısrar edince, mühr-ü hümâyunu pâdisaha iade ederek sadrâzamlıktan istifa etti. Hacı - Ali paşanın bu hareketi bile, onun prensip sahibi bir kimse olduğunu ispata kâfidir. Bir makam ihtirası için her türlü zillete katlanan devlet adamlarının pek çok bulunduğu böyle bir devirde, prensip uğruna vezir-i âzamlıktan istifa etmek büyük bir vâkıdır.

İkinci Ahmed onun yerine Bozoklu - Mustafa paşayı tâyin etti. Fakat Mustafa paşa da, büyük bir kadirşinaslık ve ferağat göstererek Hacı - Ali paşa gibi kudretli bir sadrâzamanın yerine geçmeği hadnaşinaslık telâkki ettiğini bildirerek evvelâ kabul etmedi, fakat İkinci Ahmed'in (ikinizi de birden katlederim) tehdidi üzerine bilmeceburiye vezir-i âzamlık mührünü aldı.

Biraz evvel üçüncü defa Kırım Hanlığına getirilmiş olan ve Osmanlı devletine karşı sadakatle bağlı olduğunu harekâtıyla ispat etmiş bulunan Selim - Giray'dan bir haber geldi. Bu habere göre, Avusturyalılar, Türklerin Belgrad taraflarında meşgul olmasından istifade ederek Erdel taraflarına saldıracaklar ve oradan da Eflâk, Boğdan ve Bucak arazisine yüklenerek yerli halkı isyan ettirecekler ve bundan sonra Edirne'ye ve hattâ İstanbul'a kadar istilâ edeceklerdi.

Bu haber üzerine ordunun Erdel üzerine yürütmesine karar verildi. (6 temmuz 1693) te Serdâr-ı ekrem Bozoklu - Mustafa paşa ordu ile birlikte Edirne'den hareket etti. Bir kaç gün sonra Kırım Hanı Selim - Giray da rivâyete göre 100,000 kişilik Tatar ordusu ile Tuna'nın sol sahilindeki Yerköy'üne geldi. Yolda Serdâr-ı ekrem, Avusturyalıların Vilagos ve Janova kalelerini aldıktan sonra Belgrad üzerine doğru yürüdükleri haberini aldı. Biraz sonra da Avusturyalıların Belgrad'a vâsıl olup, kale etrafına metrisler kazarak muhasaraya başladıkları haberi geldi.

Bunun üzerine Serdâr-ı ekrem Bozoklu - Mustafa paşa Belgrad istikametine döndü. Orta - Macar kralı Tökeli İmre de maiyeti ile birlikte orduya iltihak etti.

Serdâr, kendisine iltihak eden Kırım askerleriyle birlikte Tuna'nın sol sahilinden Vidin tarafına geçti ve bir an ev-

vel Belgrad'ın imdadına yetişebilmek için orduyu büyük bir sür'atle harekete geçirdi.

Avusturya ordusunun kumandanı Duc de Groy idi. Serdârın ordusu yetişmeden Belgrad'ı zaptedebilmek için şiddetli bir topçu ateşine başlamıştı. Fakat kale kumandanı vezir Cafer paşa da aynı şiddetle mukabele ederek kaleyi muhafaza ediyordu. Kale bedenlerinde gedikler açılmıştı. (8 eylül 1693) günü Avusturya kumandanı, açılan gediklerden içeriye girebilmek için çok şiddetli bir umumî hücumla geçti. Hücum çok şiddetli oldu. Fakat müdafilerin kahramanca mukabelesi de aynı şiddette idi. Bu kanlı boğuşma 5 - 6 saat sürdü. Avusturyalılar rivâyete göre 8000 zayıat vermişlerdi. Avusturya kumandanı ertesi günü ikinci bir hücumla karar vermişti. Fakat bu sırada Kırım ordusunun Semendere, Serdâr ordusunun da Morava kıyısına geldiğini öğrendi.

İki ateş arasında kalması ihtimali vardı. Esasen Kırım Hanının sevkettiği öncü kuvvetler, Avusturya ağırlıklarını, hayvanlarını tâlân etmekte idiler. Bu tehlikeli durum üzerine Avusturya kumandanı (12 eylül 1693) cumartesi günü, topraklarını kale karşısından çekti, sabahın erken saatlerinde Zemon sahrasına çekildi. Tuna'daki gemilerinin de Tuna kap-tanı Ali paşanın eline geçmemesi için yaktı. Avusturyalıların muhasarası 36 gün sürmüştü. Türk ordusunun zayıatı 4400 kadardı ve kale de top gülleleriyle oldukça tahrip edilmisti.

Serdâr-ı ekrem (19 eylül 1693) te Belgrad'a girdi. Kaleye lüzumu kadar muhafaza kuvveti koydu, kaleyi yeni bastan tahkim ettirdi. Bundan sonra Edirne'ye döndü (29 ekim 1693). Bu sırada Kırım ordusu da Erdel üzerine bir akın yapmış ve pek çok ganimet ve esirle dönmüştür.

Süirmeli - Ali paşanın sadareti ve

Peter - Varadin muhasarası:

Değerli bir devlet adamı olan Bozoklu - Mustafa paşa, bir tezvir ve iftira yüzünden azledilmiştir. Mustafa paşanın, Kızlar ağası Nezir ağa ile arası iyi değildi. Bu müzevir Arabın telkinleriyle İkinci Ahmed bu kıymetli veziri azlederek yerine Süirmeli - Ali paşayı tâyin etti. (4 Mart 1694).

Yeni vezir-i âzam ve Serdâr-ı ekrem Ali paşa, (28 haziran 1694) te Edirne'den ordu ile birlikte hareketle (16 ağustos 1694) te Belgrad'a vâsıl oldu.

Kırım Hanı Selim - Giray da gelmişti. Yapılan bir harp meclisinde, Avusturya ordusunun bulunduğu Peter - Varadin üzerine hareket kararlaştırıldı. Sava üzerine köprü kuruldu. Ordu karşı yakadaki Zemon sahrasına geçti ve derhal Varadin önüne vâsıl olarak, metrisler kazdı ve şiddetli bir top ateşi ile muhasaraya başladı. Muharebe, Türk kuvvetlerinin üstünlüğü ile devam etmekte idi. Fakat mevsim icabı sağnak halinde yağın yağmurlar yüzünden Sava nehri taşı, her taraf çamur deryasına döndü. Türk siperleri sular altında kaldı.

Bu şartlar içinde muhasaraya devama imkân kalmamıştı. 23 günlük bir muhasaradan sonra ordu muhasarayı kaldırmağa karar verdi. (1/2 ekim 1694) gecesi asker metrislerden çıktı, ertesi sabah erken ordu bütün ağırlıklariyle birlikte çekilerek, Sava üzerindeki köprüden beri yakaya geçti ve (6 ekim 1694) te Belgrad'a muvasalât etti. Bundan sonra Serdâr-ı ekrem Sürmeli - Ali paşa Edirne'ye avdet etti.

Venedik Cephesi olayları:

Venedikliler, daha önceki senelerde Mora yarımadasını ellerine geçirmişler ve hattâ Atik kıtasına da geçmişlerdi. İkinci Ahmed zamanında Mora cephesinde fazla bir hareket vukua gelmedi. Daha ziyade Girid, Dalmaçya ve Sakız taraflarında çarpışmalar oldu.

Girid'de Suda limanı Venediklilerin elinde idi. Uzun bir müddet bu limana bol mühimmat ve malzeme yığın Venedikliler (15 haziran 1692) de Hanya limanına asker çıkardılar. Venedik amirali Francesco Mocenigo kumandasında Malta, Floransa ve Papalık gemileri de vardı. Venediklilerin karaya çıkardığı 16000 askere mukabil Hanya kalesi muhafızı İspanakçı - İsmail pasanın maiyetinde 5000 kişi vardı. Kandiy kalesi muhafızı Fındık - Mehmed paşa derhal 15000 kişilik bir yardım kuvveti gönderdi. Bu kuvvet, üstün Venedik

kuvvetleriyle çok çetin savaşlar yaparak Venedik askerlerini yararak kaleye girmeye muvaffak oldu.

Bu haberler İstanbul'da duyulunca, Hanya'ya yardım göndermeye çalışılmakla beraber, Venediklilerin dikkatini Mora'ya çekmek için Mora Serdârı Koca - Halil paşaya emir verildi. Halil paşa da Korent berzahı üzerine 20.000 kişi ile yürüdü. Miş kalesini zaptetti. Türk kuvvetleri İnebahtı taraflarına doğru ilerledi. Mora'daki Venedik kumandanları telâşa düştü.

Bu sırada deniz kuvvetlerimiz de Hanya'ya ulaşmıştı. Aynı zamanda Kandiye muhafızı da 7 - 8 bin kişilik bir kuvvetle Hanya üzerine yürüdü. Bu hal karşısında Amiral Mocenigo, (28 Ağustos 1692) de Hanya muhasarasını kaldırmak zorunda kaldı. Bu suretle Venedik cumhuriyeti yeni bir Girid cephesi açmaktan vazgeçmek zorunda kaldı.

Venedikliler Dalmaçya taraflarında da bazı hareketlerde bulundular. Dalmaçya'da Narenta nehri üzerinde bulunan ve Hersek'in en müstahkem mevkilerinden biri olan Gabella kalesi (22 haziran 1694) te Venediklilerin eline düştü. Bosna beylerbeyi Mehmed paşa, kalenin tekrar zaptedilmesi için uğraştı ise de mümkün olmadı.

Bosna vâlisi Mehmed paşanın vefatından sonra Venedikliler «Saray Bosna» yı işgal ettiler.

Sakız adasının elden çıkması: (21 eylül 1695)

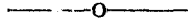
Osmanlı devletinin muhtelif cephelerde harp halinde oluşundan ve adaların muhafazasına lüzumu kadar muhafız bırakamamasından istifade eden Venedikliler, en mühim adalardan biri olan Sakız'ın zaptına teşebbüs ettiler. Yerli Rumların da daha evvel Venediklilerle anlaştıkları muhakkaktır Papalık ve Malta gemileriyle de takviye edilen Venedik donanması 12800 kişilik bir donanma ile (9 eylül 1694) te kaleyi denizden ve karadan muhasara ederek şiddetli bir top ateşine tuttular. Kaledeki muhafız kuvveti 1400 kişiden ibaretti. Kale kumandanının yardım istemesine rağmen pek yakında olan Kaptan-ı Derya «Palabıyık (Helvacı) Yusuf paşa» kalenin yardımına gelmedi, çok müşkül durumda kalan muhafız-

lar da (21 eylül 1694) tarihinde vire ile kaleyi Venediklilere teslim ettiler.

Sakızın zıyaı haberi, İkinci Ahmed'i çok müteessir etti. Derhal adanın istirdadı için, Anadolu beylerbeyi Mısırlı - zâde vezir İbrahim paşayı memur etti. Kaptan-ı Derya Yusuf paşa azledilerek yerine Amca - zâde Hüseyin paşa tâyin edildi. Donanma takviye edildi. Fakat İkinci Ahmed, Sakız'ın geri alındığını göremeden bu sırada vefat etti.

Lehistan cephesi olayları:

İkinci Ahmed zamanında bu cephede büyük hareketler olmamıştır. Bu zamanda yalnız, Kamanıçe kalesini almak ve Podolya'yı ele geçirmek için Lehliler iki defa Kamanıçe önlerine gelmişle ise de, kale muhafızı Kahraman paşanın şiddetli mukavemeti karşısında mağlûp olarak geri çekilmişlerdir.

İKİNCİ AHMED ZAMANINDA İÇ OLAYLAR

Dördüncü Mehmed'in ölümü: (6 ocak 1693)

Daha evvel hal'edildiğini gördüğümüz Dördüncü Mehmed, bu sırada Edirne'de mahpus bulunmakta idi. Birkaç kere onun tekrar tahta çıkarılması dedikodusu da işitilmiş, fakat hükümdarlığı zamanında bütün vaktini av ile geçirdiği için kimsenin iltifatına mazhar olmamıştı.

Sultan Mehmed, tahttan indirildikten sonra 5 sene 1 ay 28 gün yaşamış ve nihayet 52 yaşında olduğu halde (6 ocak 1693) te Edirne'de vefat etmiştir. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Yenicâmi yanında defnedilmiştir.

Büyük İstanbul yangınları:

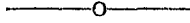
Yangın, İstanbul'un en büyük dertlerindendi. Osmanlı tarz-ı mimarisi ahşap üzerine olduğu için, her yangın, söndürülünceye veya kendiliğinden sönünceye kadar pek fazla binanın yanmasına sebep olurdu.

İkinci Ahmed zamanında iki büyük yangın olmuştur. Birincisi (7 haziran 1693) te Cibali tarafında çıkmış, Zeyrek câmii ve At pazarı tarafına kadar uzanmış ve rivâyete göre 838 ev, konak ve 98 dükkân yanmıştır.

İkincisi, yine aynı sene (5 eylül 1693) te Ayazma kapısından çıkmış, bir kolu Fâtihten At pazarına, ikinci kolu Vefa, Şehzadebaşı, Aksaray üzerinden Cerrahpaşaya kadar uzanmış ve rivâyete nazaran 2547 ev ve 1146 dükkân yanmıştır.

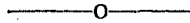
**İkinci Ahmed'in vefatı (6 Şubat 1695)
(21 Cemazielâhir 1106) pazar:**

İkinci Ahmed merhametli, çabuk hiddetlenir, hassas, musikiye güzel yazıya meraklı bir hükümdardı. O da, biraderi Süleyman gibi istiskadan muztaripti. Sakız adasının düşman eline geçmesi kendisini pek fazla müteessir etmişti. (6 şubat 1695) tarihinde Edirne'de vefat etmiştir. Vefatı sırasında vezir-i âzam Sürmeli - Ali paşa Divan toplantısında idi. Darüssaade ağası gelerek vefat haberini gizlice söyleyince, derhal ulemâyı da toplayan veziri âzam, İkinci Mustafa'nın tahata çıkarılması kararını aldı.

İKİNCİ AHMED'İN AİLEVÎ DURUMU

Babası: Sultan İbrahim
Annesi: Hatice Muazzez Sultan
Zevceleri: Rabia kadın.
Erkek çocukları: İbrahim, Selim
Kız çocukları: Hatice, Asiye.

İKİNCİ AHMED DEVRİ SADRÂZAMLARI

KÖPRÜLÜ - ZADE FADİL - MUSTAFA PAŞA:

(25 ekim 1689) da tâyin olunmuş, 19 ağustos 1691) de Salankamen meydan muharebesinde şehit düşmüştür. (İkinci Süleyman devri sadrâzamları arasında malûmat vardır.)

ARABACI - ALİ PAŞA:

Arnavud'tur. Memleketi Ohri'dir. İlmîyeden yetiştigi için «Hoca - Ali, Kadı-Ali» isimleriyle de anılır. Koca - Halil paşa ve ondan sonra Fadıl - Mustafa paşaya kethüdâlık etmiştir. 1689 da Yeniçeri ağası, bir yıl sonra da rikâb-ı hümayun kaymakamı olmuş ve Fadıl - Mustafa paşanın şehadeti üzerine vezir-i âzam olmuştur.

Harp bütün şiddetiyle devam ettiği halde hastalığını bahane ederek cepheye gitmiyen Arabacı - Ali paşa, bu kısa sadrâzam-lığı zamanında, zenginlerin mallarını müsadere etmek, muhaliflerini azil ve nefyetmekle vakit geçirmiştir. Küstah bir adamdı. Darüssâade ağası Uzun - İsmail ağa kendisini pâdişaha çekıştirdiği için, ağayı pâdişah huzurunda iken huzurdan kovmuş ve sonra da saraydan atmak için saraya bir araba göndermek küstahlığında bulunmuştur. Bu yüzden azledilerek Gelibolu'ya, oradan da Rodos'a sürülmüş, orada da rahat durmadığı için (22 nisan 1693) te orada boğdurulmuştur.

Azlettiği adamları, arabaya bindirerek nefyettiği için «Arabacı» lâkabı verilmiştir. (30 ağustos 1691) de tâyi nedilmiş (27 mart 1692) de azledilmiştir.

HACI (ÇALIK) ALİ PAŞA:

Merzifonludur. Merzifonlu Kara - Mustafa paşanın yetiştirmelerindendir. Tok sözlü, dürüst ve değerli bir vezirdir. Kara - Mustafa paşanın kethüdâlığından sonra Hacce gitmiş, 1685 te Çavuş, 1686 da vezirlikle Sakız muhafızı, 1688 de Kandiye vâlisi olmuştur.

Daha sonra Erzurum ve nihayet Diyarbakır vâlisi olmuş, bu sırada selefi Arnavud Arabacı - Ali paşanın azli üzerine mühr-ü hümayun kendisine gönderilmiş, kırk gün sonra Edirne'ye gelerek (6 mayıs 1694) te vazifeye başliyerek derhal cepheye hareket etmiştir.

Bazı garezkârların, dürüst ve değerli bir devlet adamı olan Defterdar «Cânib Ahmed» efendiye pâdişaha şikâyetleri üzerine ikinci Ahmed, Defterdarın derhal azledilmesini Ali paşaya emretmiş, fakat Defterdarın suçsuz olduğunu bilen paşa, bu emri

yerine getirmemiş, hattâ pâdişahın ikinci emrine de mukavemet etmiş, üçüncü emir üzerine pâdişaha giderek defterdarı müdafaa etmiş ve hattâ pâdişaha:

— Defterdardan bir zulüm zuhruu mütehakkık oldukta ol zulmü ben etmiş olurum...

Demek suretiyle mesuliyeti üzerine almış, ve mührü pâdişaha teslim ederek istifa etmiştir. Pâdişah kendisine dilediği vilâyette vâililik etmek müsaadesini verdiği halde kabul etmemiş, hazinenin müzayekasını da düşünerek fazla tekaüdiye istemiştir.

(27 Mart 1692) de tâyin olunmuş (27 Mart 1693) te istifa etmiştir.

BOZOKLU - MUSTAFA PAŞA:

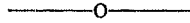
Bozoklu (Yozgad) lı bir Türktür. (Bıyıklı - Mustafa paşa) da denir. Sarayda Silâhtarlık vazifesine kadar yükseldikten sonra Kaptan-ı Derya olmuş, Lehistan cephesinde büyük hizmetler etmiş, daha sonra Sarı-Süleyman paşadan sonra Lehistan cephesi serdârı olmuştur. Buradan Trablusşam vâililiğine getirilmiş, daha sonra kubbe veziri olmuştur. Devşirme vezirlerin, sadrâzamlık ve mevki için her türlü entrikaya tevessül ettikleri bir devirde, kendisine sadrâzamlık mührü pâdişah tarafından verilmek istenildiği vakit bunu kabul etmemiş, pâdişaha (Hacı - Ali paşa gibi değerli bir vezirin azlinin doğru olmadığına, mührün yine ona verilmesinin doğru olduğunu) söylemek büyüklüğünü göstermiş, fakat İkinci Ahmed'in «Vallahilâzım ikinizi de idam ederim» demesi üzerine kabul etmiştir. Bu değerli Türk asıllı vezir de selefi gibi derhal cepheye gitmiş, Belgrad'ın düşman muhasarasından kurtulmasını temin etmiş ve Edirne'ye dönmüştür. Nihayet telkine çok müsait olan İkinci Ahmed'e, Kızlar ağası müzevir Nezir ağanın şikâyetleri üzerine, maalesef bu çok değerli vezir de İkinci Ahmed tarafından azledilmiştir. Azlini müteakip Trablusşam vâililiğine gönderilmiş, 1698 tarihinde orada nüzul isabetiyle vefat etmiştir.

(27 Mart 1693) te tâyin olunmuş (14 Mart 1694) te azledilmiştir.

SÜRMELİ - ALİ PAŞA:

Dimetokalıdır. Trablusşam vâililiğinden vezir-i âzamlığa getirilmiştir. Edirne'ye gelip vazifeye başladıktan sonra ordu ile birlikte cepheye hareket etmiş, fakat bir muvaffakiyet gösteremiyerek Edirne'ye dönmüştür. Bu sırada İkinci Ahmed vefat ederek yerine İkinci Mustafa geçmiş ve makamında ipka edilmiştir. Yine bu sırada İkinci Mustafa'nın bizzat sefere çıkmak istemesine karşı koymak istemiş, Belgrad'a gönderilen 1500 Yeniçeri askerinin Cısr-i Mustafa paşa da, cülûs bahşisi için gürültü çıkarmalarına mâni olamamış, bu hareket te pâdişah tarafından, Ali paşanın kasdına atfedilerek azledilmiş ve kapı arasına hapsedilmiştir. Azlinden sonra Çeşmeye sürülmüştür. Fakat daha oraya varmadan, hesapları kontrol edilerek miriye 313000, şahıslara da 87700 kuruş borcu çıktığı için malı müsadere edilmiş, fakat borçlarını ödemeğe kâfi gelmediği için geri çağırılarak Edirne'de idam edilmiştir.

(14 Mart 1694) te tâyin olunmuş (2 Mayıs 1695) te azledilmiştir .

İKİNCİ AHMED DEVRİ ŞEYHÜLİSLÂMLARI:**ÇATALCALI - ALİ EFENDİ:**

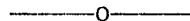
(10 mart 1692) tâyin edilmiş (19 nisan 1692) de vefat etmiştir.

EBU - SAİD - ZADE FEYZULLAH EFENDİ:

(19 Nisan 1692) de tâyin edilmiş (22 haziran 1694) te azledilmiştir.

SADIK MEHMED EFENDİ:

(22 haziran 1694) te tâyin edilmiş, (20 mart 1695) te İkinci Mustafa devrinde azledilmiştir.

İKİNCİ AHMED DEVRİ KAPTAN-I DERYALARI

MISIRLI - OĞLU İBRAHİM PAŞA:

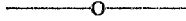
(8 Şubat 1690) da tâyin edilmiş, (16 ocak 1692) de azledilmiştir. Türktür.

PALABİYİK - YUSUF PAŞA (HELVACI):

(16 ocak 1692) de tâyin edilmiş, (13 aralık 1694) te azledilmiştir.

AMCA - ZADE HÜSEYİN PAŞA:

(13 aralık 1694) te tâyin edilmiş, (11 mayıs 1695) te ikinci Mustafa zamanında azledilmiştir.

İKİNCİ AHMED DEVRİ BAŞ DEFTERDARLARI

KIRLI - İSMAİL EFENDİ/PAŞA:

(19 mayıs 1690) da tâyin edilmiş (30 ağustos 1691) de azledilmiştir.

KILIÇ - ALİ PAŞA:

(30 ağustos 1691) de tâyin edilmiş, (29 mayıs 1692) de azledilmiştir.

CANİB - AHMED EFENDİ:

(29 Mayıs 1692) de tâyin edilmiş (27 mart 1693) te azledilmiştir.

KANLI - ALİ AĞA:

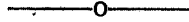
(27 mart 1693) te tâyin edilmiş (4 nisan 1693) te azledilmiştir.

KİRLİ - İSMAİL PAŞA:

(4 nisan 1693) te tâyin edilmiş (13 ağustos 1694) te azledilmiştir.

KÖSE - HALİL EFENDİ-PAŞA:

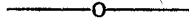
(13 ağustos 1694) te tâyin edilmiş, (28 mart 1695) te ikinci Mustafa zamanında azledilmiştir.

İKİNCİ AHMED DEVRİ REİSÜL-KÜTTABLAR**ACEM KARA - BEKİR EFENDİ:**

(12 ocak 1690) te tâyin edilmiş (9 kasım 1694) te azledilmiştir.

RAMİ - MEHMED EFENDİ/PAŞA:

(9 kasım 1694) te tâyin edilmiş (Şubat 1697) de ikinci Mustafa devrinde azledilmiştir.

İkinci Mustafa

Yirmi İkinci Osmanlı pâdişahı

(M. 1695 - 1703) (H. 1106 - 1115)

Babası: Dördüncü Mehmed

Annesi: Emetullah Râbia Gülnûş Sultan

Doğduğu tarih: (5 haziran 1664) (9 Zilka'de 1074) salı.

Pâdişah olduğu tarih: (6 şubat 1695) (21 cemazielâhir 1106) pazar.

Pâdişah olduğu sırada yaşı: 30 sene, 8 ay, 2 gün (yâni 31 yaşında).

Saltanattan indirildiği tarik: (22 ağustos 1703) (9 Rebiül-âhir 1115) çarşamba.

Saltanattan indirildiği sırada yaşı: 39 sene, 2 ay, 18 gün (yâni 40 yaşında).

Saltanat müddeti: 8 sene, 6 ay 14 gün.

İKİNCİ MUSTAFA

Tahta cülûs ve ilk günler:

İkinci Ahmed'in vefatı sırasında, hanedânın en büyük ferdi olan İkinci Mustafa Edirne'de idi. Pâdişahın vefatını sadrâzam Sürmeli - Ali paşa divan esnasında haber almış ve derhal erkânı ve ulemâyı toplayarak Sultan Mustafa'nın tahta çıkarılması kararını almıştı. Esasen bu sırada Sultan Mustafa da sadrâzamı alelâcele saraya çağırmış, bir taraftan da biat için taht hazırlanmıştır. Sultan Mustafa'nın tahta cülûsu, hiç hâdisesiz olmuş ve herkesin ittifakiyle vuku bulmuştur.

İkinci Mustafa cülûsunu müteakip günlerde Tevkii Elmas - Mehmed paşayı İstanbul'a göndererek annesini Edirneye getirtmiştir. Bundan sonra sadâret kaymakamı Ahmed paşa, Yeniçeri ağası Murad paşa ve Dariüssâade ağası azledildi. Şeyhülislâm Sadık Mehmed efendi azledilerek yerine evvelâ İmam - Mehmed efendi, iki ay sonra da bunun azliyle Şeyhülislâmlığa, pâdişahın şehzadeligi zamanında hocası Erzurumlu Seyid Hacı Feyzullah efendi getirildi (25 mayıs 1695).

Haziranın, harpler dolayısıyla müzayekası malûm olduğundan askere cülûs ilgamı adıyla bir miktar para tevzi edildi.

İkinci Mustafa'nın sefere çıkma arzusu:

İkinci Mustafa, azimkâr, devlet ve milletin saadetini hakkiyle düşünen, son mağlûbiyetlerden fazla müteessir olan kahraman bir hükümdardı. Tahta çıkar çıkmaz vezir-i âzama bir hatt-ı hümayun göndererek : «Ecdadından Kanûnî Sultan Süleyman gibi bizzat ordusunun başında sefere çıkmak istediğini, zamanlarını zevk ve safa ile geçiren pâdişahlar zamanında tebaanın rahat yüzü görmediğini» bildirerek erkân-ı devletle müzakereden sonra kanaatlerinin bildirilmesini istedi.

Sürmeli - Ali paşa üç günlük bir müzakereden sonra, pâdişahın sefere çıkmasının çok masraflı olacağını, Edirne'de kalmanın muvafık olacağını bildirdi. Sultan Mustafa şu güzel ve vatanperverane cevabı verdi:

«Bana hazine lâzım değil. Kuru ekmek de yerim. Vücudu-mu din uğruna feda ederim. Her türlü meşak ve mizahıme tahammül ederim. Aslâ seferden dönmem, elbette sefere biz-zat hareket ederim...»

Bunun üzerine derhal hazırlıklara başlandı. Ordunun intizamı temin edildi. Yeni pâdişahın bu azimakâr hareketi, hem asker, hem de halk üzerinde çok iyi tesir yaptı. Halkın ve ordunun maneviyatı yükseldi. Umumî bir şevk ve heves başladı.

Sefer hazırlıkları devam ederken, sadrâzam Sürmeli-Ali paşa azledilerek yerine, Sadâret kaymakamı Elmas - Meh-med paşa getirildi.

İkinci Mustafa Avusturya seferine çıkıyor!

Sefer hazırlığı sür'atle tamamlandıktan sonra İkinci Mustafa 30 haziran (1695) te Edirne'den hareketle Filibe, Sofya üzerinden Belgrad'a vâsıl oldu. (9 ağustos 1695). Burada aktedilen harp meclisinde ordunun evvelâ «Lipva=Lip-pa» kalesini istirdat etmesine karar verildi. Avusturyalılar, Banat bölgesini zaptetmek için evvelâ bu bölgenin merkezi olan Tameşvar'ın zaptına karar vermişler, bunun için de da-ha evvel, Tameşvar'ın 54 kilometre şimali şarkisinde bulu-nan Lippa'yı zaptederek burayı tahkim etmişlerdi.

Lippa ve Logos kalelerinin zaptı:

Derhal Tuna üzerine bir köprü kuruldu. Ordu 25 ağus-tosta buradan, karşı yakadaki Pancsova = Pançova» sahra-sına geçti. Belgrad'dan hareketten evvel, Belgrad kalesi tah-kim edildiği gibi muhafız Koca - Cafer paşanın maiyetine de ilâve kuvvetler verildi. Ordu ileri hareketine devam ederken, önden sevkedilen kuvvetler Tisa nehri kıyısında bulunan Ohca palangasını zaptetti. (7 eylül 1691) Nihayet ordu Lippa

önüne geldi. Usulen metrislerin kazılması gerekirken, şevk ve heyecan içinde olan ordu derhal hücumla geçti ve kale (9 eylül 1695) günü zaptedildi. Lippa'da, Avusturyalıların Tameşvar zaptı için yığdıkları pek çok mühimmat ve ganimet ele geçirildi. 39 adet te balyemez topu alınmıştı. Kale tamamen tahrip edildi. Zahir ve mühimmat Tameşvar'a nakloldu. Bu sırada Kırım Hanı Selim - Giray da orduya iltihak etti.

(21 eylül 1695) te Osmanlı ordusu Logos kalesine üç saatlik mesafeye gelmiş bulunuyordu. Bu kale, Tameşvar'ın doğu ve Lippa'nın güney tarafındadır. Avusturya kumandanı general Veteran, Logos kalesi yakınında Temes suyu kenarında ordu kurmuş ve ordunun etrafını iyice tahkim etmişti. Esasen Avusturya ordusu, etrafı bataklık ve arkası ormanlık bir muntakada bulunuyordu.

Osmanlı ordusu büyük bir azim ve şiddetle düşman üzerine atılırken, Kırım Hanı Selim - Giray da aldığı emir mucibince düşman ordusunun yanlarından arkasına geçerek çevirmeye başlamıştı.

İkinci Mustafa bizzat ordunun başında idi. Sapihlerin, Silâhtarlarla, gönüllü ve solakların başında, elinde kılıç düşmana hücum ediyordu. Bu çok kanlı muharebe ancak üç saat sürdü. Avusturya ordusu müthiş bir hezimete uğradı. Avusturya askerlerinin ekserisi kılıçtan geçirildi, diğer kısmı esir edildi. (22 eylül 1695).

Avusturya kumandanı Veteran ve Lihtenstein prensi de maktuller arasında idi. Buna mukabil Osmanlılar tarafında da Rumeli beylerbeyi Mahmud paşa ile Diyarbakır beylerbeyi Şahin - Mehmed paşalar şehit olmuşlardı. Bu büyük zafer üzerine Logos kalesi zaptedildi.

Müteakiben Diyarbakır vâlisi Topal - Hüseyin paşa ile Anadolu beylerbeyi Mısırlı - zâde İbrahim paşa Sebes kalesi üzerine gönderildi. Logos zaferinden bir gün sonra da Sebes kalesi boş bulunarak ele geçirildi.

Bundan sonra pâdişah İkinci Mustafa (28 eylül 1695) te hareketle Niğbolu üzerinden Edirne'ye (1 ekim 1695), oradan da hareketle (14 ekim 1695) pazartesi günü Davud pa-

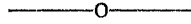
şa sahrasına geldi. (18 ekim 1695) tarihinde de büyük bir zafer alayı ile İstanbul'a girdi.

İkinci Sultan Mustafa'nın ikinci seferi ve Olasch zaferi: (27 ağustos 1696).

Kahraman hükümdar İkinci Sultan Mustafa, tahta çıktığı günlerde belirtildiği gibi zevk ve safayı bir tarafa bırakmış, son yılların acısını çıkarma için tekrar sefere çıkmaya karar vermişti. Bu maksatla (18 haziran 1696) da Edirne'den hareket etti. Ordu, Tuna üzerine kurulmuş olan köprüden Paçova sahrasına geçti. Bu sırada düşman ordusu, Tisa nehrinin Tuna'ya karıştığı noktada Titel kalesi yakınında bulunuyor ve Osmanlı gemilerine zarar vermeğe çalışıyordu. Bunu önlemek için, Tuna'nın kollarından Temes suyu üzerine kurulan geçit geçildi ve Sivas vâlisi Dursun - Mehmed paşa Çarhacı olarak ilerledi. Şam vâlisi Osman paşa da artçı vazifesini gördü. Düşman ordusu, zarar veremeyecek bir hale getirildi. Bu sırada Kırım Hanı tarafından gönderilen altı bin atlı da orduya iltihak etti. Pâdişah ve Türk ordusu Belgrad'a vâsıl olmuştu. Osmanlı tarihlerinde Nalkıran denilen Saksonya elektörü Frédéric - Auguste Tameşvar'ı muhasaraya başlamış bulunuyordu. Bu haber üzerine ordu derhal Tameşvar tarafına sür'atle harekete geçti. Türk ordusunun yaklaşmakta olduğunu gören düşman kumandanı, dokuz gündenberi muhasara ettiği kale önünden çekilerek, Türklere karşı koymak üzere Tisa suyuna karışan «Belgi = Belga» boylarında Olasch mevkiine geldi. Türk ordusu da gelerek mevzi aldı. (27 ağustos 1696) Derhal müsademe başladı ve sür'atle kanlı bir şekil aldı. İkinci Sultan Mustafa bizzat ordunun önünde harbe iştirâk ediyor ve Türk askeri de pâdişahlarını önde görünce daha büyük bir kahramanlıkla çarpşıyordu. Muharebenin en şiddetli zamanında vezir-i âzam Elmas - Mehmed paşa 12000 serden geçti ile düşman ordusuna öldürücü darbeyi vurdu. Düşman ordusu perişan bir hale düştü ve 15000 kişi maktul düştü. Hattâ general Heisler ve Caprara da maktuller arasında idi. Türk ordusundan da Yeniçeri ağası Balta - zâde vezir Mehmed paşa, Elmas - Meh-

med paşanın kardeşi vezir Mustafa paşalar şehit düştü.

Bu büyük zaferden sonra Türk ordusu (31 ağustos 1696) da Tameşvar'a geldi. Kale takviye ve tahkim edildi. Aynı zamanda boş durmıyan birlikler tarafından etraftaki bazı palangalar zaptedildi. Rumeli beylerbeyi Daltaban - Mustafa paşa tarafından (17 eylül 1696) da Morawich = Morevik zaptolundu. Daha sonra pâdişah Balgrad'a döndü. Belgrad muhafızlığına Amca - zâde Hüseyin paşa tâyin edilerek (28 eylül 1696) da İstanbul'a doğru hareket edildi ve pâdişah (25 ekim 1696) perşembe günü Edirne'ye muvasalât etti.

İKİNCİ MUSTAFA'NIN ÜÇÜNCÜ SEFERİ

Zenta faciası (11 eylül 1697)

İkinci Sultan Mustafa kendinden evvelki pâdişahlar gibi İstanbul'da veya Edirne'de oturarak zevk ve safa içinde yaşamaktan ziyade serhadlerde ordusunun başında bulunmaktan zevk alıyordu. Bu kere de ordusunun başında olarak ve Nemçe seferi kasdiyle (17 haziran 1697) pazartesi günü Edirne'den hareketle 10 ağustosta Belgrad'a vâsıl oldu. Burada, ordunun ne tarafa sevkedileceği hususunu müzakere ve karara bağlamak üzere önce vezir-i âzam Elmas - Mehmed paşanın, sonra da bizzat pâdişahın huzurunda iki harp meclisi toplandı. Bu toplantıda iki fikir çarpıştı.

Birinci fikir Sava'dan Zemon sahrasına geçerek Peter-Varadin kalesini muhasara etmekte. Bu fikri müdafaa edenler, vezir-i âzam Elmas-Mehmed paşa, Belgrad muhafızı Amca-zâde Hüseyin paşa, Mısırlı-zâde İbrahim ve Bostancı-Mehmed paşalardı. İkinci fikir, Tuna'dan Banat = Tameşvar yakasına geçerek düşman ordusuna taarruz etmekte. Bu plânın tatbiki de Tameşvar müdafii Koca - Cafer paşa ve diğer erkân istemekte idiler.

İkinci plân, çok tehlikeli idi. Çünkü Tuna'dan sonra «Temes» ve «Belga = Belgi» ve «Tisa = Theisz» nehirlerini geçmek icap ediyordu. Fakat bunlardan ârizasız geçmek mümkün değildi. Düşman taarruzuna uğramak ihtimali fazla ve hattâ muhakkaktı. Halbuki birinci plân tatbik edildiği takdirde ordu daima Belgrad'a yakın olacak ve Tuna nehri donanmamızın himayesinde bulunacak ve bu yolla iase ve ikmal imkânları olacaktı.

Tarihçi Raşid'in de işaret ettiği gibi, genç ve kahraman vezir-i âzam Elmas - Mehmed paşaya muhalif olanlar, onun dürüstlüğü ve doğruluğu ile bağdaşamıyan vezirlerin ekserisi, Elmas - Mehmed paşanın zafer kazanarak mevkiinin sağlaştılaşmasını arzu etmiyorlardı. Sava'dan, Zemon sahrasına geçilmek suretiyle yapılacak harekâtın zaferle neticelenmesi muhakkak görünüyordu. Halbuki, ikinci plânın tatbiki çok zor, masraflı ve tehlikeli idi. Muvaffak olamamak ihtimali çok kuvvetli idi. Bu takdirde de Elmas - Mehmed paşanın yıldızı sönecekti.

Cereyan-ı ahval, müverrih Raşid'in mütalâasının doğruluğunu gösterir gibidir. Eğer hakikat böyle ise, şahsî ihtirasları yüzünden Türk ordusunu bozguna uğratmaktan çekinmeyen, ekmeğini yedikleri Türk milletin ve devletin felâkete uğramasını temenni eden vezirlerin, Türk olduklarından şüphe etmek icap eder. Hakiki bir vatanperver, vatan menfaatini, şahsî kin ve garezine feda edemez.

Kahraman ve vatanperver bir hükümdar olduğunda şüphe olmıyan İkinci Mustafa'nın, nasıl olup ta bu ikinci vatansızlar zümresinin kanaatine uymuş olduğu cidden düşünülecek bir meseledir. İhtimal ki bu ikinci plânı müdafaa edenler, ekseriyette idi, hakiki ihtiraslarını gizlemeği bilmişler ve Türk ordusunu felâkete sürüklemişlerdi.

Yine vesikalara göre, düşman başkumandanının, Türk ordusunda cereyan eden bütün müzakerelerden, tatbik edilecek harp plânından günü gününe haberdar olduğu, ve ona göre derhal kendi plânını değiştirdiği de anlaşılmaktadır. Bu hale göre de, bu gizli harp plânlarını düşman kumandanlığına haber veren casuslar var demektir ve bu casusların yüksek kumanda mevkilerinde bulunanlar arasında olması ihtimali de en ziyade teessüfe şayan acıklı hallerden birisidir.

Bu hatalı ve yanlış kararın derhal tatbikine geçildi. Ordu Belgrad'dan hareket ederek Tuna üzerine kurulmuş olan köprüden Pañova sahrasına geçti. Müteakiben Temes, Bega= Begi ve Tisa = Theisz nehirleri büyük müşkülâtla geçildi. Avusturya ordusunun başında meşhur Prens Eugène de Savoie bulunmakta idi. Zamanının en değerli kumandanlarından sayılan bu prens, o sırada Avusturya ordusu ile birlikte Tisa boyunda ve daha geride bulunuyordu. Vezir-i âzam Elmas - Mehmed paşa, nehir üzerine köprü kurmakla uğraşmadan, serden geçtiler ve donanma leventleriyle karşıya geçerek Avusturyahıların elinde bulunan Titel kalesini zaptetti ve kaleyi tamamen tahrip etti.

Bu sırada Avusturya ordusu Kopile = Cobile adası yakınlarında bulunuyordu, ve Türk ordusuna yakındı. Düşman ordusunun maneviyatı bozuktu. Derhal hücum edilirse bir zafer kazanılması mümkündü. Fakat yine Raşid tarihinin yazdığına göre, vezir-i âzam Elmas - Mehmed paşaya muarız olan vezirler, ordunun derhal taarruza geçmesine engel olmuşlar ve bu suretle büyük bir fırsatın kaçırılmasına sebep olmuşlardı.

Bu sırada toplanan bir harp meclisinde ordunun Szegedin üzerine hareket etmesi ve Tuna donanmasının da Tisa= Theisz yaklaşması kararlaştırıldı. Vaziyet onu gösteriyordu ki, kumandanların vezir-i âzama muarız olması yüzünden ordunun kat'i olarak hangi tarafa gideceği kararlaştırılamıyor, tereddütlü hareket ediliyordu. Ve yine şu da muhakkak idi ki, Türk ordusunda alınan her karar, derhal düşman kumandanı tarafından öğreniliyordu! Nitekim, düşman kumandanlığının Szegedin üzerine derhal kuvvet sevkettiği rivâyet edilir.

Osmanlı harp erkânı, biraz sonra Szegedin üzerine gitmekten vaz geçti. Tisa = Theisz'in sol sahiline geçilerek Tamışvar üzerinden, orta Macaristan veya Erdel üzerine gidilmesi kararlaştı. Osmanlı kumandanlığının bu kararını da derhal haber alan Prens Eugène, alelâcele ordusunu öğleden biraz sonra Thesz = Tisa kıyılarına sevketti. Ve Szegedin'in 35 kilometre cenup tarafında, nehrin sağ sahilinde bulunan

Zenta mevkiinde Osmanlı ordusunun nehri geçmek üzere olduğu sırada yetişti.

Osmanlı ordusu tarafından Tisa üzerine bir köprü kurulmuştu. Vezir-i âzam Elmas - Mehmed paşa pâdişahla birlikte ordunun büyük bir kısmını karşı tarafa geçirmişti. Geride kalan ordunun da geçirilmesi için çalışıyordu.

İşte tam bu sırada yetişmiş olan düşman başkumandanı ve ordusu, köprüyü top ateşine tuttu. Türk askerleri arasında büyük bir telâş ve heyecan başladı. Köprüyü bir an evvel geçebilmek için köprüye hücum etti ve köprü yıkıldı. Daha evvel bu geçişi himaye etmek için vezir-i âzam Elmas - Mehmed paşa bir miktar kuvvetle Boşnak - Cafer paşayı memur etmişti. Fakat Cafer paşa, esaslı bir mukavemet göstermeden kaçtı ve kaçarken de düşmana esir oldu. Rivâyete nazaran bu Boşnak Cafer paşa, Türk ordusunun bütün plânlarını prens Eugène'e anlatmıştır.

Türk ordusunun bugünkü tehlikeli durumu, Fadıl-Ahmed paşanın Saint - Gotthard muharebesindeki durumunun aynı idi.

Avusturya başkumandanı derhal cepheden hücumla geçti. Düşman sol cenahı da, nehirle Türk ordusu arasına girmişti. Karşı tarafa geçmiş olan Türk ordusunun kuvayı külliyesi, Avusturya ordusunun imha hareketine seyirci kalmış bulunuyordu.

Avusturya ordusu evvelâ 20.000 kişilik bir süvari kuvveti ile harp meydanına yetişmiş, piyadeler bir müddet sonra gelebilmişlerdi. Eğer, bu ilk düşman kuvveti üzerine derhal hücum edilseydi, her halde muvaffak olunur, piyade geldiği vakit te vaziyet Türk ordusu lehine dönmüş bulunuyordu. Fakat, Türk ordusunun bir kısmı nehri geçmiş, bir kısmı geçmekte bulunmuş olduğu ve kumandanlar arasında da fikir birliği olmadığı için bu fırsat ta kaçırılmış ve Avusturyalıların 60,000 kişilik büyük kuvvetinin, mahirane bir şekilde ordumuzun üzerine yüklenmesi, faciayı meydana getirmişti.

Düşman ordusunun şiddetli hücumları karşısında, adet azlığı dolayısıyla cepheyi daraltmak için vezir-i âzam, Yenigeri ağası Mahmud paşanın kanaatine uyarak top ve zahire

arabalarını çekip köprü bşında Türk ordusunu metrislere sokmağa teşebbüs etti. Fakat bu hareketler o kadar acele ve telâş içinde yapıldı ki, asker, bu yeni manevrayı anlayamadığı için ordugâhını düşmanın istilâ ettiğini sanarak anı bir paniğe kapıldı. Elmas - Mehmed paşanın ve diğer bazı kumandanların askere durumu izaha çalışmaları fayda vermedi. Esasen düşman başkumandanlığı da, Türk ordusundaki bozgunun farkına vardığı için taarruzunu büsbütün şiddetlendirdi.

Esasen köprü kırılmış olduğu için artık karşı tarafa geçmek imkânı ortadan kalkmıştı. Düşman da her taraftan çevirmiş bulunuyordu. Bu korkunç vaziyette kalan Türk ordusu için kurtuluş imkânı da kalmamıştı. Korkunç, kanlı ve ümitsiz bir boğuşma oldu. Dövüşe dövüşe büyük bir kısmı şehit oldu, geride kalanlar da nehirde boğuldu.

Ordunun büyük kısmı karşı tarafta ise de, sadrâzam ve hemen bütün kumandanlar beri tarafta kalmıştı. Ve bu yüzden de başta sadrâzam Elmas - Mehmed paşa olmak üzere, Anadolu beylerbeyi Mısırlı - zâde İbrahim paşa, Tameşvar muhafızı Koca - Cafer paşa, Adana vâlisi Fazlı paşa, Yeniçeri ağası Balta - oğlu Mahmud paşa, Maraş vâlisi Yunus paşa, Sancak beyi Süleyman paşa, Diyarbakır vâlisi Kavukçu İbrahim paşa, Amasya mütasarrıfı Mahmud paşa şehit oldu. Bu suretle 13 beylerbeyi ve birçok beyler, bu müthiş Zenta faciasında şehit olmuşlardı. Bunlardan başka Kul - kethüdası, Zagarcı - başı, Cebeci ve Topcu başıları, 57 Yeniçeri corbacısı (zabiti), birçok Sipahi ve Silâhtar serden - geçti ağası da şehitler arasında idi.

Ordunun zayıfatı da müthişti. 20,000 asker şehit olmuş, 10,000 tanesi de nehirde boğulmuştu. Vezir-i âzam Elmas - Mehmed paşanın şehadeti ile, mühr-i hümayun da düşman eline geçmiştir.

Ordunun kısm-ı küllisi, pâdişahla beraber karşı tarafta idi. Yeni plânlarla , daha doğru bir hareket tarzı takibi mümkün iken, orduda kalmış olan kumandanlar, bu şartlar içinde bu mevkide durulmanın mümkün olamayacağına pâdişahı ikna ederek, düşman ordusunun köprü kurup beri tarafa geçmesi uzun bir zamana mütevakkıf iken, top ve çadırları, bü-

tün mühimmâtı, ağırlıkları, hazineyi bırakarak ve bir panik havası içinde ordunun Tameşvar'a çekilmesine sebep oldular.

Düşman kuvvetleri ancak ertesi gün köprü kurmağa teşebbüs etmiş ve birkaç gün sonra karşı yakaya geçerek, hiç bir sebep yok iken terkedilmiş olan Türk ordugâhını ve hazinelerini yağma etmişlerdir.

Raşid tarihinin yazdığına göre, orduda mevcut bazı askerlerin, düşmanın nasıl olsa 3-4 günden evvel beri tarafa geçemiyeceğini hesaplıyarak geri kaldıklarını ve kendi ordugâhlarını yağma ettiklerini ve hattâ ordu helvacılarından birinin tahan helvası kutularını bir öküz arabasına yükliyerek üç gün sonra rahat rahat Tameşvar'a geldiğini yazar.

Avusturya ordusu bu kadar mühim bir muvaffakiyet kazanmış olmasına rağmen, kendisi de mühim zayıat verdiğinden, Türk ordusunu takip etmeğe cesaret edemediği gibi, o havalideki kalelerin muhasara ve zaptına da tevessül edememiştir.

Amca - zâde Hüseyin paşanın sadrâzamlığı:

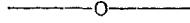
Zenta faciasının vukua geldiği Tisa kıyılarından aleâcele hareket eden pâdişah İkinci Mustafa, ertesi günü Tameşvar'a gelerek burada 10 gün kadar kaldı ve bu kalenin muhafazası için mühim miktarda kuvvet ayırdı. Bu sırada pâdişah, Belgrad muhafızı olan Amca - zâde Hüseyin paşayı çağırarak kendisini vezir-i âzamlığa tâyin etti. (18 eylül 1698). Bundan sonra Belgrad'a gelen hükümdar, buranın da takviyesi için gereken tedbirleri aldıktan sonra (30 eylül 1698) de Belgrad'dan Edirne'ye doğru hareket etti.

Bosna - Sarayın yağma ve tahribi:

Bosna muhafızı Mehmed paşa vefat etmişti. Bu yüzden başsız kalan askerin disiplini bozulmuştu. Fırsattan istifade etmek isteyen Prens Eugène, Zenta faciasından bir ay sonra alelâcele bu taraflara hücum ederek birkaç palanga zaptettikten sonra açık bir şehir olan Bosna - Saray kasabasına girmiş, bütün şehri yağma ve tahrip ve hattâ baştan başa

yakmıştır. Bu haberi alan pâdişah o tarafa 4500 kişilik bir kuvvet sevkedince, Avusturya kumandanı alelâcele çekilmiştir. Bosna vâililiğine de Daltaban - Mustafa paşa tâyin edilmiştir.

VENEDİK, LEHİSTAN VE RUSYA CEPHELERİ

Bu üç cepheden Venedik ile Lehistan taraflarında İkinci Mustafa zamanında kayde değer büyük muharebeler olmamıştır.

Venediklilerle olan münasebetler:

Bundan evvelki bahiste ve İkinci Ahmed zamanının son günlerinde, yâni (21 eylül 1694) te Venediklilerin Sakız adasını vire ile teslim aldıklarını ve bunun İkinci Ahmed'i çok müteesir ederek derhal Sakız'ın istirdadı için harekete geçtiğini görmüştük. Sakız müdafilerine yardım etmemiş olan Kaptan-ı Derya «Palabıyık» Helvacı Yusuf paşa azledilerek yerine Amca - zâde Hüseyin paşa, daha sonra da Mezomorta-Hüseyin paşa Kaptan-ı Deryalığa getirilmişti. (11 Mayıs 1695).

Sakız adasının zaptı için Serdârlığa Mısırlı zâde İbrahim paşa, Kaptan-ı Deryalığına da Amca - zâde Hüseyin paşa tâyin edildi. Osmanlı donanması 40 - 50 gemi kadardı. (7 Şubat 1695) te Eski - Foça önünde bulunan Orak adasından kalktı ve 60 kadar gemiden mürekkep olan ve Koyun - Adaları yakınında bulunan Venedik donanması üzerine yürüdü. Bu adalar Sakız boğazında bulunmaktadır. İki donanma ilk olarak (9 Şubat 1695) te çarpıştı. Bu, düşman donanmasına büyük zayıyata mal oldu ve bu donanma Sakız'ın şimal-i şarkisinde bulunan «Kalokitya limanı» na kadar kaçtı. Fakat Türk donanması, Venediklilerin peşini bırakmadı. İkinci

deniz savaşı, Koyun adlariyle, bu Kalakitya limanı arasında ve (18 şubat 1695) te vukua geldi. Bu muharebede düşmanın gemi zayıatı büyük olduğu gibi amiral Benedetto Pisani de maktul düşmüştür.

Venedikliler bu mağlûbiyetten sonra Sakız adası civarında duramadılar. Kaleye pek az bir takviye kuvveti bırakarak Tenos = İstendil adasına kadar kaçtılar.

Türk donanması da derhal Sakız üzerine hücum ederek kaleyi kolayca zaptetmeğe muvaffak oldu ve limanda bulunan sekiz Venedik gemisini ele geçirdi.

Büyük bir deniz zaferi olan bu muharebede bilhassa kal-yonlar kaptanı olan Mezomorta-Hüseyin paşanın fevkalâde hizmeti görülmüş ve denizcilikteki bilgisi ve kahramanlığı ile temayüz etmiştir. Onun bu büyük hizmeti dolayısıyla, pâ-dişah tarafından Kaptan-ı Deryalığa getirilmiştir. Amcaz-zâde Hüseyin paşa da Sakız muhafızlığına tâyin edilmiştir.

Zeytin Burnu zaferi (18 eylül 1695)

Bu muharebe, 15 eylülde Sakız'ın cenubunda başlamış ve çekilen Venedik donanmasını takip eden Türk donanması ile Venedikliler arasında (18 eylül 1695) günü Midilli adasının Zeytin - Burnu açıklarında vukua geldi ve Türk donanmasının ezici galibiyetiyle neticelendi. Venedik gemilerinden 13 tanesi zaptedildi.

LEHİSMTAN İLE OLAN MÜNASEBETLER

Lehistan bu devirde birkaç kere Kamanıçe kalesini eline geçirmek için harekete geçmiş ise de zaptetmeğe muvaffak olamamıştır. 1696 da Kırım hanzâdelerinden Gazi - Giray, Lehistan içerilerine doğru mühim bir akın yaparak fazla miktarda esir ve ganimet ile dönmüştür. Müteakiben 1697 de Kaplan - Giray, tekrar Lehistan içerilerine girmiş, bir Leh ordusunu Purcan manastırı yakınında bozmuş ve yine ganimet alarak dönmüştür.

RUSYA İLE OLAN MÜNASEBETLER

Son yıllarda Rusya, yavaş yavaş Avrupa devletleriyle münasebetler tesisine başlamış ve onun Türkiye toprakları üzerindeki ihtiraslar artmıştı. Buna rağmen Rusya, bol askere malik olmasına rağmen Osmanlı devletine tek başına harp açmak cesaretini daha kendinde görememekte idi. İkinci Viyana bozgunundan sonra, Avrupa hristiyan âleminde teşekkül eden yeni Haçlı birliğine girmek suretiyle, Türkiyeden de toprak koparmak yolunu tuttu.

Bu yeni hristiyan haçlı birliği «Mukaddes ittifak» adını almıştı. Avusturya, Lehistan, Venedik ve daha sonra Rusya bu ittifaka dahil olmuşlardı. Türk ordularının Avusturya cephesindeki mağlûbiyetleri, Rus Çarının cesaretini arttırmıştı.

Bu zamana kadar Osmanlı devlet ricali, Rusya'yı büyük bir tehlike olarak görmemekte idiler. Fakat bir müddetten beri Kırım Hanlığı üzerindeki Rus tazyikinin artması ve Rusya'nın Karadenize inmek siyasetini takip ettiğinin farkına varılması, Avrupa sahasında yeni ve çok tehlikeli bir düşmanın doğmak üzere olduğunu Türk ricalinin gözünün önüne sermiştir.

Rusya, kendisi için milli siyaset olarak, Karadenize, hattâ İstanbul'a inmeği ve Türk imparatorluğunu parçalamağı esas almıştı. Avrupa siyaset âlemine girdiği günden bugüne kadar Rusya, hiç bir fırsatı kaçırmadan Türkiyenin imhası siyasetini gütmüştür. Her vatanperver Türkün, Rusya'dan aslâ dostluk beklememesi, onun dostluk gösterilerinin, kuzu postuna bürünmüş bir kurdun sırttan dişlerinden farksız olduğunu bilmesi lâzımdır.

1695 yılında Rusya'nın başında Çar Petro bulunuyordu. Bu muhteris Çarın en büyük emeli, Karadenize inmekti. Çar Petro, Osmanlı tarihlerinde «Koca - Petro veya Deli - Petro» olarak adlandırılır.

Azak kalesi önündeki zafer:

Bizzat Çar Petro'nun da bulunduğu 200,000 ve hattâ 300 bin kişilik bir Rus ordusu (1695) de Azak kalesi üzerine yü-

rüdü. Azak Sancak beyi Mustafa paşa, daha evvel Rusların böyle bir niyetleri olduğunu hissederek, kalenin dışında sipperler kazdırmış ve müdafaa tertibatı almış, diğer taraftan da Kırım Hanı vasıtasıyla hükûmet merkezine vaziyeti bildirmişti.

İstanbul hükûmeti, bu haber üzerine Kefe beylerbeyi Murteza paşayı Azak üzerine harekete memur etmiş, Murteza paşa ile birlikte Kırım Hanı Selim - Giray'ın oğullarından Kaplan - Giray da beraberce Azak önüne gelmişlerdi. Rus ordusunun sayıca pek fazla üstünlüğüne rağmen Türk ordusu büyük bir kahramanlıkla harp ederek Rus'lara büyük zayıat verdirdikten sonra, kaleye girmegi daha uygun buldu. Zaman zaman Türk ordusu kaleden çıkış hareketleri yaparak Rusları büyük kayıplara uğratmakta idiler. Buna mukabil Ruslar, Azak kalesinin «Kuş kalesi» denilen noktasının karşısına bir kule yaparak buraya top yerleştirmek suretiyle kaleyi, daha kesif bir top ateşine tutmakta idiler. Yine bu sırada Trabzon beylerbeyi Ali paşa da bir miktar kuvvetle imdada geldi. Müteakiben büyük bir Kırım kuvvetinin de imdada gelmek üzere olduğu duyulunca, Rus ordusu, 96 günlük şiddetli muhasaralarını bırakarak ricate mecbur oldu. (13 ekim 1695).

Bu muharebede Ruslar 30 - 50 bin arasında maktul vermişler, ricatleri esnasında da takip edilerek 3 - 4 bin zayıat daha verdirilmiştir.

Azak kalesinin sukutu: (6 Ağustos 1696)

Azak kalesi önünden Ruslar ricat ettikten sonra hükûmetin, maalesef bu kaleyi yeni baştan tamir ve tahkim etmesi icap ederken bu ihmal edildiği gibi, kaleye gereği kadar muhafız da konulmamıştı. Ne pahasına olursa olsun Azak kalesini almağı aklına koymuş olan Çar Petro, kalenin bu durumundan da faydalanarak 100.000 kişilik bir ordu ile tekrar hücumu geçti. Don nehri üzerinde seyreden bir Rus nehir donanması da Rus ordusunun hareketini himaye ve takviye ediyordu.

Rusları bir an evvel Avrupalılaştırmak istiyen Çar «Deli

veya Koca Petro» müttefikleri olan Avrupa devletlerinden teknik yardım almağı da ihmal etmemiştir. Petro, müttefikleri olan Venedik ve Avusturyadan, hattâ Fransa ve Hollanda, Prusya'dan da mühendisler ve harp mütemassısları getirterek Azak kalesini çok şiddetli bir surette muhasaraya başladı. Evvelâ kalenin dışında 28 gün uğraşarak askerlerini müstahkem bir ordugâha soktu. Bu suretle, yardıma gelecek Tatar ve Osmanlı ordularına karşı da askerlerini muhafaza altına almış oluyordu. Çar (3 haziran 1695) te fiilen muhasaraya başladı. Muhasara 64 gün sürdü. 100,000 kişilik bir Rus ordusuna karşı, kaledeki 4 - 5 bin kişilik bir avuç Türk kahramanının şanlı müdafaaları cidden takdire şayandı. Fakat ne yazık ki Osmanlı ve Kırım kuvvetleri vaktinde yardıma gelememişlerdi. Bu yüzden bu kahraman asker, vire ile (6 ağustos 1696) da kaleyi Rus'lara teslim mecbur kaldı.

Ruslar, Azak'ın ehemmiyetini, ileride Karadenize inmek için kendilerine en kuvvetli bir istinat noktası olacağını bildikleri için kaleyi fevkalâde tahkim ettikleri gibi, kale içine de mühim miktarda muhafız kıtası koymuşlardır.

İlk defa Rusya, büyük bir tehlike olarak meydana çıkmıştı. O güne kadar Karadeniz bir Türk gölü idi, bu denizde hiç bir yabancı bayrak dolaşmazdı. Şimdi korkunç bir Türk düşmanı olan bir devlet, bu denize açılan bir deniz kolu üzerinde mühim bir kale sahibi olmuş bulunuyordu. O zamana kadar Avrupa yakasında Osmanlı devleti için Avusturya ve Lehistan, ikinci derecede olarak bir Venedik cephesi mevcuttu. Şimdi bu üç devletten de daha aç gözlü bir devlete karşı, dördüncü bir cephe açılıyor demektir.

KARLOFÇA MUAHEDESİ

(26 Ocak 1699)

Karlofça muahedesine hazırlık:

1683 meş'um Viyana hezimetinden itibaren, Karlofça muahedesinin imzasına kadar Avusturya ile 15 sene 9 ay, Lehistan ile 15 sene 4 ay, Venedik Cumhuriyeti ile 14 sene 6 ay, Rusya ile 9 sene 7 aydan beri harp hali devam etmekte idi.

Osmanlı imparatorluğunun tek başına, Avrupa'nın kalburüstü en kudretli dört devleti ile sekiz - on cephe üzerinde mücadeleyi devam ettirebilmiş olması, imparatorluğun hâlâ ne derecede kuvvetli olduğuna, Türk milletinin, millî felâket karşısında nasıl dişini tırnağına takarak, hükûmetinin emrinde canını feda ettiğine en büyük delildir. Türk milletinin fedakârlığı hakikaten inanılmıyacak kadar büyüktü. Fakat, imparatorluğun insan, mühimmat ve para kaynakları da nihayet bir hadde kadar dayanabilirdi. Hakikat şudur ki, bütün yorgunluğuna rağmen Osmanlı devleti hâlâ ayakta ve sesini duyuracak durumdadır. Buna mukabil, Osmanlı devleti il e en mühim muharebeler vermiş olan Avusturyanın askeri ve malî durumu belki de daha kötü vaziyette idi. Osmanlı - Avusturya harplerinin devamı müddetince Avusturya hükûmeti aynı zamanda , Fransa ile harp halinde idi. İngiltere, İspanya, İsveç ve Hollanda ile bir kısım Alman prenslikleri Avusturya'nın müttefikleri idi. Fransa karşısındaki bu devletler ittifakı «Ligue Avgsbourg» adını almıştır. Avusturya ile müttefikleri, Fransa ile 1688 den, 1697 ye kadar 9 sene harp etmişler ve 1697 de Ryswick muahedesiyle harp haline nihayet vermişlerdi. Böylece Avusturya hükûmeti, Osmanlı devleti karşısında daha serbest hareket edecek hale gelmişti. Fakat iki taraf ta bu sırada «İspanya veraseti» harplerine hazırlanmakta idiler. Bu yüzden, esasen hem insanca zayia-

tı, hem mali bakımdan müşkül durumda oluşu ve aynı zamanda başlaması pek muhtemel ve yakın olan «İspanya vevaseti» harplerinde, Osmanlı hudutları tarafında serbest olabilmesi için Avusturya hükûmeti de, Türklerle bir sulh akdine taraftar idi.

Avusturya'nın müttefiki olan İngiltere ile Hollanda hükûmetleri, Osmanlı devletini sulh yapmağa ikna etmek için elçilerini memur etmişlerdi. O sırada Guillaume d'Orange, hem İngiltere kralı ve hem de Hollanda hükümdarı idi. İngilterenin Türkiye elçisi Lord Paget ile Hollanda'nın İstanbul elçisi Collier, iki taraf arasında bir sulh akdi için tavassut ediyorlar ve Avusturyayı, şarktaki harp gailesinden kurtarmak istiyorlardı. Buna mukabil Fransa kralı «On Dördüncü Louis» Türkiyenin harbe devamını arzu ediyor ve Türkiye, Avusturya ile harbe devam ettiği takdirde, Macaristanı istirdat edinceye kadar Fransa'nın da batıdan Avusturya'ya hücum etmeğe devam edeceğini taahhüt ediyordu. Türkiye'nin harbe devamı, Fransanın Avusturya cephesindeki yükünü hafifleteceği için Fransa için faydalı olduğu kadar Türkiye için de faydalı idi. Esaen Osmanlı ordusu Zenta meydan muharebesinde mağlûp olmuş ise de, ordusu sapasağlam kalmış, ayrıca da zayıatın telâfisi için bütün memleket, milletçe mücadeleye devam hazırlanmış, nefir-i âma suretiyle derhal 100,000 kişilik ordu da toplanmış, Akdeniz ve Karadeniz donanmaları takviye edilmiş bulunuyordu. Rivâyete nazaran Türkiyeyi, Avusturya ile sulha razı edebilmek için İngiltere ve Hollanda'nın elçileri, Türk vezirlerine bol miktarda ve hediye ünvanı altında rüşvetler vermişlerdir. Şu hal de gösteriyor ki, Türkiyeden ziyade sulha mecbur olan taraf Avusturyadır ve onun müttefikleridir. Binaenaleyh, Türkiye'nin, ya sulha yanaşmayıp, Fransa ile aktedilecek bir ittifak neticesini beklemesi ve bu suretle Macaristan'ı kurtarması yahut ta karşı tarafın durumunu daha iyi tetkik ederek, daha müsait şartlarla bir sulh akdini temin etmesi icap ederdi. Fakat her nedense devlet ricali, Fransa elçisi Baran Charles de Ferriol'un, Türkiye menfaatine nisbeten uygun olan teklini reddettikleri gibi, askerî durumumuzla hiç te kabil-i kıyas olmıyan çok aleyhte bir sulh akdetmişlerdir.

İngiltere ve Hollanda elçilerinin tavaşutu ile iki taraf arasında bir sulhun hangi şartlar içinde aktebilebileceğı hususundaki ön anlaşmaya varılmıştı. Fakat bu, nihayet bir tavassuttan ibaretti. Sulhun muhakkak surette akte edilmiyeceğı belli olmadan, Türk ordusunun faaliyetini terketmesi doğru olmazdı. Fakat her ne mülâhaza için ise, yine ordu başında cepheye gitmekten çekinmiyen pâdişahın, bizat sefere çıkmasının fazla masraflı olacağı mucip sebeple ordunun, serdâr sıfatıyla vezir-i âzam Amca - zâde Hüseyin paşa kumandasında hareketine karar verildi. Pâdişah Edirne'de kaldı. Vezir-i âzam Hüseyin paşa (30 mayıs 1698) de Edirne'den Belgrad'a doğru yola çıktı. Serdâr Sofya'da vâsıl olduğu sırada, yapılacak sulh için murahhas tâyin edilmiş olan Reisül-Küttap Râmî - Mehmed efendi ile, Divan-ı hümayun baş tercümanı İskerlet zâde Alexandre Mavrokardato efendi, ordudan evvel Belgrad'a gönderildi. İngiliz ve Hollanda elçileri de beraberdi.

Yalnız Osmanlı murahhasları Sofya'da bulundukları sırada (22 temmuz 1698) tarihinde sulha esas olmak üzere son harp vaziyetinin kabul edildiğine dair bir beyanname imza edilmiştir. Böyle bir beyannameyi imza ve kabul etmekle Osmanlı devleti, zayıatın tamamını peşinen kabul etmek gibi garip bir duruma düşmüştür. Ve bu suretle, sulh masasına oturulduğu vakit murahhaslarımızın pek fazla bir söz söylemeğe de hakları kalmamış oluyordu. Bu beyannameye göre Türkiye peşinen Macaristan ve Erdel üzerindeki haklarından Avusturya lehine, Dalmaçya ve Mora'daki haklarından Venedik namına ferağat etmiş oluyordu.

Sulh müzakerelerinin yapılacağı mahal de karşılıklı muhaberelerle tesbit edildi. Her iki tarafın da kabulü üzerine müzakerelerin, Sirmiya (Sirem) mıntakasının şimalinde ve Peter - Varadin'in yakınında Tuna'nın sağ sahilinde bulunan «Karlofça = Carlowitz» de yapılması kararlaştı.

Sulh müzakereleri sırasında Osmanlı murahhaslarının daha cesurane hareket etmelerini temin edecek olan Belgrad da ve Semendere'deki 100,000 kişilik Türkk ve 30,000 kişilik Tatar orduları, uzun müddet hareketsiz bırakıldıktan sonra, müzakereler üzerinde müesir olunacağı bir sırada (10 kasım

1698) de Belgrad'tan hareketle Edirne'ye gelmiştir.

Şu izah ettiğimiz vak'alar göz önüne getirilirse, Karlofça muahedesinin tamamen aleyhimize olarak akdi için el birliği ile çalışılmış olmak gibi garip bir durumu görmemek mümkün değildir! Osmanlı devlet ricalinin bu kadar gaflet içinde olması cidden şayan-ı hayret ve teessüftür.

Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya murahhasları (23 ekim 1699) da, Türk murahhasları da bir gün sonra Karlofça kasabasına vâsıl olmuşlar, Konferansın hazırlanması için 20 gün kadar vakit geçirildikten sonra müzakereler (13 kasım 1699) perşembe günü başlamıştır.

Türk murahhasları Reis-ül-Küttâb Râmi Mehmed efendi, Divan-ı hümayun baş tercümanı İskerlet - zâde Alexand Mavrakordato efendidir. Avusturya murahhas heyeti, d'Actingen, de Schlick, Marsigli ve Talman, Lehistan murahhasları P. de Passanie Kojeskie, Malacowsky, Rus elçisi Boganowitch Wasnitzinaw, Venedik murahhası da, Ch. Carlo Ruzzini idi.

Müzakereler 74 gün sürdü ve bu müddet zarfında 36 celse aktedildi. Zaman zaman müzakereler çok sert oldu. Hattâ müzakerelerin inkıtarı tehlikeleri bile baş gösterdi. Alelûmum Türk murahhası Râmi - Mehmed paşanın, müzakereler esnasında Türk menfaatlerini korumak için sarfettiği gayret ve muvaffakiyet takdirle anılır.

Uzun müzakerelerden sonra nihayet Avusturya, Venedik ve Lehistan'la (26 ocak 1699) (24 Recep 1110) pazartesi günü muahede imza edildi. Rus murahhasları, sulh görüşmeleri için salâhiyetlerinin kâfi olmadığından bahsettikleri için Rusya ile ancak üç yıllık bir mütareke aktedildi. Bundan sonra Rus murahhaslarıyla, sulh müzakerelerine İstanbul'da devam edildi ve Rusya ile ancak (14 temmuz 1700) (27 Muharrem 1112) çarşamba günü sulh aktedilebildi.

Karlofça muahedesinin esaları:

Avusturya ile olan muahede:

1 — Avusturya ile yapılan 20 maddelik muahede ile Tameşvar müstesna olmak üzere bütün Macaristan ve Erdel Avusturya'ya bırakılıyordu.

2 — Yalnız Tameşvar = Banat eyâleti ile Belgrad'ın karşısındaki Sirem kıtasının, Tisa nehrinin Tuna'ya karıştığı nokta ile Bosut ırmağının Sava ile birleştiği nokta arasındaki topraklar Türkiye'ye kalacaktı.

Bundan sonraki kısım için de Sava ve Unna nehirleri hudut oluyordu.

3 — Her iki devlet te, hudut boylarında yeni kale yapmıyacaktı.

4 — Osmanlı topraklarına iltica etmek istiyen Macar mültecilerine, iltica hakkı tanınacaktır.

5 — İki taraf elinde bulunan esirler mübadele olunacaktır.

6 — Katolik mezhebinde olanlar âyinlerini serbestçe yapabileceklerdir. Kiliselerinin tamirine müsaade olunacaktır.

7 — Bu muahede 25 seneliktir.

Lehistan ile yapılan muahede:

Harp içinde Osmanlı orduları ile Lehistan arasında yapılan muharebelerde Türk ve Tatar orduları daima Lehlilere karşı muvaffak olmuşlar, hattâ Lehliler birkaç kere Kamançe'yi almağa teşebbüs ettikleri halde Türk ve Tatar kuvvetleri tarafından hezimete uğratılmışlardı. Şu hale nazaran Lehistanla yapılacak muahedenin lehimize olması icap ederdi. Fakat, sulh müzakerelerine başlamadan evvel murahhaslarımız tarafından imzalanan sulh esasına göre, son harp vaziyeti esas alınacaktı. Fakat Lehistan hududunun tesbitinde bu esasa riayet edilmedi. Kamançe kalesi ile, Ukrayna ve Podolya eyâletleri Lehistan'a terkedildi. Lehistan'ın o güne kadar vermekte olduğu haraç kaldırıldı.

Boğdan'ın eski sınırı, iki devlet arasındaki sınır olarak kabul edildi. Kırım Hanları, Boğdan beyleri Lehistan arazisine akınlar yapmıyacaklardı.

Venedik ile muahede:

Mora ve Dalmaçya ile Santa - Makra adası Venediklilere bırakıldı. Venedikliler İnebahtı'yı tahliye ettiler, Preveze Ve-

nedikliler tarafından tahrip edilerek Türkiyeye bırakıldı. Venediklilerin Zenta adası için Osmanlı devletine vermekte oldukları haraç kaldırıldı. Raguza = Dubrovnik cumhuriyeti ile Türkiyenin itisalinini temin etmek için bu ülkenin etrafındaki topraklar Türkiyeye bırakıldı.

İki taraf ta hudutlarında yeni kaleler yapmıyacaklardı.

Avusturya ile yapılan muahededен sonra, meşhur Orta Macar kralı Tökeli İmre = Eméric Tökely ile kraliçe Hélène Zriny da Türkiyeye iltica etmişler ve İzmit'te bir çiftliğe yerleştirilmişlerdir.

Ruslarla yapılan muahede:

Karlofça'da Ruslarla bir muahede aktedilememiş, ancak 3 senelik bir mütareke imzalanmıştı. Ruslarla sulh müzakeresi bundan sonra İstanbul'da devam etti. Rus murahhası Oukraintzow ile Reis-ül-Küttap Râmi - Mehmed efendi ve divân-ı hümayun baştercümanı Mavrokordato efendi arasında yapılan müzakerelerden sonra iki devlet arasındaki muahede (15 temmuz 1700) de imza edildi. Bu muahedeye göre:

1 — Azak kalesi, mülhakatiyle birlikte Rusya'ya terkedildi.

2 — Ruslarla yapılan son harpler sırasında Rusların Özi = Dnieper nehri boyunda işgal ettikleri Togan, Gazi - Kerman, Şahin - Kerman ve Nusret - Kerman kaleleri tahrip edilerek Türkiyeye terkedildi.

3 — Rus kazakları Karadenize inmiyecekler, Tatar askerleri de Rusya'ya akın yapmıyacaklar.

4 — Son muharebeye kadar Rus Çarlığının Kırım Hanlarına verdikleri haraç kaldırılacaktır ve Rusya'nın istiklâli tarafımızdan tasdik edilecektir.

SİYASİ MÜVAZENENİN, OSMANLI İMPARATOLUĞU ALEYHİNE BOZULMASI DEVRİ

yahut

(HAÇLI TAARRUZLARINA KARŞI MÜDAFAA VE ZAYİATIN İSTİRDADI TEŞEBBÜSLERİ DEVRİ)

(1699 — 1792)

Bu devirde Avrupa'nı numunî görünüşü:

Bu devre, Osmanlı tarihlerinde «Ricat = Gerileme devri» denir.

Osmanlı imparatorluğu, ilk defa Karlofça muahedesiyle taksime uğramış oluyordu. O zamana kadar, Avrupalılar, Türk ordusunun mağlûp edilemez olduğu kanaatini taşımakta idi. Daha evvelki bir iki mağlûbiyet ise ârizî gibi görünmekte idi. Fakat 1683 Viyana önündeki hezimetten sonra, yine ilk defa Avrupalılar arasında Türklerin Avrupa kıtasından çıkarılabileceği ümidi uyanmış oldu. Türk satveti, kudreti şöhrетini kaybetti ve bundan sonra Osmanlı devletine karşı Hıristiyan devletlerin ittifakı daha kolay temin edilir oldu.

Osmanlı imparatorluğunda ise Viyana dönüşünden sonra 1699 senesine kadar cereyan eden ve acı hâtıralarla dolu olan devre, bütün Türk milleti tarafından derin bir yeis ve hüznü ile takip ediliyor ve şimdiye kadar görülmemiş ve birbiri ardı sıra vukua gelmekte olan mağlûbiyetlerin sebepleri bir türlü izah edilemiyordu. Türk milleti, asırlarca Avrupa'da galip gelmenin, hâkim yaşamanın hâtıralarıyla yaşamıştı. Türk ordularının düşman karşısında bu kadar geniş toprak-

lar terkederek çekileceğini havsalasına sığdıramıyordu. Devlet ricali, belki de hâlâ Avrupa'nın teknik ilerleyişinin farkında değil gibi görünüyor, silâh ve teknik üstünlüğünün harplerin kaderi üzerindeki tesirini esaslı olarak mütalâa etmiyordu. Mağlûbiyetlerin, yalnız ordumuzdaki disiplin noksanından, idaresizlikten ileri geldiği zannolunuyor, ilimde, sanatta Avrupa'nın yepyeni bir âleme girdiğini ve Türkiye'nin de bu yeni ilmi gelişmeye ayak uydurmadıkça, bu hüznü verici mağlûbiyetlerden kurtulamıyacağını düşünemiyordu.

Halbuki bu devirde Avrupa'da devletler müvazenesi fikri doğuyor, siyasî münasebetler çok daha insafsız ve girift hale giriyor, mutlakiyet şekil idaresi kökleşerek, merkezî ve kuvvetli devletler teşekkül ediyordu. Osmanlı siyaset adamları, her halde Avrupa'daki bu sür'atli değişiklikleri günü gününe takip etmiyorlardı.

On yedinci asrın ikinci yarısından sonra ve on sekizinci asırda Avrupa'nın umumî manzarası şöyledir:

On yedinci asrın yarısında Fransa Vestfalya ve Pirene muahedelerini müteakip Avrupa'nın en kudretli devleti halinde idi. Kral On Dördüncü Lui'nin mutlak iktidarına ve kuvvetine karşı hiç bir Avrupa devlet tek başına karşı koyabilmek iktidarını kendinde göremiyordu.

İngiltere, iç mücadelelerle meşguldü. Asrın ikinci yarısında İngiltere parlâmanter bir hükûmet haline gelmiş bulunuyordu. Bu devirde İngiltere'nin kudretini krallar değil, İngiliz milleti temin etmiş idi. İngiltere 1688 de hukuk beyanamesini kabul etmekle bu yola girmişti. Asrın sonlarına doğru İngiltere, Fransa'nın üstünlük iddialarına karşı, Avusturya ve diğer Avrupa devletleriyle ittifaklar aktederek, Fransa'nın Avrupa'daki tefevvukuna mühim darbeler vurmuştur. 18 inci asırda İngiltere, artık Avrupa kıtası dışında da geniş bir müstemleke imparatorluğu kurma yoluna girmiş bulunuyordu.

Avusturya hükûmeti, bu asırda Avrupa'nın en geniş topraklarına malik devleti olarak görünür. Fakat asrın ikinci yarısından sonra Osmanlı imparatorluğunda Köprülülerin faal bir siyaset takip etmeleri ve Macar milliyetçilerinin devamlı isyanlarıyla müşkül durumlara düşmüştür. Fakat, 1683

te Viyana önünde Osmanlı ordularının mağlûbiyetinden sonra, Macaristan'ı elde ederek hudutlarını daha da ziyade genişletmiştir. Bu devirde Avusturyada, İngiltere gibi Fransa tefevvukuna karşı mücadele halindedir. Ve bu mücadeleyi Fransa kaybetmiştir. İspanya birinci sınıf devlet vasfını kaybetmekte ve gittikçe kuvvetten düşmektedir. Almanya ve İtalya birer coğrafi tâbirden ibarettir. İsveç, 17 nci asrın sonlarına doğru kudretli bir askerî devlet halini almıştır. Batık denizini bir İsveç gölü haline getirmiş, imparatora, Lehlilere ve Ruslara karşı parlak zaferler kazanmıştır. Bu devirde İsveç'in başında Gustav Adolf, Onuncu Şarl, 12 nci Şarl gibi değerli hükümdarlar vardı. Fakat, İsveç'in insan kaynağı ve coğrafi mevkii, bu askerî üstünlüğü muhafazaya kâfi değildi. Nitekim 18 inci asrın başında İsveç'in karşısına Rus Çarı Petro çıkmış ve Poltava'da, İsveç ordusunu imha ederek, İsveç'in askerî üstünlüğüne nihayet vermiştir.

On sekizinci asırda kudretini kaybeden ve inkıraza doğru giden devletlerden birisi de Lehistan'dır. Nitekim 18 inci asırda Lehistan, Rusya, Prusya ve Avusturya arasında taksim edilerek istiklâline son verilecektir.

Şu tabloya göre Avrupa'da Lehistan, İsveç, İspanya nüfuz ve kudretlerini kaybetmekte, Avusturya hali hazırını muhafaza etmekte, Fransa üstünlük iddiasından vaz geçmekte, Osmanlı imparatorluğu da nüfuzunu kaybeden devletler arasında bulunmaktadır.

Buna mukabil Avrupa'da iki yeni devlet birdenbire siyaset sahasında ağır basmağa başlamıştır. Bunlar da Prusya ve Rusya'dır.

Prusya:

17 nci asrın ilk yarısında Prusya'da büyük Electeur ünvanını alan Frederik Guillaum vardır ve bu hükümdar, diğer birçok Alman prenslerinden farklı görünmemektedir. Aynı zamanda Prusya ve Clèves dükliklerinin sahibi, Avusturya imparatorunun ve Lehistan'ın da tâbii durumdadır. Üç parçaya ayrılmış olan arazisi de pek fakirdir ve nüfuzu az-

dır. Bu küçük dukalığı, Prusya krallığı haline getiren Hohenzollenr hânedanı olmuştur. 17 nci asrın ikinci yarısından sonra bütün 18 inci asır boyunca bu devlet değerli hükümdarlara malik oldu. Bunlar Frederik Guillaou (1640 — 1688), Birinci Frederik (1688 — 1713), Çavuş kral (1713 — 1740) ve büyük İkinci Frederik (1740 — 1787) dir.

Büyük Electeur, Avrupa'daki ihtilâflardan ve mücadelelerden mahirane bir şekilde istifade ettiği gibi, hilekârane bir müvazene siyaseti takip ederek Lehistan'a tâbi olmaksan kurtuldu ve hattâ Vestfalya muahedeleri (1648) ile Pomeranya ve Magdeburg arazilerini kazandı.

Büyük Frederik (1740 — 1787), katı yürekli, ahlâk kaidelerine riayet etmeye lüzum görmiyen ve «İnsan, gücü yettiği zaman almalı, iade mecburiyeti hâsil olmadıkça aslâ haksız çıkmaz» kaidesini tatbik eden bir adamdı. Evvelâ Fransa'nın yardımı ile Avusturya'dan Silezya'yı aldı. Lehistan'dan da, Prusya'yı Pomeranya'dan ayıran araziye kurtardı. Prusya'yı böylece genişletti ve zenginleştirdi. Bu sayededir ki «yedi sene muharebesi» sırasında hemen tek başına, Avusturya, Rusya ve Fransa'nın birleşmiş kuvvetlerine karşı gelebildi.

On sekizinci asırda Prusya artık, birinci derecede devletler sırasına girmiş bulunuyordu.

Rusya:

On yedinci asırda Rusya ve Romanoy hânedanı Avrupa ve Asya'daki toprakları bakımından o zamanki dünyanın en geniş devletlerinden biri manzarasını arz ediyordu. Fakat bu geniş topraklar üzerinde yaşayan insanlar âdet, ahlâk, yaşayış bakımından gayet iptidai idi ve Avrupalılıkla hiç bir alâkası yoktu. Bu büyük Rus toprakları, Osmanlı devleti elindeki topraklar yüzünden Karadenizden, İsveç elindeki arazi dolayısıyla Baltık denizinden ve Lehistan yüzünden de Avrupa'dan tamamen uzakta kalmış bir durumda idi. On yedinci asrın son yarısında Rusların başına geçen meşhur Deli veya büyük Petro, Rusya'yı Avrupalılaştırmak istiyordu. Bunun için de, Karadeniz'e inmek için Osmanlı devleti ile, Baltık'a

çıkmaq için İsveç ile, Avrupa'ya yaklaşmaq için de Lehistan ile çarpışmaq ve bu üç devleti bertaraf etmek icap ediyordu.

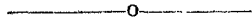
Büyük Petro, bu üç hasımdan birini, yani İsveç'i bertaraf etmeğe muvaffak oldu. İsveç kralı On İkinci Charles'i, Poltava'da (1709) muharebesinde mağlûp ederek Nistadt (1721) muahedesiyle Litvanya, Estonya, İngirya, Karolya ve kısmen Finlandiya topraklarını eline geçirdi.

Osmanlı imparatorluğu ile Lehistan'a taarruz eden ve bu iki devleti büyük zararlara uğratan Rus imparatoriçesi İkinci Katerinadır. Lehistan'ın üçte iki arazisini zaptetti. 13 inci asır sonlarına doğru Osmanlı imparatorluğuna ait araziden Kırım ve Dniestr nehrine kadar Karadeniz sahilleri de «Küçük Kaynarca muahedesi 1774» ile ve müteakip (Yas 1792) muahedesi ile Rusya'ya ilha kolundu.

Rusya ve Katerina, İstanbul'u zaptetmek hülyasında idi. Türkiyeyi tamamen tarih sahasından atarak Akdeniz'e ve Basra körfezine inmek, Rus'ların ısrarla takip ettikleri hainane bir siyasettir.

Şu muhakkaktır ki, hiç bir Avrupa devleti, Osmanlı imparatorluğuna karşı Rusya kadar hunharca, zalimane ve gayri ahlâkî bir siyaset takip etmemiştir. On yedinci asırda başlayan bu Rus siyaseti, Türk milletini dünya yüzünden kaldırmak siyaseti, fasılasız olarak bugüne kadar devam etmiştir.

Rusya daima Türklere düşman olmuş, dost görüldüğü vakit te, düşman olduğu günlerden fazla zararlı olmuştur.

Karlofça muahedесinden sonra umumî durum:

Karlofça muahedesiyle Osmanlı devleti yeni bir devreye girmiş oluyordu. Daha evvel 1606 yılında aktedilen Zitva - Torok muahedesiyle Osmanlı devleti, yeni fütuhattan vaz geçmiş gibi görünmekte ve mevcudu muhafazayı esas almakta idi. Buna rağmen (1606 — 1683) yılları arasında Osmanlı imparatorluğu Avrupa yakasında bir takım fütuhat temin etmiş Girid, Podolya, Ukrayna gibi topraklar ülkemize katıl-

mıştır. Fakat bu muvaffakiyetler, çok müşkül olmuş, uzun zaman devam eden harpler, büyük fedakârlıklara, para, mühimmat ve insan zayıfına mal olmuştu. Bu devirde Avrupalıların zihinlerinde, Türkleri Avrupa'dan atmak fikrinden ziyade, Türklere daha fazla arazi terketmemek kanaati esastı.

Fakat 1683 Viyana bozgunundan ve bilhasa 1699 Karlofça muahedesinden sonra ise:

A — Avrupalılar Türkiyeyi parçalamak ve belki de Avrupa'dan atmak,

B — Osmanlı imparatorluğu da evvelâ zayıfı istirdat etmek ve sonra da hali hazırı muhafaza etmek, siyâsetini takip eder olmuşlardır.

1683 yılına kadar Osmanlı imparatorluğu Avrupa yakasında üç devletle, Avusturya, Lehistan, Venedik devletleriyle uğraşmakta iken bu tarihten sonra bu üç düşman devlet arasına bir yenisi ve en tehlikelisi olan Rusya da katılmıştır. Rusya'nın, Türk toprakları üzerindeki ihtirası, Avrupa'da «Şark meselesi» ni ön plâna geçirmiş, Şarkta menfaatleri olan İngiltere, Fransa gibi devletler, Rusya'nın ihtirasları karşısında Türkiyeyi yalnız bırakmanın tehlikesini görerek «Avrupa müvazenesi» fikri ile hareket etmeğe başlamışlardır. Vâkıa bu devletler müvazenesi, Türkiyenin Ruslar tarafından tamamen imhasına mâni olmuş ise de, imparatorluğun, muhtelif Avrupa devletleri yararına maddeten ve mânen zayıfata uğramasına da vesile teşkil etmiştir.

Karlofça muahedesinden sonra Türkiye!

Karlofça muahedesıyla imparatorluk bir sulh devresine girmişti. Son felâketlerin sebepleri üzerinde durulmuş, idarede ve askerlikteki bozuklukların bu mağlûbiyetlere sebep olduğu fikri uyanmış ve bir takım ıslâhatın lüzumuna kani olunmuştu.

(18 eylül 1698) de sadâret mevkiine Amca - zâde Hüseyin paşa getirilmişti. Amca - zâde Hüseyin paşa, Köprülü - Mehmed paşanın kardeşi Hasan ağanın oğludur. Fadıl - Ahmed ve Fadıl - Mustafa paşaların amcazâdesi olduğu için bu isimle anılmıştır. Zenta mağlûbiyetinden sonra pâdişah İkinci Mustafa Tameşvar'a geldiği vakit, Belgrad muhafızı olan

Amca - zâde Hüseyin paşayı davet ederek onu sadrâzamlığa tâyin etmişti.

Amca - zâde Hüseyin paşa, esaen aynı kanaatte olan İkinci Sultan Mustafa'nın da muvafakati ile bir takım ıslâhat yapmağa tevesül etti. Son harpler ispat etmişti ki, artık yeni arazi fethinden vaz geçmek lâzımdı. Mevcudu muhafaza etmek, esas program olmalı idi. Bunun için de ilk iş olarak mevcut hudutların takviyesi düşünüldü. Rumeli yakasında Tameşvar ve Belgrad kaleleri en mühim istinat noktaları idi. Bosna hududunda Bihke ve «Dniestr = Turla» boylarında Hotin mühim mevkiilerdi. Bu kalelerin istihkâmları tamir ve tahkim edildi, kâfi miktarda top, topçu ve mühimmat konuldu. Yepyeni ve mütecaviz bir düşman olarak karşımıza çıkan Rusya'nın Karadeniz'e inmesini önlemek için Azak denizinin ağzında bulunan «Yeni Kale» tahkim edildi. Daha evvel zaten Kuban nehri ağzında bir kale yapılmıştı.

Kafkasyadaki Gürcü beylerinin, Rus nüfuzu altına girmelerini önlemek için Çıldır beylerbeylerinin dikkatli davranmaları tenbih edildi. Osmanlı devlet ricali, nihayet Rus tehlikesini sezmiş bulunuyorlardı.

Uzun harp yılları, Anadolu halkının yaşayışı üzerinde çok kötü tesirler bırakmıştı. Ziraat, sanayi ve her türlü istihsal faaliyetleri durmuştu. Halk, ağır vergilerle bitâp düşmüştü. Yer yer Anadolu'da yine isyanlar vukua gelmekte idi. İkinci Mustafa bir tedbir olmak üzere Sarıca ve Sekban teşkilâtını kaldırmağa teşebbüs etti, vâlilerin bundan sonra bu nevi asker istihdam etmelerini menetti. Halkı çok ezen vergilerin bir kısmı kaldırıldı.

Yine bu devirlerde, merkeze çok uzak olan Cezayir, Tunis, Trablus ve Arabistan gibi yerlerde bulunan idarecilerin, merkezin zaafından istifade ederek âdeta yarı müstakil bir hal aldıkları, merkezin emirlerini dinlemedikleri görülmekte idi.

Islâhat hareketleri bilhasa orduda da yapıldı. Uzun harpler dolayısıyla askere olan fazla ihtiyaç yüzünden, Kapı-kulu ocağına, lüzumundan fazla asker yazılmış ve bunların talim ve terbiyesine dikkat ve itina olunamamıştı. Bu ücretli askerin adedinin çokluğu, hazineyi de çok müşkül durumda

bırakmakta idi. Bundan sonra ocağa yeni asker yazılmamasına, mevcudun da azaltılmasına çalışıldı. Bu suretle sayıları 70,000 e çıkmış olan 34000 e indirildi. Kapıkulunun diğer sınıflarında da tensikat yapıldı.

Sipahiler üzerinde de duruldu. Bütün timarların beratları gözden geçirildi. Sipahilerin mutlak surette eyâletlerde oturmalarına ancak harp vukua geldiği vakit alaybeyleriyle sefere iştirâklerine ait emirler verildi.

Donanmada da esaslı ıslâhat yapılarak, kürekli gemi yerine kalyonların, yani yelkenli gemilerin sayısının artırılmasına ehemmiyet verildi. Aynı zamanda donanmaya, denizcilikten yetişme personel alınmasına dikkat edildi ve buna ait emirnameler neşrolundu.

Eflâk ve Boğdan'ın durumları:

Karlofça muahedesinden sonra Eflâk ve Boğdan'ın durumu, esaslı olarak gözden geçirilmek icap eden birer mevzu haline gelmişti. Erdel kıtasının Avusturyalılar tarafından ilhakı üzerine, Eflâk, doğrudan doğruya Avusturya ile hem-hudut olmuştu. Esasen bu ülkede daima karışıklık çıkarmak isteyen ve gözü olan Avusturya, Erdel'in aradan kalkması ile Eflâk üzerinde daha fazla tahriklerde bulunacağı aşikârdı.

Boğdan daha ziyade Lehistan ile hududu olan himaye de bir beylik idi. Karlofça muahedesinden evvel Podolya'nın Osmanlı hudutları içine alınması ve Ukrayna'da Osmanlı himayesinde bir hatmanlık teşkil edilmesi dolayısıyla Boğdan'ın Lehistan'la hududu kalmamıştı. Bu suretle Boğdan nisbeten yabancı nüfuzundan kurtulmuş gibi idi ise de, Karlofça muahedesini müteakip bu durum değişti. Boğdan, bu defa daha mütecaviz ve ihtiraslı bir devletin, Rusya'nın tahriklerine açılmış oldu. Bu durum karşısında bu iki voyvodalığın idaresinde bir değişiklik yapılmak icap etti. O zamana kadar voyvodalar, halk tarafından ve kendileri arasından seçilir ve bunu pâdişah tasdik ederdi. Yerli voyvodaların her an ecnebi devletlerle anlaşması imkânı mevcut olduğundan on sekizinci asır başından itibaren bu iki prensliğin başına, İstan-dan yerli fenerli beylerin tâyini usul ittihaz edildi.

Amca - zâde Hüseyin paşanın azli ve Daltaban Mustafa paşanın sadâreti:

Amca - zâde Hüseyin paşa, Karlofça muahedesinden sonra imkân nisbetinde devletin yaralarını sarmağa çalışıyor, gayret sarfediyordu. Fakat, Şeyhülislâm Feyzullah efendinin tahakkümüne de tahammül etmeğe imkân yoktu. Feyzullah efendi, İkinci Mustafa'nın şehzâdeliği zamanında hocası idi. Daha evvel iki defa Şeyhülislâmlık yapmış ve sonuncusunda azledilerek Erzurum'a nefyedilmişti. İkinci Mustafa pâdişah olur olmaz hocasını Şeyhülislâmlığa getirdi, ve onun arzusunun dışında iş yapmamağa başladı. Hattâ bu hususta pâdişah o kadar ileri gitti ki, Amca - zâdeyi sadârete tâyin ettiği vakit kendisine «hocasının rızası hilâfında kat'iyen iş görmemesini» defalarca tenbih etmişti.

Hüseyin paşa bir müddet Feyzullah efendi ile hoş geçinmeğe gayret etti. Fakat Feyzullah efendinin tahakkümü, idari işlere müdahalesi haddini aşmıştı. Bir müddet, Hüseyin paşanın dostu, değerli denizcilerimizden Mezomorta Hüseyin paşanın (21 temmuz 1701) de vefatından sonra, Feyzullah efendinin ihtiraslarına, tahakkümüne tahammül edemiyerek istifa etti (4 eylül 1702). Bundan sonra sadrâzamlık makamına Daltaban - Mustafa paşa getirildi. Daltaban - Mustafa paşa yeniçerilikten yetişmiş, kaba saba ve ümmî bir adamdı. Sadrâzamlık mevkiinde kalabilmek için, Şeyhülislâm Feyzullah efendi karşısında zillet derecesinde eğilirdi ve onun sözünden çıkmazdı. Fakat bir müddet sonra bu dalkavuk ruhlu adam dahi Hüseyin paşanın tahakkümüne dayanmamıştır.

Kırım meselesi:

Karlofça muahedesinin akdi sıralarında Kırım Hanlığında, Selim - Giray'ın oğlu Devlet - Giray bulunuyordu. Hareketli, cesur bir kimse idi, fakat lüzumundan fazla muhteristi. Devlet - Giray, Kırım Hanlığı nureddini, yani ikinci veliahdı olan kardeşi Gazi - Giray ile geçinememekte idi. İki Kırım prensi arasında kanlı bir muharebenin vukua gelmesi

yakındı. Fakat Özi vâlisi Yusuf paşa ile Kefe vâlisi Murteza paşa işe müdahale ederek böyle bir hâdisenin vukuuna mâni oldular. Gazi - Giray İstanbul'a getirilerek Rodos'a sür-
gün edildi.

Karlofça muahedesi Kırım Hanları için en büyük darbe olmuştu. Çünkü Kırım Hanları, Kırım halkı, maiyetlerini Rusya ve Lehistan içerilerine yaptıkları akınlardan aldıkları esirler ve ganimetlerle temin ederlerdi. Bu muahede mucibince Osmanlı devleti Kırım Tatarlarının bu iki ülkeye akın yapmamalarını taahhüt etmişti. Devlet - Giray uzun müddet buna tahammül edemedi. Rusya içerilerine akın yapmak için fırsat gözlemeğe başladı. Bu sırada sadâret makamında siyâsi ahvale tamamen vâkîf olmıyan ve harp taraftarı bulunan Daltaban - Mustafa paşa vardı. Kırım Hanı, sadrâzamla el altından Rusya'ya akın yapmak için anlaştı.

Kırım Hanı Devlet Giray - sadrâzamdan teşviki mütezammın bir mektup alınca, kardeşi Gazi - Giray'ı Bucak tarafına gönderdi. Aynı zamanda İstanbul'a Rusların Kırım yakınlarında kuvvetli bir kale inşa ederek içine bol mühimmat ve askerî kuvvet koyduklarını, Kırım'a tecavüz niyetinde olduklarını bildirdi. Bu haber, devlet erkânını kuşkulandırdı. Fakat önce haberin doğruluğunu tahkik için Rus sefirinden soruldu. Rus sefiri, Rusların böyle bir hazırlık iddiasını reddetti ve Kırım'dan 40 fersah uzakta âsi Kazaklara karşı bir kaleden başka bir şey yapılmadığını, deniz tarafında büyük kalyonlar yapıldığı şeklindeki sözlerin doğru olmadığını, harp sırasında Azak önünde 12 gemi indirildiğini, geriye götürmek imkânı olmadığından orada kaldığını, Osmanlı devleti arzu ederse bu gemilerin derhal Türkiye'ye satılabileceğini bildirdi.

Rus elçisinin bu sözlerine inanan devlet erkânı, Kırım Hanı Devlet - Giray'a, kardeşi Saadet - Giray'ı derhal geri çağırması ve akınlardan vaz geçip yerinde durması emri gönderildi. Devlet - Giray bu emri dinlemek istemediği için, babası İslâm - Giray, dördüncü defa Kırım Hanlığına tâyin edildi (26 aralık 1702) ve hemen Kırım'a gönderildi. Bu hâdise üzerine Devlet - Giray isyan etti. Akkerman, Kili ve İsmail taraflarına kuvvet sevk ederek yağmacılığa başladı.

Devlet - Giray, bu hususta sadrâzâmın da kendisiyle beraber olduğunu ilân etmekte idi. Halbuki Osmanlı hükûmeti derhal Özi vâlisi Çelebi - Yusuf paşayı, Devlet - Giray üzerine sevketti. Bu hal karşısında Devlet - Giray, daha fazla mukavemet edemiyeceğini anlıyarak Çerkezistan'a iltica etti. Esasen bu sırada sadrâzâm Daltaban - Mustafa paşa da azil ve bir müddet sonra idam edilmişti.

Bu suretle devletin başına mühim bir gaile açmak ihtimali olan Devlet - Giray hâdisesi kapandı ve Rusya ile Lehistan içerilerine akına müsaade edilmedi.

Daltaban - Mustafa paşanın yerine, Karlofça muahedesinde Osmanlı murahhası olan Râmi - Mehmed paşa sdrâzamlığa getirildi.

EDİRNE VAKASI VE SULTAN MUSTAFA'NIN TAHTTAN İNDİRİLMESİ

Edirne vak'asının zuhûrunda başlıca âmil, pâdişahın şehzâdeliği zamanında hocası olup, İkinci Mustafa pâdişah olur olmaz Şeyhülislâmlığa getirilen Erzurumlu Seyit Feyzullah efendidir. Tali derecede âmiller de:

A — Cebecilerin isyanı,

B — Pâdişahın ava düşkünlüğü, bütün zamanını Edirne'de getirmesi, bu yüzden İstanbul'un ikinci derecede bir şehir hâline gelmesi endişesinin uyanması...

Asıl âmil Feyzullah efendi olduğuna göre, Feyzullah efendi hakkında malûmat vermekle hâdisenin düğümlerini çözmek mümkündür.

İkinci Mustafa, şehzâdeliği zamanındaki hocası Feyzullah efendiye karşı hudutsuz bir hürmet hissi beslemektedir. Feyzullah efendi hakikatte değerli bir âlim idi. Fakat hudutsuz bir ihtirasa malikti. Şeyhülislâm olduktan sonra, hoca, pâdişahın kendisine karşı gösterdiği bu hürmeti, sevgiyi su-iistimal etmeğe başladı. Pâdişah yanındaki nüfuzundan istifade ederek devlet işlerine karıştı. Azil ve nasplara müdahale etti. Esasen İkinci Mustafa da, tâyin ettiği sadrâzamlara bile peşinen: «Her hususta Feyzullah efendi ile müşavere edilmesini, onun sözünden dışarı çıkılmamasını» tenbih etmek suretiyle, devlet erkânını tazyik etmiştir.

Feyzullah efendi çok haris bir adamdı. En mühim mevkilere kendi hısım akrabasını yerleştirmek suretiyle bilhas- sa ilmiye sınıfının, devlet ricalinin ve hattâ halkın hasedini celbetmişti. Feyzullah efendi devleti, kendi ailesinin bir çiftliği haline getirmiş ve bütün harekâtında diktatörce hareket etmişti. Hattâ sadrâzamlar bile onun arzusu üzerine azil ve tâyin edilir hale gelmişti. Feyzullah efendinin bu nüfuzunu bilen sadrâzamlar da, mecburen hocanın nüfuzu altına

girmişler, onun muvafakati olmaksızın bir iş göremez hale gelmişlerdi.

Feyzullah efendi dört erkek çocuğundan birini Nakîb-ül-eşraf, birini Anadolu kadiaskeri, diğerini Bursa kadısı, dördüncüsü olan Seyid Ahmed efendiyi şehzâde hocası yapmıştı. Amcasının oğlu Rumeli kadiaskeri idi. Damatlarını da boşta bırakmamış birini İstanbul, diğerini Edirne kadısı yapmıştır.

Feyzullah efendi bir de, o zamana kadar hiç görülmemiş ve ondan sonra da görülmiyecek olan acayip bir iş yapmıştır. Nakib-ül-eşraf olan oğlu Fethullah efendiye Meşihat pâyesi verdirerek, kendisi öldükten sonra yerine oğlunun geçirileceği hakkında bir irade neşrettirmiş, böylece meşihat makamını irsî bir hale sokmağa kalkışmıştır.

Pâdişahla beraber kendisi ekseriya Edirne'de oturduğu için, her ihtimale karşı İstanbul'u elinde tutabilmek için de damatlarından biri olan Köprülü - zâde Abdullah paşayı İstanbul kaymakamlığına getirmiştir.

Feyzullah efendinin bu ihtiraslı hareketleri herkesi dilgir etmiş, ilmiye sınıfı, bütün yüksek mevkilerin kendilerine kapandığını görerek muğber olmuştu.

İkinci Mustafa devrinin ilk günlerinde sadrâzam olan Amca - zâde Hüseyin paşa, başladığı işlerde muvaffak olabilmek ve işine devam edebilmek için, Feyzullah efendi ile hoş geçinmeğe çalışmış, bilhassa Kaptan-ı Derya Mezomorta Hüseyin paşanın da ara buluculuğu ile imkân nisbetinde bunda muvaffak olmuştu. Fakat, Feyzullah efendinin tahakkümü gün geçtikçe artmış, bu yüzden de Amca - zâde Hüseyin paşa birkaç defa istifaya mecbur olmuş ise de, İkinci Mustafa tarafından istifası kabul edilmemisti. Bu ara sadrâzam Amca - zâde Hüseyin paşanın yeğeni Filibeli - zâde Ali bey azil ve biraz sonra katledilince, Hüseyin paşa, sadâret mevkiinde kalmaktan nefret etmiş ve hattâ kendi âkıbetinden de korkmuş ve pâdişaha istifasını arzemiştir.

Bu defaki istifası kabul edilerek (4 eylül 1702) Silivri'deki çiftliğine çekilmiş, kısa bir müddet sonra da orada vefat etmiştir. Yerine, Şeyhülislâm Feyzullah efendinin tensibi üzerine sadâret mührü Bağdad vâlisi Daltaban - Mustafa paşaya gönderilmiştir.

Daltaban - Mustafa paşa, kendisini sadârete getiren kim-
senin Feyzullah efendi olduğunu, dilediği vakit te azlettire-
bileceğini bildiği ve kendisi de kaba saba ve ümmî bir adam
olduğu için, mevkiinin itibarını düşünmiyerek hocaya karşı
zelilâne bir tavır takındı. Adeta onun bir emir neferi oldu.
Hattâ, muayede ve merasimlerde Şeyhülislâmların, sadrâ-
zamların solunda yer alması usul icabından iken, Daltaban-
Mustafa paşa zilleti büsbütün ileri götürerek hocanın solun-
da yer almağa bile razı olmuştu.

Daha evvelki bahiste bildirdiğimiz gibi, Kırım hâdisesi
sırasında Daltaban - Mustafa paşa azledilince, yerine Karlof-
ça muahedesinde Türk murahhas heyeti başkanı olan Râmi-
Mehmed paşa sadârete getirildi. Sultan Mustafa, Râmi -
Mehmed paşaya da: «Hocasının sözünden dışarı çıkmaması-
nı» tenbih etti.

Râmi - Mehmed paşa ilmiye sınıfından yetişmiş, kültür-
lû, zeki bir insandı. Selefî Mustafa paşa gibi hoca karşısında
zillet göstermesi müşküldü. Fakat ilk günlerinde o da hoca-
ya mümaşat etmeğe mecbur oldu ise de, nihayet tahammül
edemiyerek, bir askerî isyanı teşvik etmeğe mecbur oldu.

Gürcistan işleri ve Cebecilerin isyanı:

Edirne vakasının patlak vermesinde bu meselenin rolü
vardır. Gürcistan'ın Guril (Göril), Dadyan, Açıkbaş beylikle-
ri, Osmanlı devletinin son yıllardaki meşguliyetinden istifade
ederek itaatsizliklere başlamışlardı. Bunlardan Guril ve Dad-
yan beyi Mamya, hükûmet tarafından Açıkbaş beyliğine ge-
tirilmiş olan Simon ve Görgi'yi öldürdüğü gibi birkaç yıldan
beri de cizye vermekten imtina etmekte bulunmuştu. Bunun
üzerine Köse - Halil paşa Erzurum vâililiği ile Gürcistan ser-
dârlığına tâyin edilerek askerle gönderilmişti. Aynı zamanda
İstanbul'dan da Yeniçeri, topçu ve cebeci ocaklarından birer
miktar asker gönderilmesi kararlaşırmıştı. Cebeciler, (birik-
miş maaşlarını almadan sefere gitmiyeceklerini) bağıra ba-
ğıra söylemeğe başlayarak bir isyanın öncüsü olmuşlardır.

İstanbul'daki ayaklanma:

Cebecilerin maaşlarını istemek için söylenmeğe başla-

maları, aslında isyan telâkki edilecek bir hareket değildi. Fakat, İstanbul efkâr-ı umumiyesi, Feyzullah efendinin dikta-törce hareketleri, en mühim mevkilere akrabasını yerleştirmesi yüzünden Edirne'de bulunan hükûmete karşı muğberdi. Bilhassa pâdişahın bütün zamanını Edirne'de geçirerek İstanbul'u tamamen terketmesi, bütün gününü av ile geçirmesi, düğünler için büyük masraflarla muhteşem saraylar yaptırması, İstanbul'un payitaht olmak hususiyetini kaybetme tehlikesi halkı, ilmiye sınıfını, bir ayaklanmaya hazır vaziyete getirmiş bulunuyordu.

İstanbul'daki bu hoşnutsuzluktan kuşkulanan Feyzullah efendi, İstanbul kaymakamı Çelebi - Yusuf paşayı azlettirerek kendi damadı, Köprülü - zâde Abdullah paşayı tâyin ettirdi. Bu sırada Feyzullah efendi, kendisine karşı daima muhalefet eden eski Şeyhülislâmlardan İmam - Mehmed efendi ile kul kethüdası Çalık - Ahmed ağayı da sürgün olarak bulundukları Bursa'dan İstanbul'a getirtti. Bunlar da, derhal Feyzullah efendininaleyhtarları ile birleşerek, isyan hareketinin genişlemesini temin ettiler.

İsyan hareketinin alevlenmesinde, sadrâzam Râmi-Mehmed paşanın da büyük rolü olmuştur. Râmi - Mehmed paşa, Feyzullah efendinin tahakkümünden bıkip usanmış, bu muhteris adamın tahakkümünden kurtulmak için bir halk veya asker ayaklanmasını teşvik ve tahrik etmiştir. Fakat, bir kere başladıktan sonra nerede ve nasıl sona ereceği bilinmiyen isyan âfeti, sade Feyzullah efendiyi değil, Râmi - Mehmed paşayı da, pâdişahı da makamlarından etmişler.

İsyan, cebecilerin, birikmiş maaşlarını istemeleriyle başladı. Cebeciler, odalarında verdikleri karara uyarak (18 temmuz 1703 = 4 Rebiülevvel 1115) te Cebehanede toplandılar ve feryada başladılar, birikmiş maaşlarından bir kısmı verildi ve mütebakisinin de arkalarından gönderileceği bildirildi ise de, Cebeciler tamamını istemekte ayak direyerek At meydanına yürüdüler. Cebecilerin İstanbul sokaklarından topluca geçişleri sırasında bunlara halktan da pek çok kimse katıldı ve böylece At meydanı bir isyan havasına büründü.

Bir rivâyete göre Râmi Mehmed paşa hâdiseden epeyce

zaman evvel, Boşnak İbrahim ağayı cebecibaşılıkla İstanbul'a göndermek suretiyle isyan hareketini körüklemiştir.

Cebeciler At meydanından Et meydanına giderek Yeniçerilerin kendilerine iltihakını temine çalışıyorlardı. Bu sırada, İstanbul kaymakamı olan Feyzullah efendinin damadı Abdullah paşa, devlet erkânını ve ulemâyı saraya davet ederek sancak-ı şerifi çıkararak isyanı bastırmağa karar aldı ise de, bu karar tatbik edilmedi.

Abdullah paşanın gevşek davranması yüzünden isyan hareketi sür'atle genişledi. Cebecilerin hareketine, ulemâ, halk, yeniçeriler, topçular ve esnaf ta iştirâk edince 20000 kişilik muntazam bir ordu ile 50,000 kişilik bir halk topluluğu meydana geldi.

Bu arada Sekban başı Haşimi - zâde Murteza ağa, pâdişaha karşı ayaklanmanın küfran-ı nimet olduğunu söyleyerek nasihatlerde bulunmak istedi ise de, gemi azıya almış olan âsiler tarafından öldürüldü (21 temmuz 1703).

Âsiler İstanbul'a hâkim oluyor:

Sekban başının öldürülmesinden sonra âsiler, İstanbul kadısı Seyid Mahmud efendiyi, ulemânın At meydanına çağırılması için sıkıştırdılar. O da korkusundan ulemâyâ bir tezkere yazarak davet etti. İstanbul kaymakamı Abdullah paşa da, âsilerin gittikçe kalabalıklaşması karşısında hiç bir tedbir almadı ve hattâ sarayda toplanmış bulunan devlet erkânının bir kısmı, At meydanına giderek âsilere iltihak etti. Yine bu sırada Bostancıbaşı ile birlikte Bostancılar da, âsilere iltihak etti.

Âsiler büyük ve korkunç bir kalabalık halini aldığı halde, baş yoktu. Bu kalabalığı sevk ve idare edecek kimse mevcut değildi. Fakat bu sırada, vaktiyle Feyzullah efendinin bir adamı tarafından dirliği kesildiği için Edirne'ye kadar giderek Divan-ı hümayuna şikâyetle bulunmasına rağmen hakkını alamıyan ve meysus bir halde memleketine dönmek üzere Üsküdüre geçmiş bulunan Karakaş - Mustafa adında bir tımarlı sipahisi, isyan haberini duyar duymaz, memleketine gitmekten vazgeçerek hemen İstanbul'a döndü ve cer-

bezesi, güzel konuşmasıyle âsilerin başı haline geçiverdi.

Artık İstanbul'da mes'ul ve otoriteli bir hükûmet kalmamıştı. İstanbul âsilerin eline geçmişti. Bûsbütün şımaran âsiler kendilerine evvelâ bir şeyhülislâm seçtiler. Eski Rumeli kadiaskeri Paşmakçı - zâde Ali efendiyi Şeyhülislâm olarak ilân ettikleri gibi kul kethüdalığından ma'zul Çalık - Ahmed ağayı da Sekban başılığa getirdiler. Birkaç gün sonra da Yeniceri ağalığına getirildi.

Âsiler tarafından Şeyhülislâm tâyin edilen Paşmakçı-zâde Ali efendi, âsilerin durumunu ve ahvalin gidişini beğenmediği için hastalığını bahane ederek evine kapandı. Bunun üzerine, ondan ümitlerini kesen âsiler, daha evvel de kısa bir müddet Şeyhülislâmlık yapmış olan İmam - Mehmed efendiyi Şeyhülislâmlığa getirdiler. (25 Temmuz 1703 — 11 Rebiülevvel 1115) Daha sonra Amca - zâde Hüseyin şanın damadı olan Kavanoz - Ahmed paşayı da İstanbul kaymakamı yaptılar.

Âsiler tarafından, Edirne'de bulunan Pâdişaha gönderilen âriza:

Âsilerin sayısı her geçen dakika büyümekte devam ediyordu. Öyle anlaşıyor ki bu ilk günlerde âsiler arasında pâdişahın tahttan indirilmesi fikri hiç yoktu. Bütün meselenin, Şeyhülislâm Feyzullah efendi ve tevabiinin tahakkümlerine son vermek olduğu anlaşıyordu. Yalnız âsiler, hattâ bütün İstanbul halkı, pâdişahın Edirne'de kalmasına bir türlü razı olmuyorlar, İkinci Mustafa'nın İstanbul'a gelmesini arzu ediyorlardı. Bu düşüncelerle yazılan bir âriza ile pâdişahın şu hususları rica ettiler:

«Şeyhülislâm Feyzullah efendi ile Nakib-ül-eşraf olan oğlu Fethullah efendinin, ve Rumeli kadiaskeri Dede efendinin azledilerek, kendileriyle görülecek dâvaları olduğu için İstanbul'a gönderilmeleri, pâdişahın da derhal İstanbul'a gelmesini, eğer bu istirhamları kabul edilmezse topluluğun Edirne üzerine yürüyeceği» bildiriliyordu.

Bundan sonra adetleri on binleri aşan âsileri, At meydanını istiap etmediği için (26 temmuz 1703) te Yenibahçe meydanında toplanmağa karar verildi.

Bu sırada Edirne'de olup bitenler:

İkinci Mustafa da babası Dördüncü Mehmed gibi ava meraklı idi. Karlofça muahedesine kadar ordularının başında hareket eden bu değerli hükümdar; sulh aktedildikten sonra birdenbire kendini Edirne'de bir rehavete kaptırmıştı. Bu sırada üç kızını evlendirmek ve onlar için saraylar yaptırıp döşettirmekle meşguldü. Ayşe, Safiye ve Emine sultan adındaki üç kızını, Köprülü - zâde Numan, Merzifonlu Kara - Mustafa paşanın oğlu Ali paşa ile, Çorlulu - Ali paşaya vermekte idi.

İstanbul'daki ayaklanma duyulunca bir şaşkınlık husule geldi. Yapılan bir toplantıda bu ayaklanma, cebecilerin mevaciplerinin verilememesinden mütevellit bir mesele zannedilerek İstanbul'a mühim miktarda para gönderildi.

Bu sırada, yukarıda bahsi geçen arızayı Edirne'ye götürmeğe memur İstanbul heyetinin Edirne'ye yaklaştığı haber alındı. Feyzullah efendi, bu arızanın kendi ve evlâtları aleyhinde olduğunu öğrendiği için arızayı pâdişaha göstermedi ve gelen heyet âzalarını Edirne Bostancı - başısı vasıtasıyla Eğri - dere palangasına sürdürdü. Pâdişah sonradan bunu duyunca çok müteessir olarak sadrazam Râmi Mehmed paşayı takdir etti:

«Rikâb-ı hümayunuma gönderilen elçiler hakkındaki bu muameleye sebep nedir? Diledikleri sual olunmadan bu makule işler isyanı alevlendirmekten başka neye yarar?» dedi. Esasen hocanın tahakkümünden bıkip usanmış olan Râmi - Mehmed paşa da fırsatı kaçırmadı:

«Şevketlû pâdişahım, dedi, mühr-ü şerifinizi kulunuza teslim buyurduğunuz vakit zinhar Şeyhülislâmın reyinden hariç iş görme buyurmuştunuz. Bu yüzden ferman-ı hümayununuz veçhile hareket ettim.»

İhtimal ki ilk defa Sultan Mustafa hocaya bu kadar fazla meydan verdiğinden dolayı pişman olmuştur. Raşid tarihine nazaran Râmi - Mehmed paşaya: «Şu haini evlât ve etbâ ile birlikte vatan-ı aslisi olan Erzurum'a yolla ve Eğri-Dereye gönderilmiş olan elçileri Edirne'ye davet ve tatyip eyle» emrini verdi.

Bu emir üzerine Feyzullah efendi dört oğlu ile birlikte arabalarla Sabuncu köyüne gönderildi. Oradan da Varna'ya gönderilmek üzere yola çıkarıldı. Aynı zamanda İstanbul'dan gelen elçiler vasıtasıyla İstanbul'a:

«Şeyhülislâm ve evlâtlarının Erzurum'a nefyedildikleri, cemiyet dağıldıktan sonra pâdişahın da İstanbul'a geleceği, âsiler tarafından tâyin edilen Anadolu ve Rumeli kadıaskerlerinin derhal Edirne'ye gönderilmeleri» bildirildi. Fakat İstanbul âsilerinin adetleri arttıkça isteklerinin şekli de değişiyordu. Sultan Mustafa'nın hal'i ağızlarda dolaşmağa başladı. Aynı zamanda «Pâdişahdan gelen bu emrin cemiyetlerini parçalamaya matuf olduğunu, muratları hâsıl olmadıkça kararlarından dönmemeğe» karar vererek kendilerine bir sadrâzam aradılar ve Kavanoz - Ahmed paşayı sadrâzam tâyin ettiler. Artık ok yaydan çıkmıştı. Maksatlarını zorla tahakkuk ettirmek üzere Edirne'ye gitmeğe karar vererek Davud paşa sahrasında toplandılar.

Âsilerin bu korkunç kararları, İstanbul'dan kaçmağa muvaffak olan Mirahor Selim ağa tarafından pâdişaha bildirilince, İkinci Mustafa, âsilere karşı kuvvetle karşı koymaya karar verdi. Bu karar gereğince: İzmit ve Mihaliç taraflarına fermanlar gönderildi ve İstanbul ve Rumeli yakasına kimse'nin geçirilmemesi emrolundu. Rumeli yakasında Babadağında bulunan kuvvetlerle, 10,000 kadar Arnavud askerinin ve diğer Rumeli kuvvetlerinin sür'atle Edirne'ye gelmeleri emrolundu. Aydın muhassılı Oman - oğlu Nasuh paşanın 10,000 askeriyle Çardaktan Rumeli'ye geçmesi, Anadolu vâlisi Numan paşanın da Gelibol yolu ile Edirne'ye gelmesi hakkında fermanlar gönderildi.

Edirne'ye gelmiş olan bu kuvvetler pâdişaha sadık kalacaklarına dair «Kur'an-ı kerim, ekmek ve tuz» üzerine yemin ettiler. İsyanda devam edenlerin katillerine dair fetva alındı ve âsiler üzerine yürüyecek ordunun kumandanlığına Râmi-Mehmed paşa serdâr tâyin edildi.

İki taraf orduları karşılaşıyor:

Davudpaşa'da toplanmış olan âsiler, Davudpaşa sahra-sından Edirne'ye doğru yola çıktılar. Bu kuvvetin mevcudu 30 bini geçmekte idi. Ulemâ ve esnaf takımı da bu kalabalığın içinde idi.

İstanbul'da iken âsiler arasında, hal'edilecek olan Sultan Mustafa'nın yerine kimin getirileceği kat'i olarak düşünülmemişti. Fakat âsiler Silivri'ye geldikleri vakit bu hususa dair muhtelif rivâyetlerin çıktığı görüldü. Hattâ, Osmanlı hânedanının tamamen saltanattan iskatı bile düşünülmüş hale geldi. Bu arada bir kısım kimseler, Kırım Hanzadesinin pâdişahlığının ilânını, bir kısmı, Sokullu - Mehmed paşanın İkinci Selim'in kızı Esmihan sultandan olan İbrahim Hanın torunlarından birini pâdişah yapmağı istiyordu. Bir aralık, İkinci Ahmed'in oğlu şehzâde İbrahim üzerinde ittifak edilir gibi oldu. Fakat sadrâzam Kavanoz - Ahmed paşanın çadırında yapılan son toplantıda, ekberiyet usulüne riâyet edilerek, o sırada 31 yaşında olan, Sultan Mustafa'nın biraderi Ahmed'in tahta geçirilmesi tekrarrür etti. Bu karardan sonra, «Üçüncü Sultan Ahmed» adına hutbe okunması etrafa ilân edildi.

Edirne kuvvetlerinin başında Râmi - Mehmed paşa serdâr idi ise de, kendisi bizzat ordu başında hareket etmedi. Evlâd-ı Fâtihan kumandanı vezir Yörük - Hasan paşayı ordunun başına geçirerek ileri sevketti. Aynı zamanda ulemâdan bazılarını da nasihatçı olarak İstanbul tarafına gönderdi.

Edirne kuvvetleriyle İstanbul kuvvetleri (17 ağustos 1703) te Çorlu'da karşılaştı. Yörük - Hasan paşanın maiyetinde 8000 kişilik bir kuvvet vardı. İstanbul kuvvetlerinin fazlalığı görülünce, Hasan paşanın Edirne'den yardım istemesi üzerine saray adamlarından bir miktar kuvvet daha sevk edildi.

Âsilere nasihat için gelen heyet, «Bütün isteklerinin kabul edildiği, âsiler tarafından yapılan tâyinlerin pâdişah tarafından tasdik edileceğini ve cemiyet dağılır dağılmaz İkinci Mustafa'nın derhal İstanbul'a geleceğini» söyledilerse de

âsiler İkinci Mustafa'nın hal'edilmiş olduğunu cevaben bildirdiler.

Edirne kuvvetleri kumandanı Yörük - Hasan paşa, Sultan Mustafa'nın hal'ine dair fetvaları Edirne'ye gönderip cevabını beklemek istedi ise de, âsiler buna razı olmadılar ve harbe kararlı olduklarını bildirdiler. Hasan paşa, harbi göze alamadı ve Karıştıran mevkiine doğru çekildi. Ve âsiler Edirne üzerine yürüyüşlerine devam etti.

Edirne kuvvetleri İstanbul kuvvetlerine iltihak ediyor:

Vezir-i âzam Râmi - Mehmed paşa Hafsa'ya gelmiş bulunuyordu. Hasan paşa vezir-i âzamı orada buldu. Sancak'ı şerif te Edirne ordusunda idi. İşin nasihat ile halledilemeyeceği anlaşıldığından ordudaki erkân, pâdişahın ordugâha gelmesini uygun buldular ve hemen defterdar Bakkal - oğlu Hacı Mehmed efendi Edirne'ye giderek pâdişahı 21 ağustos-ta ordugâha getirdi.

Bu sırada İstanbul kuvvetleri Babaeski'ye gelmiş bulunuyordu. İki ordu arasındaki mesafe ancak bir merhale idi. Edirne kuvvetleri siper kazmağa başladı. Fakat bu arada geçen kısa müddet içinde İstanbul kuvvetleri, Edirne kuvvetlerini, kendilerine iltihaka ikna etmişler ve aralarında bir parola kararlaştırmışlardı. İki ordunun karşılaştığı günün akşamı iki taraftan düdükler çalınarak ve hep birlikte tüfek ateşine başlayarak vaktin geldiğini ilân ettiler ve Edirne kuvvetleri, Babaeski'deki İstanbul kuvvetlerine iltihak ediverdi.

Vaziyet artık ümitsiz hale gelmişti. Vezir-i âzam ve erkân-ı devlet pâdişaha: «Kul taifesi hainlik edip, yüz döndürüp, gelen askere tebaiyet etti. Bundan sonra burada durmakta fayda yok. Edirne'ye teşrif buyurun. Yarın bakalım ahval ne yüzden zuhur eder?» dediler. Hayretler içinde kalan Sultan Mustafa, sancak-ı şerifi de beraberine alarak Edirne'ye döndü. Râmi paşa da korkusundan saklandı.

Üçüncü Ahmed pâdişah oluyor:

Bu vaziyet üzerine İstanbul ordusu (22 ağustos 1703 — 9 Rebiülâhır 1115) te Hafsa ordugâhını zaptederek, biraz

sonra da Edirne'ye girdi. Aynı gün, İkinci Mustafa'nın öz kardeşi olan Üçüncü Ahmed tahta geçirildi. Yeni pâdişah tarafından, İstanbul âsilerinin yaptıkları bütün tâyinler kabul olundu. Bu suretle Kavanoz - Ahmed paşa da sadrâzam olmuş oldu.

Feyzullah Efendinin âkıbeti:

Feyzullah efendi Varna'ya gönderilmişti. Oradan Trabzan yolu ile Erzurum'a gidecekti. İkinci Mustafa, kendisine bu kadar fenalık etmesine rağmen hocasına son hürmet vazifesini de yaptı. Yanına muhafız olarak 50 kadar bostancı verdi. Sadrâzam Râmi - Mehmed paşa da dört araba yiyecek içecek gönderdi.

Bu haber İstanbul'da duyulunca, Feyzullah efendinin Erzurum'a gitmesine mâni olmak için İstanbul'dan adamlar gönderildi. Bunun üzerine vezir-i âzam Râmi - Mehmed paşa, Feyzullah efendinin Eğriboz'a gönderilmek üzere dâvet edilmesi için İkinci Mustafa'dan bir hatt-ı hümayun aldı ve Feyzullah efendi tekrar Edirne'ye getirildi. Feyzullah efendi dönüşte Pravadi'ye geldiği vakit İstanbul'dan bir Yeniçeri çorbası kumandasında gönderilen 300 kişi marifetiyle İstanbul'a götürülmek istendi ise de, Pravadi kadısı buna muvafakat etmediği için Edirne'ye götürüldü.

Bu sırada artık pâdişah İkinci Mustafa değildi. Üçüncü Ahmed cülûs etmişti. Feyzullah efendi ve evlâtları Yeniçeri ağasının hapsine verildiler. Hapiste iken isyancılardan Karakaş - Mustafa, Büyükçekmeceli Durican Ahmed ve Cebeci Ali tarafından korkunç işkencelere maruz bırakılmalarına rağmen paralarının yerlerini söylemediler. Bundan sonra zindana atıldılar.

Yeni Şeyhülislâm İmam - Ahmed efendi, Feyzullah efendinin ve evlâdının cezalandırılması için verilen fetvayı pâdişaha tasdik ettirdi. Feyzullah efendi sâdattandı. Yani Peygamber sülâlesindendi. Bu yüzden başlarındaki yeşil sarıklar çıkarıldı, sonra bir hammal beygirine bindirildi, Eitpazarına götürüldü. (13 eylûl 1703) Feyzullah efendinin idamı için Şeyhülislâm İmam - Mehmed efendiden alınan fetva, bütün ulemâya da imza ettirilmişti.

Bitpazarına hammal beygiri üzerinde götürülen Feyzullah efendi orada hatır ve hayale gelmedik hakaretlere maruz bırakıldıktan sonra «Din ve devlete hiyanet eden kimsenin hali budur» diyerek attan düşürülerek öldürüldü. Feyzullah efendiye karşı olan halkın hiddeti bununla teskin edilmemiştir. İş bu defa ayak takımına kalmıştı. Feyzullah efendinin cesedinin ayaklarına bir ip geçirildi, 300 kadar hırستیyana bu ip zorla tutturularak ve önlerinde giden papaslara âyin yaptırarak sürükletildi. Bir buçuk saat sürüklendikten sonra Yeniçeri karargâhına göttirdi.

Bundan sonra başı kesildi. Gövdesi Tuncaya atıldı. Kesilmiş başı bir mızrağa takılarak ordugâhta dolaştırıldı. Nihayet başı da Tunca'ya atıldı. Bundan sonra oğullarına ve yakınlarına zincir vurularak Bostancı Hasekilerinin nezareti altında İstanbul'a gönderilip Yedikule zindanına atıldılar. Bunların içinden oğlu Fethullah efendi de sonradan idam edildi. Geride kalanlar Kıbrıs'a nefyolundu.

İKİNCİ MUSTAFA'NIN AİLE DURUMU

Babası: Dördüncü Mehmed.

Annesi: Emetullah Rabia Gülnuş Sultan.

Zevceleri:

Şehsuvar Sultan: (Osman III. ün annesi)

Sâliha Sultan: (Mahmud I. in annesi)

Âlicenab kadın: (Başkadın)

Erkek çocukları: Ahmed, Ahmed, Hasan, Hüseyin, Selim, Mahmud (Pâdişah olmuştur). Osman (Pâdişah olmuştur), Mehmed, Murad, İsa.

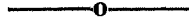
Kız çocukları: Emetullah (Sirke - Osman paşa zevcesi), Emine (Çorlulu Ali paşa, Recep paşa, İbrahim paşa, Abdullâh paşaların zevcesi), Zeynep, Safiye (Maktul - zâde Ali paşa, Mirza - Mehmed, Kara - Mustafa, Hacı Ebubekir paşalarla evlenmiştir), Ayşe (Köprülü - zâde Numan, Tezkereci İbrahim, Koca - Mustafa paşalarla evlenmiştir), Atike.. Ümmü Gülsüm, Fatma.

—0—

Sultan Mustafa'nın karakteri:

Gayretli, vatanperver, çalışkan bir hükümdardır. Saltanatının ilk senelerindeki faaliyeti cidden takdire lâyıktır. En büyük kusuru, şehzâdeliği zamanındaki hocası olan ve ihtiraslarına nihayet bulunamıyan Şeyhülislâm Feyzullah efendiye karşı hudutsuz itimadı ve hürmetidir. Nitekim bu yüzden de tahtından olmuştur. Tahsil ve terbiyesi yerinde idi. Güzel şiirleri vardır. Şiirde mahlası evvelâ Meftûnî iken, sonradan İkbâli mahlasını almıştır.

Karlofça muahedесinden sonra birdenbire Edirne'de av ve zevk ve sefaya düşkün hale gelmiştir. Tahttan indirilmesi onu haddinden fazla müteessir etmişti. Bu yüzden istiska hastalığına tutulmuş ve mesanesi de tıkanarak, hal'inden 4 küsur ay sonra İstanbul'da vefat etmiştir. (29 ocak 1704) Nâşı, Yenicâmidе, babası Dördüncü Mehmed'in yanına defnedilmiştir.

SULTAN MUSTAFA DEVRİ SADRÂZAMLARI

SÜRMELİ - ALİ PAŞA:

İkinci Ahmed'in son, İkinci Mustafa'nın ilk sadrâzamıdır. Dimetokalıdır. Bir takım küçük vazifelerde bulunduktan sonra Arpa emini, Tersane emini ve 1688 de Defterdar olmuş, kısa bir müddet sonra azledilerek 1691 de tekrar Baş defterdarlığa getirilmiştir. Daha sonra Kıbrıs vâililiğine ve oraya varmadan memuriyeti değiştirilerek Trablusşam vâililiğine gönderilmiştir. Bu vazifede iken sadrâzam olmuştur. Serhad boyunda Serdâr olarak başarı gösterememiştir. İkinci Mustafa hükümdar olur olmaz ordu başında cepheye gitmek istemiş, Sürmeli - Ali paşa da, pâdişahın sefere çıkmasının fazla masrafı mucip olacağını dermeyan ederek buna muhalefet etmek istemiş, bu sırada 1500 kadar Yeniçerinin Cısri Mustafa paşa mevkiinde cülûs bahşisi istiyerek isyan çıkarmalarının Sürmeli - Ali paşanın teşviki eseri olduğu tahmin edilerek azledilmiştir. Azlini müteakip Çeşmeye sürülmüş, fakat hazineye ve eşhasa borçlu olduğu tesbit edilerek geri çevrilmiş ve idam edilmiştir.

İkinci Ahmed zamanında (14 mart 1694) te tâyin olunmuş, (2 mayıs 1695) tе azil ve (18 mayıs 1695) te idam edilmiştir.

ELMAS - MEHMED PAŞA:

Kastamonu'nun Cide kazasının Hoşalay nahiyesinden Sadık Reis adında bir kaptanın oğludur. Yakışıklı bir in-

san olduğu için «Elmas» denilmiştir. 1678 de saraya intisap ederek hazine kethüdası olmuştur. Biraz sonra Hasodaya alınmış, çuhadar, rikâptar olmuş, daha sonra İkinci Süleyman'ın silâhtarı ve sür'atle terfi ederek 1688 de Miralem, ve beylerbeyi pâyesiyle nişancı olmuş ve 1689 da vezâret rütbesine nâil olmuştur. Zeki, faal ve cevval bir Türk genci idi. Pek genç yaşında vezir-i âzam olmuş, İkinci Mustafa'nın bütün seferlerine iştirâk etmiş ve büyük fedakârlıklar göstermiştir. Zenta bozgunu sırasında şehit düşmüştür. Vefatı sırasında 36 yaşında olduğu anlaşıyor.

(2 Mayıs 1695) te tâyin olunmuş ve 11 eylül 1697 de de şehit düşmüştür.

AMCA - ZADE HÜSEYİN PAŞA:

Arnavud'tur. Köprülü - Mehmed paşanın kardeşi Hasan ağanın oğludur. Merzifonlu - Kara Mustafa paşanın Viyana muhasarasına iştirâk etmiştir. 1684 te Şehri Zor vâlisi, Gelibolu'da Çardak muhafızı 1689 da Seddülbahir muhafızı, 1691 de İstanbul kaymakamı, sonra tekrar Boğaz muhafızı olmuştur. 1694 yılı sonlarına doğru Kapitan-ı Derya, daha sonra Sakız muhafızı, 1695 te Adana vâlisi olmuştur. Bu vazifede iken Avusturya seferine iştirâk etmiş, Belgrad muhafızlığı yapmış, Zenta mağlûbiyetinden sonra sadrâzamlığa getirilmiştir. Karlofça muahedesi onun sadrâzamlığı zamanında aktedilmiştir. Bundan sonra Hüseyin paşa, sulhun devamını temine gayret ederek bir takım askerî, idarî ıslâhat yaparak faydalı işler görmüş, fakat Şeyhülislâm Feyzullah efendinin tahakkümüne dayanamıyarak istifa etmiş, Silivri'deki çiftliğine çekilmiş ve orada (22 eylül 1702) de vefat etmiştir.

(18 eylül 1697) de tâyin olunmuş, (4 eylül 1702) de istifa etmiştir.

DALTABAN - MUSTAFA PAŞA:

Manastırlı, Sırp asıllıdır. Eski vezir-i âzamlardan Kara İbrahim paşanın yetiştirmelerindendir. Fadıl - Mustafa

paşanın Salankamen muharebesine iştirâk etmiş, 1692 de Yeniçeri ağası olmuş bir müddet sonra vezâret pâyesine nâil olmuştur. 1696 da Diyarbakır vâlisi olmuştur. Hakkında yapılan zulüm şikâyeti üzerine idamına ferman çıktığı halde Elmas - Mehmed paşanın şefaatiyle kurtulmuş, yalnız vezirliği kaldırılarak Bosna'nın Puticel palangasına sürülmüştür. 1697 de vezirliği iade edilerek Bosna cephesinde serdâr olmuş, daha sonra 1698 de Rakka vâliliğine tâyin edilmiş, Basra taraflarındaki mahallî isyanları bastırmakta muvaffakiyet göstermiş, nihayet Bağdad vâlisi bulunduğu sırada vezir-i âzamlık mührü gönderilmiştir. Kaba bir adam idi. Ümmî olduğu rivâyet edilir. Şeyhülislâm Feyzullah efendi karşısında, makamının haysiyetini payimal ederek pek zellilâne hareketleriyle nefreti mucip olmuştur. Nihayet Kırım hâdisesi dolayısıyla azledilmiş, üç gün sonra da idam edilmiştir.

(4 eylül 1702) de tâyin olunmuş, (24 ocak 1703) te azledilmiştir.

RAMİ MEHMED PAŞA:

İstanbul'da Eyüp'te Nişancı mahallesinden Hasan ağa adında bir ihtisap terazicisinin oğludur. Zekâsı, kabiliyeti ile genç yaşında temayüzl etmiş, ulemâ ve şairler meclisine devam ederek bilgisini arttırmış, şair Nâbi'nin himayesiyle Reis-ül-küttaplık kaleminde yükselmiş ve nihayet 1694 te Reis-ül-küttap olmuştur. Karlofça muahedesinde Osmanlı murahhas heyeti başkanlığı yapmış ve müzakerelerdeki vukufu ile dikkati çekmiştir. Daltaban - Mustafa paşanın azli üzerine sadrâzam olmuştur. Fakat bu değerli vezir, Şeyhülislâm Feyzullah efendinin tahakkümü yüzünden müstakilen hareket edememiş ve nihayet «Edirne vakası» adıyla anılan fitneyi tahrik etmek hatasını işlemiş, bu isyan sade Feyzullah efendiyi değil, hem padişahı, hem de kendisini devirmiştir. (24 ocak 1703) te tâyin edilmiş, (19 ağustos 1703) te ayrılmıştır.

İKİNCİ MUSTAFA DEVRİ ŞEYHÜLİSLÂMLARI

SADIK EFENDİ:

(22 haziran 1694) te tâyin edilmiş (20 mart 1695) te azledilmiştir.

İMAM - MEHMED EFENDİ:

(20 mart 1695) te tâyin edilmiş (25 Mayıs 1695) te azledilmiştir.

ERZURUMLU SEYYİD HACI - FEYZULLAH EFENDİ:

(25 mayıs 1695) te tâyin edilmiş, (27 temmuz 1703) te azledilmiştir.

PAŞMAKÇI - ZADE SEYYİD ALİ EFENDİ:

(31 temmuz 1703) te bu makama âsiler tarafından getirilmiş ise de, vazifeye başlamamış, hastalığından bahsederek evinden çıkmamıştır.

İKİNCİ MUSTAFA DEVRİ KAPTAN-I DERYALARI

AMCA - ZADE HÜSEYİN PAŞA:

(13 aralık 1694) (11 mayıs 1695) azledilmiştir.

MEZOMORTA - HÜSEYİN PAŞA:

(11 mayıs 1695) (21 temmuz 1701).

ABDÜLFETTAH PAŞA:

(21 Temmuz 1701) (23 aralık 1702) azledilmiştir.

AŞCI - MEHMED PAŞA:

(23 aralık 1702) tâyin edilmiştir.

İKİNCİ MUSTAFA DEVRİ BAŞ DEFTERDARLARI**KÖSE - HALİL EFENDİ/PAŞA:**

(13 ağustos 1694) (28 mart 1695) azledilmiştir.

CÂNİB AHMED EFENDİ:

(28 mart 1695) (17 ekim 1695) azledilmiştir.

KÖSE - HALİL EFENDİ/PAŞA:

(İkinci defa 17 ekim 1695) (5 ekim 1698) azledilmiştir.

SARI - MUSTAFA PAŞA:

(5 ekim 1698) (4 eylül 1700) azledilmiştir.

CÂNİB MEHMED EFENDİ:

(4 eylül 1700) (8 şubat 1701) azledilmiştir.

MEMİŞ - ZADE HACI - MEHMED EFENDİ:

(8 şubat 1701) (31 aralık 1702) azledilmiştir.

SARI - MUSTAFA PAŞA:

(31 aralık 1707) (5 mayıs 1703) azledilmiştir.

BAKKAL - ZADE HACI - MEHMED EFENDİ:

(5 mayıs 1703) (22 kasım 1703) azledilmiştir.

Üçüncü Ahmed

(Yirmi Üçüncü Osmanlı Pâdişahı)

M. (1703 — 1730)

H. (1115 — 1143)

Babası: Dördüncü Mehmed

Annesi: Emetullah Gülnuş Sultan

Doğduğu Tarih: (30/31 Aralık 1673) (21/22 Ramazan 1084)
Cumartesi/Pazar.

Pâdişah olduğu Tarih: (22 ağustos 1703) (9 Rebiülevvel
1115) Çarşamba.

Pâdişah olduğu sırada yaşı: 29 sene, 7 ay, 23 gün (30 yaşı
içinde).

Tahtından ferağat ettiği tarih: (1/2 ekim 1730) (18/19 Re-
biülevvel 1143) pazar/pazartesi.

Tahttan ferağat ettiği sırada yaşı: 56 sene, 9 ay, 2 gün (57
yaşı içinde).

Pâdişahlık müddeti: 27 sene, 1 ay, 11 gün.

Vefat tarihi: (1 temmuz 1736) 21 Safer 1149) pazar.

ÜÇÜNCÜ AHMED

Tahta cülûsu ve ilk günler:

Üçüncü Ahmed tahta cülûs ettiği vaki, devlet idaresi zorba âsilerin elinde idi. Hükümdar daha tamamen duruma hâkim değildi. Bu yüzden zorbalar tarafından sadâret mevkiine getirilmiş olan Kavanoz - Ahmed paşa ile, Şeyhülislâmlık mevkiine getirilen İmam Mehmed Efendinin vazifeleri ve diğer bütün tâyinler pâdişah tarafından tasdik olundu. Yapacak başka bir şey yoktu. Âsilerle birleşmiş olan asker, cülûs bahşisi için seslerini yükseltmeğe başladıkları vakit Üçüncü Ahmed sert davrandı «Bu edepsizlik nedir? Şimdi hepinizin kellesi kesilir!» diye hâkimane bir tavır aldı. Bu sert tavrın tesiri deryal göründü. Asker sesini kesti. Yalnız âsiler, bir hükümdarı hal'etmenin, bir hükümdara karşı ayaklanmanın cezasız kalmıyacağını bildikleri için, kendi hayatlarından korkmakta idiler. Pâdişah'tan iki şey istediler: «Birisi, pâdişahın Edirne'den İstanbul'a göç emesi, ikincisi de o güne kadar işledikleri suçların affı...»

Pâdişah her iki isteği de derhal kabul etti. Yalnız «Bundan sonra şer'a ve kanuna aykırı bir işte bulunmamak şartıyla...»

Bundan sonra pâdişah, İstanbul'a geldi. Beraberinde İkinci Mustafa ve onun üç şehzâdesi Mahmud, Osman, Hasan ve İkinci Ahmed'in şehzâdesi İbrahim ve valide Sultanı da İstanbul'a götürdü. İstanbul'a gelince, Eyüp Sultan türbesinde, Nakib-ül-eşraf eliyle kılıç kuşandı.

Üçüncü Amed, tahttan indirilen pâdişahla, bütün şehzâdelerin hayatlarına dokunmadı.

Âsilerin elebaşısı zorba Çalık - Ahmed ağa/Paşa

Âsiler, pâdişahın kendilerini affettiğine dair hatt-ı hümayun isdar etmesine rağmen, her ihtimale karşı İstanbul'a gir-

mekten korkmuşlar, Çırpıcı çayırında kalmışlardı. Fakat biraz sonra bu hareketlerinin de isyan telâkki edileceğini anlıyarak İstanbul'a girmişlerdir.

İsyan hareketinin elebaşısı Yeniçeri ağalığına getirilmiş olan Çalık - Ahmed paşa idi. Bu sırada Çalık - Ahmed paşanın nüfuzunu arttıran bir hâdise de oldu. Topkapı sarayı içinde yegâne vazifeleri pâdişahın şahasını korumak olan bostancılar, epeyce bir müddettenberi maaş alamadıklarından bahisle ayaklanmışlardı. Buna çok müteessir olan Üçüncü Ahmed, derhal Çalık - Ahmed paşaya haber gönderdi. O da 2000 kadar Yeniçeri ile bu ayaklanmayı bastırdı. Pâdişah, bostancılardan 800 kadarını dışarıya çıkardı.

İşte bu hâdise, Çalık - Ahmed paşanın gururunu büsbütün arttırdı ve sadrâzam olmağı kurdu. Bu hususu, bir kaç defa pâdişaha da söyliyerek mührü istedi ise de, hükümdar yolunu bulup yarım vaat ile savuşturdu. Hatâ Çalık - Ahmed paşa, Üçüncü Ahmed'in yakını olan Silâhtar Mehmed Halife'yi câmide sıkıştırdı.

— Elbette mührü bana aliver! dedi. Silâhtar Mehmed Halife:

— Ben, orta kuşaklı bir oğlanım. Böyle işler içinde bulunmak büyük kabahattir. Lûtfedip teklif etme. İşte pâdişah var, kendisinden iste! dedi. O vakit Çalık - Ahmed paşa:

— Vaad-ı hümayunları oldu, dedi. Mehmed Halife de:

— Allah mübarek eylesin, pâdişahlarda yalan olmaz, cevabını verdikten sonra bu hususu pâdişaha arzedince, Üçüncü Ahmed:

— Ya beni ne kadar rahatsız etti. Hele vaad ile başımdan savdım... dedi.

Âsilerin ve bilhassa Çalık - Ahmed paşanın etvar ve hareketi tahammül edilmez hale gelmiş, bunların vücutlarının ortadan kaldırılması zamanı gelmişti. Bir türlü sadrâzamlık mührünü ele geçiremeyen Çalık - Ahmed paşa, beklemekten usanarak kuvvet ile, Yeniçerileri isyana teşvik etmek suretiyle mührü elde etmeğe karar verdi. Onun bu teşebbüsü haber alındı. Pâdişah, eniştesi ikinci vezir Moralı - Hasan paşaya açtı. O da sadrâzam Kavanoz - Ahmed paşaya giderek:

«Mühürden mi vaz geçersin, yoksa bu heriften mi?» dedi.

Âsilerin sadrâzamlık mevkiine getirdiği Kavanoz - Ahmed paşanın canı başına sıçradı:

«Bu herif evlâdım değil, ancak şerrinden emin değilim, bir an evvel yok olmasını ve sadârette rahat etmeği elbette isterim» cevabını verdi. Bu suretle iki âsi ele başısının arası açılmış oldu. Bunun üzerine bir plân hazırlandı. «Sefer hazırlığı görüşülecektir» bahanesiyle bütün ulemâ, devlet erkânı huzura çağırıldı. «Moskof üzerine sefer-i hümayun vardır» diye hatt-ı hümayun çıkmıştı.

Çalık - Ahmed paşa buna inanarak adamlarını da almak suretiyle saraya geldi. Toplantıda sefer işleri görüşüldü. Herkes, sefer lehinde fikir beyan etti. Pâdişah Çalık - Ahmed paşaya da sordu. O da: «Ferman efendimizden, kulluk bizden» şeklinde muvafakatini bildirdi.

Toplantıdan çıkınca erkân, Revan köşkünde dinlenmeğe çekildi. Bu sırada Sadrâzam Kavanoz - Aymed paşa, yanında, hil'at taşıyan Mehmed Halife ile birlikte Revan köşküne gitti. Sadrâzamanın işareti üzerine hil'atı, Çalık Ahmed - paşanın omuzlarına koydu. Sadrâzam da:

— Paşa kardeş, şevketlû pâdişahımız size Kıbrıs eyâletini ihsan buyurdular!

Deyince Çalık - Ahmed paşanın rengi sapsarı kesildi. Hiddetle hil'atı sırtından atarak:

— İyiliğe bundan iyi kemlik olmaz, cürmümüz nedir? diye kükredi. Vezir-i âzam da:

— Mansıb-ı pâdişahi cürüm karşılığında olmaz, ikram için olur.

Cevabını verdi. Çalık - Ahmed paşa etrafına bakındı. Yapacak bir şey kalmamıştı:

— Ferman efendimizin...

Diyerek dışarı fırladı ve:

— Atımı getirin! diye haykırdı. Halbuki ne atı vardı, ne adamları... Hepsî daha evvel dışarıya çıkarılmıştı. O vakit koca saray bahçesinde yapa yalnız kaldığını gördü. Bu sırada onu, koltuğuna girmiş bulunan Mehmed Halife Balıkhaneeye doğru sürüklüyordu. Çalık - Ahmed paşa son bir çareye başvurdu:

— Oğlum, hünkârımızdan izin iste... Evime varıp hazırlığımı göreyim, biraz akçe alayım...

Dedi ise de, Mehmed Halife:

— Efendimizin emri, buradan çektiriye binip doğruca mansıbımıza gitmeniz yolundadır.

Cevabını verdi. Çektiriye bindirildi (10 kasım 1703). Üçüncü Ahmed, bu azılı zorbanın arkasından, evvelâ Rodos kalesine hapsolunması, biraz sonra da idam edilmesi için bir fermanı, Kapıcıbaşı Küçük - Hasan ağa eliyle gönderdi. Çanak-kale'de Hasan ağa çektiriye yetiştirdi. Rodos'a kadar fermanı gizli tuttu. Rodos'a varılınca yapsedildi. Hasan Ağa Çalık - Ahmed ağadan, miriye olan bin kese borcunu istedi. Çalık - Ahmed paşa hiddetle:

— Ne akçem var, ne de olsa veririm! cevabını verdi. Bunun üzerine başı kesilerek İstanbul'a gönderildi.

Bu hâdise üzerine, zorbaların sesi kesildi. Yeniçeri ağalığına Çelebi - Mehmed ağa getirildi. Kul - kethüdalığı Yusuf ağaya verildi. Elebaşılardan Kul - kethüdası Dev Ali Bursa'ya, Ocak muhızını Belgrad'a sürüldü. Âsiler tarafından sadrâzam tâyin edilmiş olan Kavanoz - Ahmed paşa azledilerek yerine, ikinci vezir Enişte - Hasan paşa getirildi.

Bu sırada ocakta ikinci bir isyan teşebbüsü oldu ise de, ocak zabıtları buna pek yanaşmadı. O sırada baş imrahor olan Baltacı - Mehmed ağa ocaklılara nasihat etti. Zorba başlarından Cebecibaşı - İbrahim Bağdad'da katlolunduğu gibi Karakaş - Mustafa ile Küçük - Ali de katlolundu.

Yine âsiler tarafından Şeyhülislâmlığa getirilmiş olan imam - Mehmed efendi Bursa'ya sürüldü. Hünkâr imamı - Seyid Mustafa efendi Rodos'ta idam edildi.

Sadrâam Morali Enişte - Hasan paşanın azliyle, Kalaylıkoz - Ahmed paşanın Sadârete getirilmesi: (28 eylül 1704)

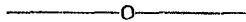
Kızlar ağalığına Uzun - Süleyman ağanın tâyini, Hasan paşanın telâşını mucip oldu. Uzun - Süleyman ağa, nüfuzlu bir adamdı. Derhal pâdişaha, Hasan paşanın aleyhine telkinatta bulunmağa başladı. Bu sırada Hasan paş, şehzâdeliğin-

den beri pâdişahın teveccühüne mazhar olmuş olan Baş İmrahor Baltacı - Mehmed ağayı, kendi makamı için tehlikeli gördüğünden, onu vergi tahsili vazifesiyle Trablus ve Halep taraflarına göndermek suretiyle İstanbul'dan uzaklaştırdı. Mehmed ağayı çok seven pâdişahın buna canı sıkıldı ve Enişte - Hasan paşayı azlederek yerine Kalaylıkoz - Ahmed paşayı sadrâzamlığa getirdi.

Baltacı - Mehmed paşanın sadâreti:
(25 aralık 1704)

Kalaylıkoz - Ahmed paşanın beceriksizliği ve yerli yersiz azil ve naspları ile bir işe yaramıyacağı anlaşıldı. Ancak iki ay kadar sadârette kalabildi ve yerine, zeki, değerli ve bilhassa saray ahvaline, entrikalarına vukufu ile tanınmış olan ve Teberdar lâkabı ile de anılan Baltacı - Mehmed paşa sadrâzamlığa getirildi. Baltacı - Mehmed paşa, sadrâzam olabilmesi için akıl hocalığı eden birisi vardı. İmrahor Antakyalı Osman ağa... Baltacı, Osman ağayı kendi kethüdâlığına tâyin etti. Zeki ve becerikli bir adam olan Osman ağa, bütün devlet idaresini eline aldı. Baltacı - Mehmed paşa, bir kukla haline geldi. Bir takım yersiz hareketlere kalkıştı. Kızlar ağası yazıcısı İbrahim ağa ile Silâhtar Ali ağa, Baltacının gizli işleri hakkında hükümdarı ikaz ettiler. Bunun üzerine azledilerek yerine Çorlulu - Ali paşa getirildi. (3 mayıs 1706)

Ali paşadan sonra (16 haziran 1710) da Köprülü - zâde Numan paşa, (18 ağustos 1710) da tekrar Baltacı - Mehmed paşa vezir-i âzamığa getirildi. İşte bu sırada, Osmanlı - Rus seferi ve Prut muharebesi ve müsalehası aktedildi.

1711 OSMANLI - RUS SEFERİNE TEKADDÜM EDEN YILLARDA AVRUPA'DA CEREYAN EDEN BAZI MÜHİM HÂDİSELER

İsveç - Rus münasebetleri, Narva zaferi:

On sekizinci asrın başında, İsveç tahtında daha 18 yaşında bulunan genç ve enerjik bir hükümdar olan «XII Şarl = Demirbaş Şarl» vardı. Danimarka ve Lehistan kralı olan Saksonya Elektörü Oğüst II ve Rusya arasında İsveç aleyhine bir ittifak yapılmıştı.

İsveç kralı evvelâ Dinamarka üzerine yürüyerek kralı, (18 ağustos 1700) de sulh akdetmeğe mecbur etti. Fakat bu sırada Rusya'nın hücumuna uğradı. Rusya Çarı Petro, Finlandiya sahilinde Narva kalesi üzerine saldırdı. Bu sırada Riga kalesini muhasara etmekte olan Rusların müttefiki Oğüst II, İsveç kralının kendi üzerine geleceğini tahmin ederek Riga muhasarasını bırakıp çekildi. Bu suretle İsveç kralı, doğrudan doğruya Rus Çarının üzerine yürümekte serbest kaldı.

Rus Çarı Petro, İsveç kralının gelişinden fevkalâde korktu. Evvelâ bayıldı, sonra kaçtı. Narva'daki Rus karargâhına hücum eden XII Şarl, Rusların dörtte biri kadar bir kuvvetle, ve kahramanca bir muharebeden sonra Rus ordusunu müthiş bir hezimete uğrattı. Ruslar büyük zayıat verdikleri gibi 20000 de esir verdiler (1 aralık 1700). Fakat ne yazık ki XII Şarl, Petro'yu takip etmemek hatasını irtikâp etti. Bu yüzden de Petro, yeni baştan hazırlanmak imkânını buldu.

İsveç kralı bu hatalı hareketinden sonra Lehistan üzerine döndü. Kendi aleyhinde faaliyet sarfeden Saksonya

Elektörü ve Lehistan kralı İkinci Ogüst'ti, muhtelif şekillerde taziyik ve mağlûp ettikten ve Saksonya'yı da istilâ ettikten sonra Lehistan krallığından ferağate mecbur etti (24 Eylül 1706). Lehistan krallığına daha evvel (12 temmuz 1704) te Stanislas Lezçinski getirilmişti.

İsveç kralı Saksonya'da meşgul iken Rus Çarı, Lehistanın doğu taraflarını ve en mühim mevkileri elde etmişti. Yedi sene Rusları boş bırakıp, hazırlanmalarına fırsat verdikten sonra XII Şarl, 1707 den itibaren Rusya üzerine hücumla geçti.

İsveç kralının elinde 40.000 kadar talimli asker vardı. Çar Petro'nun elinde ise bundan çok fazla bir ordu ile, başı bozuk denilebilecek daha büyük bir kütle vardı. 1700 haziran ayında İsveç kralı, fevkalâde mahirane hareketlerle Rusları şaşırtarak Brezina nehrine yaklaştı. İsveç kralı «Holovçin — Holovczya»'da, şiddetli bir mukavemet için hazırlanmış olan büyük Rus ordusunu müthiş bir bozguna uğrattı. Ruslar çekildi, Kral Şarl da Diniepr önüne geldi.

Bu sırada yardıma gelen bir İsveç ordusu Lesnaya'da Ruslar tarafından mağlûp edildi. Kral Şarl, bu yüzden büyük bir tehlikeye düştü. Moskova üzerine yürümek isterken bu hâdise üzerine plânını değiştirdi. Daha evvel gizlice kendisiyle anlaştığı Ukrayna kazakları (Barabaş ve Potkalı) hatmanı Mazeppa'nın davetine güvenerek, Rusya ile Ukrayna'yı birbirinden ayırmak suretiyle Rusya'ya bir darbe vurmak emeliyle Ukrayna topraklarına girdi (8 kasım 1708) Nihayet güneye doğru sarkarak Poltava yakınlarına geldi.

İsveç - Rus harbi sırasında

Osmanlı - İsveç münasebetleri:

İsveç kralının Rus Çarı ile muharebeleri, Osmanlı ricali tarafından dikkatle takip edilmeğe başlanmıştı. Müsterek düşman olan Ruslara karşı bir Osmanlı - İsveç anlaşması faydalı olacaktı. O sırada sadrâzam, değerli bir politika adamı olan Çorlulu - Ali paşa idi. Pâdişahın haberi olmaksızın, Özi vâlisi ve Bender muhafızı Yusuf paşaya yazdığı bir mektupla, İsveç kralıyla münasebete geçmesini bildirmiş, 1707

de Yusuf paşa, Yergögili Mehmed efendiyi İsvej kralına göndermişti..

Torn şehrinde kralı gören Mehmed efendiye kral, Ruslara karşı Türklerin kendisine yardım edip etmiyeceklerini sormuş, Mehmed efendi de, hududun uzaklığından bahisle, İsvej kralı Kamanıçe'ye kadar gelirse, yardımın mümkün olabileceğini vaadetmişti.

İsvej kralı, Yusuf paşaya gönderdiği mektupta:

«İsvej kralı, Osmanlı devletinin dostuna dost, düşmanı-na düşman olmak, İstanbul'da bir İsvej elçisi bulundurmak, İsveçlilerin, Cezayirliler eline geçen kalyonlarını kurtarmak, Lehistandaki Rus ve Oğüst taraftarlarını taretmek» hususlarını bildirmişti. Yusuf paşa bu mektubu derhal İstanbul'a gönderdi. İstanbul'dan, bazı ihtirazi kayıtlardan sonra Yusuf paşaya, mutlak surette İsvej ile dostluk tesisine çalışması bildirilmişti. Aynı zamanda, pâdişah Üçüncü Ahmed'in haberi olmaksızın, vezir-i âzam Çorlulu - Ali paşa, Yusuf paşanın ağzından İsvej kralına, Kırım Hanının da yardım edeceğini ümit ettiren bir mektup yazmıştı.

Poltava muharebesi:

İsvej kralı, memleketinden çok uzaklaşmış, Rusya içerilerinde pek fazla ilerlemişti. Memleketinden yardım gelmek ihtimali yoktu. Bu şartlar altında, daha evvelki muhabere-leri de dikkate alarak kral, Poltava civarındaki Vorskla kargâhından Kırım Hanı ve Bender muhafızı Yusuf paşa vasıtasıyla Osmanlı devletine müracaatte bulundu.

Yusuf paşa da, Kırım Hanı Devlet - Giray'a, İsvej kralına yardım etmesini bildirdiği gibi, bu hususu İsvej kralına da yazmıştır.

O zamana kadar İsvej'le vâki olan bu münasebetlerden kendisine haber verilmemiş olan, Rusya ile sulhu bozmaktan çekinen Üçüncü Ahmed, son dakikada buna vâkıf olunca vezir-i âzamı şiddetle takdir ettiği gibi, Kırım Hanına da, Rusya ile bozuşmağa yol açacak hareketten vaz geçmesi emrini gönderdi.

Halbuki bu sırada İsveç kralı, Kırım Hanının yardımını beklemekte idi. Kral Şarl, Poltava'yı muhasara etti. Çar Petro, derhal yardıma koştu. Çar ordusu Varskla nehrini geçti. Ve ordusunu müstahkem mevkie soktu. Bu sırada yapılan muharebeler sırasında İsveç kralı Demirbaş - Şarl oyluğundan yaralandığı için bizzat kumanda edemez hale gelmişti. Ordu içinde sedye ile taşınıyordu.

İsveç ordusu 23000 miktarında idi ve 30 topu vardı. Hatman Mazeppa'da 10000 kişilik kuvveti ile beraberdi. Rusların ise 70 kadar topu ve 45000 kişilik ordusu mevcuttu. Rus ordusu başkumandanı Scheremetoff idi. Kral yaralı olduğu için İsveç ordusuna general Rensiyold kumanda etmekte idi. 7 temmuzda başlıyan Poltava muharebesi 8 temmuz gece yarısına kadar devam etti ve bir takım yanlış hareketler neticesinde de İsveç ordusunun mağlûbiyeti ile neticelendi.

Dokuz senedenberi İsveç kralının darbeleri altında ezilen Rus Çarı Petro, nihayet düşmanına galip gelmiş ve öldürücü darbeyi vurmuştu. Bir kısım İsveç kumandanları esir düştü. XII Şarl da Poltava'nın batı tarafından Puşkarevka mevkiine çekildi.

İsveç kralı, Levenhauptin'i ordusunun başına getirerek, kendisi, hatman Mazeppa ile birlikte Diniepr nehrini geçti, Osmanlı hududunda Bender'e doğru ilerledi. İsveç generali ise Prevolçina'da, Ruslara teslim oldu (21 Temmuz 1709)

Prut muahedesine tekaddüm eden günlerde, Osmanlı - İsveç - Rus münasebetleri:

İsveç kralı XII Şarl, (15 temmuz 1709) da (Boğ=Aksu) yu geçerek Rusların takibinden güçlkle kurtuldu ve Özi kalesine iltica etti. Özi muhafızı Abdurrahman paşa, İsveç kralına derhal yiyecek gönderdi. Kral, Kantemir Yurdu denilen mahalde üç gün kaldıktan sonra (21 temmuz 1709) da Bender muhafızı Yusuf paşa, kralı buradan alıp Bender'e götürdü. Kale dışında bulunan «Varinci = Varintzi» köyünde, kral ve maiyeti için konak ve kışlalar yapıldı.

Üçüncü Ahmed de, kralın esbabı istirahatının temini için her türlü tedbirin alınmasını emretti. XII. Şarl, gördüğü mi-

safirperverlikten dolayı pâdişaha teşekkürlerini bir mektupla bildirdi.

İsveç kralı, iltica etmek üzere Osmanlı hududuna doğru ilerlerken, Osmanlılarla Ruslar arasında bir müsaleha mevcut olmasına rağmen Çar Petro'nun askerleri, Kral Şarl'ı takip ederek, Osmanlı hududunu 48 saat geçtikten sonra «Bog—Aksu» kenarında kendilerini emniyet altında zanneden İsveçlilere hücum ederek esir etmişlerdi. Ayrıca Çar Petro, gönderdiği fevkalâde elçisi vasıtasıyla de İsveç kralı ve hatman Mazeppa hakkında küstahça taleplerde bulunmuştu. Osmanlı devleti, kral hakkındaki Rus talebini reddetmişti.

Yine bu sırada kralın, maiyeti efradından 700 kadarı Çernoviç mevkiinde Rusların bir baskınına uğrayarak bir kısmı esir oldu, bir kısmı öldürüldü. Bu hâdiseler sırasında Ruslarla gizli münasebetlerde bulunduğu sezilen Boğdan voyvodası azledildi.

Osmanlı hükûmeti, mülteci İsveç kralını, tahtında oturan bir kral gibi tanıyarak, İstanbul'a bir elçi göndermesini istemek suretiyle ince bir siyasi nezaket gösterdiği gibi, Rusya'ya karşı da, İsveç'i sonuna kadar iltizam edeceğini gösterdi. Kral Şarl vaktiyle, İstanbul'a bir elçi göndermek istemişti. Bu defaki Osmanlı nezaketine karşı:

«Dostluk için vaktiyle bir elçi gönderecek iken takdir-i ilâhî ile kendimiz gelip devlet-i âliye himayesine sığındık» diyerek evvelâ kâtibi Martin Neugebauer'i, sonra da general Potemkin'i İstanbul'a gönderdi.

Rus Çarı Petro, Poltava muvaffakiyetinden sonra Osmanlılara karşı daha mağrur ve küstah bir hal almış, İsveç kralının Türk topraklarına kabul edilmemesini, Hatman Mazeppa'nın, kendisine teslimini defalarca istemişti. Daha sonra Rus Çarı, Karlofça muahedесinden sonra aktedilen Osmanlı - Rus sulhunun yenilenmesini rica etmiş, bu yenilenme sırasında İsveç kralının da memleketine iadesi hususuna dair bir madde ilâve edilmiştir. Rusyanın ısrarı üzerine bu madde «İsveç kralının, Lehistan hududuna kadar Osmanlı himayesinde, ondan sonra da Rus askerleri himayesinde» memleketine gideceği şeklinde kabul edilmişti.

Rivâyete nazaran Rus elçisi Tolstoy, maddenin bu şekilde olması için sadrâzam Çorlulu - Ali paşaya rüşvet vermiştir. Bunun pâdişah tarafından hissedilmesi üzerine sadrâzam azledilerek yerine Köprülü - zâde Numan paşa getirildi.

Osmanlı devleti bir taraftan İsveç kralını himayede devam ederken, bir taraftan da Ruslarla yeni bir harbe girmekten çekiniyordu. Halbuki İsveç kralı, deliller göstererek, Rusyanın iki memleket için de ne kadar büyük bir düşman olduğunu ispat ediyor, Osmanlı devletinin İsveç ile ittifak aktederek, derhal Rusyaya ilân-ı harp etmesini musırrane tavsiye ediyordu ki, bu hususta tamamen haklı idi.

Esasen bu sırada Rus Çarı Petro, Eflâk, Boğdan, Sırbistan ve Karadağdaki Ortodoks hristiyan tebaamız arasına da casuslar göndererek Osmanlı devleti aleyhine onları tahrike başlanmış, yeni bir harpte bu gayri müslim Osmanlı tebaasının kendisine iltihak etmesini temine çalışmağa başlamıştı. Osmanlı devleti, Rusların bu faaliyetlerine vâkıftı. Nitekim Rus Çarına temayül eden Boğdan voyvodası Mihail Rakoviça'yı azlederek yerine Fenerli Rum beylerinden İskerlet-zâde Nikola'yı Boğdan voyvodası yapmış, daha sonra Kırım Hanının şikâyeti üzerine bunu da azlederek Ruslarla anlaşmış olan Dimitri Kantemir'i voyvodalığa getirmişti. Eflâk voyvodası Brankovan da Ruslara temayül etmiş ve icabında Eflâk'a girecek Rus ordusuna asker ve yiyecek bakımından yardım vaatetmişti.

Velhasıl Çar Petro, Sırp yerli beyleriyle ve Ortodoks tebaamızla gizli muhaberele yapılarak ve Lehistan kralı ikinci Ogüst ile de aleyhimize bir muahede aktederek, yakında açılacağını tasarladığı Osmanlı - Rus muharebesine iyiden iyiye hazırlanmıştı.

Rusyanın bu hummalı faaliyeti, Osmanlı topraklarına muhakkak saldıracağı Avrupa devletleri tarafından ve bilhassa Fransa tarafından gayet iyi anlaşılmış ve Fransa hükümeti, İstanbul'da elçisi Perriol vasıtasıyla, Osmanlı devletinin İsveç'le ittifak aktederek Ruslara karşı harp açmasını teşvik etmekte bulunmuştu.

Fakat Üçüncü Ahmed harp taraftarı değildi. Müstakbel Rus tehlikesini belki görüyor, fakat bir harbi lüzum-

suz buluyordu. Fakat bu sırada Rus Çarı Petro'nun, İsveç kralı Şarl'in derhal Türk topraklarından çıkarılmasını, aksi takdirde müttefiki Lehistan'la birlikte Osmanlı devletine karşı harp ilân edeceğini bildirmesi, Osmanlı devlet adamlarını, bilhassa pâdişahı, Rusyanın emelleri hakkında şüphe etmeyecek şekilde uyarmış oldu.

PRUT SEFERİ

Son hâdiseler üzerine Kırım Hanı da İstanbul'a davet edilerek, pâdişahın huzurunda aktedilen bir mecliste, Rusyanın ve Çar Petro'nun faaliyetleri gözden geçirildi. Bilhassa Kırım Hanı Devlet - Giray «Rus Çarının maksadı İstanbul'dur, Hristiyan tebaanızla birliktir. Rusya'nın sulhuna itimat buyurularak tehlike önlenmezse Kırım'ın, hattâ bütün Rumelinin tamamen elden gideceği» hakkındaki müdel-
lel sözleri pâdişahı nihayet harbe ikna edebildi. Esasen Rusya, mevcut müsalehaya aykırı olarak Özi suyu boyunca Samarcık palangasını yaptırdığı gibi, Ukrayna'yı işgal ettiği, Azk denizinde donanma yaptığı, Osmanlı hududunu aşarak İsveç askerlerini esir aldığı hususları da tezekkür edilerek Rusyaya harp ilânına karar ve fetva alındı. (Aralık 1710).

Yalnız yine bu arada Kırım Hanı «Devlet - Giray'ın ısrarı üzerine iki hatalı hareket işlendi. Devlete sadık olan Boğdan voyvodası İskerlet - zâde Nikola azledilerek yerine hain Kantemir getirildi ve çok değerli bir devlet adamı ve kumandanı olan Özi muhafızı Yusuf paşa, Devlet - Giray'ın kışkançlığı yüzünden mecburen azledildi.

Bu sırada Zaporog kazakları da, Osmanlılar tarafından Kazak Hatmanı ilân edilen Orlik'in tahrikiyle Ukrayna'da Ruslar'a karşı hareket etmekte idiler.

Osmanlı ordusu hareket ediyor: (9 Nisan 1711)

Osmanlı ordusu, vezir-i âzam ve Serdâr-ı ekreb Baltacı-Mehmed paşa kumandasında olduğu halde (9 nisan 1711) de, Sancak-ı şerifle birlikte hareket etti.

Çar Petro, plânını, Eflâk, Boğdan ve Rumelideki diğer gayr-i müslim Osmanlı tebaalarının metbularına karşı ayaklanacakları ve kendisine yardım edecekleri esasına göre hesaplamıştı. Çar, (25 şubat 1711) de Osmanlılara karşı harp ilân etmişti. Prens Golçin'i, kazakların hücumlarına karşı Podolya'ya, Prens Romudanofski'yi de, Tatarların hücumlarına karşı Ukrayna'ya gönderdi.

Bu arada Kırım tatarları Dinieper nehri boylarını tahrip ettikleri gibi, Lehli ve Orlik kazakları da yine bu sahalarda Rus kasabalarını tahrip etmekte idi.

Rus ordusu başkumandanı Osmanlıların «Şermet-oğlu» dedikleri Petroviç Scheremetoff idi. İlk plâna göre bu ordu (29 mayıs 1711) de İsakçı'ya doğru hareket etti. Fakat, Türk ordusunun daha evvel İsakçı'ya gelmek üzere olduğu anlaşılınca Petro'nun plânı bozuldu ve Yaş şehrine geldi.

Çar Petro, Hristiyan tebaanın isyanını beyhude yere bekledi. Böyle bir şey olmayınca birinci defa sukutu hayale uğradı. Bunun üzerine Falcı kasabasını Türklerden evvel işgale karar verdi. Bu takdirde, geçit mahalli bataklık olduğu için Rusların sol cenahı Tuna'ya kadar muhafaza altına alınmış olacaktı.

Fakat bu sırada 120.000 kişilik büyük Türk ordusu Kırım kuvvetleriyle birleşerek, Prut nehrinin karşı sahiline geçti. Falcı mevkiine yaklaştı. Rus öncü kuvvetleri kumandanı Yanoş, ve «Kalas» a doğru hareket etmiş olan general Renne, Çarın emriyle geri çekildiler. Osmanlı süvarileri çekilen Rus kuvvetlerine büyük zayıat verdirdiler.

Çarın plânları altüst olmuştu. Erzak ikmali de imkânsız hale gelmişti. Çar, bu durum karşısında ordusunu kurtarmak için çekilmeğe karar verdi ise de, Rus ordusunun geriilerini Kırım kuvvetleri kestiği için buna da muvaffak olamadı.

Prut muharebesi başlıyor:

Çar Petro, mahvolduğunu zannetti. Baygınlıklar geçir-meğe başladı. Çar, her tarafın sarılmış olduğunu gördükten sonra Prut nehri kenarında Novi Stanilişçe'de ordugâhını kurdu. Rus ordusunun miktarı 60,000 olarak gösterilir.

(18 temmuz 1711) de ilk çarpışma vukua geldi. İsveç generali Şepar ile, İsveç elçisi Poniatovski, Ruslara cephe-den hücum etmiyerek, açlıktan teslim olmalarını beklemeği tavsiye etmelerine rağmen Serdâr-ı krem cepheden hücum etti. Muharebe üç saat kadar sürdü. Ruslar şiddetli bir mukavemet gösterdiler. Rivâyete nazaran Osmanlı ordusu 7000 şehit verdi. Yeniçeriler, istekli harp etmiyorlardı. Hattâ muharebenin sonuna doğru, geri çekilmeğe bile başlamışlardı. Fakat karanlık bastığı için Ruslar bunun farkına varamamışlardı. (19 temmuz 1711) de yapılan ikinci günün muharebesi de bir netice vermedi. Fakat Rus ordusunda kıtlık ve açlık tahribat yapmağa başlamıştı. Çar Petro bütün ümitlerin mahvolduğunu gördü. Çarın meşhur metresi (Livonyalı Marthe Rabe) Petro'yu teselli etti. Sonradan Katerina adıyla Rus imparatoriçesi olan bu kadının da iştirâkiyle aktedilen harp meclisinde teslim olmağa ve sulh için Türklere müracaate karar verildi. Başvekil Scheremetoff Baltacı - Mehmed paşaya bir mektup yazarak, Türklerin sulh şartlarını sor-du. Katerina da, orduda ne kadar mücevherat ve nakit varsa hepsini, Baltacı - Mehmed paşaya hediye olarak gönderdi. Biz-zat Katerina'nın, Baltacının çadırına kadar geldiği ve istihamlarda bulunduğu hakkında da zayıf rivâyetler vardır. Bu nokta aydınlık değildir.

Çar Petro, nasıl olsa Türklerin eline esir düşeceğine ka-ni olarak Senatoya yazdığı mektupta: «Esir düşersem, beni Çar tanımayınız ve bir şey emredersem yapmayınız...» de-miştî.

Rus başvekilinin ikinci mektubundan sonra Serdâr-ı ek-rem, Kırım Hanını ve ordu erkânını toplayarak sulh yap-mak veya harbe devam etmek şıklarından biri üzerinde mü-nakaşa açtı. Kırım Hanı: «Bir daha böyle bir fırsat ele geç-mez» diyerek şiddetle sulh yapılmasının aleyhinde bulundu.

Türk ordugâhında bulunan İsveçli general Poniatovski de, Bender'de bulunan İsveç kralına yazarak sulhun önüne geçilmesine çalıştı ise de, erkânı devletin ekserisinin fikri üzerine Baltacı - Mehmed paşa sulh görüşmelerine başlamağı uygun buldu.

Prut müsalehası:

Bunun tizerine Çarın murahhası Petro Schafirof ile aşağıdaki şartlarla mukaddemât-ı sulhiye imzalandı. Yalnız bir noktayı işaret etmek gerektir. Rus murahhası Şafirof, Türk ordugâhına gelirken Çar Petro kendisine şu talimatı vermişti:

«Karlofça muahedesiyle Türklerden alınan kalelerin iadesi, Litvanya'nın İsveçlilere iadesi, Petersburg'dan maada İsveçlilerden alınan yerlerin yine İsveçlilere iadesi, Stanislas Leçinski'nin Leh krallığının kabulü, hattâ, muahedenin ne pahasına olursa olsun akdi için vezir-i âzama ve devlet ricaline rüşvet bile teklifi...»

Rus murahhası bu talimatla Türk ordugâhına geldi. Veziri âzaman teklifleri şunlardı:

1 — Azak kalesi, alındığı şekilde Türklere iade edilecek, 2 — Ruslar tarafından muahede hilâfına yapılmış olan «Taygan — Tayganrog», Kamanka «Samara = Yenikale» ve diğer kaleler yıkılacak ve bundan sonra o civarda yeni kale yapılmıyacak, Kamanka'daki bütün silâh ve mühimmat Osmanlılara terkedilecek, 3 — Bundan sonra Ruslar Lehistan işlerine müdahale etmiyecek, 4 — Kırım Hanlığı ile Lehistan krallığına tâbi kazaklara aslâ müdahale edilmeyecek, 5 — İsveç kralı on ikinci Şari ile maiyetindekilerin, memleketlerine gitmelerine Ruslar tarafından mâni olunmıyacak ve taarruz edilmeyecek, 6 — Türkiyede Rus elçisi bulunmıyacak, 7 — Her iki taraf ta reâyayı metbuları aleyhine tahrik etmiyecekler, 8 — Ruslar tarafından eskiden olduğu gibi Kırım Hanına vergi verilecek.. 9 — Rus başvekili Schafirof ile başkumandan Scheremetoff rehine olarak Türkiyede kalacak ve ancak bu şartlar tahakkuk ettikten sonra kat'i sulh aktolunabilecekti. (23 temmuz 1711).

Prut muahedесinden sonra:

Rus Çarı Petro, çok daha ağır şartlara razı olmağa âma-de idi. Vezir-i âzam tarafından dermeyan edilen sulh şartlarına Çar Petro, bir hileden ibarettir zanniyle başlangıçta inanmamıştı bile... Hattâ, şartların hafifliğinden dolayı İs-veç kralı Baltacı - Mehmed paşaya: «Çarı yakalayıp İstanbulla sevkedemez mi idin?» şeklinde hitap etmişti.

Rus Çarının fevkalâde müşkül vaziyete düşmüş iken, hafif şartlarla sulh yapılarak Rus ordusunun çekilip gitmesine müsaade edilmesi dolayısıyla Baltacı - Mehmed paşa aleyhine İstanbul'da dedikodular başladı. Kırım Hanı da bunların başında idi. Üçüncü Ahmed, bu kesif dedikodular dolayısıyla tereddüde düştü.

Baltacı - Mehmed paşanın Prut sulhu hakkında lehte ve aleyhte pek çok yazılar yazılmıştır. Ekseriyet, böyle bir fırsatı kaçırdığı için onun aleyhinde bulunursa da, son zamanlarda Yeniçeri ordusunun tamamen bozulmuş bulunması, ve ilk gün yapılan muharebede Yeniçerilerin geri çekilmesi gibi hâdiseler dolayısıyla ümitsiz durumda bulunan Rus ordusunun şiddetli bir hücumu ihtimali karşısında Türk ordusunun bir bozguna uğraması ihtimalini nazarı dikkate alan Baltacı - Mehmed paşanın böyle bir sulh akdine muvaffak oluşunu muvaffakiyet olarak gösterenler de vardır. Bu ikinci mülâhazanın hakikate uygun olması ihtimali daha fazladır. Eğer Baltacı - Mehmed paşa hiç olmazsa Rus ordusunun silâhlarını almış olsaydı ve sulh şartlarında biraz daha realist olabilseydi, muhakkak ki memleketine büyük hizmet etmiş olurdu.

Baltacının aleyhinde bilhassa, Şeyhülislâm Paşmakçı - zâde, Silâhtar Damad Ali paşa ve Kızlar ağası Süleyman ağa çalışmakta idi. Pâdişah Kırım Hanından da vaziyeti öğrenmek istedi. Baltacıyı sulh akdine ikna edenlerin başında, kethüdası Osman efendi gösteriliyordu.

Kırım Hanı pâdişaha:

«Misli görülmemiş bir fırsat idi, lâkin fevtedildi» şeklinde cevap verdi. Bu hususta kabahatli görülen kethüda Osman efendi ile, Baltacının mektupçusu idam edildiler.

Çar Petro, sulh şartlarına riayet etmiyor:

Muhtelif şekillerdeki dedikodular sonunda Üçüncü Ahmed, Baltacı - Mehmed paşayı (20 kasım 1711) de azlederek yerine Ağa - Yusuf paşayı getirdi. Bu sırada Rus Çarı, muahedeye taahhüt ettiği hususları yerine getirmediği için, Rusya'ya karşı yeniden sefer hazırlığı başladı. Bunun üzerine İngiliz ve Felemenk elçilerinin tavassutu ile Rusya ile 25 senelik bir sulh imzalandı. (16 nisan 1712). Bu muahedeye göre Rus askerleri derhal Lehistan'dan geri çekilecek, Çar, evvelce taahhüt ettiği kaleleri derhal yıktıracaktı.

Fakat, 6 ay geçtiği halde Petro bu son taahhütlerini de ifa etmeğe yanaşmadığı için yapılan bir toplantıda Rusyaya sefer açılmasına karar verilerek Üçüncü Ahmed Edirne'ye hareket etti.

İsveç kralının memleketine gönderilmesi meselesi:

İsveç kralı On İkinci Şarl'ın, memleketine götürülmesine Bender muhafızı vezir İsmail paşa ile Kırım Hanının kalgayı memur edildi ve gereken maddî yardım da yapıldı. Buna rağmen kral Şarl, nedense gitmekte taallül göstermeğe başladı. Bu arada mütemadiyen pâdişahı, Rusya alehhine bir harbe teşvik etmekte idi. Bu hal karşısında, pâdişah huzuru ile yapılan bir toplantıda, kralın derhal memleketine gitmediği takdirde cebren Bender'den alınarak Dimetoka'ya getirilmesine karar verildi. Bu kararın tatbiki üzerine, misafir bir krala karşı yapılan bu çirkin hareketin memleket efkârı umumiyesinde doğurduğu kötü tesir üzerine, bu işe sebep olan Şeyhülislâm Ebe-zâde Abdullah efendi, Kırım Hanı Devlet - Giray, ve Bender muhafızı İsmail paşalar azledildi.

Esasen bu sırada Rus Çarının, Lehistan kralı İkinci Ogüst ile anlaşarak İsveç kralının geçeceği yolları kapadığı da haber alınmıştı. Bu arada vezir-i âzam Ağa - Yusuf paşa azledilerek yerine Silâhtar Süleyman paşa, biraz sonra da Orsa - Boca İbrahim ve nihayet Silâhtar - Ali paşalar sadrazamlığa getirilmişlerdi. Silâhtar - Ali paşa, bir an evvel

Rus ihtilâfına nihayet vermek istemekte idi. Çünkü, ileride de izah edeceğimiz veçhile vezir-i âzam Silâhtar - Ali paşa, istirdat siyasetine taraftardı. Avusturya ve Venedik'e kap-
tırılmış olan toprakları geri almak kararında idi. Bu yüzden Rusya ile olan ihtilâflara son verme kistiordu.

Pâdişahın huzurunda verilen Rusyaya sefer açılması hususundaki karar üzerine pâdişah Edirne'ye gitmişti. Osmanlı devletinin bu kararı karşısında Çar Petro bir itizar mektubu göndererek, kat'i sulhun akdini rica etmişti.

Bunun üzerine iki hükûmet arasındaki müzakereye Edirne'de başlandı. (24 haziran 1713) te Edirne'de imzalanan bu muahedeye göre «Ruslar Lehistan'ı iki ay içinde tahliye edecek, İsveç kralı Demirbaş Şarl, bir Türk muhafız kıtası himayesinde Rus topraklarından geçerek memleketine gidecek, «Diniepr = Özi» nehri boyunca, Dördüncü Mehmed devri hududu iki devlet arasında hudut olacak, Samara nehri boyu Türklerde Orel boyu Ruslarda kalmak üzere hudut kesilecek...»

Bu son muahedeye göre Kırım ve Lehistan, Rus tehlikesinden kurtulmuş ve Rusların Karadenize inmeleri de önlenmiş olmakta idi.

5 sene 3 aydanberi Türkiyede bulunan İsveç kralı Demirbaş Şarl da, yolların artık emin olduğuna inanarak, Fransa kralının deniz yoluyla memleketine götürmek istemesine rağmen daha tehlikeli olan Avusturya - Macaristan ve Lehistan yolunu tercih etmek suretiyle, pâdişahın birçok ihsanlarını da alarak 600 kişilik bir Türk muhafızı beraberinde olduğu halde, yola çıktı, Eflâk'taki 2500 askerini de alarak Erdel üzerinden Macar, Budin, Viyana, Bavyera ve Hes'den geçerek memleketine avdet etti. (Ekim 1714).

İKİ DAMADLAR SİYASETİ

1715 ten 1730 senesine kadar geçen 15 senelik devreye bu adı vermek doğru olur. Bu devirde Osmanlı devleti birbirine tamamen zıt iki siyaset takip etmiştir ve bu iki haricî siyasetin mümessilleri de, vezir-i âzam olan iki damadtır. Bunlardan biri Silâhtar damad - Ali paşa, diğeri Nevşehirli İbrahim paşadır.

Karlofça muahedesiyle Osmanlı devletinin, Avrupa devletlerine arazi vermesi, hemen hemen memleketin her tarafında umumî bir üzüntü yaratmış, bu zayıatın hakikî sebepleri üzerinde durulmadan, mağlûbiyetin hakikî sebepleri araştırılmadan ne olursa olsun bu zayıatın istirdadı arzu edilmekte bulunmuştu. Vezir-i âzam damad Ali paşa bu umumî efkârın mümessilidir. Viyana dönüşünden sonraki mağlûbiyeti bir türlü hazmedemiyen Türk umumî efkârı, bu mağlûbiyetlerin Avrupa'da vukua gelen ilerlemelerin bir mahsulü olduğunu düşünmek dahi istemiyor, yalnızca zayıatın geri alınmasını arzu ediyordu. Vezir-i âzam Ali paşa, sert, enerjik, değerli bir vezirdi. O da aynı kanaatte idi. Hiç bir vakit Osmanlı ordusunun Avusturyalılar ve bilhassa Venedikliler karşısında mağlûp olmasını kabul edemiyordu. Binaenaleyh, Karlofça'da Türkiyeden arazi alan devletlerin her biriyle ayrı ayrı harp yapıldığı takdirde muvaffak olmanın mümkün ve kat'î olduğuna inanıyordu. Eğer onun düşündüğü gibi, bu devletlerle teker teker harp edilebilseydi, belki de düşüncesinde haklı idi. Fakat, bu düşmanlardan birine hücum edildiği vakit diğerleri de harbe katılırlarsa, Osmanlı devletinin artık, birkaç cephede ve birkaç devletle harbe devam edecek takati olmadığını da hesaba katmak icap ederdi.

Vezir-i âzam Silâhtar damad Ali paşa, evvelâ Venediklilere harp ilân ederek Mora'yı kurtarmağa kararlı idi.

İleride izah edeceğimiz veçhile, damad Nevşehirli İbrahim paşa ise, Osmanlı devletinin yıllardanberi harp yapmak suretiyle yorulduğunu hesaba katarak uzunca bir zaman sulh içinde yaşıyarak kendisini toparlaması taraftarı idi. Onun bu siyasetinin neticelerini sonradan göreceğiz.

Osmanlı - Venedik seferi:

Karlofça muahdesiyle Azak kalesini alarak Karadenize inen Rusyanın elinden, Prut muahdesiyle bu kale alınmış ve bu suretle Ruslar, Karadenizden atılmış bulunuyordu. Vezir-i âzam Dadam - Ali paşa, bu defa, aynı Karlofça muahdesiyle Venediklilere kaptırılmış olan Mora kıtasını geri almağa kararlı idi. Esasen Venediklilere karşı bir harp açmak için sebepler de mevcuttu. Venedikliler Karadağ taraflarındaki hıristiyan tebaamızı aleyhimize tahrik ederek isyanlar çıkmasına sebep oluyorlar, aynı zamanda Akdenizde Türk gemilerine karşı korsanca hareketlerde bulunuyorlar, Türk ticaret gemilerini zaptediyorlardı. Ezcümle Rakka vâlisi iken ölen sabık vezir-i âzamlardan Enişte - Hasan paşanın terekisini, İstanbul'da bulunan zevcesi Hatice - Sultana götüren Türk gemisini de zapt ve tayfalarını esir etmişlerdi.

Esasen Katolik Venedik tahakkümünden bizar kalmış olan Moralılar da bir an evvel bu kötü idareden kurtularak, Türk idaresini arar olmuşlardı.

Venediklilerin muahde hilâfına vukua gelen deniz korsanlıkları hakkında vezir-i âzam tarafından evvelâ Venedik balyozu (elçisi), daha sonra Venedik senatosu nezdinde teşebbüslerde bulunulmuş, fakat bir netice çıkmaması üzerine ve Bosna vâlisi Numan paşa tarafından Venediklilerin muahdeyi nakzettiklerine dair raporu gelince (8 aralık 1714) te Paşa kapısında toplanan heyette durum mütalâa edildi. Venedik'e harp açıldığı takdirde, müttefiki olan Avusturya'nın da harbe katılmaması için Üçüncü Ahmed tarafından Avusturya imparatoruna, Venediklilerin muahdeyi bozdukları için harp açıldığı bildirildi.

Osmanlı donanması, Kaptan-ı Derya Canım Hoca - Mehmed paşa kumandasında denize açıldı. Vezir-i âzam da Sancak-ı şerifle birlikte karadan hareket etti ve Serez - Selânik ve Beyşehir üzerinden Mora'ya gitti. Sultan Ahmed te Edirne'ye hareket etti (1 nisan 1715 — 26 Rebiülevvel 1127).

Donanma Akdeniz'e açılmıştı. İlk ağızda Kiklav adalarından «Tenos = İstendil» adası zaptedildi. Ada, harpsız ele geçirilmiştir. Çünkü yerli Rumlar, Venedik vâlisi Balbi'yi tehdit ederek teslimi zorlamışlardır (7 haziran 1715 — 4 Cemazielâhir 1127).

Mora fütûhâtı:

Mora kıtasının tamamının fethi, (7 ağustos - 22 ağustos 1715) te, yâni 51 günde başarılmıştır. Türk ordusu (27 haziran 1715) te Korent kalesini alarak Mora'ya girdi. 19 temmuzda Anabolu, 4 ağustosta «Kastil - kalesi = Château de Marée» yi, daha sonra şimalî Yunanistan ile Mora arasındaki EGINE körfezinde bulunan bir adayı zaptetti. Bu sırada Venediklilerin Preveze'ye karşı yaptıkları bir hücum (17 temmuz 1715), Venediklilerin denize dökülmeleriyle neticelendi. Bu suretle şimalî Mora fütûhâtı, çok kısa bir zamanda ikmal edilmiş oldu.

Bundan sonra cenubî Mora fütûhâtı başladı. (13 ağustos 1715) te Koron ve Navarin kaleleri zaptedildi. Osmanlı donanmasının yaklaşması üzerine Modon limanında bulunan Venedik donanması kaçtığı için 8 günlük bir kuşatmadan sonra müstahkem Modon kalesi de ele geçirilmiş, daha sonra Mora'nın cenubunda, Türklerin Benefşe dedikleri Monemvasia kalesiyle Aya - Mavri adası da zaptedilmek suretiyle Mora fütûhâtı ikmal edilmiştir.

Yine bu arada, Girid adasında mühim muvaffakiyetler elde edilmiştir. Dördüncü Mehmed zamanında Kandiye muahedesiyle Girid zaptedildiği vakit Suda kalesiyle, Granbusa ve Spirlonga kaleleri Venedik'e terkolunmuştu. Bu defa Hanya muhafızı vezir Mehmed paşa Suda'yı ve Kandiye muhafızı vezir İzmirli - İsmail paşa da diğer iki adayı zaptet-

mek suretiyle, Venediklilerin Girid'le olan alâkaları da kat'î olarak kesilmiştir.

Nemçe seferinin açılması:

Venedik harbi sona ermeden, Avusturya ile bir harbe tuşulması, şüphesiz tehlikeli ve hatalı hareketti. Bilhassa bu sırada Avusturya, İspanya veraseti yüzünden Fransa ile olan mücadelesini 1713 te Raştad muahedesiyle sona erdirmiş bulunuyordu. Vâkıa bu muharebeden yorgun çıkmıştı, fakat garp hududundan emin bir durumda idi. Aynı zamanda Venedik hükûmeti ile Avusturya arasında (15 Nisan 1716) da tedafüi ve tecavüzi bir muahede daha aktedilmişti. Şu halere göre, Vezir-i âzâmın, Avusturya'nın, Venedik'le birlikte harbe girebileceğini hesaba katarak, böyle bir tehlikeyi önlemek için ciddi tedbirler alması icabederdi. Fakat, Mora fütûhâtının sür'atle başarılmaması, vezir-i âzâmın gururunu artırmıştı. Etrafindakilerden bazıları da onu garip istidlâllerle teşvik etmekte idiler. Meselâ, Venedik seferinden evvel, keihüdası Giridli Köse - İbrahim ağa, vezir-i âzâmın «Mora Fâtihi» olacağını cifr yoluyla istihraç etmiş (!) ve bu tahakkuk etmişti.

Bu defa Melâmiye ricalinden Lâ'li - zâde Abdülbaki efendi, Avusturya seferinde muvaffak olacağını vezir-i âzama müjdelemişti.

Avusturya hükûmeti, Karlofça muahedelerini bir kül olarak telâkki ediyordu. Yani bu muahedenin Venedik'e ait ahkâmının ihlâli dolayısıyla, Avusturya ile de sulhun ihlâl edildiğini iddia ediyor ve Venedik zayıfatının iadesi ve tazmini suretiyle sulh yenilenmediği takdirde İstanbul'daki elçisinin iadesini talep ediyordu.

Diğer Avrupa devletleri elçilerinin, iki devlet arasındaki münasebetlerin düzeltilerek bir harbe sebebiyet verilmemesi için vâki olan müracaatlarını vezir-i âzam Silâhtar, damad Ali paşa ciddiye almamak suretiyle hatâ etti. Toplanan fevkalâde bir mecliste, Anadolu kadı-askeri Mirza - zâde şeyh Mehmed efendiden başka kimse, vezir-i âzâmın garezinden korkarak, Avusturya seferinin aleyhinde konuşmadı. Hal-

buki erkân-ı devletin ekserisi bu harbin aleyhinde idi. Netice itibariyle Silâhtar - Ali paşanın ısrariyle Avusturya üzerine sefer açılmasına karar verildi (24 nisan 1716). Bunun üzerine Üçüncü Ahmed Edirne'ye hareket etti.

Halbuki bir Avusturya seferi için gerekli hazırlık tamam değildi. Ordu güzergâhında zahire depo edilmemişti, köprüler noksandı.

**Varadin Meydan muharebesi
ve vezîr-i âzam damad Ali Paşanın şehadeti:
(5 Ağustos 1716)**

Vezir-i âzam, (24 Mayıs 1716) da Edirne'den hareketle (22 Temmuz 1716) da Belgrad'a vâsıl oldu. Ordunun takip edeceği yol, buradaki bir harp meclisinde görüldü. Yeniçeri ağası ve bir takım erkân, Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Tameşvar'a gidilmesini, eğer düşman ordusu o taraflarda değilse, bu sene esasen noksan olan ordunun hazırlıklarıyla vakit geçirilerek, gelecek sene harekâta başlanması fikrini ileri sürdülerse de, sonradan irtidat eden Rumeli beylerbeyi Boşnak Sarı - Ahmed paşanın mütalâası üzerine derhal Petervaradin üzerine gidilmesine karar verildi. Sava nehri üzerine köprü kurularak ordu (25 Temmuz 1716) da (Zemlin = Zeman) sahrasına girildi. Ordunun hazırlığı tamam olmadığı için Belgrad kalesinden 14 adet balyemez topu alındı. (2 Ağustos 1716) pazar günü 1500 - 2000 kişilik bir Türk müfrezesi, Varadin'e yakın bir mesafede Karlofça boğazında 8000 kişilik bir düşman piştar kuvvetini perişan etti. Bunun üzerine derhal toplanan bir harp meclisinde Anadolu beylerbeyi Türk-Ahmed paşa, düşman ordusunun toparlanmasına meydan verilmeden derhal hücumla geçilmesi teklifinde bulundu ise de, yine Boşnak Sarı-Ahmed paşanın, askerin yorgunluğundan bahsetmesi üzerine ertesi gün harekete geçilmesine karar verilmiş ve ancak 3 Ağustos'ta Varadin üzerine yürünmüştür.

4 Ağustos 1716 günü Sancak-ı şerif çıkarılarak Serdârın önüne dikilmiş ve 3 saat at üstünde Serdâr, Avusturya ordusunun hücumunu beklemiş ve bu sırada karşı taraftan bir toz bulutunun kalktığını görerek düşman ordusuna yardım

kuvvetleri geldiğini anlamış ve bunun tahkiki için Hâin kethüdası Giridli Köse - İbrahim ağayı, Sarı - Ahmed paşaya göndermiş, o da, «Düşman ordusu kaçıyor!» şeklinde haber göndermişti. Halbuki hakikaten o sırada düşman ordusuna takviye kıtaları gelmiş bulunuyordu. Bu yanlış ve hainane haber üzerine o gün karşılıklı top ateşi ile vakit geçirilerek, asıl muharebe ertesi günü (5 ağustos 1716) da Avusturyalıların hücumlariyle başlamıştır.

Muharebe sabahın saat yedisinden öğle zamanına kadar sürdü. Avusturya kumandanı prens Öjen'in mahirane manevralariyle Osmanlı ordusunun cenahlarında bozgunluk başladı. Bu vaziyet karşısında her halde şaşırmış olan Serdâr hareketsiz duruyordu. Kumandanlar, Serdârın kethüdası Köse - İbrahim ağaya» Serdârın bu hareketsizliğine sebep nedir? Harp eden askerleri teşçi için ileri gitmesi lâzım gelmez mi?» diye haber göndermişler ise de, İbrahim ağadan:

«Vazifeniz olmyan işe ne karışsınız?» şeklinde cevap almışlar, bunun üzerine bizzat Serdâra bunu hatırlatmışlardır. O sırada cesaret ve kahramanlıkla dövüşen Anadolu vâlisi Türk - Ahmed paşa ile Adana vâlisi Can Arslan paşa-zâde Hüseyin paşanın şehit düşmeleri bozgunun diğer taraflara da sirayetine sebep olmuş, düşman kuvvetleri umumî hücum kalkmış ve Serdâr, etrafında pek az bir kimse ile meydana kalınca «Behey adamlar, Allahtan korkmaz mısınız? Sancak-ı şerifi bırakıp nereye kaçarsınız?» diye feryat ettikten sonra birkaç adamı ile birlikte yalın kılıç düşman hatları ortasına atılmış ve bir kurşunla alından vurularak şehit olmuştur (5 ağustos 1716).

Eğer bir takım hatalar, hiyanetler olmasaydı bu muharebenin kazanılması mümkündü. Fakat meselâ Avusturya ordusunun hücumu geçtiği sırada, Serdârın çadırından çıkmıyarak hareketsiz kalmasının sebebi şöyle izah edilir: «Rivâyete göre Lâ'li - zâdenin zayıfesine göre o dakikada eşref saat gelmemiş ve serdâr bu yüzden eşref saati bekleyerek ordunun başına geçmemiştir.»

Serdârın da şehadetinden sonra sancak-ı şerif güçlükle kurtarılaraq Belgrad'a dönen ordu erkânı, Boşnak Sarı - Ahmed paşayı serdâr vekili yaparak sadâret mührünü İstanbu-

la gönderdiler. Bozgun haberini İstanbul'a, şehzâdeliğinden beri Üçüncü Ahmed'in mensubu olan «Muskaralı = Nevşehirli mevkuufâtî İbrahim» ağa götürmüştür. (İleride sadrâzam olacak olan Nevşehirli İbrahim paşa).

Mührü hümayun, Hacı Halil paşaya gönderilerek, Boşnak Sarı - Ahmed paşa da Belgrad muhafızlığına tâyin edilmiştir. Boşnak Sarı - Ahmed paşa biraz sonra irtidat ettiği için halk tarafından parçalanmıştır.

Mevkuufati İbrahim ağa, pâdişaha, Varadin bozgununu bütün tafsilâtıyla izah ederek, yorgun olan Osmanlı devletinin uzun bir sulha olan ihtiyacını ve ordunun ıslâhının lüzumunu izah etmiştir.

Tameşvar ve Belgrad kalelerinin sukutu:

Tameşvar, Viyana bozgunundan sonra Karlofça muahe-desine kadar düşman kuvvetlerine karşı yaptığı kahramanca müdafaasıyla meşhurdur. Bu şehir, son muahede ile Macaristanda Türkler elinde kalan son parçanın Banat kıtasının merkezidir ve çok müstahkem bir şehirdir. Avusturyanın meşhur kumandanı prens Eugène kuvvetleri (25 ağustos 1716) da bu kaleyi büyük kuvvetlerle muhasaraya başladı. Kale kumandanı Bodur - Mustafa paşa idi. Tameşvar, 44 gün kadar muhasaraya dayandıktan sonra, daha kalede 4 - 5 sene dayanabilecek mühimmat ve erzak mevcut olduğu halde düşmana teslim oldu. Vire ile teslim olan kale halkı, Blagrad'a naklolundu. Yeni vezir-i âzam Hacı - Halil paşa, Tameşvar'ın teslim oluşunun, orduda duyulmasıyla bir ihtilâl çıkması ihtimalini düşünerek, alelâcele ordu ile birlikte Edirne'ye döndü. Askerde zaptı rapt kalmamıştı.

Tameşvar'ın düşman eline geçmesiyle Eflâk ve Boğdan da tehlikeye düşmüştü. Çünkü bu kale, Eflâk ve Boğdan'ın da kilidi sayılırdı.

Bu sırada Osmanlı devleti, Fransa'da ikamet etmekte olan meşhur Rakoçi'yi, Türkiye'ye getirterek kendisine «Macar krallığı» vermek suretiyle Avusturyanın başına bir gaile açmağı tecrübe etti. Rakoçi Fransa'dan getirtili. Generallerinden «Berczeny ve Esterhazi», kendisinden evvel, Er-

del'e girmek üzere Eflâk'a gönderildi. Bu iki general, başlarına epeyce Macar askeri toplamağa muvaffak oldular. Bunlara, Recep Paşa ile, Hotin muhafızı Mustafa paşalar da yardım edeceklerdi. Fakat bu sırad Belgrad kalesi sukut etti ve sulh müzakerelerine de başlandığı için, bu teşebbüs yarım kaldı. Rakoçi, evvelâ İstanbul'da Boğaziçi'ndeki Yeniköy'de, daha sonra Tekirdağ'da ikamete memur edilerek 1734 yılında orada vefat etti.

Bu sırada, sürüp giden muvaffakiyetsizliklerden üzgün olan pâdişah, Nevşehirli İbrahim paşanın da telkini ile bir sulh akdini düşündüğü halde, vezir-i âzam Hacı - Halil paşa, Tameşvar geri alınmadıkça bir sulha yanaşmak istemediğinden ordu ile birlikte (12 haziran 1717) de Belgrad'a müteveccihenn yola çıktı. Belgrad kalesi, üç haftadanberi Prens Eugène tarafından muhasara edilmekte idi. Halil paşa, maiyetindeki ordu ile düşmana derhal hücum edeceğine, topladığı harp meclisleriyle lüzumsuz yere en kıymetli dakikaları kaybetmiş, hattâ maiyetinde 60 - 70 bin kişilik bir kuvvet bulunan Kırım Hanı Saadet - Giray'ı da hareketsiz bırakmıştır.

Halil paşa daha hücumu karar vermeden Avusturya kumandanı (16 ağustos 1717) de hücumu geçtiği vakit, Türk ordusunu pek gafil avlamış, ciddi bir çarpışma bile olmadan asker ve biraz sonra da Serdâr Halil paşa Sancak-ı şerifi alarak kaçmışlardır. Bu muharebede rivâyete göre 10,000 şehit verilmiş ve bir o kadar da yaralı ve esir bırakılmıştır. (18 ağustos 1717).

Bu mağlûbiyet üzerine kale muhafızı Sarı - Mustafa paşa vire ile kaleyi teslim etmiş ve ahaliyi Niş'e nakletmiştir. Sarı - Mustafa paşanın yanında bulunan Avusturya generaleri, bir sulh akdi hususunda paşa ile görüşmeler yapmışlar ve paşa da bu konuşmaları, Sofya'da bulunan pâdişaha ve devlet erkânına nakletmiştir.

Bu arada Hacı Halil paşa azledilmiş (26 ağustos 1717) ve yerine Nişancı - Mehmed paşa, biraz sonra da onun yerine meşhur Nevşehirli damad - İbrahim paşa sadrâzamlığa getirilmiştir (9 mayıs 1718).

Pasarofça muahedesi (21 temmuz 1718)

Son Avusturya seferi açılmadan önce, yani Osmanlı devleti Venedik ile hali harpte iken bazı Avrupa devletleri elçileri tarafından ve bilhassa İngiliz elçisi «Wathlvey Montague» tarafından bir sulh tavassutunda bulunulmuş, fakat müsbet şekilde neticelenmemiştir. Belgrad'ın sukutundan sonra, Belgrad muhafızı Defterdar - Mustafa paşa Niş'e gelirken, yanında bulunan Avusturya generalleriyle sulh hususunda görüşmüş ve bunu Sofya'da pâdişaha arz etmişti. O sırada vezir-i âzam olan Nişancı - Mehmed paşa ile sadâret kaymakamı Nevşehirli - İbrahim paşa da sulha taraftar oldukları için, askerın, ordunun durumunu, değerli kumandanların bulunmamasının büyük bir mahzur olduğunu, memleketin uzun harplerden yorgun olduğunu pâdişaha arz ederek onu da sulha temayül ettirmişlerdi. Fransa elçisi, Avusturya ile bir sulh aktedilmemesi için çok çalışmış ise de muvaffak olamamıştır.

İngiltere ve Felemenk elçileri Niş'teki Osmanlı ordugâhına gönderildi.

Osmanlı murahhas heyeti şunlardı:

Şikk-ı Sâni defterdarı Silâhtar İbrahim ağa başmurahas, Şikk-ı Sâlis Defterdarı Yirmi sekiz Çelebi - Mehmed efendi ikinci murahhas.

Avusturya murahhasları da, Kont Virmond ile, Avusturyanın İstanbul elçisi ve imparatorluk harp meclisi âzası Talman idi.

Avusturyalılar tarafından küçük Eflâk'ın bir kısmı işgal edilmiş olduğundan Eflâk voyvodası Yanaki'nin de Osmanlı murahhasları arasında bulunmasına karar verildi. Aynı zamanda bundan, tercüman olarak ta istifade edilecekti. Osmanlı murahhaslarına, son Belgrad muhafızı Mustafa paşanın direktifi ile hareket etmeleri emri de verildi (Aralık 1717).

(1 Şubat 1718) de iki taraf arasında bir mütareke akteildi. Venedik'in da sulha katılması esası kabul olundu. Toplantı yeri Morava'nın sol sahilinde ve bunların Tuna'ya ka-

rıştığı noktaya yakın bulunan «Pasarofça = Pasarowitz» kasabası idi.

Bu arada sadrâzam Nişancı - Mehmed paşa azledilerek, şiddetli bir sulh taraftarlığıyla tanınmış olan Nevşehirli - İbrahim paşa sadârete getirildi (9 mayıs 1718). Aynı zamanda yeni sadrâzam, orduya biraz çeki düzen vererek, sulh müzakerelerinin devamı müddetince müteyakkız bulunmak üzere Sofya'ya hareket etti.

Uzun ve çetin müzakerelerden sonra iki taraf arasında (21 temmuz 1718) de meşhur «Pasarofça muahedesi» akedildi.

Sulh konferansı (5 haziran 1718) de İngiltere murahhası Şövalye Suttan'ın nutku ile açıldı. Avusturya murahhasları Niş ve Vidin'e kadar olan yerleri istemekte idiler. Osmanlı murahhasları da Tameşvar ve Belgrad'ın Türkiyede kalmasını arzu ediyorlardı. 12 celse akedildi. Avusturya ile yapılan muahede 20 maddelikti. Muahedeye göre Osmanlı devleti, Macaristan'da son Osmanlı arazisi olan Banat eyaletini ve Tameşvar'ı, Aluta nehrinin batısındaki küçük - Eflâk arazisini, Belgrad ve Semendere'yi, Tuna'ya dökülen Timok çayından Sava'ya dökülen Unna nehrine kadar olan yerleri Avusturya'ya terk ediyordu.

Avusturya murahhasları Rakoci'nin mutlak surette kendilerine teslimini istemişlerdi. Osmanlı murahhasları ise daha sert bir şekilde, Osmanlı devletine misafir olan bir kimsenin düşmanına teslim edilemeyeceği kat'iyetle dermeyeran ettiklerinden, Rakoci'nin, hudut üzerinden alınarak içerilerde ikameti temin edilmek şartıyla iki taraf anlaştı.

Avusturyalılar elinde esir olan Eflâk voyvodası İskerletzâde Nikola Makrokordato ve Yedikulede mahpus bulunan Baron Satay ve Baron Petras, karşılıklı olarak serbest bırakılacaklardı. İki taraf arasında ticaret serbest olacak, Avusturya hükûmeti, tüccarlarının işlerini görmek üzere Osmanlı memleketlerinde konsolosluklar bulundurabilecekti.

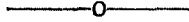
Muahede müddeti 24 sene idi ve iki taraf isterlerse uzatılabilecekti. Avusturya ile ayrıca 20 maddelik bir ticaret muahedesi de akedilmişti.

Venediklilerle müsaleha:

Venediklilerle 26 madde üzerine bir müsaleha aktedildi. Bu muahedeye göre, Mora kıtası Aya - Mavri ve İstendil adalarıyla, Girid'te son sene içinde zaptedilen Suda ve diğeri iki kale Türkiyede kalıyor, buna mukabil Çerigo adasıyla Dalmaçya, Hersek ve Arnavutlukta Venediklilerin işgal ettikleri bazı kaleler de onlara bırakılıyordu. Raguza cmhuriyeti ile Osmanlı hududu yine eskisi gibi kalıyordu.

Böylece,  senedenberi devam eden harbe son verildi. Harp sonundaki muahedelerden de anlaşılacağı veçhile Osmanlı devleti, Avusturya hududunda arazi kaybına uğramış ise de, Venedik tarafında kârlı çıkmıştır.

Muahedelerin tasdikini müteakip, Osmanlı başmura-hası İbrahim paşa Rumeli beylerbeyliği pâyesiyle elçi olarak Viyana'ya gönderilmiş, karşılık olarak ta Avusturya hkmeti Kont Virmond'ı İstanbul'a göndermiştir.

	PORTEKİZ	İSPANYA	FRANSA	İNGİLTERE	VENEDİK	PAPALAR	AVUSTURYA	LEHİSTAN	İSVEÇ	PRUSYA	OSMANLI İMP.	RUSYA	İRAN	ÖZBEK HANLIĞI
1650	C. von IV 1656	FİLİP IV		SARL I. 1649	Kromvel 1659	F. Malino 1655	Innocent X 1655	Ferdinand III 1657	Kraliçe Kristin 1654				II	
1660	ONSVI 1665	FİLİP IV		Contareno 1667	Aleksandr IV 1667		I. 1668	Cosimir 1668	Sarl Gustav 1660		IV	Alexis Mihailovitsch 1667	Şah Abbas 1667	
1670	ALF 1683	II	XIV	SARL I. 1675	D 1675	Clement X 1675	OD 1675	Koribab 1673	XI	Büyük E 1688	EHM 1682	Fedor II 1682	Şah Safi 1680	Abdülaziz 1680
1680	II	ŞA 1689	LU 1700	Mari 1685	Morosini 1688	Aleksandr IV 1689	EOPO 1689	Jean Sobieski 1696	Sarl 1697	1688	Süleyman II 1691	Ahmet II 1695	Şah 1694	Subhan 1702
1690	ER 1710	V 1715	L 1714	Giyom III 1702	Sivolieri 1700	Innocent XII 1700	L 1705	Ogüst II 1704	Frederik I 1703	Frederik I 1713	I 1703	Hüseyin 1711	Şah 1722	İbrahim 1711
1700	İY 1720	L 1727	L 1727	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722
1710	P 1727	L 1727	L 1727	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722
1720	P 1727	L 1727	L 1727	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722	1722

1648 — 1730 yılları arasında Osmanlı devletiyle muasır dünya hükûmetlerini gösteren zaman Diyagramı

NEVŞEHİRLİ İBRAHİM PAŞA VE SULH VE SÜKÛN DEVRİ (LÂL EDEVİRİ)

(1718 — 1730)

Osmanlı tarihleri tarafından son zamanlarda (1718 — 1730) arasındaki yıllara «Lâle Devri» demek âdet olmuştur. Bu devrin mümessilleri Nevşehirli - İbrahim paşa ile, pâdişah Üçüncü Ahmed'tir.

İbrahim paşa Muşkara'da doğmuştur. Bu küçük kasaba, İbrahim paşanın sadrâzamlığı zamanında imar edildikten sonra «Nevşehir» adını almıştır. Babası «İzdin = Zeytin» voyvodası Ali ağadır. İzdin, Yunanistanda EGINE körfezi sahiline yakın ve Ağriboz adasının batı ucundadır.

Nevşehirli Damad - İbrahim paşa, Osmanlı devletinin yetiştirdiği en büyük devlet ricalindendir. Zekâsı, kabiliyeti, zarafeti ile Osmanlı tarihinde en mesut bir yenilik hareketinin mümessili ve mübeşşiridir. Onu tamamen zevk ve safaya düşkün, sefiş bir kimse olarak tanımak ve tanıtmak, muhakkak ki en büyük hatâ ve haksızlıktır. O asırdaki Osmanlı imparatorluğunun iç ve dış durumunu gayet iyi bilen, imparatorluğun yorgunluğunu dikkate alarak devleti ve yıllardan beri ıstırap içinde kalmış olan Türk milletini harp âfetinden koruyarak uzun bir sulh ve sükûna kavuşturmağı esas gaye edinen idealist ve realist bir devlet adamıdır.

İmparatorluğun idari ve askeri bozukluklarını dikkate almadan ıstıdat siyaseti takip etmek istiyen damad Şehit Ali paşaya mukabil, sulh içinde milletin, harplerden mütevellit yaralarını sarmağı lüzumlu gören bir insandır.

İbrahim paşa, evvelâ saraya baltacı olarak girmiş, o sırada şehzâde bulunan Üçüncü Ahmed'in dikkatini çekmiş, Darüsaâde ağası yazıcısı ve Haremeyn muhasebecisi olmuş, bu hal, vezir-i âzam Damad - Ali paşa tarafından hoş görülmiyerek muhasebecilikten uzaklaştırılmıştır. Varadin mağ-lûbiyetinden sonra ordu erkânı tarafından Edirne'ye gönderildi, cephe durumunu pâdişaha izah etti, zekâ ve kabiliyetinden hoşlanan pâdişah onu yanında alıyordu, daha sonra Damad - Ali paşa'dan olan kızı Fatma Sultan'ı nikâhladı. Böylece Damad oldu. Nihayet Nişancı - Mehmed paşa'dan sonra veziriâzam oldu ve Pasarofça muahedesini imzalayarak Edirne'ye döndü.

İbrahim paşa zamanında

haricî münasebetler :

İbrahim paşa, Avusturya ile sulh akdedilip sükûna kavuştuktan sonra :

- 1 — Avrupa devletleri hakkında yakından malûmat sahibi olmağa,
- 2 — İdarede, orduda ıslahat yapmağa, memleket müdafası hususunda tedbirler almağa,
- 3 — Fikrî bakımdan Türkiye'yi kalkındırmağa, çalıştı. Şimdi bu hususları biraz izah edelim :

1 — İsveç - Rus muharebesi devam ediyordu. Rusya, Osmanlı devletinin Avusturya ile müsalâha akdettikten sonra İsveç'e yardım ederek Rusya'ya karşı cephe alacağından korkmağa başladığı için, (1719) da Çar, Doskov adındaki elçisini İstanbul'a göndererek muahedenin yenilenmesi için gayret sarfetti. Halbuki Rusya'nın bu endişesi beyhude idi. Çünkü İbrahim paşa, ne bahasına olursa olsun kat'i bir sulh taraftarı idi. Rusya'nın İsveç'le devam etmekte olan mücadelesinden istifade etmek mümkün iken buna lüzum görmedi. Rusya ile olan muahede Lehistan ve Kırım'a verilecek vergi hususları görüşülerek yenilendi.

İran'a Durri efendi adında bir elçi gönderilerek, İran'ın hali - hazır iç durumu hakkında malûmat edinmek istedi.

Bu senelerde Fransa ile İspanya arasında harp hâli devam ediyordu. İbrahim paşa, bu Avrupalı devletlerin ihtilâflarından Türkiye nâmına istifadeye fazla ehemmiyet vermedi. Yalnız, Avrupa siyasetine daha yakından vâkıf olabilmek için Pasarofça muahedesinin ikinci murahhası olan Yirmisekiz Çelebi Mehmed efendi'yi elçi olarak Fransa'ya gönderdi. O sırada Fransa'nın İstanbul elçisi Marki de Bannac idi.

İbrahim paşa'nın selefi Nişancı Mehmed paşa tarafından Prusya Kralı Birinci Frederik Giyom'a bir mektup gönderilmişti. İbrahim paşa zamanında Prusya Kralı, Osmanlı İmparatorluğu ile siyasî münasebetlere bir başlangıç olmak üzere bu mektuba cevap verdi.

Viyana şebkenderliğine Kazancı - zâde Ömer Ağa tâyin edildi.

2 — İbrahim paşa, memleketin müdafaasıyla de meşgul oldu. Vâkıa sulh akdedilmiş ama, Orta Avrupa'nın kilidi meşâbesinde olan Belgrad gibi müstahkem bir mevki de elden çıkmıştı. Balkanların müdafaası bakımından, yeni bir müdafa hattı teşkili lâzımdı. Tuna boyunda Vidin ile, güney Sırbistandaki Niş şehrinin yeni baştan tahkimini düşündü, üç senelik bir çalışma ile bunun temini plânlaştırıldı. Bundan başka daha bir kaç kale ve palanganın tamir ve tahkimi yapıldı ise de, uzun süren sulh senelerinde hudut boylarında daha esaslı müdafa tertibatı alınabilirken, müdafa hususlarına fazla miktarda para ayrıldı. Bu yüzden İbrahim paşa tenkide maruz kalmıştır.

3 — Nevşehirli - İbrahim paşa, idarede ve ordudaki bozukluklar üzerinde ve bilhassa mali hususlarda da durdu. Tasarrufa riayetle hazineyi müzayekadan kurtarmak istedi. Bu düşünce ile memuriyetlerdeki açık yerlere yeni memur alınmamasına veyahut lüzumu kadar memur tâyin edilmesi-ne, Yeniçeri, Sipahî ocaklarıyla Has oda, baltacılar, cebeciler, topçular sınıfına ve diğer saray ağalarının memlullarıyla gümrük mukataaalarından on buçuk yük akçe tasarruf edilerek irat kaydedildi. İbrahim paşanın idarî bakımdan daha köklü ıslâhat yapması muhakkak ki şayanı arzu idi.

4 — Fikrî bakımdan yapılan hareketleri:

İbrahim paşanın en büyük başarısı ve himmeti, fikir ve sanat bakımından Türk kültürüne yaptığı hizmettir. İbrahim paşa, yıllardanberi yalnız harplerle meşgul olmak mecburiyeti dolayısıyla memleketin ilim, edebiyat, sanat ve zevk bakımından gerilediğini en iyi gören bir Türk devlet adamıdır. Osmanlı devleti kuruluşu ve bünyesi bakımından askerî bir devlettir. Memleket müdafaası bakımından askerî hususların ehemmiyeti ne kadar büyük olursa olsun, orduyu ve onun muvaffakiyetini temin edecek şeyin, halkın kültürü ve hayat seviyesinin yüksekliği olduğunu takdir etmişti. O devirde Anadolu'da ve İstanbul'da içtimai hayat çok düşüktü. Halkın zevkini, ilim ve irfanını, sanat kabiliyetini arttırmak suretiyle bu seviyeyi yükseltmeye büyük ehemmiyet verdi. Zevkin incelmesine itina etti. Devrin şair ve âlimlerini etrafına toplayarak onları hamiye etti.

Meselâ o devrin maruf ilim ve edebiyat mensuplarından Nedim, Seyid Vehbi, Nahifi, Ahmed Neyli, Osman - zâde Tâib, Müverrih Raşid İbrahim paşanın daima muhitinde bulunan ve himaye gören kimselerdi.

İbrahim paşa, devrin ilim adamlarını toplar, komisyonlar kurar ve ilmî ve edebî münakaşalar, münazaralar yaptırır ve mühim ilmî eserleri tercüme ettirirdi. Meselâ Aynî tarihini diye anılan İkd-ül-Cüman fî tarih-i ehl-i zaman adlı eseri, büyük bir heyeti ilmiye teşkilî suretiyle tercüme ettirmişti.

Yine maruf eserlerden, Hondmir tarafından yazılmış olan Habîb-üs-siyer'i tercüme ettirmiş, Dördüncü Mehmed zamanında Mevlevî Ahmed dede tarafından Arapça olarak kaleme alınmış olan Câmi-üd-düvel adlı umumî tarihin tercümesini 1720 yılında şair Nedim'e havale etmiş ve bu tercüme dokuz senede (1730) yılı mayısında tamamlanmıştır. Kitabın tercümesine Sahâif-ül-Ahbar başlığı konulmuştur ve aslına nazaran çok muhtasardır.

Bunlardan başka İbrahim paşa felsefî eserlerle de meşgul olmuş ve Aristo'nun eserlerini, Yunançaya vâkıf ilim adamları vasıtasıyla tercüme ettirmiştir.

Yine bu arada İbrahim paşa muhtelif sanatların ihya ve ya tekemmülüne de büyük gayretler sarfetmiştir. Bilhassa,

Osmanlı - Türk sanatının en güzel bedialarından çinçilik üzerinde durmuş, İznik ve Kütahya çinçiliğinin ihyası için çalışmış, buralardan İstanbul'a çini ustaları getirterek, İstanbul'da Eğri-Kapı yakınında Tekfur sarayı denilen yerde (1725) te bir çini fabrikası ile İstanbul'da bir çuha fabrikası kurdurmuştur.

Bizde ilk matbaa:

İlk matbaa Avrupa'da on beşinci asrın ortalarına doğru Manyaslı Jean Gutenberg tarafından yapılmıştı. Lâle devrinde evvel de İstanbul'da ve bazı vilâyetlerde Türkçeden gayri dillerde kitap basıldığı vâkiydi. İlk Türkçe kitap, İbrahim paşa zamanında basılmıştır.

Bizde ilk matbaanın tesisi şu suretle olmuştur:

Yirmi Sekiz Çelebi - Mehmed efendi elçilikle Paris'e gittiği zaman (1720) yanında bulunan oğlu Sait efendi, Paris'teki matbaaları tetkik ederek alâkadar olmuş ve sonra bunun Türkiyede de tesisini düşünerek, İstanbul'a geldiği vakit Macar muhtedisi Müteferrika İbrahim efendi ile görüşerek, bu hususta matbaanın lüzum ve faydaları hakkında Müteferrika İbrahim efendi tarafından yazılan Vesilet-ül-tabaa adlı risaleyi Nevşehirli İbrahim paşaya takdim etmişti.

Müteferrika İbrahim efendi aslen Macardır. Kolojvar şehrinde bir Hristiyan ailenin çocuğudur. Osmanlı - Avusturya harpleri sırasında (1693) te Türklere esir düşerek satılmış ve daha sonra müslümanlığı kabul ederek İbrahim adını almıştır. Bundan sonra Müteferrika İbrahim efendi, muhtelif memuriyetlerde bulunmuş, son olarak ta, Fransadan Türkiyeye getirilmiş olan Rakoçi Ferenc'in yanına tercüman olarak verilmiş, Rakoçi'nin ölümüne kadar onun yanında Tekirdağında kalmış, ve nihayet 1744 te İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri Kasımpaşa mezarlığındadır.

İşte Said efendi, bu İbrahim Müteferrika ile birlikte bir matbaa kurmuşlardır. Nevşehirli İbrahim paşa, bu iki zat tarafından verilen istidayı bir heyete havale ettikten sonra maddi yardımlarda bulunarak matbaa ve harflerinin tedariğini kolaylaştırdı.

Fakat, devrin mütaassıp kimseleri tarafından büyük bir mukavemetle karşılandı. Bu mukavemeti bertaraf edebilmek için Şeyhülislâm Abdullah efendi tarafından bir fetva alınmak icap etti. Bu fetva ile, dinî kitaplar hariç olmak üzere lûgat, mantık, tarih, coğrafya, tıp, felsefe, edebiyat gibi eserlerin basılmasında mahzur olmadığı belirtilmişti. Bundan sonra matbaanın lüzum ve faydalarını belirten bir âriza ile bu husus pâdişah Üçüncü Ahmed,'e arzolunarak müsaadeyi havi ferman alındı. Ve bu suretle 1727 de ilk defa Türkiyede Türkçe eserler basılmağa başlandı.

İlk matbaa, İstanbul'da Sultan Selim yakınında Müteferrika İbrahim efendinin evinde kurulmuştur.

Bu matbaada ilk tabedilen Türkçe eser, Vanlı Mehmed bin Mustafa efendinin, Vankulu adıyla şöhret bulan Sahhah-ı Cevherî adlı lûgat tercümesidir. (31 ocak 1729) tarihinde bin nüsha olarak basılmıştır.

Bundan sonra basılan eserler de sırasıyla şunlardır:

Tuhfet-ül-Kibar fî esfâr-ül-bihar: **Kâtip Çelebi**

Târih-i Seyyah: (Tercüme): **Müteferrika İbrahim**

Târih-i Hindi garbî: (Amerika'nın keşfine dair): **Emîr Muhammed Suûdî**

Târih-i Timur Gürgânî: **Nazmi - zâde**

Eski ve yeni Mısır târihi: **Süheyli**

Gülşen-i Hulefâ: **Nazmi - zâde**

Usul-ül Hikem fî nizâm-il-âlem (Tercüme) **Müteferrika İbrahim.**

Füyûzât-ı Mekkiyye: **Müteferrika İbrahim.**

Cihannüma: **Kâtip Çelebi**

Takvim-üt-tevârih: **Kâtip Çelebi.**

Nâima tarihi.

LÂLE DEVRİ

Üçüncü Ahmed'in, İbrahim paşanın şahsına karşı büyük itimadı, muhabbeti vardı. Üçüncü Ahmed'in en büyük kusuru haddinden fazla paraya düşkün olması idi. Fakat İbrahim paşa, pâdişahın hasisliğine mukabil, ilim ve irfan sahiplerine, şâirlere, sanatkârlara karşı şâhâne ihsanlarıyla onun hasisliğini hissettirmezdi.

İbrahim paşa, mevkiinde rahat oturabilmek, tasarladığı ıslâhatı yapabilmek için en mühim memuriyetlere kendi hısım ve akrabasını tâyin ederdi. Bu husus onu tenkide vesile olmuştur.

İbrahim paşa en büyük gayretini, Rusya ve Avusturya arasında aktedilen 1725 ittifakının Türkiye aleyhine faal bir duruma geçmesini önlemeğe hasretti. Yeni bir harbin Türkiye için felâket olacağına kaniydi. Polonya ve Rusya ile dostane münasebetler tesisine çalıştı. Fransa sefiri Marki de Bonnak'la daima dostça münasebetlerini devam ettirdi. Bu münasebetlerinde devletin ve Türk milletinin şeref ve haysiyetini her şeyin üstünde tuttu. İbrahim paşa, ilim, sanat ve harp âletleri bakımından Avrupa'nın üstünlüğünü görmüştü. Memleketi ilim ve sanat bakımından geliştirmenin, musiki ve edebiyatla zevklerin incelemesine hizmet etmenin zamanı geldiğine kaniydi. Bir huzur devri açmak ve yaşatmak istiyordu.

Bu kanaat ve düşüncelerle İbrahim paşa sarayda ve İstanbul'un muhtelif semtlerinde köşkler, saraylar inşa ettirmeğe başladı ve saray halkı ile birlikte bütün İstanbul halkının mesirelerden istifade etmesine çalıştı.

Üçüncü Ahmed ve veziri, kış mevsimini Topkapı sarayında geçirirlerdi. Pâdişah bilhassa, Topkapı sarayının fevkalâde muhteşem olan Hünkâr sofasında vakit geçirmekten zevk alırdı. «Üçüncü Ahmed ekseriya bu salonda âhenkler icra ettirir, Şirvanda oturan hanende ve şazendelerin ney ve santur sadalarından kubbelere akseden nağmeleriyle mest olur, câriyelerin şuh ve şâtır kahkahalarla billûr topu tutmak için sıçrayışlarını derin bir mestlik içinde seyrederdi.» (1)

Yaz gelince Üçüncü Ahmed Karaağaç köşküne, tersane bahçesine, bazan Eyüpte Valide sultan köşküne giderdi. O asırda İstanbul'un her köşesi, her biri birer sanat âbidesi olan zarif köşklerle süslenmişti. Zeyrekte Ayşe Sultan, Paşa kapısında Fatma Sultan saraylarıyla Kandilli sarayı, Salıpazarında Emnâbad, Cigala sarayı civarında Rerahâbad, Ali bey köyü yakınında Hüsrevâbad, Bebekte Hümâyun Âbad, Defterdarda Neşâtâbad, Kâğıthanede Saadâbad kasrıları birer sanat âbidesi idi.

Lâleler açıldığı zaman, Çırağan şenlikleri yapılır, vükelâya muhteşem ziyafetler verilirdi. Her gün yeni ve ince bir zevk mahsulü olan oyunlar, eğlenceler tertip olunurdu.

İnşaata çok meraklı olan İbrahim paşa, yalnız saraylar, köşkler yaptırmakla kalmıyor, çeşmeler, sebiller de yaptırıyordu. Topkapı sarayının Bâb-ı hümâyunu önünde, hâlâ bütün görenlerin hayranlıkla seyrettikleri «Üçüncü Ahmed Çeşmesi» yapıldığı vakit, devrin şâirleri, çeşmenin inşa tarihi için kasideler yazmışlar idi. Bunların arasından Seyid Vehbi'nin şiiri en fazla beğenilen idi ve çeşmenin etrafına hak-kedilmişti.

Bu nefis şiir şöyle başlar:

Şehinşâh-ı âli-neseb
Sultân-ı memdûhül haseb
Fermandeh-i Rûm-u Arab
Hân Ahmed-i Kişverküşâ

Ve şu mısralarla sona erer:

**Târîhi sultan Ahmed'in
Cârî zebân-ı lûleden
Aç besmeleyle iç suyu
Hân Ahmed'e eyle duâ
(1141)**

Bu son beyit, Üçüncü Ahmed'in el yazısı ile çeşmenin tam cephesine, yeşil bir zemin üzerine hak olunmuştur. Bu çeşme nümune alınarak daha sonra Azep kapısında, Üsküdar'da çeşmeler yapıldı. Bunlardan başka İbrahim paşa Kâğıthanede, diğer yerlerde, Hoca - Paşada câmiler, mektepler, hamamlar, kütüphaneler yaptırdı. Hazreti Peygamberin türbesindeki örtüyü, Türk sanatkârlarına yaptırarak Kâbeye gönderdi.

Dördüncü Murad devrinden beri Kâğıthane, İstanbul'un en maruf mesire yeri idi. Üçüncü Ahmed zamanında Kâğıthane büsbütün şöhret kazandı. Bütün devlet erkânı, İstanbul'un zenginleri, halk tabakası, yaz aylarında Haliçte saz ve hânendelerle kayık safaları yaparlar, Kâğıthanedeki köşkerlerde, kasrlarda, rengârenk çiçeklerle tarhedilmiş bahçelerinde derin bir huzur içinde eğlenirdi.

Kâğıthanenin en güzel kasrı, Saadâbad idi. Bu kasrın tarihini bizzat İbrahim paşa yazmıştı:

Mübârek ola Sultan Ahmed'e devletle Sa'dâbad..

Köşkler, kasrlar, çeşmeler, sebiller, câmiler ve lâlelerle süslenen ve bu suretle dünyanın en güzel ve şirin bir şehri haline gelen İstanbul için devrin büyük şâiri Nedim şu mısraları terennüm etmişti:

**Bu şehri-i stanbul ki bîmisli-ü bahâdır
Bir sengine yekpâre Acem mülkü fedâdır
Bir gevher-i yekpâre iki bahr arasında
Hurşid-i cihantâb ile tartılsa sezâdır..**

Lâle, devrin moda çiçeği idi. Bütün İstanbul bahçeleri rengârenk lâlelerle süslenmişti. Bu zevk ve neşe çiçeği üzerinde Türkler o kadar işlediler ki 1726 da 839 çeşit lâle yetiştirilmiş bulunuyordu. Bu rengârenk çeşitli lâlelerin zarif isimleri de vardı. Birkaçını yazıyoruz:

«Lü'lü-ü erzak, Hatâî, Âsafi, Mahbub lâle, tâc-ı Kayser, Câm-ı Hursid, Mücellâ turuncu, Hoş turuncu, zib-i yumâyun, Mensub-u ferah, sun'u hudâ, Nevvar-ı seyh, Rîşk-i elmas, Yegâne, Âlihârîde, Ahüfütâde, Hadenk, Kıt'a-i yâkut, Nize-i lâleyn, Şûle-i çemen, Sîmendâm, Dileu, Teselli hâtır, Nahl-i Ergavan, Sâye-i elmas, Kad-i zerrin, Gulendam, dâğîdil, şefakgün...»

Bu lâlelerin renkleri pek mütevvviydi. Güvez, leylâk, beyaz, sarı, mor, kırmızı, elâ, ve daha birçok renkleri vardı.

Lâle devri zevk ve eğlence devri, Çırağan devri idi. Bir çok şâirler, lâleyi, lâlezarları methü senâ ederlerdi. Bilhassa Nedim, Lâle devrinin en şuh, en çapkın şâiri idi ve şiirlerinde o devri, bütün zarafetiyle yaşatan bir sanatkârdı. Nedim'in şiirleri, devrin musikişinasları tarafından muhtelif makamlarda bestelenir, dillerde dolaşırdı. İşte Nedim'den birkaç

Mısra':

Bir safâ bahşidelim gel şu dil-i nâşâde,
Gidelim serv-i revânım yürü sâ'dâbâde
İşte üç çifte kayak iskelede âmade
Gidelim serv-i revânım yürü sâ'dâbâde

. . . . .

İd irişüb bâis-i şevk-i cedid olsun da gör
Seyr-i Sa'dâbâdı sen bir kerre id olsun da gör

. . . . .

Yine bezm-i çemene lâle fûrûzan geldi.
Müjdeler gülşene kim vakt-i çırağan geldi
Bülbül âşüftelenüp bezme gazelhan geldi
Müjdeler gülşene kim vakt-i çırağan geldi

Pâdişahla veziri sık sık birbirlerini ziyafetlere, helva sohbetlerine davet ederler, bu ziyafetlerde vezir, hünkâra pek kıymetli hediyeler takdim ederdi. Çırağan âlemleri pek muhteşem olurdu. Pâdişah ekseriya Çırağan âlemleri için, ya Topkapı sarayının lâlelerle bezenmiş bahçesinde, yahut

Salıpazarındaki Emnâbâd sarayına, İbrahim paşanın Beşik-taştaki Asfâabâd kasrına giderdi.

Yabancı devlet elçileri de devrin zevk ve ihtişamına katılırlardı. Bu devirde İstanbul'da Ferriol, Des Alleurs, de Bonnak, Vilnöv, Andrezel adındaki Fransız elçileri, Montagu ve Stagnian adındaki İngiliz elçileri, Avusturya kapı kethüdası Kont de Virmond ve Talman da birbirleriyle yarış edencesine ihtişam göstermeğe çalışırlardı. Bu devirdeki İstanbul'un şâhâne manzaralarının saray merasimini tablolarıyla tesbit eden yabancı ressamalar da vardı. Bunlardan biri Jean Babtiste Van Mour'du. Bu ressam, İstanbul'da 30 sene oturdu ve 1737 de 70 yaşında vefat etti.

Üçüncü Ahmed ile veziri arasında şiirle mektuplaşmalar, davetler olurdu. Meselâ Üçüncü Ahmed veziri için:

**Çırağımsın benim sen, hem vezîr-i nüktedânımsın
Nazîrin yok, sadâkat ile meşhuru cihânımsın**

şeklinde iltifatlarda bulunur, İbrahim paşa da pâdişahını:

**Senindir hâne, yoktur minnetin şevketlü hünkârım
Kerem kıl, sohbet-i helvâya gel, ikbâl-ü şevketle**

mısralariyle helva sohbetine davet ederdi.

Üçüncü Ahmed ve İbrahim paşa tarafından açılan ve yaşatılan lâle devrinin çehresini belirtebilme için basit bir tablo yaptık.. Bu devri uzun uzadıya izah etmektense, devrin karakterini tebarüz ettirmiş olmak için lâle isimlerini, kasrlardan birkaçının isimlerini zikrettik ve Çırağan safalarından, helva sohbetlerinden bahsettik. İnsana şu tablo, bir zevk ve safa âleminin, sefahat devrinin blâncosu gibi görünebilir. Fakat iyi tahlil edilirse Nevşehirli büyük Türk veziri İbrahim paşanın bu şekildeki hareketinin Türk tarihi ve milleti üzerindeki mesut tesirini görmemek mümkün değildir.

İbrahim paşa öyle bir devir açmıştı veyahut açmak ve yaşatmak istemişti ki, bu devirde herkes harp tehlikesinden âzâde, istikbalinden emin olsun.. Ticaret ve sanat serbestçe icra edilsin... Refah içinde yaşasın.. Her aile zevkin ve refahın huzûrunu tadsın ve bu mes'ud hayâta kavuşabilmek için

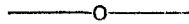
daha çok çalışsın.. Asırlardan beri teneffüs ettiği barut koku-
kusu yerine, çiçek koklasın, zevki incelsin, ve bu mesut ha-
yatı idame ettirebilmek için kuvvetli olmanın, düşmanlara
karşı memleket müdafaasının zaruretinin görsün ve ona göre
çalışsın..

1718 den 1730 yılına kadar süren Lâle devrini numumi
tablosu ve İbrahim paşanın tutumu, yukarıdaki mütalâamı-
zın isabetli olduğunu gösterse gerektir.

Eğer bir tellâk Patrona Halil, bir kahveci Ali, bir manav
Muslu çıkıp ta, bu, cennete çevrilmek istenilen devri kıskan-
masaydı, İbrahim paşanın hayat felsefesi kavranabilseydi,
açılan bu yolda devam edilebilseydi, muhakkak ki Osmanlı
devleti, sür'atle ilerlemekte olan Avrupa ilim ve sanat âle-
mine yetişecek ve daha sonraki felâketli seneler, impara-
torluğun parçalanma ve inhilâl günleri her halde görünmiye-
cekti.

Ne yazık ki bu mes'ut teşebbüs, bu bahtiyar günler, bir
takım bedmâyelerin, hattâ Türklük ile alâkası olmıyanların
iğrenç kıskançlıkları yüzünden birdenbire sönuvermiş, Türk
milletini yine kara günlere itmıştır.

Lâle devrinin kapanmasına yol açan meş'um «Patrona
Halil» isyanına geçmeden evvel, 1730 isyanına tekaddüm eden
İran harplerini izah edeceğiz.

OSMANLI - İRAN HARPLERİ

İran'ın geçirmekte olduğu siyasî bir buhran dolayısıyla açılan bu muharebe, Türkiye için hayırlı olmamış, bilâkis Patrona Halil isyanının çıkmasına da bir nisbet dahilinde müessir olmuştur. Harbin sebeplerini ve cereyan tarzını izahtan evvel, o sıradaki İran'ın iç durumunu kısaca anlatmak icabeder.

İran 20 - 30 senedenberi devlet merkezinin zaafı, saray entrikaları, muhtelif kabile ve aşiretlerin merkeze karşı olan durumları bakımından bir inhilâl manzarası göstermekte idi. Memleket içindeki bu huzursuzluk, hükûmet merkezinin zaafı, İran'ın komşularının ihtirasını arttırmaktan hâli kalmıyordu. Nitekim İran'ın şarkında bulunan Efgan Türklerinden «Kılçılar» ın reisi Hacı Mir Üveys, İran Şahına karşı harekete geçerek, Kandahar'ı zaptetmiş, daha sonra kardeşi Abdullah aynı yolu takip etmiş, nihayet oğlu Mahmud - Han on sekiz yaşında oymağının başına geçerek, İran'ın en büyük şehirlerinden Herat ve Meşhedi ve sonunda da hükûmet merkezi olan Asfahan'ı zapt ve hattâ İran «Şahı Hüseyin» i esir etmişti (1722). Bu sırada bazı İran devlet adamları, Şah Hüseyin'in oğlu «Tahmsab» ı alarak «Kazvin» e kaçırmışlardı.

İran'ın şark taraflarında bu hareketler olurken, garp tarafında da buna benzer tecavüzler oldu. Sünnî olan Dağıstan halkı, başlarına geçen Hacı - Davud Han idaresinde Samahi, Şayran, Eres taraflarını istilâ ettikten sonra, Osmanlı devletine iltihak etmek üzere (1722) de İstanbul'a bir ârizâ gönderdi.

İran'ın doğu ve batı taraflarında cereyan eden hâdiseler ve İran devletinin zaafı, inhilâl etmek üzere oluşu, Türkiye'nin hudut vâilileri tarafından dikkatle takip edilerek İstanbul'a bildiriyordu. Bilhassa Erzurum vâlisi Silâhtar - İbrahim paşa bu hususları (1722) de İstanbul'a bildirdi. Aynı zamanda Bağdad vâlisi Eyüplü - Hasan paşa da yine bu mælde mektuplarla sadrâzamı İran'ın ahvalinden haberdar etti.

Bu mektuplar üzerine Nevşehirli İbrahim paşa topladığı mecliste bu hususları izah etti ve hükûmetin müdahalesine karar verildi. Türkiye'ye iltihak etmek için İstanbul'a âriza gönderen Şirvan Sünnilerinin reisi Hacı - Davud, Şirvan Hanlığına tâyin edildi ve kendisine bir menşur gönderildi.

İstanbul hükûmetini en ziyade endişeye düşüren ve müdâhaleye mecbur eden sebep, İran'ın bu zaafından istifade etmek için fırsat gözüleyen Rus Çarı Deli veya Koca Petro'nun Hazer kıyılarından Bakû'ya doğru ilerlemesi ve Gilan, Mâzenderan ve Esterâbâd'ı tehdit eder duruma girişidir. Eğer Rusların bu ilerleyişi devam eder ve buna Osmanlı devleti seyirci kalırsa Türkiyenin doğu sınırlarının bir Rus çenberi ile sarılması tehlikesi beliriyordu.

Şu hale göre İran'ın siyasi durumunun inkişaf tarzı, Türkiyenin aleyhine bir cereyan takip etmekte idi. Afgan Emiri Mahmud - Han, İran'ın hükûmet merkezi olan Isfahan'ı zaptetmiş ve Safevî Şahı Hüseyin'i de esir etmişti. Şu hale göre İran'da Safevî hânedanı fiilen ortadan kalkmış oluyordu. Osmanlı devleti ile İran arasındaki Kasr-ı Şirin muahedesi hükümleri de bu suretle meriyetten kalkmış telâkki edilebilirdi. Vâkıa, Şah Hüseyin'in oğlu Tahmâsâb kaçırılmıştı. Babasının yerine geçebilirdi. Fakat son durum müvacehesinde bir taraftan Afganlıların, bir taraftan Rus Çarının süratle İran'ın doğu ve batı taraflarını istilâya kalkmış olmaları, Osmanlı devletinin tamamen âtil ve seyirci kalmasının mahzurlu olduğunu da meydana çıkarmıştı.

Binaenaleyh, Rus ilerleyişini önlemek zarurî idi. Komşu bir devletin iç ihtilâflarından ve zaaflarından istifade ederek onun bir kısım arazisini istilâ etmeği zebunküşlük telâkki edenler de mevcuttur ve hissî bakımdan bu mütalâaya da

hak vermek icap ederse de, devletin hayati bakımından hiç olmazsa muvakkaten İran'ın batı eyâletlerinin istilâ edilmesini muhik görenler de mevcuttur ve Nevşehirli İbrahim paşanın bu ikinci mütalâayı devletin emniyeti bakımından haleye (Mayıs 1722) de karar verildi.

Bu karar üzerine İran ve Kafkasya cephesinde harekât başladı. Cenubi Kafkasya cephesinde Erzurum beylerbeyi Silâhtar İbrahim paşa, Azerbaycan cephesinde Van beylerbeyi üzümlü görmüş olduğu görülmektedir. İran işlerine müda-Köprülü - zâde Abdullah paşa, Irak cephesinde de Bağdad haleye (Mayıs 1722) de karar verildi.

Silâhtar İbrahim paşa ilk hamlede, Safevi hâkimiyetinde olan Gürcü Karthli krallığının merkezi olan Tiflis ve en mühim kalelerinden biri olan Gori kalesini teslim alarak anah-tarlarını İstanbul'a gönderdi. Yalnız batı İran'ın istilâsına memur edilmiş olan İbrahim paşa, sür'atli hareket etmediği için, Bakû, Ruslar tarafından işgal edildi. Bu suretle, İran harekâtına başlamanın başlıca sebeplerinden biri olan, Rusların Bakû'yu işgal etmelerine mâni olmak plânı yerine getirilemedi ve bu yüzden İbrahim paşa azledilerek yerine Di-yarbakır beylerbeyi Ârifi - Ahmed paşa tâyin edildi.

Bağdad vâlisi Hasan paşa (15 ekim 1723) te Kırmanşahı, (10 kasım 1723) te Erdelan eyâletinin merkezi olan Sine-yi zaptetti. Daha sonra İran'ın Merağa vâlisi Feridun - Han inkıyat ettiğinden, kendisine beylerbeyliği pâyesi verilerek yerinde bırakıldı. (6 Mayıs 1724) te Abdullah paşa tarafından Hoy şehri ele geçirildi.

Osmanlı - Rus anlaşması:

Hâdiselerin ilcasıyla, batı İran'ın istilâsına başlamış olan Osmanlı devleti için İran'ın teksimi demek olan bu anlaşma, her halde Osmanlı devlet adamları için övünülecek bir başarı olmasa gerektir. Bu anlaşmanın sebebi şöyle izah edilir:

Babası Şah Hüseyin'in Afganlılara esir oluşundan sonra hükümdarlığını ilân eden Tahmsab, Rus Çarı Petro ile anlaşarak onun himayesini talep etmiş ve buna mukabil Mâzen-deran, Gilan ve Esterâbad havalisini Ruslara terk etmeği ka-

bul etmişti. Böyle bir hal, Türkiye için vahim neticeler doğurabilirdi. Osmanlı devletinin Şark hududunun selâmeti bakımından Rusyanın bu şekildeki genişlemesinin önüne geçmek icabederdi ve bu da ancak Rusya ile bir harbi göze almakla neticelenirdi. Nitekim bu husus ta ciddiyetle gözden geçirildi.

Fakat, Fransa elçisinin tavassutu, bir Osmanlı-Rus harbinin önüne geçmiştir. Elçi, Osmanlı devlet ricalini, Rusya ile anlaşmağa ikna etmiştir. Fransa'nın maksadı, bir Osmanlı-Rus harbi dolayısıyla Avusturyanın Fransa karşısında tamamen serbest kalmasına mâni olmak düşüncesine müstenitti.

6 mddeden mürekkep olan Osmanlı - Rus anlaşması, apaçık İran'ın Türkiye ile Rusya arasında taksimi demektir. Bu muahedeye göre, Şah Tahmsab'ın Rus Çarına terkini taahhüt ettiği eyâletlerin Rusyaya aidiyetini Türkiye kabul ediyor, buna mukabil Rusya da, İran'ın Şirvan, Erivan, Gence, Moğan, Karabağ ve Azerbeycan ile, Irak-ı Acem'in bir kısmının Türkiyeye ilhakını kabul ve yardım vaadediyordu. Bu suretle Türkiye ile Rusya, yeni İran Şahı Tahmsab'ın da hükümdarlığını kabul etmiş oluyorlardı.

Fütûhata devam:

(Ağustos 1724) içinde Nahcivan, Hemedan zaptedildi ve Tebriz muhasara olundu. (3 ekim 1724) te Erivan işgal ve cenupta Nihâvend ele geçirilmiş oldu.

Vahim bir anarşi geçirmekte olan İran'da Osmanlı ilerleyişi sür'atli olmakta idi. Azerbeycan seraskeri Köprülü-zâde Abdullah paşa, kısa bir muhasaradan sonra (3 ağustos 1725) te Tebriz'i teslim aldı. Daha sonra Erzurum vâlisi Hacı - Mustafa paşa (4 eylül 1725) te Gence'yi, vefat eden Bağdad vâlisi Hasan paşanın oğlu Basra vâlisi Ahmed paşa Lûristan eyâletinin merkezi olan Hurremâbad'ı zaptetti.

Afganlı Eşref Hanın hilâfet iddiası:

İran'ın batı tarafı Osmanlılar ve Ruslar tarafından işgal edilirken, doğu tarafları da Afganlılar tarafından istilâya uğramakta idi. Afganlı Mahmud Hanı öldürterek, yerine Af-

ganlıların başına geçen Eşref - Han, bu sırada İstanbul'a Abdülâziz Han adında bir elçi göndererek, İran'ın batı taraflarında Osmanlılar tarafından işgal edilen yerlerin tahliyesini istemiş ve Sünnî İran ulemâsından, hilâfetin şer'an taaddüt edebileceğine dâir aldığı fetvâyı göndererek hilâfet iddiasında bulunmuştur.

Eşref Şahın elçisine: «Arada Bahr-i Hind gibi bir büyük deniz bulunmadıkça hilâfetin taaddüd edemiyeceğine» dâir Şeyhülislâm Abdullah efendi tarafından verilen bir fetvâ ile, Osmanlı ulemâsının imzalarını havi bir cevabî mahzar verilerek iade edilmiştir.

Bundan sonra Bağdad vâlisi Ahmed paşa Eşref Şah üzerine Serasker tâyin edildi.

Ahmed paşa 50.000 kişilik bir kuvvetle (Ekim 1726) da, Hemedan'a yirmi saat mesafede bulunan Andican da Eşref Şahın ordusu ile muharebeye tutuştu. Başlangıçta Osmanlı kuvvetleri muvaffak oldu ise de, Eşraf Şahın, Kürt beyleriyle anlaşması dolayısıyla Kürt beylerinin ihaneti yüzünden mağlûp olarak Hemedan'a çekilmeğe mecbur kaldı.

Bundan sonra Eşref Han, ileri harekâtına devam etmek istemiş, fakat Tebriz seraskeri Hekim oğlu - Ali paşa tarafından «Ordubad--Rabad» taraflarında mağlûp edilmiş ve 5 bin maktul verdirilmiştir. Bu hâdiseler üzerine Osmanlı hükûmeti, Eşref Şaha karşı daha ciddî tedbirlere başvurmuş ve daha büyük kuvvetlerle ve bütün cephe boyunca taarruza hazırlanmıştır. Bu durum karşısında Eşref Şah, telâşa düşerek Osmanlı hükûmeti ile anlaşmaya teşebbüs ederek Bağdad vâlisi ve Irak serdarı Ahmed paşanın tavassutunu rica etmiş, Ahmed paşanın da bunu İstanbul'a bildirmesi üzerine İstanbul'dan, Hemedan kadısı Abdullah efendi murahhas tâyin olunmuştur. Şah Eşref'in murahhası Molla Nusret idi.

Hemedan sulhu:

Osmanlılarla Eşref Şah arasındaki bu muahede (3 ekim 1727) de aktedilmiştir. Bu muahedeye göre, Osmanlı devletinin o tarihe kadar İran'dan zaptettiği yerler, yani «Kirmanşah, Hemedan, Erdelan, Nihavend, Lûristan, Merâğa, Sel-

mas, Hoy, Tebriz, Gence, Karabağ, Erivan, Nahcivan, Tiflis, Ordubad, Şirvan, Küri, Şemahi ve bu şehirler havalisinde bulunan 2 nci derecedeki şehir ve kasabalar Osmanlı devletinde kalacak ve Andican muharebesinden sonra Afganlıların işgal ettikleri, Sultaniye, Zencan, Tarım, Ephher kasabaları etrafındaki arazi ile Osmanlı devletine iade edilecekti. Gene bu muahede mucibince Huveyze aşireti de Osmanlılara bırakılmıştır. (3 ekim 1727). Muahedeyi müteakip Halep kadılığından mazul müverrih Raşid efendiye Beylerbeyi pâyesi verilerek Büyükelçi sıfatıyla İsfahan'a gönderilmiştir.

Bu muahede tamamen Osmanlı devleti lehinde idi ve Afganlı Eşref Hanın kazancı ise saltanatının tasdikinden ibaret idi.

Şah Tahmsab'ın anlaşma teşebbüsü:

Daha evvel de gördüğümüz gibi İran Şahı Hüseyin Afganlılara mağlûp ve esir olduktan sonra oğlu Tahmsab, Afganlı Eşraf Şaha karşı mücadeleye girişmiş ve bu münasebetle de Osmanlı devleti ile anlaşmaya talip olmuştur (1726). Tahmsab, Osmanlıların Tebriz Seraskeri Köprülü zâde Abdullah paşa vasıtasıyla «Osmanlıların işgal ettikleri yerlere tecavüz etmemek şartıyla üç senelik bir mütareke» teklif etmiştir. Osmanlı orduları tarafından işgal edilen yerlerin Osmanlı idaresinde kalması şartıyla müzakereye muvafakat edilerek sabık ruznamçeci Mustafa efendi Tebriz'e gönderilmiş, bu sırada Abdullah paşa hastalandığından yerine Anadolu vâlisi Hekimoğlu Ali paşa Tebriz Seraskeri tâyin edilmiş (Ağustos 1726), İranlılarla yapılan müzakere bir netice vermemiştir. Yine bu arada Tahmsab, Kafkasya'da ve Hazer kıyılarında bir kısım araziye terketmek suretiyle Rusya ile de bir anlaşma yapmıştır.

Tahmsab Kulu - Han «Nâdir Ali» nin meydana çıkışı:

Tahmsab, İran'ı bilhassa doğudan istilâ etmekte olan Afganlı Eşref Şaha karşı memleketini koruyabilmek için her

çareye başvurmakta idi. Evvelâ Osmanlılarla, sonra Ruslarla bir anlaşmaya teşebbüs etmiş, fakat bu anlaşmalar, Afganlıların muvaffakiyetlerine mâni olamamıştı. Çaresiz kalan Tahmsab, Horasan ve Harzem taraflarındaki Kaçar Türkmen aşireti beylerinden Feth Ali Handan yardım istedi. Feth Ali Han, kendi aşireti ile birlikte Afşar ve Bayat aşiretlerinden de kuvvetler toplayarak gönderdi. Bu kuvvetler içinde bulunan Afşar aşiretinin reisi Nadir Ali adındaki değerli ve enerjik bir Türk kumandanı, Afganlılara karşı büyük muvaffakiyetler gösterdi ve Tahmsab, bu hizmetlerine mukabil Nadir Ali'ye (Eşik ağalığı) pâyesiyile Tahmsab Kulu - Han ünvanını verdi. Tahmsab Kulu - Han, biraz sonra Feth Ali Hanı katlettirerek bütün iktidarı eline aldı. Bundan sonra üç büyük muharebede Afganlı Eşref Şahı mağlûp ederek İsfahan'ı zaptetti. Bunun üzerine Şah Tahmsab, Nadir Ali Hanı İtimad-üd-devle, yani Sadrazam yaptı (1730).

Afganlıların bertaraf eden Nadir Ali «Tahmsab - Kulu Han» bu defa, Osmanlıların ellerine geçmiş olan İran topraklarını geri almağa karar vererek evvelâ İstanbul'a Rıza Kulu - Han adında bir elçi gönderdi ve istilâ edilen İran topraklarının geri verilmesini istedi. Vezir-i âzam damad İbrahim paşa ile İran elçisi arasında Kermanşah ile Hemedanın İranlılara bırakılması ve diğer işgal edilen yerler Osmanlılarda kalması şartıyla bir anlaşmaya varıldığı sırada Tahmsab Kulu - Han mühim bir kuvvetle Osmanlı işgalindeki arazi üzerine hücum ederek Köprülü - zâde Abdullah paşayı mağlûp ve Hemedan ile Tebriz'i istirdat etti. Hemedan muhafızı Abdurrahman paşanın maiyetinde 60,000 kişilik bir kuvvet olduğu halde, ordusunu başsız bırakıp kaçmıştı.

Bunun üzerine Kermanşah muhafızı Peçevî paşa da şehri tahliye ederek Irak cephesi Serdârı Ahmed paşanın yanına gelmiştir.

Bu sırada İstanbul'un durumu:

İran'daki karışıklıkların devamı sırasında elde edilen geniş fütûhatı müteakip Tahmsab Kulu - Han adıyla mey-

dana çıkan Afşar Türklerinden Nadir Ali'nin enerjik hareketleriyle İran, evvelâ Afganlıları mağlûp etmiş, sonra Türkiyeye dönerek Hemedan ve Tebriz'i Osmanlılar elinden geri almıştı. İran cephesindeki bu muvaffakiyetsizliklerin İstanbul'da şâyi olması, Nevşehirli İbrahim paşadan memnun olmıyan ve ona karşı, Lâle devrinin eğlence âlemlerine karşı derin bir gayz ve kin besleyen bir takım bedmâyelerin alttan alta dedikodular yaymasına sebep oldu. İbrahim paşa, İstanbul'da bulunan İran elçisi Rıza Kulu - Han ile görüşerek bir anlaşmaya vardı, buna göre Kermanşah, Hemedan, Erdelan, Luristan, Tebriz ve Huveyzse'yi Şaha terketmek mukabilinde, Revan, Kâht, Tiflis ile merkezi Şemahi olan Şirvan, Hanlığı Osmanlı devletinde kalacaktı (Haziran 1729).

Osmanlı devletinin harp etmek taraftarı olmadığını kestiren Nadir Ali, anlaşmaya riayet etmedi ve yeniden taarruza başladı. Bunun üzerine, İbrahim paşa, bizzat pâdişahın sefere çıkmasına karar verdi. (27 temmuz 1730) da pâdişahın tuğları çıkarıldı ve (31 temmuza 1730) da bunlar Üsküdarâ naklolundu. Yeniçeriler de tamamen Üsküdarâ geçirildi. Fakat, hazırlıklar tamam olduğu halde, Üçüncü Ahmed, sefere çıkmak istemediğini bildirdi. Nevşehirli İbrahim paşa şaşırıldı. Böyle bir halin ordu üzerinde ve memleket efkârında husule getireceği çok fena tesirler izah edilerek nihayet Sultan Ahmed'in Üsküdarâ geçmesi temin edildi (3 ağustos 1730). İbrahim paşanın büyük damadı Kaymak - Mustafa paşa İstanbul kaymakamlığına getirildi. Bu kadar hazırlıktan sonra bir türlü ne pâdişah, ne de vezir-i âzam İran üzerine harekete geçmedi. Bu sırada İstanbul'da, Tebriz'in İranlılara, vezir-i âzam İbrahim paşanın gizli bir emir üzerine terkedildiği yayıldı. İstanbul'da korkunç dedikodular, billhassa İbrahim paşa ve akrabaları hakkında türlü rivâyetler ve tehdidâmiz sözler sarfedilmeğe başlandı.

PATRONA HALİL İSYANI VE ÜÇÜNCÜ AHMED'İN TAHTINDAN İNDİRİLMESİ

(25 Eylül 1730)

Bu isyanın, meydana görünen tertipçileri hep baldırı çıplaklardan, cahil, sefiş serserilerden, Arnavud, Boşnak, çingene, Bulgar, Rum, Ermeni ve Kürtlerden mürekkepti (1). Bu korkunç erazilin elebaşları da bir zaman Patrona gemisinde leventlik yapmış, hamam tellağı Hurpuşteli, Patrona Halil adındaki Arnavud, Muslu Beşe adındaki Rusçuk kazasının Karalar köyünden Ulahlı bir manav, kahveci Ali, Küçük Muslu, Karayılan, Çınar Ahmed, Oduncu Ahmed, Derviş Mehmed, Kutucu - Hacı Hüseyin, Manav İsmail, Emir Ali, Turşucu İsmail gibi eclâf takımı idi.

Fakat asıl bu bir alay vatansız ve aşağılık mahlûkatı sevk ve idare eden, şahsî menfaatleri haleldar olduğu için devlete karşı kin ve gayz ile meşbu olan Ayasofya kürsüsü vâizi İspiri - zâde ile, İstanbul kadısı Arnavud Zülâli - Hasan efendi idi. Zülâli Hasan efendi, iki sene evvel azledilmişti. Bunu bir türlü hazmedemiyen Hoca kıyafetindeki bu iğrenç adam, intikamını almaktan başka bir şey düşünmüyor ve Osmanlı tarihinin altın devri denilebilecek kadar verimli bir devri altüst etmek için tellâk Patrona Halilleri, manav Muslu ve kahveci Alileri vasıta yapmaktan çekinmiyordu.

Osmanlı tarihinde ihtilâllerin başlıca mürettepleri, manevî silâha malik olan hoca tabakası (şüphesiz hakikî ulemâ değil) ile maddî kuvvete malik olan Yeniçeriler idi. Bu

---

(1) Abdi tarihi;

iki zümre birleşince, bir takım gayri memnunları sürüklemek kolay olurdu. Eğer bu ihtilâle Yeniçeriler katılmasaydı, şüphesiz kolak kolay inkişaf edemezdi. Fakat Nevşehirli İbrahim paşa, vatan hissinden tamamen mahrum, hudut boylarında çarpışmaktan ziyade, İstanbul'da esnafılık ve yağmagerlik yapmaktan başka bir işe yaramaz hale gelmiş olan Yeniçeri ocağını da lâğvetmeğe kararlı gibi idi. Nitekim bunun için Avrupa'dan muallimler, zabitler getirterek Nizam-ı Cedid adı altında yeni bir ordu teşkiline çalışmakta idi (1). İşte bu teşebbüs, Yeniçeriler arasında derhal içten içe kaynaşmağa sebep olmuş ve çıkacak herhangi bir ihtilâle katılmak için onları hazır bulmuştu.

Haddi zatında böyle korkunç bir ihtilâl çıkarmak için ciddi hiç bir sebep yoktu. Büyük Türk veziri İbrahim paşa, sadâreti zamanında halka zulüm etmemiş, vâlilerin halk zulümlerine mâni olmuş, Anadolu'yu eşkiyadan temizlemiş, kadıkları ehillerine vererek adaleti temin etmiş, kadınları devlet işlerine karıştırmamış, ticareti teşvik etmiş, velhasıl memlekette bir huzur ve istikrar temin etmişti. Bu arada zevke düşkün olan pâdişahın da arzusunun yerine getirmişti. Şu hale nazaran, Üçüncü Ahmed saltanat sürmüş, İbrahim paşa icray-ı hükûmet etmişti.

İbrahim paşaya karşı olan hoşnutsuzluk, onun acz veya istibdadından değil, başarılarıyla ulaştığı yüksek ve parlak mevkii çekemiyen düşmanlarının kin ve gayzından geliyordu. Ve her devirde bu böyle olagelmıştır.

Bu sırada İran'dan gelen askerler hamamları, esnafı dolayarak İranlıların Türk askerlerine yaptıkları zulümleri acıklı bir şekilde anlatarak teşvik ediyorlar, tellâk Patrona Halil'in avenesi de memlekette bir huzur ve refah devri açan İbrahim paşa hakkında pek âdice iftiralar yayıyorlardı. İbrahim paşanın israflarından, sefahatinden, kadınlara düşkünlüğünden, milletin hukukunu ayak altına aldığından, milyonluk servet ve samâna malik olduğundan bahsediyorlardı. Halbuki zavallı vezir-i âzam İbrahim paşanın idam edildikten sonra servetinin ancak 2004 keseden ibaret oldu-

---

(1) De Bonnak sefaretnâmesi 233

ğu meydana çıkmıştı ki, bu orta halli bir zenginin bile malik olduğundan az bir miktardır.

Velhasıl Patrona Halil ihtilâli, kin, garez, menfaat, yalan ve iftira üzerine kurulmuştu. Vâkıa ihtilâlden sonra bu iddiaların hiç birisinde zerre kadar hakikat payı olmadığı meydana çıkmıştı ama, ne yazık ki, milleti için yeni bir refah devri açmağa çalışan büyük Türk veziri Nevşehirli İbrahim paşa da nâhak yere parçalanmış bulunuyordu.

Nevşehirli İbrahim paşanın en büyük gafleti, memleketine yaptığı büyük hizmetlere güvenerek, kendi aleyhine bir isyanın çıkmasına aslâ ihtimal vermeyişi ve hiç bir tedbir almayışındır. Aslında bu ne idüğü belirsiz bir alay serserinin hareketleri aylardan beri devam etmekte ve böyle bir isyanın çıkacağı her tarafta söylenmekte idi.

(25 eylül 1730 — 15 Rebiülevvel 1143) perşembe günü on beş on altı kişilik bir grup, başlarında Patrona Halil, manav Muslu, kahveci Ali, Ayasofya vâizi İspîri - zâde ile Arnavud Zülâli - Hasan efendiden aldıkları talimata göre harekete geçtiler. Kuşluk vakti Parmakkapıda toplanıp Bedestana yürüdüler ve esnafa hitaben «Dâvay-ı şer'imiz vardır, ümmeti Muhammed'de nolan dükkânlarını kapayıp bayrak altına gelsin!» diye bağırmağa başladılar. Kafile bundan sonra «At meydanına» yürüdü. Önlerine gelenleri zorla çevirerek kafilelerine katıyorlardı ve sür'atle adetleri büyük bir miktara balığ oluyordu.

Bu sırada birinci cemaat ile, Cebecilerden beşinci bölüğün kazanı ile bayrağı da çıkarıldı. Böylece âsilere Yeniçeriler de katılmış oldu.

Şöyle garip bir kalabalık husule geldi. Sarıklı, kavuklu, keçeli, cübbeli, manav, kahveci, tellâk, tellâl, cahil, aç, muhteris, azgın bir kalabalık.. Ve bu iğrenç kalabalığı iki kuvvet sevkediyordu.. Menfaat ve intikam...

İstanbul'da devlet memuru olarak Yeniçeri ağası ile sadâret kethüdasından başka kimse yoktu. Bütün devlet erkânı ya Üsküdar ordugâhında, yahut ta yalılarında idi. Sadrâzamın damadı olan Sadâret kethüdası Mehmed paşa gevşek davrandı. Yeniçeri ağası sözünü dinletemedi ve evine gi-

dip saklandı. Âsiler ise, hiç bir mukavemet görmeyince cesaretlerini arttırarak Ağa kapısındaki mahpusları, baba Cafer zindanındaki, Rumelihisarındaki, Galata zindanı ile Tersane ve taş gemilerindeki mahpusları salıvererek kendilerine iltihaklarını temin etmişlerdi.

İstanbul kaymakamı olan İbrahim paşanın damadı Kaymak Mustafa paşa o gece Çengelköyündeki Bağ-ı Ferah adını verdiği köşkünde idi. Hâdiseyi haber alınca hemen Üsküdarı geçerek pâdişaha ve İbrahim paşaya anlattı. Üçüncü Ahmed telâşa düştü, İbrahim paşa şaşırды.

Yapılan görüşmelerden sonra Üçüncü Ahmed ve vezir-i âzam Topkapı sarayına geçtiler. Gece yarısı bütün devlet erkânı toplanarak bir divan aktedildi. Bu heyet âsiler üzerine kuvvet sevkedilmesinin doğru olacağına karar verdi. Fakat tab'an korkak olan Sultan Ahmed:

«Şimdi gece yarısı... Nereden asker bulahım? Sarayda vâkıa beş altı yüz bostancı ve iç oğlanı varsa da bunlar silâh kullanmasını bilmez. Mademki âsiler gece bir şey yapmıyor, bakalım sabah olsun.. Olmazsa sancak-ı şerifi çıkarır, ümmet-i Muhammed'i davet ederiz.» diyerek en kıymetli dakikaları fevtetti.

Cuma sabahı olmuştu. Sarayda hâlâ bir hareket görül-müyordu. Pâdişah Bostancıbaşıyı yirmi kişi ile âsilere göndererek dağılmalarını emretti. Âsiler buna:

«Arzuları yerine getirilmedikçe bir adım kımıldamıyacaklarını, şevketlû pâdişahtan hoşnut olduklarını, yalnız veziri, kethüdasını ve kaptan paşayı istediklerini» bildirdiler. Ciddi bir hareket âsileri dağıtmağa kâfi iken, lüzumsuz yere âsilerle muhabereye girişildi.

Sancak-ı şerif Orta kapı önüne çıkarıldı. Fakat biraz sonra sancak altına toplananlar da, Kahveci Ali'nin cerbeze-siyle âsilere iltihak etti.

İsyancıların mahiyeti, cibilliyeti herkesçe malûmdu. Fakat cemiyet te mütefessih idi. İsyân muvaffak olduğu takdirde bir mevki ve menfaat temini düşüncesiyle bu mayası bozuk tellâk Patrona Halil ve avenesine karşı taraftar görünmekten hayâ etmiyorlardı.

Nihayet âsiler saray önüne gelmişlerdi. Saray ise, durma-

dan toplantılar aktederek, hiç bir şeye karar veremiyerek korku ve tereddüt içinde âdeta âkıbetine intizar ediyor, en kıymetli dakikalar kaybediliyordu.

Âsiler, Üçüncü Ahmed'e gönderdikleri isteklerine cevap gelmeyince evvelâ beş vezirin konağını yağma ettiler. İbrahim paşa artık her şeyden ümidini kesmişti:

«Ben nasıl olursa olsun artık öldüm demektir, fakat hepimizin selâmeti velinimetimizi düşünmektir» diyordu. Nihayet âsilere hocalardan iki kişi gönderilerek «âsilerin istemedikleri vezirlerin azlolanacağı, müftünün katline ise şeran cevaz olmadığı, diğer vezirlerin ise pâdişaha hizmetleri olduğundan katillerinin muvafık olmayacağı» bildirildi.

Âsiler, müftünün katlinden ferağat ettilerse de diğer vezirlerin mutlaka katillerinde ısrar ediyorlardı. Nihayet Üçüncü Ahmed, değerli veziri İbrahim paşayı feda etmeğe mecbur kaldı. Gece yarısı, Lâle devrinin değerli veziri İbrahim paşayı, kethüdasını, Kaptan paşayı, Orta kapıya gönderdi ve orada boğuldular.

Sabahın ilk saatlerinde İbrahim paşanın, Kaymak Mustafa paşanın, kethüdanın boğulmuş cesetleri üç öküz arabası ile At meydanına gönderildi. Fakat bu sırada âsiler tarafından garip bir şayia çıkarıldı. Gûya Üçüncü Ahmed, İbrahim paşa yerine Kürkçü Manol adında birini idam ettirmiş. Halbuki İbrahim paşa sakallı, Manol ise sarı bıyıklı, gök gözlü, matruş bir adamdı (1).

Üçüncü Ahmed'in saltanattan ferağati:

Bu sırada İspiri - zâde sarayda huzura çıkmıştı. Pâdişaha «âsilerin pâdişahı da istemediklerini» söyledi. Üçüncü Ahmed sapsarı kesildi:

«Peki, bunu bana daha evvel niçin söylemediniz!» dedi. Ve hayatı ve evlâtlarının hayatı muhafaza edilmek şartıyla saltanatı terke razı olduğunu söyledi.

Gece saat dört idi. Üçüncü Ahmed kardeşinin oğlu şehzâde Mahmud'u kafesten çıkardı, mabeyin kapısı yanına ge-

(1) Divân-ı hümayun mühimme defteri 136, sayfa 216.

tirdi. Bütün saray erkânı önünde, derin bir yeis ve hüznün içinde alnından öptü. Ona hayır dua etti. Sultan Mahmud ta amcasının elini öptü. (2 ekim 1730 gece saat dört) Pâdişahın tahttan ferağatını Anadolu kadı-askeri olmuş olan haris ve intikamcı Arnavud Zülâli - Hasan efendi At meydanına gide rek âsilere ulaştırdı.

Üçüncü Ahmed'in, Sultan Mahmud'a manzum vasiyeti ni Abdi tarihinden alıyoruz:

**Hayr endiş ey vücud-ı kerim
Kimseye etme kendini teslim
Hacet eshabına adâlet kıl
Fukara haline riayet kıl
Kimsenin inkisarını alma
Benim ettiklerime hem kalma
Sana şehzadeler emanettir
Lâyik-i şan olan sıyanettir.
Daima saltanatda vârl olasın
Ferrü şevketle ber-karâr olasın
Eyleye bahtını küşade huda
Hayme-i ömrün ola pâbercâ
Fer bulub necm-i baht-ı mes'udun.
Ola meşhur namı Mahmudun.**

O gece hem cülûs, hem biat merasimi yapıldı. Sabahle-yin âsiler de saraya gelerek biat ettiler. Bu sırada At meydanında kaymakam Kaymak - Mustafa paşa ile kethüda be-yin cesetleri hakaretlerle sürükleniyor, damat İbrahim paşanın bâb-ı hümayun önünde bırakılan çıplak cesedi köpekler tarafından parçalanıyordu!

Fakat, Lâle devrinin aziz kahramanı, asil ve vatanperver Türk veziri İbrahim paşayı halk, bir türlü unutamıyordu. Onun namına destanlar yazılıyor, gözyaşlariyle evlerde okunuyordu. İşte bunlardan biri:

**Persenbe gün kopdu büyük galebe
Otaklarım cümle oldu harabe
Leşimi çıkardı bilin araba
Uryan olub kaldığıma ağlarım.**

On üç yıldır ben de etdim vezaret
 Bunca evkaf yaptım etdim akaret
 Lâyık mıdır bana bunca hakaret
 Hakaretle öldüğüme ağlarım.

Varın söylen oğlum giysün karayı
 Çıraklarım gitsün beni arayı
 Harab olsun Üsküdarın sarayı
 Düşmanlara kaldığına ağlarım.

Yaşa Sultan Mahmud tahtında yaşa
 Fermanın yürüsün dağ ile taş
 Öksüz kaldı oğlum Mehmed Paşa
 Anın yetim kaldığına ağlarım.

İmdat edin bana Kırklar Yediler
 İbrahim Paşaya maktul dediler
 Leşimi cümle köpekler yediler
 Namazım kılınmadığına ağlarım.

ÜÇÜNCÜ AHMED'İN AİLE DURUMU

Babası: Dördüncü Mehmed,

Annesi: Emetullah Gülnuş Sultan

Bilinen zevceleri: Emetullah (Baş haseki), Ümmü Gülsüm, Hâtem kadın, Hüsnü Şah Kadın, Hadice, Rabia Şermi, Zeyneb, Şâhin, Sâyeste, Hâce Ayşe Bihri, Fatma Humaşah, Muslu Kadın, Mihrişah (Mustafa III. ün annesi.)

Erkek Çocukları: Abdullah, Abdülhamid (Pâdişah olmuştur), Abdülmelik, Abdülmecid, Ali, Bayezid, Hasan, İbrahim, İsa, Mahmud, Mehmed (Dört tane), Murad (İki tane), Mustafa (pâdişah olmuştur), Numan, Selim (İki tane), Seyfettin, Süleyman.

Kız çocukları: «Atike (Genç Mehmed paşa ile), Ayşe (Kunduracı - zâde Mehmed, Gül Ratıp Ahmed, Silâhtar Mehmed

paşalarla), Emine (İki tane), Esma (Yakub, Muhsin - zâde Mehmed paşa ile), Esma, Fatma (Silâhtar Şehid Ali, Nevşehirli Damad İbrahim paşalarla), Ferdane, Hatice (iki tane), Hatice (Hafız Ahmed, Ali Paşalar ve Halil ağa ile), Nâile, Nazife, Rabia (iki tane) Reyhane, Rukiye (iki tane), Sabiha, Salihâ (Sarı Mustafa, Sarhoş Ali, Ragıp Mehmed, Turşu Mehmed paşalarla), Emetullah (iki tane), Ümmügülsüm (Ahmed bey ve Ali paşa ile), Ümmühabibe, Ümmüselma (üç tane), Zeyneb (iki tane), Zeyneb (Küçük Mustafa, Melek Mehmed Paşalarla), Zübeyde (Karaali - zâde, Süleyman ve Numan paşalarla).

III. AHMED DEVRİ SADRÂZAMLARI:

KAVANOZ AHMED PAŞA, Milliyeti Rus. (22 ağustos 1703, (9 rebiülâhir 1115) te tâyin edilmiş, (17 kasım 1703) (8 Recep 1115) te azledilmiştir.

ENİŞTE - HASAN PAŞA: Milliyeti Rum (17 kasım 1703). (8 Recep 1115) te tâyin edilmiş, (28 eylül 1704) (28 cemazielûlâ 1116) da azledilmiştir.

KALAYLIKOZ - AHMED PAŞA: Milliyeti Türk. (28 eylül 1704) (28 cemazielûlâ 1116) da tâyin edilmiş, (25 Aralık 1704) (27 şaban 1116) da azledilmiştir.

BALTACI - MEHMED PAŞA: Milliyeti Türk. (25 Aralık 1704) (27 şaban 1116) da tâyin edilmiştir. (3 mayıs 1706) (19 Muharrem 1118) de azledilmiştir. (İlk sadâretidir.)

ÇORLULU - ALİ PAŞA: (3 mayıs 1706) (19 Muharrem 1118) de tâyin edilmiş, (16 haziran 1710) (18 Rebiül'âhir 1122) de azledilmiştir.

KÖPRÜLÜ - ZÂDE NU'MAN PAŞA: Milliyeti Arnavud (16 Haziran 1710) (18 Rebi'ül - âhir 1122) de tâyin edilmiş, (18 ağustos 1710), (22 cemaziel-âhir 1122) de azledilmiştir.

BALTACI - MEHMED PAŞA: Milliyeti: Türk. (18 ağustos 1710) (22 cemaziel-âhir 1122) de tâyin edilmiş, (20 kasım 1711) (9 Şevvâl 1123) de azledilmiştir. (İkinci sadâretidir.)

AĞA - YUSUF PAŞA; milliyeti: Gürcü. (20 kasım 1711) (9 Şevvâl 1123) te tâyin edilmiş, (12 Kasım 1712) (12 Şevvâl 1124) te azledilmiştir.

SİLÂHDAR - SÜLEYMAN PAŞA: Milliyeti: Abaza. (12 Kasım 1712) (12 şevval 1124) te tâyin edilmiş, (6 nisan 1713) (10 Rebi'ül-evvel 1125) te azledilmiştir.

ORSA - BOÇA İBRAHİM PAŞA: Milliyeti Türk, (6 Nisan 1713) (10 Rebi'ül-evvel 1125) te tâyin edilmiş, (27 Nisan 1713) (1 Rebi'ül-âhir 1125) te azil ve idam edilmiştir.

SİLÂHDAR - DAMAD - ALİ PAŞA: Milliyeti: Türk, (27 nisan 1713) (1 Rebi'ül-âhir 1125) te tâyin edilmiş, (5 ağustos 1716) (16 Şaban 1128) de şehit olmuştur.

HACI HALİL PAŞA: Milliyeti: Arnavud. (22 ağustos 1716) (4 Ramazan 1128) de tâyin edilmiş, (26 ağustos 1717) (18 Ramazan 1129) da azledilmiştir.

NİŞANCI - MEHMED PAŞA: (26 Ağustos 1717) (18 Ramazan 1129) da tâyin edilmiş, (9 Mayıs 1718) (8 Cemaziel-âhir 1130) da azledilmiştir.

NEVŞEHİRLİ DAMAD - İBRAHİM PAŞA: Milliyeti: Türk. (9 Mayıs 1718) (8 Cemaziel-âhir 1130) da tâyin edilmiş, (30 Eylül 1730) (17 Rebi'ül-evvel 1143) te azledilmiştir. (1 ekim 1730) (18 Rebi'ül-evvel 1143) te Patrona ihtilâlinde şehit edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ AHMED DEVRİ ŞEYHÜLİSLÂMLARI:

YEKÇESİM - HÜSEYİN EFENDİ: (19 ağustos 1703—6 Rebi-ülâhir 1115) (22 ağustos 1703 — 9 Rebi'lâhir 1115) azledildi.

İMAM - MEHMED EFENDİ: (22 Ağustos 1703 — 9 Rebi'ül-âhir 1115) (26 ocak 1704 — 19 Ramazan 1115) te azledildi.

PAŞMAKÇI - ZÂDE SEYYİD - ALİ EFENDİ: (26 ocak 1704 — 19 Ramazan 1115) (1 şubat 1707 — 27 şevvâl 1118) de azledildi. (İkinci meşihatıdır).

SADRÜDDİN - ZÂDE SADIK MEHMED EFENDİ: (1 Şubat 1707 — 27 Şevvâl 1118), (25 ocak 1708 — 2 Zilkade 1119) da azledildi.

EBE - ZÂDE ABDULLAH EFENDİ: (25 ocak 1708 — 2 Zilka'de 1119), (16 temmuz 1710 — 19 Cemaziel-evvel 1122) de azledilmiştir. İlk meşihatıdır.

PAŞMAKÇI - ZÂDE SEYYİD - ALİ EFENDİ: (16 Temmuz 1710 — 19 Cemaziel-evvel 1122) (12 Şubat 1712 — 4 Muhar-

rem 1124) de ölmüştür. (Üçüncü meşihatıdır).

EBE - ZÂDE ABDULLAH EFENDİ: (13 Şubat 1712 — 5 Muharrem 1124), (14 Mart 1713 — 16 Safer 1125) te azledilmiştir. İkinci Meşihatıdır.

MEHMED ATÂULLAH EMENDİ: (14 Mart 1713 — 16 Safer 1125) (20 Mayıs 1713 — 24 Rebî'ül - âhir 1125) te azledilmiştir.

İMAM - MAHMUD EFENDİ:

(25 Mayıs 1713 — 24 Rebî'l-âhir 1125) (15 Aralık 1714 — 8 Zilhicce 1126) da azledilmiştir.

MİRZÂ MUSTAFA EFENDİ: (15 Aralık 1714 — 8 Zilhicce 1126) (27 Haziran 1715 — 24 Cemaziel-âhir 1127) de azledilmiştir.

MENTEŞ - ZÂDE ABDÜRRAHİM EFENDİ: (27 Haziran 1715 — 24 Cemaziel-âhir 1127) (3 aralık 1716 — 18 Zilhicce 1128) de vefat eylemiştir.

EBU - İSHAK KARA - İSMAİL NAİM EFENDİ: (9 aralık 1716 — 24 Zilhicce 1128) (6 Mayıs 1718 — 5 Cemaziel-âhir 1130) da azledilmiştir.

YENİŞEHİRLİ - ABDULLAH EFENDİ: (7 Mayıs 1718 — 6 Cemaziel-âhir 1130) (30 eylül 1730 — 17 Rebî'ül-evvel 1143) te azledilmiştir.

ÜÇÜNCÜ AHMED DEVRİ, KAPTAN-I DERYALARI:

AŞÇI - MEHMED PAŞA: Milliyeti: Abaza (23 Aralık 1702 — 3 Şaban 1114). (14 aralık 1703 — 5 Şaban 1115) te azledildi. Birinci kaptanlığıdır.

KÜÇÜK - OSMAN PAŞA: Milliyeti: Çerkez (14 Aralık 1703— 5 Şaban 1115). (6 Kasım 1704 — 8 Recep 1116) da azledilmiştir.

BALTACI - MEHMED PAŞA: Milliyeti: Türk (6 Kasım 1704 — 8 Recep 1116) (25 Aralık 1704 — 27 Şaban 1116) da sadârete tâyini dolayısıyla ayrıldı.

FRENK - ABDURRAHMAN PAŞA: (27 Aralık 1704 — 29 Şaban 1116) (14/15 Ocak 1706 — 29/30 Ramazan 1117) de idam edilmiştir.

VELİ MEHMED PAŞA: (15 Ocak 1706 — 30 Ramazan 1117)

(16 Aralık 1706 — 10 Ramazan 1118) de azledilmiştir.

KÂHYA HACI - İBRAHİM PAŞA: (16 Aralık 1706 — 10 Ramazan 1118) (28 Ekim 1709 — 23 Şaban 1121) de Mısır vâhilliğine nakli üzerine kaptanlıktan ayrılmıştır. Birinci kaptanlığıdır.

KÖSE - ALİ PAŞA - ZÂDE MEHMED PAŞA: (1 Kasım 1709 — 27 Şaban 1121) (23 Aralık 1711 — 13 Zilkade 1123) te azledilmiştir.

KİRLİ - AHMED PAŞA: (24 Aralık 1711 — 14 Zilkade 1123) (16 ocak 1713 — 18 Zilhicce 1124) te azledilmiştir.

HOCA - İBRAHİM PAŞA: Milliyeti: Türk (16 ocak 1713 — 18 Zilhicce 1124) (6 nisan 1713 — 10 Rebi'ül-evvel 1125) te sâdarete tâyini üzerine kaptanlıktan ayrılmıştır.

SİLÂHDAR KÖLE - SÜLEYMAN PAŞA: Milliyeti: Abaza (6 nisan 1713 — 10 Rebi'ül-evvel 1125) (7 Kasım 1713 — 10 Rebi'ül-evvel 1125) (7 kasım 1713 — 18 Şevval 1125) te azledilmiştir.

AŞÇI - MEHMED PAŞA: Milliyeti: Abaza (7 kasım 1713 — 18 Şevval 1125) (13 Ocak 1714 — 26 Zilhicce 1125) te azledilmiştir. İkinci kaptanlığıdır.

HOCA - SÜLEYMAN PAŞA: Milliyeti: Türk. (13 ocak 1714 — 26 Zilhicce 1125) (23 aralık 1714 — 16 Zilhicce 1126) da azledilmiştir. Birinci kaptanlığıdır.

CANIM - HOCA HACI - MEHMED PAŞA: (23 Aralık 1714 — 16 Zilhicce 1126) (14 Şubat 1717 — 2 Rebi'ül-evvel 1129) da azledilmiştir. Birinci kaptanlığıdır.

KÂHYA HACI - İBRAHİM PAŞA: (14 Şubat 1717 — 2 Rebi'ül-evvel 1129) (5 Nisan 1718 — 4 Cemaziel-evvel 1130) da azledilmiştir. İkinci defa tâyin edilmiştir.

HOCA - SÜLEYMAN PAŞA: Milliyeti: Türk (5 nisan 1718 — 4 Cemaziel-evvel 1130) (7 eylül 1721 — 15 Zilka'de 1133) de ölmüştür. İkinci kaptanlığıdır.

KAYMAK - MUSTAFA PAŞA: Milliyeti: Boşnak (11 eylül 1721 — 19 Zilka'de 1133) (30 eylül 1730 — 17 Rebi'ül-evvel 1143) de azledilmiştir. (1 ekim 1730 — 18 Rebi'ül-evvel 1143) de Patrona ihtilâlinde idam edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ AHMED DEVRİ BAŞ - DEFTERDARLARI:

FİRARÎ - HASAN PAŞA: (22 Kasım 1703 — 13 Recep 1115) (29 Şubat 1704 — 23 Şevvâl 1115) te Rumeli Beylerbeyliğine nakledilerek azledilmiştir.

BAKKAL - ZÂDE MEHMED EFENDÎ/PAŞA: (29 Şubat 1704 — 23 Şevvâl 1115) (6 Şubat 1705 — 11 Şevvâl 1116) da azl olunmuştur. İkinci defterdarlığıdır.

İSMAİL EFENDÎ: (6 Şubat 1705 — 11 Şevval 1116) (13 Haziran 1705 — 20 Safer 1117) de azledilmiştir.

BAKKAL - ZÂDE MEHMED EFENDÎ/PAŞA: (13 Haziran 1705 — 20 Safer 1117) (18 Temmuz 1706 — 6 Rebî'ül-âhir 1118) de azledilmiştir. Üçüncü defa..

SEYYİD - YAHYA EFENDÎ: (18 Temmuz 1706 — 6 Rebî'ül-âhir 1118) (12 ağustos 1706 — 2 Cemaziel-evvel 1118) de istifa etmiştir.

DAMAD - MEHMED EFENDÎ/PAŞA: (12 Ağustos 1706 — 2 Cemaziel-evvel 1118) (12 Şubat 1708 — 20 Zilka'de 1119) da azledilmiştir. Birinci defa.

BAKKAL - ZÂDE MEHMED EFENDÎ/PAŞA: (12 Şubat 1708 — 20 Zilka'de 1119) (10 Ağustos 1709 — 3 Cemaziel-âhir 1121) de azledilmiştir. Dördüncü defterdarlığıdır.

DAMAD - MEHMED EFENDÎ/PAŞA: (10 Ağustos 1709 — 3 Cemaziel-âhir 1121) (19 Ocak 1712 — 10 Zilhicce 1123) de azledilmiştir. İkinci defa.

BAKKAL - ZÂDE MEHMED EFENDÎ/PAŞA: (19 Ocak 1712 — 10 Zilhicce 1123) (22 Haziran 1712 — 17 Cemaziel-evvel 1124) de azledilmiştir. Beşinci defa.

DAMAD - MEHMED EFENDÎ/PAŞA: (22 haziran 1712 — 17 Cemaziel-evvel 1124) (22 haziran 1713 — 28 Cemaziel-evvel 1125) de, azledilmiştir. Üçüncü defa.

SARI - MUSTAFA PAŞA: (22 haziran 1713 — 28 Cemaziel-evvel 1125) (28 ocak 1714 — 12 Muharrem 1126) da azledilmiştir. Üçüncü defa.

KAYSERİLÎ - OSMAN EFENDÎ: (28 ocak 1714 — 12 Muharrem 1126) (18 Ağustos 1714 — 7 Şaban 1126) da azledilmiştir. Birinci defa.

BAKKAL - ZÂDE MEHMED EFENDİ/PAŞA: (18 Ağustos 1714 — 7 Şaban 1126) (31 aralık 1716 — 16 Muharrem 1129) da altıncı defa azledilmiştir.

DAMAD - MEHMED PAŞA: (19 Ocak 1717 — 5 Safer 1129) (19 Şubat 1717 — 7 Rebî'ül-evvel 1129) da dördüncü defa azledilmiştir.

KAYSERİLİ - OSMAN EFENDİ: (19 Şubat 1717 — 7 Rebî'ül evvel 1129) (19 Aralık 1717 — 15 Muharrem 1130) da ikinci defa azledilmiştir.

HACI - MUSTAFA EFENDİ: (19 Aralık 1717 — 15 Muharrem 1130) (9 Mayıs 1719 — 19 Cemaziel-âhir 1131) de azledilmiştir.

TÜRK - İBRAHİM EFENDİ: (9 Mayıs 1719 — 19 Cemaziel-âhir 1131) (1728 — 1729 / 1141) de vefat etmiştir.

III. AHMED DEVRİNİN REİS-ÜL KÜTTABLARI:

ACEM EBUBEKİR PAŞA: (Mart 1704 — Zilka'de 1115) (18 Temmuz 1706 — 6 Rebî'ül âhir 1118) de Nişancılığa nakledilmiştir.

ABDÜLKERİM BEY/PAŞA: (18 temmuz 1706 — 6 Rebî'ül-âhir 1118) (2 Şubat 1711 — 13 Zilhicce 1122) de azledilmiştir. İkinci defa.

ACEM EBUBEKİR PAŞA: (2 Şubat 1711 — 13 Zilhicce 1122) (Ağustos 1713 — Şaban başlangıcı 1125) de üçüncü defa azledilmiştir.

SÜLEYMAN EFENDİ: (Ekim 1713 — Ramazan 1125) (9 Aralık 1714 — 2 Zilhicce 1126) da azledilmiştir. Birinci defa..

HACI - MUSTAFA EFENDİ: (9 Aralık 1714 — 2 Zilhicce 1126) (29 Ağustos 1716 — 11 Ramazan 1128) de azledilmiştir.

SÜLEYMAN EFENDİ: (29 Ağustos 1716 — 11 Ramazan 1128) (5 Aralık 1716 — 20 Zilhicce 1128) de azledilmiştir. İkinci defa.

RAMAZAN - ZÂDE ABDÜLKADİR EFENDİ: (5 Aralık 1716 20 Zilhicce 1128) (26 ağustos 1717 — 18 Ramazan 1129) da azledilmiştir.

ARİFİ AHMED EFENDİ/PAŞA: (26 Ağustos 1717 — 18 Ramazan 1129) (2 ağustos 1718 — 5 Ramazan 1130) da azledilmiştir.

Birinci Mahmud

(Yirmi Dördüncü Osmanlı Pâdişahı)

(M 1730 — 1754)

(H. 1143 — 1168)

Babası: İkinci Mustafa.

Annesi: Saliha Sultan.

Doğduğu tarih: (2 ağustos 1696) (3 Muharrem 1108) Perşembe.

Pâdişah olduğu tarih: (1/2 ekim 1730) (18/19 Rebî'ül-evvel 1143) pazar-Pazartesi.

Pâdişah olduğu sırada yaşı: 34 sene, 2 ay, 1 gün (yani 35 yaşı içinde).

Vefatı tarihi: (13 aralık 1754) (27 Safer 1168) cuma.

Pâdişahlık müddeti: 24 sene, 2 ay, 12 gün.

Vefatı sırasında yaşı: 58 sene, 4 ay, 12 gün (59 yaşı içinde).

BİRİNCİ MAHMUD

Tahta cülûsu ve ilk günler:

Birinci Mahmud, babası İkinci Mustafa tahttan indirildiği gün (23 ağustos 1703) tarihinde babası ve kardeşleri ile birlikte hapsedilmişti. Sonra Üçüncü Ahmed tarafından İstanbul'a getirilerek saray-ı âmirede bir daireye yerleştirilmişti. Üçüncü Ahmed'in tahttan indirildiği gece Üçüncü Ahmed, oğulları Süleyman ve Mehmed ile beraber, sarayın hal'edilen pâdişahlara mahsus dairesine geçirilmişti. Tahta cülûsunu müteakip birkaç gün sonra Birinci Mahmud Eyüpte kılıç kuşandı.

Patrona Halil ve avenesinin âkıbeti:

Bu ilk günlerde hâkimiyet tamamen âsilerin elinde idi. Patrona Halil ve avenesi, Şeyhülislâmlığa, Rumeli ve Anadolu kadı-askerliklerine, İstanbul kadılığına, Yeniçeri ağalığına ve ocak ağalıklarına kendi taraftarlarını getirmişlerdi. Kendileri hiç bir memuriyet kabul etmiyerek, âdeta hükûmetin üstünde bir kuvvet olarak kaldılar.

Bu ilk günlerde Sultan Mahmud, Patrona Halil ve avenesini okşamak mecburiyetini hissetti. Kendisine, bir vasıta ile bir memuriyet teklif etti. Patrona, bir pâdişah hal'etmenin, bir hükûmet devirmenin ne demek olduğunu biliyordu. Bu teklife şu cevabı verdi:

— Ömrümün ne suretle neticeleneceğini bilmiyor değilim. Şimdiye kadar herhangi bir pâdişahı hal'edip diğerini tahta geçirenlerden hiç kimse yatağında ölmüş değildir ki ben öleyim!.

Yeniçeri ağası, Patrona'ya cemile olmak üzere kendisine para ihsan edilmesi fikrinde bulunduğu vakit ona da:

— Baka Yeniçeri ağası, İstanbul'un bütün hazineleri benim. Hem sen benim işime karışma, sonra sen de ötekilerin yanına gidersin..

Tehdidini savurmuştu. İlk günlerde hiç bir memuriyet kabul etmemişti. Fakat biraz sonra vezirliği kabul etti. Avenesinden de Saraç Mehmed, Yeniçeri ağası, Urlu, Sekbanbaşı; Deli Mustafa, Kapı kethüdası, Deli İbrahim, İstanbul kadısı olmuştu (1).

Bu serseri güruhunun İstanbul'a hâkim olduğu ilk günlerde İstanbul'da ticaret tamamen durmuş, ahali her gün heyecan ve korku içinde yaşamağa başlamıştı. Üçüncü Ahmed devrinin bütün adamları, azil ve nefyolunuyordu. Eşkiyanın her istediği yapılıyordu. Eşkiya, kendilerini halktan ayırmak için başlarına kırmızı sarık sarmışlardı ve kendilerine vatan kurtarıcı süsünü vermişlerdi.

Eşkiyanın İstanbul kadılığına getirdiği Deli İbrahim, Üçüncü Ahmed zamanında, Lâle devrinde İstanbul'un her tarafında yapılmış olan ve Türk zevk ve mimarisinin en zarif bediaları olan köşklerinin yakılmasına fetva vermişti! Bu fetva pâdişaha gösterildiği vakit gözlerinden yaş gelecek kadar müteessir olmuş, fakat bu pespaye güruhun arzularına karşı da durmak tehlikeli olduğu için (yakılmasına rızam yoktur, bari yıkılsın!» dedi. Bunun üzerine bir alay baldırı çıplak ve pespaye güruhu, Kâğıthanedeki İstanbul'un dört köşesindeki bu zarif sanat âbidelerini yerle bir etmişlerdir. Bir ara, İbrahim paşa tarafından imar edilen, doğduğu kasabayı bile yakmak istemişlerdi. Velhasıl eşkiya, kendilerinden evvelki idareye ait ne varsa imha ediyorlar ve o devrin iyiliğinden aslâ bahsettirmeğe müsaade etmek istemiyorlardı.

Patrona Halil ve avenesi, dilediklerine istedikleri memuriyeti verdiriyorlardı. Meselâ Patrona Halil ihtilâl sırasında kendisine para ve et tedarik eden bir kasap çırağını Boğdan voyvodalığına tâyin ettirmişti. Manav Muslu da Yeniçeri ağasına kethüda olmuştu. Patrona Halil, belinde palası olduğu

---

(1) Suphi tarihi cilt 1 sayfa 8.

halde divana bile girecek kadar küstahlık gösteriyor, devletin siyaseti hakkında mütalâa dermeyanına cür'et ediyordu. Manav Muslu bile müsaade almaksızın sadrâzamın huzuruna girerek istedikleri kimselerin tâyinini yaptırıyordu.

Halbuki harici siyaset gayet vahim bir hal almakta idi. Rusya ile Avusturya, Osmanlı devletine karşı ittifak akdetmekte idi. Darüsaade ağası Nezir ağa, bu eşkiya güruhunun teşkil ettiği tehlikeyi Sultan Mahmud'a tafsilâtiyle arzetti. Bu' eşkiya cemiyeti «hamal ve tellâklardan, aç ve haris kimselerden, anarşi unsuru yeniçerilerden, lâz ve Arnavutlardan mürekepti.» (1)

Bu pespaye ve cahil güruhun başı olan Patrona Halil ortadan kaldırılsa, cemiyetleri dağılırdı. Sultan Mahmud ta buna karar vermişti. Bu sırrı Nezir ağa, Kaptan-ı Derya Canım Hoca ile Kırım Hanına da açtı. Netice olarak eşkiyanın saraya davet edilerek katillerine karar verildi.

İran ahvali görüşülmek üzere bütün devlet erkânı saraya davet edildi. Bu arada Patrona ve arkadaşları da davet olundu. Patrona işi o kadar azıtmıştı ki, son günlerde sadrâzam ile, Şeyhülislâmın ve Darüsaade ağasının bile azlını pâdişah'tan istemiş ve bu fikrini Kırım Hanına açmıştı. Han bir şey sezdirmemek için: «Pâdişahın kendisinden pek memnun olduğunu, İran ahvalini görüşmek üzere saraya geldiği vakit bu hususu pâdişaha açarsa mutlaka muvaffak olacağını» bildirdi.

Meclis günü belinde palası ve arkadaşlarıyla saraya geldi. O gün Rusyaya harp açılması hususu görüşüldü. Patrona Halil: «Koca bir ordu ile Rusya üzerine gidilmesi» fikrinde bulundu. Fakat o gün sarayda pek fazla kalabalık olduğu için bazı suçsuzların da kanı dökülür düşüncesiyle Patrona Halil'in öldürülmesi bir başka güne bırakıldı.

Meclisin ikinci toplantısına Patrona bütün avenesiyle geldi. Patrona ve avenesinin katline Patrona'nın mensup olduğu 17 nci bölük çorbacısı Halil ağa memur edildi. Halil ağa adamlarını sarayın her tarafına gizledi. Nihayet mecliste Rusya ve İran ahvali görüşülerek Patrona Halil'e Rume-

(1) Suphi tarihi cilt 1, sayfa 16

li beylerbeyliği rütbesi verildi. Meclis sona ermişti. Patrona vüzerâ ile birlikte Revan köşküne gitti. Patrona'aya hil'at giydirilecekti.

Bu sırada pâdişah Sofa köşküne geldi. Şeyhülislâmla sadrâzam pâdişahın huzuruna çıkınca Halil ağaya işaret edildi. Derhal Revan odasına hücum etti. Patrona bu hali görünce palasına sarılmak istedi ise de bir kılıçla kolu yere düştü. Ve müthiş bir boğuşmadan sonra yere yıkıldı. İçeride Patrona öldürülürken dışarıda da Muslu ve diğer eşkiyadan ele geçenlerin başı kesiliyordu. Hâdise o şekilde tertiplenmişti ki, Arslanhane ile Revan köşkü arasında bu facia cereyan ederken Babûsaade ile Orta kapı arasında beklemekte olan eşkiyanın maiyeti hiç bir şeyden haberdar değildi. Nihayet sıra onlara da geldi. Hepsi de, «Hil'at giydirilecektir» denilerek birer birer içeriye alınıyor ve işleri bitiriliyordu.

Korkuya kapılan eşkiyanın bir kısmı kaçtı, At meydanındaki kalabalıkları da dağıldı.

Artık eşkiyanın adı sanı anılmaz oldu. Devlet büyük bir belâdan kurtuldu. Sultan Mahmud, derhal yeni fâyinlerle ve orduda intizamı temin ile âdeta yeni baştan devleti kurdu.

Bundan sonra değerli şahsiyetler meydana çıkmağa cesaret etti. Yirmi Sekiz Çelebi - zâde Said Mehmed efendi gibi diplomatlar, Suphi efendi gibi müverrihler, Topal Osman paşa gibi değerli serdarlar memleket umuruna el koydular.

Müteferrika İbrahim efendinin matbaası yeniden faaliyete geçirildi, Yalovada bir kâğıt fabrikası açıldı. Kütüphaneler tesis edildi, sanat ve marifet erbabı teşvik olundu.

İkinci ve üçüncü isyan teşebbüsleri:

Patrona Halil isyanından 6 ay sonra yeni bir isyan teşebbüsü oldu (24/25 Mart 1731). Birinci Mahmud âsilerin üzerine bizzat gitmek istedi ise de, Mahlu' pâdişah Üçüncü Ahmed'in tekrar tahta çıkarılmasından korkularak vaz geçirildi. Gece, At meydanında 13 - 14 kazan kaldırıldı. Fakat İstanbul halkı bu defa âsilere karşı tezahürata başladı ve hükûmetle birlik olduğunu gösterdi. Sadrâzam İbrahim paşa ile Kaptan-ı Deryanın ve Yeniçeri ağasının kumandasında

âsiler üzerine üç koldan yüründü. At meydanı ve Bayezit taraflarında şiddetli çarpışmalar oldu. Âsiler tenkil edildi. Bu hâdiseden sonra buna benzer hâdiselerin önüne geçmiş olmak için İstanbul'daki Yeniçeriler taşraya ve Boşnaklar ile Arnavudlar da muhtelif yerlere dağıtıldılar. Fakat bir türlü isyan mikrobu tamamen kökünden kazınmış değildi. (2 eylül 1731) de üçüncü bir isyan teşebbüsü oldu, fakat neticesiz kaldı.

İran harplerinin devamı:

Eşkiyayı bertaraf ederek vaziyete hâkim olduktan sonra Birinci Mahmud, İran harpleriyle meşgul olmağa fırsat buldu. İran seraskerliğine Bağdad vâlisî Ahmed paşayı tâyin etti. Ahmed paşa, (15 eylül 1731) de Kurican muharebesinde İran ordusunu mağlûp etti. Değerli bir kumandan olan Hekim - oğlu Ali paşa da Urmiye ve Tebriz'i ele geçirdi. Bu son Osmanlı muvaffakiyetlerinden sonra Ahmed paşa ile İranlı Mehmed Rıza - Kulu Han arasında (10 ocak 1732) de bir müsaleha aktedildi. Bu muahedeye göre:

Tebriz, Ardelan, Kermansâh, Hemedan, Huveyze ve Luristan tarafları İran'a bırakıldı, buna mukabil Gence, Tiflis, Revan, Şirvan, Şamahî, Dağıstan havalisi Osmanlılara kalıyordu. Fakat pâdişah, Tebriz'in İranlılara terkine şiddetle itiraz etti. Buna taraftar olan sadrâzam Osman paşa ile Şeyhülislâm Paşmakçı - zâdeyi azletti (Mart 1732). Pâdişah üzerinde büyük bir nüfuzu olan Kızlar ağası Beşir ağanın tavsiyesiyle İranlılarla harbe taraftar olan Hekim-oğlu Ali paşa sadrâzamlığa getirildi. Bunun üzerine (6 ekim 1732) de İran'a yeniden harp ilân edildi.

Bu sırada Nadir Ali, Kandahar'dan dönmüştü. Tahmasbın Osmanlılarla akdettiği müsalehayı beğenmedi ve tanımadı. Bütün iktidarı esasen elinde tutan Nadir Ali, Osmanlı hudutlarına taarruz etti. Bir taraftan Kerkük üzerine yürürken, diğer taraftan da (1 aralık 1732) de Bağdad'ı muhasara etti. Bağdad kalesi zahiresizlik yüzünden çok müşkül durumlara düştüğü sırada 8 aydan beri devam eden muhasara-

yı kurtarmak için Erzurum vâlisi Osman paşa yetişerek (19 temmuz 1733) te Bağdad yakınında Nadir'in ordusunu hezime uğrattı. Bağdad muhasaradan kurtarıldı. Daha sonra da Tebriz'i geri aldı.

Fakat kısa bir zaman sonra Nadir, az bir kuvvetle Kerkük'e dönmüş olan Osman paşayı gafil avladı ve bir baskınla mağlûp ederek Tebriz'i aldığı gibi Bağdad'ı da tekrar muhasara etti.

Daha sonra İran seraskerliğine tâyin edilmiş olan Abdullah paşa da (14 haziran 1735) te Erivan yakınında Arpaçay muharebesinde mağlûp ve şehit oldu. Bunun üzerine Birinci Mahmud Hekimoğlu Ali paşayı azletti. Bağdad vâlisi Gürcü İsmail paşa sadârete getirildi. Rakka vâlisi Ahmed paşa da tekrar seraskerliğe getirildi. Kırım Hanına da İran üzerine hareket etmesi emri verildi. Bu hal, Türkiyenin Rusya ile arasının bozulmasına yol açma istidadını gösterdiği için İran ile sulh akdine lüzum görüldü. Gence muhafızı Ali paşa murahhas tâyin edildi ve Genç Ali paşa ile birlikte sulhun esaslarını tesbite memur edildi.

İran ile müsaleha:

Nadir Şah, çok ağır şartlar dermeyeran ettiği için Ahmed paşa bunları reddetti. Türk murahhas heyeti, Kasr-ı Şirin muahedesi esaslarına göre hudut çizilmesini teklif etti. Nadir Şah bu teklife yanaştı. Fakat «kendi şahlığının tasdiki ile Ca'ferî mezhebinin beşinci mezhep olarak kabulünü, her sene Kâbeye bir Emîr-ül-hac gönderilmesini, esirlerin mübadelesini ve iki tarafın daimî elçiler göndermelerini» istedi. Müzakereler uzadı. Nadir bu arada müzakerelere İstanbul'da devam etmek üzere Abdülbaki Hanı gönderdi (7 Mart 1736). Esasen bu sırada Nadir, bir kukla mahiyetinde olan Şah Abbas'ı hal'ederek kendi şahlığını ilân etmişti. Osmanlı devleti ulemâsı, Ca'ferî mezhebinin beşinci mezhep oluşunu reddediyordu. Diğer maddelerin tadilen kabulüne yanaşıyordu. Daha sonra müzakerelerin İran'da devamı için Kara Mehmed Paşa - zâde Mustafa bey elçi olarak gönderildi. Ca'ferî mezhebi tarafımızdan tanınmadı, Nadir Şah Sünniliğin

İran'da resmen ilânını kabul etti. Nadir Şah bu sırada Afganistan taraflarıyla meşgul olduğu için müsalehayı kabul etti. Böylece bir müddet için şark hududunda harp sona ermiş oldu.

Rusya ve Avusturya ile harp: (1736 — 1739)

Evvelâ Osmanlı - Rus harbi:

Rusya, Avusturya ile birleşerek Lehistan veraseti harbini kendi lehine halletmişti. Rusyanın en büyük emellerinden biri de, Osmanlı devletini saf harici etmektir. Prut ve Edirne müsalehalarını hiçe sayan Rusya Ukrayna ve Podolya hudutlarında yeni kaleler yaptırmış, Azak kalesi yakınlarına kuvvet yığmıştı.

Bu sırada, İran harpleri dolayısıyla Kırım Hanının İrana gitmesi icap etmiş, Kırım Hanının Kabartay arazisinden geçişini Rusya protesto ettiği için, Rusya ile bir muharebeden çekinen Birinci Mahmud, Kırım Hanının geri dönmesi emrini vermiştir. Bu sırada Kırım kuvvetlerinin Kuban'a inmesini kendi topraklarına tecavüz sayan Rusya bilmukabele (30 mart 1736) da Azak kalesine ve müteakiben de Ur-Kapu üzerine yürüdü. İstanbul'daki Rus maslâhatgüzarı vakit kazanmak için Rusyanın bu hareketlerini gayri vâki gibi göstermeğe çalışırken, Fransa'nın İstanbul elçisi Marquis de Vilneuve de, Osmanlı devlet ricalini durmadan Avrupa siyasi münasebetleri hakkında ikaz etmeğe çalışıyordu. Osmanlı devleti bu sırada Humbaracı Ahmed paşa (Bonneval) in tavsiyesi üzerine Fransa ile bir ittifak akdine taraftar oldu ise de mümkün olmadı.

Osmanlı - Rus - Avusturya harbinin başlangıç ve sonunda İstanbul'da en fazla faaliyet sarfeden iki kişi vardı. Birisi Fransız elçisi Vilneuve, diğeri de Avusturya elçisi Talman idi. Osmanlı topraklarına fiilen tecavüz etmiş olan Rusya, İstanbul'a gönderdiği elçisi Visniakov vasıtasıyla, bu hareketlerinin Osmanlı devletine karşı değil, Kırım'a karşı olduğunu söyleyerek devleti oyalamağa çalışmıştı.

Fransız elçisi durmadan Osmanlı devletini Rusya'ya harp ilânına teşvik ediyordu. Bunda muvaffak ta oldu ve

Osmanlı devleti Birinci Mahmud'un huzurunda aktedilen bir mecliste (2 Mayıs 1736) Rusyaya harp ilân etti.

1736 Osmanlı - Rus muharebesi:

Sadrâzam, Rus cephesine Serdâr-ı ekrem tâyin edildi ve Babadağına gitti. Kaptan-ı Derya Canım Hoca da donanma ile Kırım'a müteveccihen Karadenize açıldı. Trabzon vâlisi Yahya paşa, Özi kalesi muhafızlığına tâyin edildi. İran harbi de sona ermek üzere olduğundan Kars, Tiflis taraflarındaki askerler Keefe'ye gönderildiği gibi Bosna'da toplanan askerler de Babadağına gönderildi.

Bu sırada bilhassa Fransız elçisi Vilneuve, Avusturyanın Rusya ile birlikte Osmanlı devletine karşı harp açmaması için bütün kuvvetiyle çalışıyordu. Fakat Avusturya imparatoru Altıncı Şarl, Rus çaricesi Anna ile bu hususta anlaşmış idi. Avusturya, Osmanlı devletine harp ilânına karar vererek hazırlanmağa başladığı halde, İstanbul'daki elçisi Talman vasıtasıyla, gûya iki devletin arasını bulmağa çalışıyormuş gibi görünerek Osmanlı devletini oyalamakta idi. (13 temmuz 1736) da Ruslar Azak kalesini, Gözleve, Kılburun ve Ur-Kapı kalelerini zaptettiler.

Bu sırada sadrâzam olan Silâhtar Mehmed paşa ile kethüdası Osman Hâlisâ efendi, sâfiyâne bir şekilde Avusturya elçisi Talman'ın sulh iğfalâtına kanarak, Avusturya cephesinde hiç bir hazırlık yapmamakta idiler.

Bu sırada Avusturya hududundaki ve Tuna boyundaki Özi, Bender ve Vidin muhafızlarından, Avusturyanın harp hazırlıklarıyla meşgul olduğu hudut kalelerinin tahkim ve takviyesinin lüzumu bildirildiği halde sadrâzam bu ikazlara da ehemmiyet vermedi.

Nihayet Osmanlı ordusu (16 haziran 1736) da Davud paşadan hareket ederek Babadağına vardı. Daha Tuna geçilmemişti. Sadrâzam ile kethüdası Osman Halisa efendi, Avusturyanın, Osmanlılarla Ruslar arasında sulh akdine tavassut edeceğine o kadar samimi surette inanmışlardı ki, orduya iltihak etmek üzere İsakçı'dan gelen kuvvetleri bile, yakında sulh olacaktır diye geri çevirmişlerdi. (12 Kasım 1736).

Yine bu sırada Avusturya büyükelçisi Talman pâdişahın huzuruna kabul olunduktan sonra gûya sulh tavassutunda bulunmak için ordugâha gitti. Sadrâzam hâlâ gaflet içinde idi. Talman sadrâzamla görüştü. Ruslar ile sulh müzakerelerinin yapılması için Osmanlı hudutları dışında, Lehistan'daki Nemirov kasabası kararlaştırıldı.

Bu sırada Avusturya'nın Türkiye'ye harp ilânına dair kararı Talman'a gönderilmiş bulunuyordu. Osmanlı murahhasları Nemirov'a gittikleri halde Rus murahhaslarından haber yoktu. Devletin harp ilânı varakasını Talman alçakça saklamakta idi. Nihayet bu varakayı Osmanlı murahhaslarına tebliğ etti ve esasen hazır bir durumda olan Avusturya orduları üç koldan ansızın Osmanlı topraklarına hücumla geçti (Haziran 1737).

Rusya ve Avusturya ile muharebenin devamı:

Fransız elçisinin bütün gayretine rağmen Avusturya da Osmanlı devletine harp açmış bulunuyordu. Bu suretle Osmanlı devleti, bir kere daha, iki büyük Avrupa devleti ile harp haline girmişti. Şüphesiz bu, çok tehlikeli idi. Sadrâzâmın ve kethüdasının gafletleri yüzünden de Avusturya cephesinde hiç bir hazırlık yapılmamış, âdeta devlet bir baskına uğramıştı.

Avusturya orduları birkaç koldan hücumla geçmişti.

1 — Ruslar tarafından Özi kalesinin zaptını müteakip maskesini atarak Türkiye'ye ilân-ı harp eden Avusturya imparatoru Altıncı Charles, 12 temmuz 1737 de Dük Lotringen ve Sechendorf kumandalarındaki 20,000 kişilik bir kuvveti Niş üzerine gönderdi.

2 — Vallis kumandasındaki 20,000 e yakın bir kuvvet Ef-lâk üzerine saldırdı.

3 — Maresal Kevenhüller kumandasındaki 30,000 kişilik bir kuvvet Vidin üzerine harekete hazırlandı.

4 — Ayrıca 150.000 kişilik bir Avusturya kuvveti de Bosna üzerine yürüdü.

Avusturyanın bu nâmertçe hareketinden pek ziyade mü-

teessir olan Birinci Mahmud sadrâzam Silâhtar Mehmed paşayı azlederek yerine Memiş - zâde Abdullah paşayı tâyin etti ve gafleti yüzünden devleti büyük bir tehlikeye maruz bırakmış olan kethüda Osman Hâlisâ efendiye idam ettirdi.

Bu durum karşısında alelâcele Karaman vâlisi Memiş paşa Vidin'in yardımına, Tuz - Mehmed paşa da Niğbolu taraflarına gönderildi.

Bosna harekâtı ve Hekim oğlu Ali paşanın büyük muvaffakiyetleri:

Avusturya imparatoru Bosna üzerine Hilderburghausen kumandasında 150.000 kişilik bir kuvvet göndermişlerdi. Hekim oğlu Ali paşa, nefir-i âm suretiyle bütün halkı vatan müdafaasına iştirâk ettirdi. Herkesin, kendi bulunduğu yerden düşmana hücum etmesini sağladı.

Müthiş düşman kuvvetleri İzvornik taraflarında taarruza geçti. Usturumca kalesini muhasara etti. Bu muharebeler sırasında genç kızlar bile erkek kıyafetine girerek muharebeye iştirâk ettiler. Muhasara 15 gün sürdü. Fakat Hekim oğlu Ali paşanın gönderdiği 6000 kişilik bir kuvvet düşman ordusunu beş saat içinde perişan etti ve kale kurtuldu.

Bundan sonra düşman kısmı küllisi Banyaluka üzerine yürümeğe başladı ve nihayet 80.000 kişilik bir kuvvetle kaleyi kuşattı. Ayrıca 20,000 şer bin kişilik iki birlik te Puzin ve Cetin kalelerini muhasara etmişti. Bu müthiş kuvvete karşı Hekim oğlu Ali paşa, düşmanın Türk kuvvetlerini beklediği yolu terkederek birdenbire geceleyin Banyaluka nehrini geçerek, hiç beklenmiyen bir noktadan düşmanın karşısına ordusunu kurdu. Çok çetin ve kanlı bir muharebe sonunda düşman askerini nehre sürdü, ekserisi nehirde boğuldu. 12 top, 2300 çadır, 15000 varil barut ve sayılamıyacak kadar çok kılıç tüfek ve diğer harp malzemesi ele geçti.

Bunun üzerine Başkumandan Hildeburghausen geri çekilerek yerine prens Lotringen kumandanlığa getirildi.

Ali paşa, sabaha karşı bir köprü kurdurarak askerini karşı yakaya geçirdi ve çekilmek üzere olan düşmana büyük

zayıat verdirdi. Rivâyete nazaran bu muharebede Avusturyalılar 60,000 zayıat vermişlerdir.

Banyaluka hezimetini üzerine, muhasara altında bulunan Pujin ve Çetin kahramanları da kaleden çıkarak kaçmağa hazırlanan düşmana büyük zayıat verdirdiler. Avusturyalıların bu müthiş bozgunu üzerine Türk akıncıları Belgrad ve Varadin taraflarına şiddetli akınlar yapmağa başladılar. Macaristan ve Erdel'de Avusturyalılara karşı ayaklanmalar başladı.

Hekimoğlu Ali paşanın bu muhteşem zaferi İstanbul'da büyük bir sevinç yarattı. Pâdişah paşaya, maiyetindekilere hil'atler gönderdi. Paşaya 5000 altın gönderildi.

Vidin cephesi ve İvaz Mehmed paşa:

Vidin cephesi İvaz Mehmed paşaya bırakılmıştı. Kevenhuller kumandasındaki Avusturya orduları Vidin üzerine yürümüşti. İvaz Mehmed paşa, Timok nehrini geçerek altı saatlik bir muharebeden sonra, düşman kuvvetlerinin yaridan fazlasını imha etmiş, Avusturyalılar bütün mühimmatlarını bırakarak kaçmışlardır. Daha sonra prens Lotringen kumandasındaki büyük bir kuvvet Vidin üzerine saldırmak istemiş ise de, Hekimoğlu Ali paşanın Bosna zaferlerinin velveleli haberleri ulaştığından, harp etmeden Viyana'ya çekilmişlerdir.

Niş cephesi:

Niş kasabası, daha evvel Avusturyalıların eline düşmüştü. İvaz Mehmed paşadan gelen haberlere göre ele geçen esirlerden bu kalede ancak 6000 Avusturyalı muhafızın bulunduğu öğrenildiği için Köprülü - zâde Hafız Ahmed paşa 12000 kişilik bir kuvvetle Niş kalesini muhasara etti. Birkaç günlük muhasarayı müteakip Niş muhafızı Dokat kaleyi teslim mecbur oldu (20 ekim 1737). Bu kumandan sonradan Avusturyalılar tarafından katledilmiştir.

Niş cephesi kumandanı Zekendorf ta, kaleye yardım et-

miyerek düşmesine sebep olduğu için azledilerek Viyana'da hapsedilmiştir.

Bu zafer haberlerinden pek mütehassis olan Sultan Mahmud, Ahmed paşayı Niş muhafızlığına tâyin ederek 5000 altın ve hil'atler göndererek taltif etmiştir.

Bu sırada ordu İstanbul'a dönmüş bulunuyordu. Sultan Mahmud, serdâr Muhsin - zâde Abdullah paşayı azlederek yerine sadârete Yeğen Mehmed paşayı tâyin etti. (19 aralık 1737). Bu sırada Fransa elçisi, sulh tavassutlarında bulunmakta idi. Pâdişah, harp mesuliyeti, Rusya ve Avusturya tarafından kabul edilmek şartıyla sulh tavassutunu kabule ta-raftar oldu.

Buna rağmen, sulh yapılacaktır diye işler gevşetilmedi. Hudut kaleleri sür'atle takviye ve tahkim edildiği gibi, bil-hassa Belgrad'ın geri alınması da esas gaye edinildi.

Yeni sadrâzam Yeğen - Mehmed paşa, Fransanın sulh tavassutunun memnuniyetle kabul edileceğini Avrupa devletlerine bildirdi. Bunun üzerine Fransa kralı XV. Lui, İstanbul'daki elçisi Marki de Vilneuve'e sulh tavassutu için me-zuniyet verdi.

Fransız elçisi, Pasarofça muahedesi esaslarına göre sulh tavassutunu teklif ediyordu.

Vezir-i âzam Yeğen - Mehmed paşa ise:

«Devlet-i âliye, cenk istiyenlere cenk, sulh istiyenlere sulh ile mukabele eder. Ancak geçen sene düşmanların hilesi yüzünden geniş mikyasta sefer masrafına düçar olduk. Eğer sulh gerekirse ancak Karlofça esaslarına göre bunu kabul ederiz.» cevabını verdi. Bu sırada İngiltere ve Felemenk elçileri de Rus başvekili Osterman'ın arzusu ile sulh tavassutuna tevessül ettiler. Osmanlı devleti bu iki devletin tavassutunu memnuniyetle kabul etti. Devletlerin, Pasarofça esasına göre tavassutunu, vezir-i âzam Yeğen - Mehmed paşa reddetmekte ısrar etti ve ordu ile birlikte (1738) cepheye hareket etti.

Muhâdiye muharebesi:

Vezir-i âzam (1738 mayıs) ayında Sofya'ya, haziran başında da Niş'e geldi. Maksat, Belgrad muhasarası idi. Bu sı-

rada 100,000 kişilik bir Avusturya ordusunun Muhâdiye boğazında bulunan Türk kuvvetleri üzerine geldiğini İvaz-Mehmed paşa haber alır almaz Ada - kalesi muhasarasını bırakarak o tarafa koştu. Serdâr-ı ekrem daha yetişmeden düşmanın ordusu ile harbe tutuşarak müthiş bir bozguna uğrattı ve külliyetli miktarda harp malzemesi ele geçirdi. İvaz-Mehmed paşaya yardıma gelen ordunun pıstarı Vidinli Ali ağa da, korkuya kapılan Semendere kalesini ele geçirdi.

Bir müddet sonra Avusturyalılar tekrar Muhâdiye üzerine geldilerse de, İvaz - Mehmed paşa tarafından ikinci defa mağlûp ve perişan edildiler. Bu sırada Türk akıncıları Erdel ve Tameşvar yakınlarına kadar müthiş akınlar yaparak o havaliyi dehşet içinde bırakmışlardı. Neticede, Ada - Kale de Türk kuvvetlerine teslim mecbur oldu (Ağustos 1738)..

Belgrad sulhuna doğru:

Yeğen - Mehmed paşa sert bir adamdı. Belgrad'ı almadıkça sulh yapmak tasavvurunda değildi. Pasarofça esasına göre sulh akdini derpiş eden Fransız teklifini kabule yanaşmıyordu. Bir kısım devlet ricali ise, hazır her tarafta Osmanlı orduları galip durumda iken yapılacak sulhun faydalı olacağına kani idiler. Fakat bu sırada, Yeğen - Mehmed paşanın, Kızlar ağası Beşir ağa ile arası açıldığından, onun telkini ile bu değerli vezir-i âzam zledildi (22 mart 1739). Yerine vezir-i âzamlığa İvaz - Mehmed paşa getirildi. Yeni sadrâzam gelinceye kadar ordu, sadâret kaymakamı Ahmed paşa kumandasında Edirne'ye gönderildi. Yeni serdâr-ı ekrem orduyu burada teslim aldı.

Bu sırada İsveç hükûmeti, On ikinci Şarl yüzünden Osmanlı devletine olan borcuna mukabil 10000 kadar harbeli tüfek gönderdi. Bu hal, İsveç ile Osmanlı devleti arasında Rusya aleyhine bir anlaşma vukuu şâyialarının çıkmasına sebep oldu ve Rusyayı telâşa düşürdü.

Serdâr-ı ekrem İvaz - Mehmed paşa Belgrad üzerine yürüdü (Temmuz 1739). Rumeli vâlisi Ali paşa, İrşova seraskeri Mehmed paşalar da kuvvetleriyle gelmişler ve ileriye sevk edilmişlerdi. Bu öncü kuvvetleri Belgrad ile Semendere

arasında Hisarcık mevkiinde 40.000 piyade ve 40.000 suvariden mürekkep bir Avusturya ordusu ile karşılaştı. Düşman gemileri Tuna üzerine dizilmişti.

Düşman ordusu kumandanı Vallis, esas Osmanlı kuvvetleri gelmeden bu öncü kuvvetlerini imha için derhal hücum ederek bunları püskürttü ise de, tam bu sırada Yeniçeri ordusu, onun arkasından da Serdar-ı ekrem yetişerek Avusturya ordusunu perişan ettiler. Avusturyalılar gece yüzü ile Tuna'yı geçerek kaçmağa mecbur kaldılar. Bunun üzerine Türk ordusu Belgrad'ı kuşattı (25 temmuz 1739).

Hisarcık mağlûbiyeti üzerine Vallis sulh istedi. Fakat İvaz - Mehmed paşa, Belgrad, Varadin ve Tameşvar kalelerinin Türklere teslimi kabul edilmedikçe sulha yanaşmadı. Muhasara şiddetlendirildi. Fakat Belgrad, Avrupanın en müstahkem bir kalesi idi. Muhasara uzadıkça askere bıkkınlık gelmeğe başladığı sırada Bosna vâlisi Hekimoğlu - Ali paşa 20.000 kişilik bir kuvvetle yardıma yetişti. İvaz - Mehmed paşa, vaktiyle Hekimoğlu vezir-i âzam iken Çavuşbaşı olduğundan eski efendisini iki saatlik mesafeden karşılayarak yaya yürüdü.

Avusturya kumandanı Vallis sulh istemekte devam ediyordu. Bu sırada Fransa elçisi Vilneuve de orduya gelmişti. Fransız elçisinin teşebbüsleri ile Avusturya generallerinden Neipperg ve onun başkâtibini, Osmanlılar tarafından da Reis-ül-küttap Mustafa, ordu kadısı Esad ve Mektupçu Ragıp efendilerle sulh görüşmeleri başladı. Müzakerelere Hekimoğlu - Ali paşa da iştirâk ettirildi. (23 ağustos 1735).

Osmanlı - Avusturya arasında Belgrad muahedesi: (18 eylül 1739) Cuma.

Avusturyalılar, fevkalâde tahkim ettikleri Belgrad'ı bir türlü Türklere bırakmak istemiyorlar, fakat vezir-i âzam da bu hususta ayak direyordu. Son Hisarcık zaferi de Osmanlı devletini isteklerinde ısrara teşvi kedyordu. Nihayet Fransa elçisinin araya girmesi ile, Belgrad'ın, Osmanlılar zamanındaki şekliyle Türklere teslimi hususunda bir anlaşmaya varıldı.

Bu muahede 27 sene müddetle ve 23 madde, bir hâtime-den ibaretti. Müzakereler (18 eylül 1739) cuma günü zevali saat altıda sona erdi.

Bu muahedeye göre:

Belgrad kalesi eski haliyle Türklere iade edildi. «Schabatz = Böğürdelen» kalesi, bütün mülhakatı ile, Orsova adasıyla kalesi ve bu adanın karşı tarafındaki Tameşvar dağlarıyla çevrilmiş olan ova Türklere kaldığı gibi «Çasar Eflâkı veya Eflâk-ı Sağır» denilen ve Aluta nehrinin batısına düşen, yani Pasarofça muahedesıyla evvelce Avusturyaya bırakılmış olan arazi de Türkiye'ye bırakılıyordu.

Tuna ve Sava nehirleri esas hudut sayılarak, Bosna tarafında da Karlofça muahedesi hududu kabul edilmiştir. Şu hale nazaran Avusturyalılar Pasarofça muahedesıyla kazandıkları araziye terketmekle Sırbistandan atılmış oluyor ve Eflâk ile Boğdan da tehlikeden kurtulmuş bulunuyordu. Yalnız Avusturyalılar Belgrad kalesini bizden aldıktan sonra fevkalâde tahkim etmişlerdi. Sonradan yapılan kısımlar tahrip edilerek Belgrad kalesi bize teslim edilecekti.

Belgrad muahedesinin asıl şayanı ehemmiyet olan kısmı, Fransa hükûmetinin Avusturyayı, müttefiki olan Rusya'dan ayırarak Osmanlılarla bir muahede akdine muvaffak oluşudur. Aynı zamanda Fransa hükûmeti, Avusturya tarafından herhangi bir oyunbozanlık olmaması için de, muahedeyi Fransanın zaman ve mesuliyeti altına sokmuştur. Bu suretle eğer Avusturya, hâdiselerden istifade etmek istiyerek sulh şartlarını tatbikten imtina edecek olursa Fransa ile de ihtilâf haline düşecekti.

Nitekim, Fransanın bu şekildeki hareketinin en kısa zamanda faydası görüldü. Çünkü sulh esasları murahhaslar tarafından kabul ve imza edildikten sonra, Rusların Hotin kalesini alarak, Boğdan'a girdikleri ve Yaş şehrini işgal ettikleri haberi gelmiş ve Avusturya imparatoru Altıncı Charles, muahedeyi tasdik etmek istememiş ise de, Fransanın kefalet ve mesuliyeti altında aktedildiği için kerhen tasdik etmiştir.

İmparator Charles'in, bu muahedeyi imza ederken:

«Türkler, Mehmed'e (Osmanlı sadrâzamı), Neipperg'e

(Avusturya murahhası) ve Vilneuve'e (Fransa elçisi) dua etsinler» dediği rivâyet edilir.

Rus cephesi ve Ruslarla yapılan Belgrad muahedesi:

Bu muharebe sırasında Rusya cephesinde büyük faaliyet olmamıştır. Esasen Osmanlı devleti de bu cepheye fazla kuvvet ayırmamıştı. Buna rağmen harbin devamı boyunca Ruslar da bir muvaffakiyet gösterememişler ve hattâ daha ziyade Türklerin muvaffakiyetleri görülmüştü. Fakat son günlerde, Avusturyalıların münferit olarak Osmanlı devleti ile sulh akdine mecbur kalmalarını gören Rus Çarı, Avusturyayı bu teşebbüsünden vazgeçirmek için bütün şiddetiyle ve Lehlilerle de anlaşarak 76,000 kişilik bir kuvvetle Hotin üzerine ordularını sevketti. Bender seraskeri Veli paşa tarafından karşı konulacağı sırada, Akkerman muhafızı Genç Ali paşa seraskerin muvafakati hilâfına asıl Rus kuvvetleri üzerine atıldı. Mağlûp oldu. Bu mağlûbiyet seraskerin maiyetindeki orduya da sirayet etti ve böylece Hotin kalesi Rusların eline geçti (19 ağustos 1739).

Bunu müteakip Ruslar Tuna'ya doğru sarkmağa başladılar. Yaş şehri de Rusların eline geçti.

Ruslar, oldukça mühim muvaffakiyetler kazanmakla beraber, müttefikleri Avusturyanın muharebeden çekilmesi üzerine Türklerin de bütün kuvvetleriyle kendi üzerlerine gelmesinden korktukları için yine Fransa elçisi Vilneuve'ün tavassutu ile sulha talip oldular. Rus murahhası Coynini ile anlaşmaya varıldı.

Muahede 15 maddeliktir ve müddetsizdir. Rusya namına Fransa elçisi tarafından imza edilmiştir. En mühim maddeleri şunlardır:

«Azak kalesi yıkılacak ve hâli bir arazi olarak bırakılacak, her iki tarafın tasarrufundan çıkarak, iki taraf arasında fasıla olacaktır. Azak denizi ile Karadenizde Rus donanması bulunmayacak, ayrıca Rus tüccarları da ecnebi ticaret gemileriyle nakliyat yapacaklardı. Rus elçisi diğer büyük devletler elçisi gibi muamele görecekti. Rus hükümdarlarına im-

parator elkabı ile nâme yazılması da temenni edilmekte idi. Rusya, son zamanlarda işgal ettiği Hotin kalesiyle, Boğdan kıtasında ele geçirdiği yerleri geri verecektir.

Bu suretle, Avusturyanın devletler hukukuna aykırı olarak Türkiyeye saldırmasiyle, iki büyük devletle aynı zamanda harp etmek gibi müşkül bir duruma düşen Osmanlı devleti, bütün cepheelerde şanlı zaferler kazanarak Avusturyayı yere sermiş, müttefiki Rusya da muvaffakiyetlerinden istifade edememiştir.

Binnetice Belgrad muahedeleri, Osmanlı tarihinin en muvaffak olmuş muahedelerinden biri olmuştur. Muahedenin tarihi (18 eylül 1739) dur. İki tarafın tasdikli suretlerinin teatisi de (12 aralık 1739) da vâki olmuştur.

Osmanlı - İsveç ittifakı:

Rusyanın, İsveç ve Osmanlı devletleri için müşterek düşman olduğu meydanda idi. Uzun yıllardanberi İsveçle Rusya arasında hayati bir mücadele devam etmekte idi. Fransa hükümeti de, Rusları Akdenize yaklaşmasından, Şark ticareti bakımından endişeli idi. Binaenaleyh Rusyanın Osmanlı devleti aleyhine inkişafını hoş karşılamamakta idi. Bu yüzden Fransa, Rusyaya karşı bir Osmanlı - İsveç ittifakının faydaları üzerinde durmakta bulunuyordu. Osmanlı devlet ricali de bu zarureti anlamışlardı. Nitekim 1736 da İsveçle bir ticaret muahedesi aktedilmişti. Bu kere de Rusyanın muhtemel tecavüzüne karşı iki devlet arasında (4 ocak 1740) tarihinde dokuz maddelik tedafüi bir ittifak muahedesi aktedildi. Ve bu muahede Rusyaya bildirildi. Esasen Belgrad muahedelerini müteakip Rusya ile Avusturya da 1726 ittifakını yenileyerek Osmanlı devletine tebliğ etmişlerdi. Bu suretle alâkalı dört devletin de harbe hazır bir vaziyete girmiş olmaları, sulhun 31 sene kadar muhafazasını temin etti.

1740 Fransız kapitülâsyonları:

1739 Belgrad muahedelerinin akdinde Fransanın ve bilhassa Fransız elçisi Vilneuve'ün tavassutu mühim tesirler

icra etmiş ve Türkiyeyi, pâdişah Sultan Mahmud'u memnun bırakmıştı. Aslında Fransanın bu tavassutu tamamen kendi menfaatlerini koruma bakımından mühimdi. Fakat Osmanlı devlet ricali bunu düşünemedi, Fransa hükûmeti de kendi menfaati bakımından Türkiyeye yaptığı bu müzaheretin mukabilini görmek istedi. Bu düşünce ile Osmanlı devleti, evvelce Fransaya verilmiş olan bazı ticari imtiyazları daha da genişleterek Fransaya bir cemile yapmayı düşündü. Fransanın ticarî menfaatleri, katolik müesseseleri ve rahipleri hakkındaki müsaadeler arttırıldı. Bu suretle evvelce Fransaya verilmiş olan fiilî müsaadeler, hukuki bir şekil almış oldu, daha doğrusu Fransa böyle telâkki etti. Zamanla, Fransaya verilen bu müsaade ve imtiyazlar, diğer Avrupa devletleri tarafından nümune gösterilerek buna benzer hükümler istihsal ettiler. Böylece 1740 kapitülasyonları, Türkiye için çok zararlı oldu.

Osmanlı devletinin Avrupa ihtilâfları karşısındaki durumu:

Belgrad muahedeleriyle Osmanlı devleti uzunca bir sulh devresine girmiş oldu. Osmanlı - İsveç, Rus - Avusturya karşılıklı ittifakları, bu dört devletin birbirlerine karşı harp etmelerinin önüne geçti. Bu müddet zarfında Osmanlı devleti, kısa süren bir İran harbinden başka hep sulh halinde kaldı. Halbuki Birinci Mahmud ve ondan sonraki birkaç hükümdar zamanında Avrupa uzun ve kanlı harplere sahne oldu. Harp halinde olan Avrupa devletlerinin elçileri Türkiye'nin kendi saflarına iltihakı için büyük gayretler sarfettiler. Buna mukabil Osmanlı devlet ricali, Avrupa devletleri arasındaki ihtilâflardan büyük istifadeler temin etmek imkânına malik oldukları halde, bu devletlere sulh tavsiyelerinde bulunmak gibi mânasız hareketlerle vakit geçirerek, Osmanlı devleti için en kıymetli seneleri gaflet içinde geçirmiş oldular.

Son, Osmanlı - İran muharebesi:

Osmanlı devleti Rusya ve Avusturya ile meşgul olduğu senelerde, Nadir Şah, şarkta Afganistan, Bülucistan ve Hindistan'ı zapta çalıştı, büyük muvaffakiyetler elde etti ve gururu arttı. 1743 senesinde tekrar batıya dönerek Osmanlılara hücumu niyet etti. Nadir Şah, Ca'feri mezhebinin beşinci mezhep olarak kabulü için İstanbul'a bir elçi göndermiş ve daha birçok ta arazi taleplerinde bulunduğu için talepleri reddedilerek İran'a karşı harp açılmasına karar verildi. Bu sırada Nadir Şah (29 Mayıs 1743) te Irak hududuna tecavüz etti ve (27 eylül 1743) te Musul'u muhasara etti. Musul muhafızı Kazıkçı - Hüseyin paşa idi.

Nadir Şahın 390 topla açtığı müthiş top ateşine ve şiddetli hücumlarına, kale müdafileri aynı şiddetle mukabele etti. Sekiz gün süren çok şiddetli ve kanlı muharebelerden sonra son hücumda İranlılar 4500 ölü verdikleri için Nadir Şah muhasarayı alelâcele kaldırarak Kars muhasarasına gitmiştir.

Bunun sebebi de şu idi. Osmanlılara iltica etmiş olan Safevilerden Birinci Hüseyin'in oğlu Safi - Mirza tarafımızdan İran Şahlığına tâyin edilmiş ve Kars Seraskeri de onu Isfahan'a götürüp tahta iclâsa memur edilmiştir. Nadir Şahın alelâcele Kars üzerine gitmesinin sebebi bu idi.

(24 temmuz 1744) te Arpa çayını geçen Nadir Şah (29 temmuz 1744) te Kars'ın hemen cenubunda Üçler tepesinde karargâhını kurdu. Ertesi gün muharebe başladı. İran ordusunun mevcudu 150 bin idi. Kars Seraskeri Hacı - Ahmed paşa, Nadir Şah gelmeden evvel Kars'ı fevkalâde tahkim etmiş ve bilhassa kalenin susuz kalmaması için gereken tedbirleri almıştı.

Nadir Şah Kars kalesini 72 gün muhasara etti. Bu müddet zarfında çok şiddetli çarpışmalar oldu. Nadir'in müthiş hücumlarına karşı, Kars müdafilerinin kahramanlığı da dillere destan olacak kadar şâhâne idi. Nihayet Nadir Şah, (9 ekim 1744) te muhasarayı kaldırmağa mecbur kaldı.

Bu sırada Kars cephesi Seraskeri Hacı - Ahmed paşanın yerine Yeğen - Mehmed paşa getirilmişti. Osmanlı or-

dusu Erivan yakınında Kagâverd mevkiinde Nadir Şahın kuvvetleriyle karşılaştı.

Başlangıçta galibiyet Osmanlılar tarafında olduğu halde, Osmanlı ordusundaki Şiilerin yaygaralarıyla ordunun maneviyatı bozuldu. Rivâyete nazaran Türk ordusu 20,000 telefât verdi. (23 ağustos 1745).

Osmanlı - İran sulhu: (4 eylül 1746)

Osmanlı - İran harplerinin devamı sırasında İran'da bir takım dahili karışıklıklar da olmağa başladığı için Nadir Şah, tekrar sulh talebinde bulundu. İran elçisi Feth Ali Hanın, Ca'ferî mezhebinin beşinci mezhep olarak kabulü talebi reddedildi. Biraz sonra Hâcegan-ı Divân-ı Humâyun'dan Nazif Mustafa efendi elçilikle İran'a gönderildi.

Elçi Nadir Şahı, Kazvin ile Tahran arasındaki Kerden ordugâhında gördü. Müzakereler cereyan etti. Nihayet Nadir Şah, Osmanlı devletinin şartlarını tamamen kabul ederek Dördüncü Murad zamanında aktedilmiş olan Kasr-ı Şirin muahdesiyle çizilen hudut esas olmak üzere bir muahede aktedildi (4 eylül 1746).

Osmanlı devleti ile İran arasında vukua gelen muharebelerin sonuncusu budur. Nadir Şah ertesi sene ümerâsından biri tarafından katledildi. Bu suretle İran korkunç bir anarşi içinde kaldı. Afganistan İran'dan ayrılarak müstakil bir devlet haline geldi (1747). Uzun bir karışıklık devresinden sonra aslen Türkmen neslinden olan «Kaçar» aşiretinin reisi şahlığını ilân etti ve bütün İran'ı eline geçirdi (1786).

SULTAN MUHMUD'UN VEFATI

Sultan Mahmud son yıllarında rahatsızdı, halsizdi. Mide rahatsızlığından muztarip olduğu rivâyet edilir. Vefatından beş gün evvel ağrıları pek fazla şiddetlenmiş, tahammül edilmez bir hal almıştı. (13 aralık 1754) rahatsızlığı son haddini bulmuştu. O gün hekimbaşı kendisine, hiç kıvıldamamasını ve istirahat etmesinin lüzumunu anlatmıştı. Sultan Mahmud çok dindardı. Hayatı boyunca namazını hiç terketmemişti. O günkü cuma namazına da çıkmaması ısrarla tavsiye olunduğu halde kimseyi dinlememişti.

Bir müddet evvel öldürülen Kızlar ağası Hafız Beşir ağasının Demirkapı yakınında yaptırdığı câmîe çıktı. Namazı müteakip Silâhtar ve Saray adamlarının yardımı ile güçlkle ata bindirildi. Fakat saraya girmek nasip olmadı, Demirkapıda, at sırtında vefat etti.

Birinci Mahmud'un vefatı dolayısıyla bir saray rivâyeti vardır. Hakikat olup olmadığını tevsik etmek mümkün olmayan bu rivâyete göre, Sultan Mahmud kan boğması yüzünden bayılmış ve belki de bir komaya girmişti. Öldü zannedilerek gömüldü. Usulen sabaha kadar mezarının başında Kur'an okumakla vazifeli olan türbedar, bir müddet sonra mezardan acaip ve acı feryatlar işitmişti. Türbedar bu hal üzerine heyecanla ve telâşla gece yarısı saraya gelerek vaziyeti anlatmıştı. Fakat, yeni hükümdar tahta çıkmış ve kendisine de biat edilmiş olduğu için, yahut kurtarmak için yetişmeğe imkân bulunmadığı için, mezarın açılmasına teşebbüs edilmemiş ve bu iyi yürekli, temiz hükümdar, diri diri ölüme terk edilmiştir. Rivâyete nazaran bunu bilen türbedar da bir daha saraydan dışarıya çıkmamıştır.

Bu bir saray rivâyetidir ki, hakikat olup olmadığı şüphelidir.

BİRİNCİ MAHMUD'UN KARAKTERİ

Birinci Mahmud hükümdar olduğu vakit olgun bir yaşta idi. 35 yaşında idi. Kendinden evvelki hükümdarların başına gelen katil ve hal' hâdiselerini ve sebeplerini her halde iyice tetkik ve tahlil etmiş ve bunlardan ders almıştı.

Birinci Mahmud, devlet işleriyle resen alâkadar olur ve bilhassa iç ve dış meseleler hakkında değerli devlet adamlarıyla daima istişarelerde bulunurdu. Ciddi idi, sebatkâr ve azimkârdı. Takip fikrine malikti. Soğukkanlı olup, hâdiseler karşısında telâş göstermezdi.

Onun en güzel vasıflarından bazıları da, devrinin en değerli adamlarını seçip iş başına getirmesi ve hizmetleri takdir etmesi, kusurları affetmesini bilmesidir. Fasit sebepler yüzünden ve tahkikatsız idamlar yapmamıştı. Avusturya, Rusya ve İran harplerinde göğüs kabartacak başarılar gösteren Yeğen - Mehmed paşa, İvaz - Mehmed paşa, Hekimoğlu - Ali paşa, Topal Osman paşa gibi çok değerli şahsiyetleri iş başına getirmesini bilmiştir.

Hacı Beşir ve Hafız Beşir ağalar adındaki iki Kızlar ağasının tesiri altında kalmıştır. Onların da samimiyetine inandığı için bunu yapmış, birkaç vezir-i âzamı bu yüzden azletmiş, fakat sonunda Hacı Beşir ağanın çevirdiği entrikaları öğrenince azletmiş ve biraz sonra katlettirmiştir.

Etrafindakilere daima nezaketle muamele eder, fakat tam olarak güvenmez ve devlet adamlarına, hudutsuz salâhiyetler vererek uzun zaman makamlarında kalmasına müsaade etmezdi.

Yeniliği sever ve memleketi bu yolda yükseltmeğe gayret ederdi. Şiirde mahlâsı şeyhî idi. Bilhassa musikide üstaddı ve meşhur olmuş besteleri vardır.

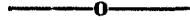
Eğlence olarak bilhassa satranca meraklı idi. İnce bir

zevke sahipti. Üçüncü Ahmed zamanındaki Lâle devri eğlencelerini, bozağ âlemlerini ihya etmişti. İstanbul'un muhtelif köşelerinde zarif köşkler, kasrlar yaptırmıştı. Yaz günlerinde, Boğazda mehtap safasını çok severdi. Beşiktaş semtini çok sever, yazın oraya göç ederdi. Bu yüzden Beşiktaşta Bayıldım bayırı ve Dolmabahçede birer köşk te yaptırmıştı.

Birinci Mahmud'un güzel bir şiirini, onun şiir kabiliyetini belirtmek bakımından aşağıya alıyoruz:

**Varalım kûy-ı dilârâya gönül hû diyerek
Kokalım güllerini gonca-i hoşbû diyerek
Şerbet-i la'l-i hayâli bizi öldürdü meded
Gidelim kûyine yârin bir içim sû diyerek**

Şu kısa izahat gösterir ki, Sultan Mahmud, Osmanlı padişahları içinde, itidali, ihtiyatkârlığı, insaniyeti, âlicenaplığı, kadirşinaslığı ile mümtaz bir yer işgal eder.

SULTAN MAHMUD'UN AİLE DURUMU

Babası: İkinci Mustafa.

Annesi: Saliha Sultan

Zevceleri: Ayşe, Hatice, Râziye, Tiryal, Raziye, Hâtem
Verd-i Naz

Çocukları: Yoktur.

BİRİNCİ MAHMUD DEVRİ SADRAZAMLARI

KABAKULAK İBRAHİM PAŞA:

(22 Ocak 1731) de tâyin edildi. (10 eylül 1731) de azledildi.

TOPAL - OSMAN PAŞA:

(10 eylül 1731) de tâyin edilmiş, (12 mart 1732) de azledilmiştir.

HEKİMOĞLU - ALİ PAŞA:

(12 Mart 1732) de tâyin edilmiş, (12 temmuz 1735) te azledilmiştir.

GÜRCÜ - İSMAİL PAŞA:

(12 Temmuz 1735) te tâyin edilmiş, (24 aralık 1735) te azledilmiştir.

SİLÂHDAR SEYYİD - MEHMED PAŞA:

(9 ocak 1736) da tâyin edilmiş, (6 ağustos 1737) de azledilmiştir.

MUHSİN ZÂDE ABDULLAH PAŞA:

(6 ağustos 1737) de tâyin edilmiş (19 Aralık 1737) de azledilmiştir.

YEĞEN - MEHMED PAŞA:

(19 aralık 1737) de tâyin edilmiş, (22 mart 1739) da azledilmiştir.

HACI - İVAZ MEHMED PAŞA:

(22 mart 1739) da tâyin edilmiş, (23 Haziran 1740) ta azledilmiştir.

NİŞANCI HACI - AHMED PAŞA:

(23 haziran 1740) ta tâyin edilmiş, (21 Nisan 1742) de azledilmiştir.

HEKİMOĞLU - ALİ PAŞA:

(21 Nisan 1742) de tâyin edilmiş, (23 eylül 1743) te azledilmiştir.

SEYYİD - HASAN PAŞA:

(23 eylül 1743) te tâyin edilmiş, (9 Ağustos 1746) da azledilmiştir.

TİRYAKİ HACI - MEHMED PAŞA:

(9 Ağustos 1746) da tâyin edilmiş, (24 ağustos 1747) de azledilmiştir.

SETTİD - ABDULLAH PAŞA:

(24 ağustos 1747) de tâyin edilmiş, (3 ocak 1750) de azledilmiştir.

DEVATTAR - MEHMED EMİN PAŞA:

(3 ocak 1750) de tâyin edilmiş, (1 temmuz 1752) de azledilmiştir.

1. MAHMUD DEVRİ ŞEYHÜLİSLÂMLARI:**PAŞMAKÇI - ZÂDE ABDULLAH EFENDİ:**

(17 mayıs 1731) de tâyin edilmiş, (24 şubat 1732) de azledilmiştir.

DAMAD - ZÂDE EBU-L-HAYR AHMED EFENDİ:

(24 şubat 1732) de tâyin edilmiş, (22 ekim 1733) te azledilmiştir.

EBU - İSHAK - ZÂDE İSHAK EFENDİ:

(22 Ekim 1733) te tâyin edilmiş, (31 ekim 1734) te vefat etmiştir.

DÜRRI MEHMED EFENDİ:

(31 Ekim 1734) te tâyin edilmiş, (13 nisan 1736) da azledilmiştir.

FEYZULLAH EFENDİ - ZÂDE SEYYİD MUSTAFA EFENDİ

(13 Nisan 1736) da tâyin edilmiş, (4 mart 1745) te ölmüştür.

PİRİ - ZÂDE MEHMED ŞAHİB EFENDİ:

(6 mart 1745) te tâyin edilmiş, (5 nisan 1746) da azledilmiştir.

HAYATİ - ZÂDE MEHMED EMİN EFENDİ:

(5 Nisan 1746) da tâyi nedilmiş, (25 ekim 1746) da azledilmiştir.

MEHMED ZEYNİ EFENDİ:

(25 ekim 1746) da tâyin edilmiş, (20 temmuz 1748) de azledilmiştir.

EBU . İSHAK - ZÂDE MEHMED ES'AD EFENDİ:

(20 Temmuz 1748) de tâyin edilmiş, (11 ağustos 1749) da azledilmiştir.

KARA - HALİL - EFENDİ - ZÂDE MEHMED SAİD EFENDİ

(11 ağustos 1749) da tâyin edilmiş, (2 haziran 1750) de azledilmiştir.

BİRİNCİ MAHMDU DEVRİ KAPTAN-I DERYALARI:**DAMAD HAFİZ - AHMED PAŞA:**

(8 ekim 1730) da tâyin edilmiş, (25 ekim 1730) da azledilmiştir.

CANIM - HOCA HACI - MEHMED PAŞA:

(25 ekim 1730) da tâyin edilmiş, (18 mayıs 1731) de azledilmiştir.

ABDİ PAŞA:

(18 Mayıs 1731) de tâyin edilmiş, (16 haziran 1731) de azledilmiştir.

ŞAHİN MEHMED PAŞA:

(16 Haziran 1731) de tâyin edilmiş, (30 kasım 1731) de azledilmiştir.

MARYOL HACI . HÜSEYİN PAŞA:

(30 Kasım 1731) de tâyin edilmiş, (12 Haziran 1732) de azledilmiştir.

DAMAD - BEKİR PAŞA:

(12 Haziran 1732) de tâyin edilmiş, (7 mayıs 1733) te azledilmiştir.

CANIM - HOCA HACI - MEHMED PAŞA:

(7 Mayıs 1733) te tâyin edilmiş, (14 kasım 1736) da azledilmiştir.

LAZ - ALİ PAŞA:

(14 Kasım 1736) da tâyin edilmiş, (Aralık 1736) da vefat etmiştir.

SÜLEYMAN PAŞA:

(Aralık 1736) da tâyin edilmiş, (30 ocak 1741) de ölmüştür.

EMİR . AHUR MUSTAFA PAŞA:

(30 Ocak 1741) de tâyin edilmiş, (3 Temmuz 1743) te azledilmiştir.

HATİB - ZÂDE YAHYA PAŞA:

(3 Temmuz 1743) te tâyin edilmiş, (29 eylül 1743) te azledilmiştir.

PİR - MUSTAFA PAŞA:

(29 eylül 1743) te tâyin edilmiş, (20 aralık 1743) te azledilmiştir.

DAMAD RATİB AHMED PAŞA:

(20 Aralık 1743) te tâyin edilmiş, (18 kasım 1744) te azledilmiştir.

EMİR - AHUR MUSTAFA PAŞA:

(18 kasım 1744) te tâyin edilmiş, (16 Nisan 1746) da azledilmiştir.

SOĞAN - YEMEZ MAHMUD MACİD PAŞA:

(16 Nisan 1746) da tâyin edilmiş, (28 kasım 1746) da azledilmiştir.

ŞEHSÜVAR - OĞLU HACI . MUSTAFA PAŞA:

(28 Kasım 1746) da tâyin edilmiş, (9 ekim 1750) de azledilmiştir.

DAMAD - BEKİR PAŞA:

(9 Ekim 1750) de tâyin edilmiş, (16 ocak 1751) de azledilmiştir.

DURAK MEHMED PAŞA:

(16 ocak 1751) de tâyin edilmiş, (7 kasım 1752) de azledilmiştir.

I. MAHMUD DEVRİ BAŞ DEFTERDARLARI:**ÜÇ - ANBARLI MEHMED EFENDİ:**

(22 mayıs 1732) de tâyin edilmiş, (8 eylül 1732) de ölmüştür.

CÂNİBİ - ALİ EFENDİ:

(8 eylül 1732) de tâyin edilmiş, (25 mart 1733) te azledilmiştir.

BOZ - OĞLAN İBRAHİM EFENDİ:

(25 Mart 1733) te tâyin edilmiş, (12 ağustos 1734) te azledilmiştir.

HACI - HALİL EFENDİ:

(12 ağustos 1734) te tâyin edilmiş, (27 kasım 1735) te azledilmiştir.

BOZ - OĞLAN İBRAHİM EFENDİ:

(27 kasım 1735) te tâyin edilmiş, (Temmuz/Ağustos 1736) da ölmüştür.

HACI - HALİL EFENDİ :

(Temmuz/Ağustos 1736) da tâyin edilmiş, (Mayıs 1737) de azledilmiştir.

ÂTİF MUSTAFA EFENDİ:

(Mayıs 1737) de tâyin edilmiş, (Haziran/Temmuz 1738) de azledilmiştir.

HACI - YUSUF EFENDİ:

(Haziran/Temmuz 1738) de tâyin edilmiş, (18 Nisan 1739) da azledilmiştir.

ÂTİF MUSTAFA EFENDİ:

(18 Nisan 1739) da tâyin edilmiş, (26 eylül 1741) de azledilmiştir.

HACI - YUSUF EFENDİ:

(26 Eylül 1741) de tâyin edilmiş, (27 haziran 1742) de azledilmiştir.

ÂTİF MUSTAFA EFENDİ:

(27 Haziran 1742) de tâyin edilmiş, (25 Temmuz 1742) de vefat etmiştir.

CÂNİBÎ - ALÎ EFENDÎ:

(25 temmuz 1742) de tâyin edilmiş, (20 Nisan 1743) te ölmüştür.

HACI - SA'DULLAH EFENDÎ:

(20 Nisan 1743) te tâyin edilmiş, (20 Aralık 1743) te Nişancılığa nakledilmiştir.

HACI - YUSUF EFENDÎ:

(20 Aralık 1743) te tâyin edilmiş, (26 Haziran 1746) da azledilmiştir.

BEHÇET MEHMED EFENDÎ:

(26 Haziran 1746) da tâyin edilmiş, (18 Ağustos 1749) da azledilmiştir.

SEYYİD - MEMİŞ EFENDÎ:

(18 Ağustos 1749) da tâyin edilmiş (29 Temmuz 1750) de sadâret kethüdalığına nakledilmiştir.

BEHÇET MEHMED EFENDÎ:

(29 Temmuz 1750) de tâyin edilmiş, (11 ekim 1750) de azledilmiştir.

KÂMİL AHMED EFENDÎ:

(11 ekim 1750) de tâyin edilmiş, (30 ocak 1751) de azledilmiştir.

MÜEZZİN - ZÂDE HALİMÎ MUSTAFA EFENDÎ:

(30 ocak 1751) de tâyin edilmiş, (29 ekim 1753) te azledilmiştir.

I. MAHMUD DEVRİ REİS-ÜL-KÜTTABLARI:**SÜLEYMAN EFENDÎ:**

(18 Ekim 1730) da tâyin edilmiş, (26 Aralık 1730) da azledilmiştir.

KASTAMONULU - İSMAİL EFENDÎ:

(26 aralık 1730) da tâyin edilmiş, (15 kasım 1736) da Nişancılığa nakledilmiştir.

EMÂR - ZÂDE HACI - MUSTAFA EFENDÎ:

(15 Kasım 1736) da tâyin edilmiş, (6 Şubat 1741) de azledilmiştir.

KOCA - RAĞIP MEHMED EFENDİ/PAŞA:

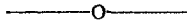
(6 Şubat 1741) de tâyin edilmiş, (24 Nisan 1744) te Mısır vâililiğine tâyin edilmiştir.

EMÂR - ZÂDE HACI MUSTAFA EFENDİ:

(24 Nisan 1744) te tâyin edilmiş, (13 Kasım 1747) de azledilmiştir.

NAİLİ ABDULLAH EFENDİ/PAŞA:

(13 Kasım 1747) de tâyin edilmiş. (29 ekim 1753) te Başdefterdarlığa nakledilmiştir.

Üçüncü Osman

(Yirmi Beşinci Osmanlı pâdişahı)

Babası: İkinci Mustafa

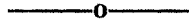
Annesi: Şehsuvar Sultan

Doğduğu tarih: (2 Ocak 1699) (29 Cemazielâhir 1110) Cuma
Pâdişah olduğu tarih: (13 aralık 1754) (27 Safer 1168) cuma
Pâdişah olduğu sırada yaşı: 55 sene, 11 ay, 12 gün (56 yaşı
içinde).

Vefat tarihi: (29 Ekim 1757) (15 Safer 1171) Cumartesi

Pâdişahlık müddeti: 2 sene, 10 ay, 18 gün.

Vefatı sırasında yaşı: 58 sene, 9 ay, 28 gün (59 yaşında)

Tahta cülûs:

Birinci Mahmud'un vefatı üzerine, büyük şehzâde olması hasebiyle Üçüncü Osman tahta çıkarıldı. O sırada sadrâzam Bâhir Mustafa paşa idi. Pâdişah, sadrâzamı makamında ipka etti. 2 ocak 1755 te kılıç kuşandı.

O zamana kadar, yeni hükümdar tahta çıktığı vakit mukataa, tımar ve zeâmet erbabının beratları yenilenir ve bu suretle bir nevi «cülûsiye vergisi» alınırdı. Fakat Birinci Mahmud'tan intikal eden hazine dolu olduğu için para sıkıntısı yoktu. Üçüncü Osman da bu vergiyi affettiği gibi emeklilere de cülûs bahşişi dağıttı.

Sadâret değişiklikleri:

Üçüncü Osman zamanında harici büyük hâdiseler olmamıştır. Belgrad muahedeleriyle teessüs eden sulh devri de-

vam etmiştir. Rus hududundaki bazı hâdiseler, Rusya ile bir ihtilâfa yol açacak gibi görünmüş ise de, Rusların bu hâdiseleri büyütmemeleri yüzünden sulh ve sükûn bozulmamıştır. Yalnız hükûmet merkezinin zaafı ve tereddüdü yüzünden, hudutlarda bazı ayaklanmalar olmuş, Mısır'da Kölemenler baş kaldırarak, Hekimoğlu - Ali paşanın oradan ayrılmasına sebep olmuşlar, Cezayir'de hükûmetin nüfuzu sarsılmış, Şark hudutlarında eşkiyalık hâdiseleri artmıştır.

Üçüncü Osman vesveseli bir insandı. Vâkıa sadâret mevkilerine, diğer devlet makamlarına ekseriya dirayetli kimseleri seçmişse de, bilhassa sadrâzamları sık sık değiştirmeyi âdet edinmiştir. Nitekim tahta çıktığı vakit Bâhir Mustafa paşa sadrâzam idi. Aradan birkaç ay geçmeden (15 şubat 1755) te onu azlederek yerine Hekimoğlu - Ali paşayı sadârete getirmiştir.

Üçüncü Osman vücutça âlil denecek kadar biçimsizdi ve muhtemel ki bu yüzden kendisinde bir aşağılık duygusu vardı. Zeki, kabiliyetli, herkesçe sevilen kimselere karşı bir çekememezliği vardı. Bu yüzden herkesçe çok sevilen şehzâde Mehmed'i öldürtmek istemiş, fakat Hekimoğlu Ali paşa buna razı olmadığı için (19 mayıs 1755) te onu da azlederek yerine Başdefterdar Nâili Abdullah paşayı sadârete getirmiştir. Nâili Abdullah ilmi iktidarı ve ahlâki faziletleriyle tanınmış bir kimse idi. Fakat Üçüncü Osman'ı bilhassa tesir ve nüfuzu altında bırakan Silâhtar Bıyıklı Ali ağa, daha evvel Hekimoğlu - Ali paşanın azlinde müessir olduğu gibi bu defa da, Nâili Abdullah paşayı azlettirmiştir. Esasen Üçüncü Osman, Hekimoğlunun azlinden sonra Silâhtar Bıyıklı Ali ağayı vezir-i âzam yapmak istemişti. Fakat devlet umuruna tamamiyle âşına olmayışı dikkate alınarak biraz daha beklemesi uygun görülmüş, ve bu düşünce ile Nâili paşa vezirliğe getirilerek Ali ağaya da vezaret pâyesi verilmiş ve Nişancılığa yükseltilmişti. İşte bu defa, tevir ve fesatçılığıyla tanınmış olan bu Silâhtar Bıyıklı Ali paşa sadrâzam tâyin edilmiştir.

Rivâyete nazaran «Bıyıklı» denilmesinin sebebi olarak Hekimoğlunun azli sırasında daha sakal koyuvermemiş olduğu için, sakal koyuverinceye kadar beklemek için Nâili paşanın sadârete getirilmiş olması gösterilir.

Fakat Silâhtar Ali paşa da bu mevkide uzun zaman kalamamış, tezvîr ve iftiraları ve bilhassa rüşvet aldığı hakkındaki şâyialar üzerine o da (25 ekim 1755) te azil ve biraz sonra idam edilmiştir.

Hoca paşa yangını:

Bu sırada İstanbul tarihinin en büyük yangını vukua gelmiştir. (28 eylül 1755) te Hoca paşa semtinde çıkan bir yangın dört kola ayrılarak büyük bir âfet halini almıştır. Bir kol Bahçekapısı tarafına yürümüş, diğer bir kol «Bâb-îâli - Paşa kapısı» Defterdar kapısı ve Divanyolunu takip ederek Defterhaneye uzanmış, bir diğer kol, Mahmudpaşa çarşısından Çuhacılara kadar gitmiş, sonuncu bir kol da Soğukçeşmeye kadar olan mıntakayı kül haline getirmiştir.

Rivâyete nazaran bu yangın 36 saat sürmüştür. Bu yangında «Paşa kapısı» yandığı için, sadâret dairesi bir müddet Kadırga limanındaki «Esmâ Sultan» sarayına nakledilmiştir.

Azil ve idam edilen Silâhtar Bıyıklı Ali paşanın yerine «Yirmi sekiz çelebi - zâde Said Mehmed efendi» getirildi. Bu sırada, Birinci Mahmud zamanında başlanılmış olan câmiin inşaatı sona ermiş ve «Nur-u Osmanî câmiî» adıyla merasim ile açılmıştır (5 aralık 1755). Câmiin yanına bir medrese, bir kütüphane ve bir de türbe inşa edilmişti. Üçüncü Osman, Birinci Mahmud'u Yeni camiine defnettirerek, yeni yapılan türbeyi kendine hasretmek istemiş ise de, kendisinden sonraki hükümdar Üçüncü Mustafa da onu buraya defnettirdiği için bu türbe, boş kalmıştı.

Üçüncü Osman'ın garip icraatı:

Bu sırada Üçüncü Osman, halkın, devlet ricali gibi samur ve Kakım giyilmesini yasak etmişti. Yine bu sırada sad-râzam azledilerek yerine, ikinci defa olarak Bâhir Mustafa paşa tâyin edildi. Bunun zamanında büyük bir yangın daha vukua geldi (6 temmuz 1756). 48 saat devam eden bu yangın, İstanbul'un dörtte üçünü kül haline getirmiştir. Cibali tarafından çıkan yangın 13 kola ayrılmıştır.

Yangının mahv ve harap ettiği sahalar:

«Unkapanı, Süleymaniye tarafları, Vefadan itibaren Şeh-zâdebaşı, eski Yeniçeri odaları, Langa tarafları ve hattâ sur-

ların dış tarafında bir kısım mahalleler, Zeyrek, Saraçhane, Et meydanı, Aksaray, Avrat pazarı yolu ile Davutpaşa iskelesine kadar, Fatih, Sultan Selim, Alipaşa çarşısı, Aya kapısı tarafları..»

Bu müthiş yangında 2000 ev, 1000 dükkân, 580 değirmen 70 hamam, 200 cami ve mescit ki ceman 4000 e yakın bina kül olmuştur.

Bundan sonra İstanbul'un âdeta yeniden inşası için büyük bir imar faaliyeti başlamıştır.

Şehzâde Mehmed'in idamı:

Üçüncü Osman, tahta çıktığı gündenberi tasarladığı mezmum bir hareketi bu defa icra etti. Sadrâzam Bâhir Mustafa paşayı da kandırarak çok değerli ve halk tarafından sevilen şehzâde Mehmed'i zehirlemek suretiyle öldürdü. Bu hâdiseden pek ziyade korkmuş olan şehzâde Mustafa —ki sonradan Üçüncü Mustafa adıyla pâdişah olmuştur— zehirle öldürülmek korkusuyla, her gün miktarını biraz daha arttırmak suretiyle zehir kullanmağı itiyat edinmiştir.

Bu yersiz cinayet halk arasında pek fena tesir yarattığı için Bâhir Mustafa paşa da azledilerek yerine Koca Ragıp paşa sadârete getirildi.

Koca Ragıp paşa azilden kurtuluyor:

Darüsaade ağası Ebukof Ahmed ağa, Koca Ragıp paşayı azlettirerek yerine kendi adamı olan Kel Ahmed paşa-zâde Ali paşayı getirmek istediği için paşayı saraya davet ederek mührü elinden almak istemişti. Fakat onun bu tasavvurunu Darüsaade ağası yazıcısı İbrahim efendi gizlice Ragıp paşaya bildirerek, pâdişahın sabaha çıkmıyacak kadar hasta olduğunu, binaenaleyh Bâb-ı âlide bulunmamasını tavsiye etmişti. Ragıp paşa da kıyafet tebdili ile o gece sokaklarda dolaşmış, mührü almak için kendisini arayan baltacılar kethüdası onu bulamamış, ve gece yarısı da Sultan Osman vefat etmiştir. Ragıp paşa da bu suretle azledildekten kurtulmuştur.

Üçüncü Osman'ın karakteri:

Uzun müddet bir saray odasında kapalı yaşadığı için fikren ve bedenen zayıftı. Sert tabiatlı, haris, aceleci ve kararsızdı. Musikiden ve kadından nefret ederdi. Bir defasında sadrâzam Hekimoğlu Ali paşaya kızmış ve ona:

— Ben seni şimdi azleder, hamallar kethüdası Ali ustayı vezir edinirum.

Deyince, Hekimoğlu Ali paşa da sert bir şekilde ona:

— Evet yaparsınız, fakat hamal Ali paşa olur, Hekimoğlu Ali paşa olamaz.

Cevabını verdiği için onu azletmiş ve Kızkulesine göndermiş, katilden ancak valide Şehsuvar kadının ricasiyle kurtulabilmişti.

Sarayda gezerken câriyelerden hiç birisini görmemek için, kendi ayakkabısının altına gümüş çiviler çaktırmıştı. Onun ayak sesini duyan câriyeler birer köşeye saklanırlardı.

Ekseriya tebdili kıyafetle sokaklarda dolaşır ve ayak satıcılarından bir şeyler alarak yedi. Sokağa çıktığı haftanın üç gününde kadınların sokağa çıkmasını menetmişti. Kadınların süslenmelerini de yasak etmişti.

Birinci Mahmud zamanında sarayda yetişmiş olan bütün musikişinasları saraydan uzaklaştırmıştı.

ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVRİ SADRAZAMLARI:

HEKİMOĞLU - ALİ PAŞA:

(15 şubat 1755) te tâyin edilmiş, (18 mayıs 1755) te azledilmiştir.

NÂİLİ ABDULLAH PAŞA:

(18 mayıs 1755) te tâyin edilmiş, (24 ağustos 1755) te azledilmiştir.

BIYIKLI . ALİ PAŞA:

(24 ağustos 1755) te tâyin edilmiş, (25 eki m1755) te azledilmiştir.

YİRMİ - SEKİZ ÇELEBİ MEHMED SAİD PAŞA:

(25 ekim 1755) te tâyin edilmiş, (1 Nisan 1756) da azledilmiştir.

KÖSE - BÂHİR MUSTAFA PAŞA:

(1 Nisan 1756) da tâyin edilmiş, (11 ocak 1757) de azledilmiştir.

KOCA RAGİP PAŞA: (18 ocak 1757) de tâyin edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVRİ ŞEYHÜLİSLÂMLARI:**VESSAF ABDULLAH EFENDİ:**

(12 ocak 1755) te tâyin edilmiş, (8 haziran 1755) te azledilmiştir.

DAMAD - ZÂDE FEYZULLAH EFENDİ:

(8 Haziran 1755) te tâyin edilmiş (26 temmuz 1756) da azledilmiştir.

DÜRRI - ZADE MUSTAFA EFENDİ:

(26 Temmuz 1756) da tâyin edilmiş, (18 şubat 1757) de azledilmiştir.

ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVRİ KAPTAN-I DERYALARI**KARABAĞLI - SÜLEYMAN PAŞA:**

(10 Nisan 1755) te tâyin edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ OSMAN DEVRİ BAŞ DEFTERDARLARI:**BEHÇET MEHMED EFENDİ/PAŞA:**

(18 mayıs 1755) te tâyin edilmiş, (22 ağustos 1755) te vefat etmiştir.

MÜEZZİN-ZADE HALİMİ MUSTAFA EFENDİ/PAŞA:

(22 ağustos 1755) te tâyin edilmiş, (11 kasım 1755) te azledilmiştir.

HACI - AHMED EFENDİ/PAŞA:

(11 Kasım 1755) te tâyin edilmiş, (20 Ekim 1756) da azledilmiştir.

SEYYİD - MEMİŞ EFENDİ:

(20 Ekim 1756) da tâyin edilmiş, (31 ocak 1757) de azledilmiştir.

III. OSMAN DEVRİ REİS-ÜL-KÜTTABLARI**KÂMİL AHMED EFENDİ/PAŞA:**

(25 ağustos 1755) te tâyin edilmiş, (25 ekim 1755) te sadâret-kethüdalığına nakledilmiştir.

TEVKİİ - HAZE HAMİD EFENDİ/PAŞA:

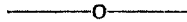
(25 ekim 1755) te tâyin edilmiş, (19 Aralık 1755) te sadâret kethüdalığına nakledilmiştir.

AVNİ MEHMED EFENDİ:

(19 Aralık 1755) te tâyin edilmiş, (11 Nisan 1757) de azledilmiştir.

EBUBEKİR RASİM EFENDİ/PAŞA:

(11 nisan 1757) de tâyin edilmiş, (Haziran/Temmuz 1757) de sadâret kethüdalığına nakledilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Hammer: Devlet-i Osmâniye tarihi (Atâbey tercümesi)

Ricaud: Histoire de l'état présent de l'Empire Ottoman

Mehmed Hlîfe: Tarîh-i Gilmânî

Kâtîb Çelebi: Fezleke.

Evliyâ Çelebi: Seyâhatnâme

İ. H. Uzunçarşılı: Osmanlı târihi.

Fındıklılı Mehmed ağa: Silâhdar tarihi, Nusretnâme,

Râşid: Râşid târihi.

Topkapı Sarayı arşivi:

Abdi ağa / paşa: Vakayinâme

Cantemir: Histori de l'Empire Ottoman.

de la Croix: Abrégé chronologique de l'Histoire Ottoman.

Tavernier: Nouvelle relation du serail du grand seigneur.

Ahmed Refik: Felâket seneleri, Anadolu'da Türk aşiretleri

On ikinci asr-ı hicride Osmanlı hayâtı, lâle devri

Abdurrahman Şeref: Târih-i Devlet-i Osmâniye

Mehmed Süreyya: Sicill-i Osmani

Destârî Sâlih efendi: Tarih, Millet Kütüphanesi. Ali Emîri Ef.

İsmail Hâmi Danişmend: İzahlı Osmanlı târihi kronolojisi.

Crouzenac: Historie de la derniere révolution arrivé dans

l'Em. Ottoman.

Abdülgaffar Krimî: Umdet-ül-Ahbar.

Süleyman Efendi Şamdânî-zâde: Muri'ül-tevârih

Nevres: Tarihçe, Süleymaniye Kütüp. Esad efendi Kitp.

V. Minorsky: Esquisse d'une Histoire de Nader - Chah.

Selâhi: Zapt-ı vekayi-i yevmiyye

Nâdir - Şah târihi tercümesi: Topkapı sarayı.

Halim - Giray: Gülbün-ü Hânân

A. Vandal: Une ambassade Française en orient sous louis

XV. le pacha Bonneval.

G. Noradounghian: Recuil d'actes internationaux de l'Empire ottoman.

Nazif Mustafa efendi: Sefâretname-i İran.

Vâsıf: Tarih

Jouannin: Turquie.

Hıfzî: 1143 senesi Ruznâmesi (Millet Küt. A. Emiri)

Râmi Mehmed paşa: Sulhânâme: Üniv. Kütüp.

A. N. Kurat: Prut seferi ve barışı.

P. Lucas: Voyages

Osman - zâde Tâib: Hadikat-ül-Mülük.

Şeyhî: Vakayi-ül-Fuzelâ

İbrâhim Sırrı: Târih-i Sultan Mustafa Hân-ı Sâni

Defterdar Mehmed Paşa: Zubdet-ül-Vakayi

Mustafa Nuri Paşa: Netayic-ül-vukuât

N. İarga: Geschichte des Osmanichen Reiches

E. Lavissee ve A. Rambaud: Histoire générale

Zinkeisen: Gesch. d. Osman. Reiches

Sarı - Mehmed paşa: Nasaih-ül-vüzerâ ve l'ulemâ

Ahmed Refik: Baltacı Mehmed paşa ve büyük Petro, Lady Montagu'nün şark mektupları, Türk hizmetinde Tökeli İmre, Memâliki Osmâniye'de Rakoçi ve te-vâbii.

Akdes Kurat: İsveç kralı XII Şarl'ın hayâtı ve faaliyeti

Albert Vandal: Une ambassade Française en oriant...

A. Boissi: Les Peintures du Bosphore an dix Huitieme Siécl

Nahit Sırrı: XII. Şarl târihi (Voltaire'den tercüme).

Poniatowski: Remarques d'un seigneur Polonais sur l'Histoire de Charles XII. Roi de Suede

Asım: Târih

Suphi: Târih

Ahmed Refik: Lâle devri, âlimler ve sanatkârlar

Tayyar-zâde Atâ: Enderun târihi.

Hüseyin Ayvansarayî: Hadikat-ül-Cevâmi

Selim Nüzhet Gerçek: Türk Matbaacılığı.

İslâm Ansiklopedisi.

Ahmed Refik: Tasâvir-i rical

Mehmed Ârif: Humbaracı Ahmed paşa.

İzzî: Târih

Semsi Molla: Esmârüt-tevârih

Abdî: Patrona ihtilâli. (F. R. Unat)

Ahmed Rasim: Osmanlı târihi.

Albert Sorel: La question d'Orient.

Aleksi Tolstoy: Büyük Petro (N. Baydar tercümesi)

Başbakanlık arşivi:

Bonneval (Cont de): Memoires

Choiseul Gouffier: Voyages Pittoresque de la Grece

Ernest Diez: Türk Sanatı (Oktay Arslanapa)

Feridun Dirimtekin: 1715 — 1718 Türk - Avusturya - Venedik seferi.

Fevzi Kurtoglu: Prut seferi

de la jonquiere: Histoire de l'Empire Ottoman

Mahmud Mesut Pava: Mecmua-i Muâhedat.

Mauradja d'Ohsson: Tableau général de l'Empire Ottoman.

Ferâizi-zâde Mehmed Said: Gülşen-i maarif.

KRONOLOJİ

- 1642 15 Nisan Süleyman II. nin doğumu
1643 25 Şubat Ahmed II. nin doğumu
1648 Küçük Ahmed Paşanın öldürülmesi.
1648 8 Ağustos Mehmed IV. Pâdişah olur.
1649 12 Kasım Haydaroglu'nun Parmakkapı'da asılması
1650 5 Ağustos (Melek Ahmed Paşa sadrâzam olur.)
1651 13 Haziran Nakşa bozgunu
1651 22 Haziran (II. Ahmed tahta geçer.)
1651 2 Eylül Mehmed IV zamanında ağalar saltanatının sonu.
1651 2 Eylül (= Kösem Sultanın öldürülmesi).
1654 16 Mayıs Venedik donanmasının mağlûbiyeti.
1656 28 Şubat Deli Hüseyin Paşa sadrâzam olur.
1656 5 Mart Zurnazen Mustafa Paşa sadrâzam olur.
1656 5 Mart Siyavuş Paşa sadrâzam olur.
1656 26 Nisan Boynu Yaralı - Mehmed paşa sadrâzam olur.
1656 11 Mayıs Kara Murad Paşa ikinci defa sadrâzam olur.
1656 19 Ağustos Ermeni Süleyman Paşa sadrâzam olur.
1657 19 Temmuz (Çanakkale Boğazının Venedik donanmasından kurtarılması.)
1657 31 Ağustos Bozcaadanın Venediklilerden alınması)
1657 Limni adasının Venediklilerden alınması
1657 15 Eylül Köprülü Mehmed paşa sadrâzam olur.

- 1658 29 Aralık Büyük Türk kahramanı Deli Hüseyin paşanın, Köprülü'nün gayzına kurban edilmesi.
- 1659 12 Kasım Eflâk isyanının bastırılması.
- 1661 27 Ağustos (Varad Kalesi Türklerin eline geçer.)
- 1661 30 Ekim Fazıl Ahmed Paşa sadrâzam olur.
- 1663 24 Eylül Uyvar Kalesi Türkler tarafından zaptedilir
- 1664 25 Ocak Szigetvar kalesinin muhasarası.
- 1664 5 Haziran (II. Mustafa'nın doğumu.)
- 1664 1 Ağustos (Saint Gotthart muharebesi.)
- 1664 10 Ağustos Osmanlı - Avusturya Vasvar sulhu.
- 1667 25 Mayıs Kandiya muhasarası başlar.
- 1669 5 Eylül Fazıl Ahmed paşa tarafından Osmanlı - Venedik Kandiya müsalâhası.
- 1672 18 Ekim (Buçaş Sulhu)
- 1673 30/31 Aralık (III. Ahmed'in doğumu.)
- 1676 2 Kasım Fazıl Ahmed paşanın vefatı.
- 1676 4 Kasım Merzifonlu Kara Mustafa paşa sadrâzam olur.
- 1683 31 Mart Avusturya - Lehistan ittifakı.
- 1683 18 Haziran Peşte'nin sukutu.
- 1683 14 Temmuz 2 nci Viyana muhasarası.
- 1683 21 Ağustos Çehrîn kalesinin zaptı.
- 1683 15 Aralık Kara Mustafa paşanın idamı.
- 1684 15 Temmuz Venedikliler Osmanlı devletine ilânı harp eder.
- 1685 19 Ağustos (Uyvar kalesinin Avusturyalılara teslimi)
- 1687 8 Kasım Mehmed IV. tahttan iner.
- 1687 8 Kasım (II. Süleyman'ın tahta geçişi.)
- 1688 Katırcı-oglu'nun şehit olması.
- 1688 8 Eylül Belgrad'ın sukutu
- 1689 24 Eylül Niş Kalesinin sukutu.
- 1689 24 Ekim (Fazıl Mustafa Paşa sadrâzam olur.)
- 1690 8 Ekim Belgrad istirdat edilir.
- 1691 6 Mart Avlonya'nın istirdadı.
- 1691 22 Haziran Süleyman II. nin vefatı.
- 1691 19 Ağustos (Salankamen meydan muharebesi.)
- 1691 19 Ağustos Fazıl Mustafa paşanın Salankamen meydan muharebesinde şehadeti.

- 1693 6 ocak Mehmed IV. ün ölümü.
 1694 4 Mart Sürmeli - Ali paşa sadrâzam olur.
 1695 6 Şubat Ahmed II. nin vefatı.
 1695 6 Şubat (II. Mustafa tahta çıkar.)
 1695 18 Eylül (Zeytinburnu zaferi.)
 1695 21 Eylül Sakız adası Venediklilerin eline geçer.
 1696 2 Ağustos (I. Mahmud'un doğumu.)
 1696 6 Ağustos (Azak kalesi Rusların eline geçer.)
 1697 (Reyswick muahedesi.)
 1698 18 Eylül (Amca - zâde Hüseyin Paşa sadrâzam olur.)
 1699 26 Ocak (Karlofça muahedesi.)
 1700 15 Temmuz (Osmanlı - Rus müsalâhası).
 1703 22 Ağustos (II. Mustafa tahttan indirilir.)
 1703 22 Ağustos (III. Ahmed'in tahta çıkışı.)
 1704 25 Aralık (Baltacı - Mehmed paşa sadrâzam olur.)
 1706 3 Mayıs (Çorlulu Ali Paşa sadrâzam olur.)
 1711 23 Temmuz (Prut antlaşması.)
 1716 5 Ağustos (Varadin meydan muharebesi, Silâhtar Ali Paşanın şahadeti.)
 1718 9 Mayıs (Nevşehirli İbrahim paşa sadrâzam olur.)
 1718 21 Temmuz (Pasarofça antlaşması.)
 1727 Türkiyede ilk matbaanın açılışı.
 1729 31 Ocak (Vankul ulûgatinin ilk matbaada basılısı.)
 1730 25 Eylül (Patrona Halil isyanı.)
 1730 1/2 Ekim (III. Ahmed'in tahttan feragati.)
 1730 1/2 Ekim Mahmud I. Padişah olur.
 1732 6 Ekim İran'a harp ilân edilir.
 1736 2 Mayıs Rusya'ya harp ilân edilir.
 1736 1 Temmuz (III. Ahmed'in vefatı.)
 1739 18 Eylül Osmanlı - Avusturya - Belgrad muahedesi.
 1740 Fransa'ya verilen kapitülâsyonlar.
 1740 4 Ocak Osmanlı - Rus ittifakı.
 1746 4 Eylül (Osmanlı - İran sulhu.)
 1754 13 Aralık (I. Mahmud'un vefatı.)

ŞAHİS İSİMLERİ

A

- Abaza - Hasan (Âsi): 12, 13, 14, 19, 20, 21.
- Abaza İbşir paşa (Sadrâzam): 3.
- Abdülâziz Efendi (Kara Çelebi zâde): 75
- Abdûlbâki Efendi (Lâli zâde): 210
- Abdûlbâki Han: 258
- Abdullah Efendi (Ebe zâde Şeyhülislâm): 205
- Abdullah Paşa (Köprülü - zâde): 171, 173, 174, 233, 234, 236, 237,
- Abdullah - Sarı (Defterdar): 9
- Abdurrahman Paşa (Özi Muhafızı): 197
- Abdûlvahab Efendi (Arapzâde, Pâdişah hocası): 106,
- Ahmed I. (Pâdişah) 38.
- Ahmed II.: 119, 120, 125, 129, 131, 148.
- Ahmed III.: 178, 179, 180, 188, 189, 190, 192, 196, 197, 199, 204, 205, 208, 209, 211, 212, 220, 224, 225, 226, 227, 238, 239, 240, 242, 243, 244, 253, 254, 256.
- Ahmed Giray (Kırım Hanının oğlu): 38.
- Ahmed Nehli (Şair): 221,
- Aymed Paşa - Ankebut: 32.
- Ahmed Paşa (Bağdad vâlisi): 257
- Ahmed Paşa (Osman paşa - zâde, Janova vâlisi): 65
- Ahmed paşa (Voynuk, Kapdan-ı derya): 22.
- Ahmed paşa (Öküz öldüren Belgrad muhafızı): 106.
- Ahmed paşa (Tayyar - zâde): 20
- Ahmed paşa Kemankes: 121.
- Ahmed paşa (Sadrâzam): 14.
- Ahmed paşa (Küçük Çavuş oğlu) 12
- Ahmed paşa (Humbaracı) 259
- Ahmed Refik (Tarihçi): 226
- Ağa Yusuf Paşa (Sadrâzam): 246.
- Ak Ali (Yeni il Voyvodası): 16
- Albert de Caprara: (Avusturya elçisi): 50, 51
- Alexandr Mavrokordato (İskerlet-zâde, divân-ı hümayun tercümanı): 156
- Ali Ağa (İzdin voyvodası, Nevşehirli İbrahim Paşanın babası: 219
- Ali Ağa (Harputlu): 103
- Ali paşa (Arabacı, Sadrâzam): 122, 132
- Ali Paşa (Çorlulu): 176, 193, 195, 196, 199, 246.
- Ali - Yamak (Sipahi zorbası): 9, 11.

Amca - zâde Hüseyin Paşa: 147, 148, 149, 155, 164, 165, 167, 171, 175, 184.
Apaffi (Erdel prensi) 50, 51, 61.
Abdi Paşa (Arnavud, Budin vâlisi): 65, 666,
Arap Recep Paşa: 107, 108, 109.
Arifi Ahmed Paşa (Diyarbakır beylerbeyi): 233.
Azamet - Giray (Kırım hanzadesi): 111.

B

Ballerino (Venedik elçisi): 32
Baltacı - Mehmed paşa: 193, 201, 202, 203, 204, 205, 246
Bark - Czai (Erdel voyvodası): 36, 37.
Baş Defterdarlar Ahmed III. devrinde: 250, 251
Baş Defterdarlar (II. Mustafa devri) 187.
Baş Defterdarlar (II. Aymed devri): 135.
Baş Defterdarlar. II. Süleyman devrinde: 117.
Baş Defterdarlar 4 üncü Mehmed devrinde: 97, 98.
Behram Ağa (Darüsaade ağası) : 6
Bekri Mustafa Paşa: (Yeniçeri Ağası): 51, 64
Bekri Mustafa Paşa (Sadrâzam): 106, 108, 115.
Bektaş Ağa (Ocak ağalarından) : 16
Benedetto Pisani (Venedik Amiralii): 149
Beşir Ağa (Kızlar Ağası): 257, 265
Bilâl Ağa (Hoca): 6

Bodur Mustafa Paşa (Belgrad muhafızı): 213
Bocskay (Erdel Prensi): 38
Bosnevî - Ahmed ağa (Kapı ağası): 6
Boynu yaralı Mehmed paşa: 26, 27 87.
Bozoklu Mustafa Paşa (Sadrâzam): 103, 111, 124, 125, 126, 133.
Brankovan (Eflâk voyvodası): 199
Cadı Yusuf (Zorbalardan): 79, 101.

C

Cafer paşa (Boşnak): 145
Cafer Paşa (Adana vâlisi): 14.
Can Aslan Paşa (Adana vâlisi): 212.
Can - Arslan paşa (Silistre vâlisi) 36
Canım-Hoca Mehmed paşa (Kapdan-ı Derya): 209, 260.
Canib Efendi (Defterdar): 124
Caprara (Avusturya kumandanı): 141.
Charles XII (isveç kralı): 163
Charles de Lorraine: (Avusturya başkumandanı): 56, 58, 64, 65, 66.
Charles VI (Avusturya imparatoru): 260, 261, 267.
Cerrah Mustafa Paşa (Yeniçeri Ağası): 103.
Collier (Hollanda elçisi): 154
Cudî Yusuf (Zorba): 16

Ç

Çalık Ahmed Ağa/Paşa: 173, 175, 189, 190, 191, 192.

Çalık - Ali Paşa (Sadrâzam): 123,
Çavuş Kral (Prusya Kralı): 162
Çelebi İbrahim Paşa (Vezir Eğri-
 boz muhafızı): 112, 113, 121
Çerkez Ahmed paşa (Silistre vâli-
 si): 110.
Çınar Ahmed (Patrona Halil ave-
 nesinden): 239

D

Dalgıç Ahmed Efendi (Mimar): 76
Daltaban Mustafa Paşa: 142, 148,
 167, 168, 169, 171, 172, 184
Davud ağa (Mimar) 76.
De Bonnak (Fransız elçisi): 221,
 229.
Deli Bekir paşa (Estergon kalesi
 muhafızı) 62,
Deli Birader: 6, 16, 18
Deli - Hasan Ağa (Canbolad) 17
Deli Hüseyin Paşa 4, 5, 7, 13, 21, 22,
 29, 30, 31, 35, 86.
Deli İbrâhîm (Patrona avenesin-
 sinden. İstanbul kadısı olmuş-
 den Kapı kethüdası olmuş-
 dur): 254
Deli Piri (Zorbalardan, sipahi
 ağası): 164
Devriş Mehmet Paşa: 85
Dev - Ali (İsyân elebaşlarından):
 192
Devlet - Giray (Kırım hanı): 167,
 168, 169, 196, 200, 205,
Divane Mustafa (Fakılardan): 74
Dokat (Niş muhafızı): 263,
Dorosznko (Kazak hatmanı): 42,
 43, 44, 46.
Durican Ahmed (Asilerden): 180.
Dursun Mehmed Paşa (Sivas vali-
 si): 141.

E

Ebe - Zâde Apdullah efendi (Şey-
 hülislâm): 247, 248.
Elmas Mehmed Paşa (Sadrazam):
 141, 142, 143, 144, 145, 146, 183.
Emetullah Rabia Gülnuş, Sultan
 (II. Mustafanın Annesi): 137.
Enişte Hasan Paşa (Sadrazam):
 192, 208, 246.
Ernst Rudriger Von Starhemberg
 (Viyanâ kalesi kumandanı): 56
Esat Efendi (Belgrad Muahhedesin-
 de Osmanlı murahhası): 266
Eşref Han (Afgân emiri): 234, 236
Evliya Çelebi: 12, 13
Eyüplü Hasan Paşa (Bağdat vali-
 si): 232

F

Fazıl Ahmed Paşa (Sadrazam): 31,
 32, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42,
 43, 45, 50, 52, 81, 88, 110, 121,
 122
Fazıl Mustafa Paşa (Sadrazam):
 79, 102, 109, 110, 115, 120, 121,
 131, 164
Feodor Alexiévitç (Rus Çarı): 46
Feridun Han (İran'ın Meradan va-
 lisi): 233
Ferriol (Fransız elçisi): 154, 199
Fetih Ali Han (İran elçisi): 272
Fetullah Efendi (Feyzullah efendi-
 nin oğlu): 175
Fetvacı Hüseyin (Zorbalardan):
 79
Feyzullah Efendi (Şeyhülislâm):
 122, 138, 167, 170, 171, 172, 173,
 175, 180, 181, 182

Fındık Mustafa Paşa (Bosna beylerbeyi): 68
Francesco Mocenigo (Venedik amirali): 127, 128
Francesco Morozini (Venediğin Girid valisi): 34
Fredrik Guillaum (Prusya elektörü) 161, 162, 221

G

Gadde Mehmed: 16
Gazi - Giray (Kırım hanı): 149
Genç Ali Paşa: 258
George Rakoczy (Erdel voyvoda - sı): 35, 36
Ghika (Boğdan Voyvodası) 35, 36
Guillaume D'Orange (İngiltere Kralı): 154
Gustav Adolf (İsveç Kralı): 161
Gürcü - Abdünnebi (Sipahi zorbalardan): 14, 15
Gürcü Hüseyin Paşa (Yeniçeri ağası): 26
Gürcü İsmail Paşa (Bağdat valisi): 258
Gürcü Mehmed Paşa (Sadrazam): 25, 39, 94
Gürcü - Nebi (Asi): 14

H

Hacı Ali (zorbalardan, Yeniçeri ağası): 104
Hacı - Ali Paşa (Sadrazam): 125, 132
Hacı Ahmed Paşa (Kars cephesi Seraskeri): 272
Hacı - Giray II. (Kırım Hanı): 62
Hacı Halil Paşa (Sadrazam): 213, 214, 247

Hacı - Mir Üveyz (Afgan Türklerinden, Kılçıların reisi): 231
Hâfız Ahmed Paşa (Köprülü - zâde): 263
Halil Paşa (Özi beylerbeyi): 42
Halil Paşa (Mora serdarı): 68, 112, 113
Hasan ağa (Silâhtar, Moralı): 80
Hasan Ağa (Zorba): 7, 9
Hasan Ağa/Paşa (Abaza): 9
Hasan Ağa (Sipahi elebaşılardan): 5, 11
Hasan Paşa (Haznedar): 106
Haydar ağa - zâde: 15
Heinler (Avusturya kumandanı): 110.
Heisler (Avusturya generali): 141,
Hekimoğlu - Ali Paşa: 235, 257, 258, 262, 263, 266
Hoca - zâde Mes'ud Efendi (Şeyhülislâm): 8
Hüsam - zâde (Şeyhülislâm): 8
Hüseyin Ağa (Kara Hasan oğlu): 10
Hüseyin Paşa (Abaza, Kör): 47
Hüseyin Paşa (Amcazâde) Sadrazam): 142

İ

İbrahim Paşa (Budın beylerbeyi): 54, 55, 60, 61, 62
İbrahim efendi (Cerrah şeyhi): 71
İbrahim Paşa (Kavukçu, Diyarbakır valisi): 146
İbrahim Paşa (Mısırlı - zâde) 146, 148
İbrahim Paşa (Nevşehirli) 213, 214, 215, 216, 219, 220, 221, 222, 223, 228, 229, 230, 231, 233, 237, 238, 240, 242, 243, 244, 247.

İbrahim Paşa (Orsa - Boca): 05, 247.

İbrahim Paşa (Şişman): 44.

İbrahim paşa (Şeytan/Melek): 47, 65, 66

İbrahim (Şehzâde, II. Ahmed'in oğlu): 178

İbrahim Paşa (Vezir, Mısırlı - zâde): 129, 140,

İbşir Paşa: 9, 12, 14, 16 17, 18, 19, 25, 86

İmam Mehmed Efendi (Edirne vakasında âsilerin seçtiği şeyhülislâm): 138, 175, 247, 248.

İlona (Rakoçzy'nin karısı): 50

Innocent XI. (Papa): 52

İslâm - Giray (Kırım Hanı): 168

İsmail Dede: 71.

İsmail Paşa (Bosna beylerbeyi): 40

İsmail paşa (Boşnak): 21.

İsmail paşa (sipanakçı): 64, 127

İsmail paşa (Nişancı): 103, 106, 114

İspiri - zâde (Ayasofya vaizi): 239, 241, 243.

İvaz Mehmed paşa: 263, 265, 266

J

Jean Babtiste van Mour: (18 inci asır İstanbul'da bir ecnebi ressamı): 229

Jean Gutenberg (Manyaslı) 223

Jean Lescynski (Lehistan başve-kili): 43

Jean Sobieski (Lehistan kralı): 42, 43, 44, 52, 58, 62, 69

Joseph de Guilleraque (Fransız el-cisi): 70

K

Kahveci Ali (Patrona Halil avene-sinden): 230, 239, 241, 242

Kalaylıkoz Ahmed Paşa (Sadrâ-zam): 193, 246

Kaptan-ı Deryalar:

(IV. Mehmed devrinde) 94, 95, 96.

Kaptan-ı Deryalar (II. Ahmed devri): 135

Kaptan-ı deryalar (II. Mustafa devri): 186.

Kaptan-ı deryalar (III. Ahmed devrinde): 248, 249.

Kaplan - Giray (Kırım Hanzade-si): 149, 151,

Kaplan - Mustafa paşa: (Kaptan-ı Derya): 32, 43 .

Kaplan Paşa (Halep vâlisi): 42

Kara Abdullah: 5

Kara - Çavuş (Yeniçeri Ağası): 15

Kara Haydar oğlu: 12, 13, 16

Kara İbrahim paşa (Vezir-i âzam): 66, 89

Kara Mehmed (Çanakkale Boğazında Venedik amiral gemisini batıran): 28

Kara Mehmed Paşa (Budin vâlisi): 64.

Kara Murad paşa: (Kaptan-ı Derya, vezir-i âzam): 3, 23, 83, 86

Kara Mustafa Paşa (Kaptan-ı derya): 8

Kara Mustafa Paşa (Merzifonlu): 38, 47, 50, 51, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63; 89.

Kara Yılan (Patrona Halil avene-sinden): 239.

Karakuş - Mehmed (Sipahi eleba-şlarından): 5

Karakaş Mustafa (İsyancıların elebaşısı): 174, 180
Kasım Ağa (Mimar): 25, 26
Katerina I. (Rus Çariçesi): 163, 202.
Katirci-oğlu (Âsi): 12, 13, 14 15, 17, 19.
Kâtip Çelebi: 75, 76.
Kavanoz Ahmed paşa (Sadrâzam): 175, 177, 178, 180, 189, 190, 191, 246.
Kaymak Mustafa Paşa (İstanbul kaymakamı): 238, 242, 244
Kazaz - Ahmed (Eşkiya reisi): 15
Kazıkçı Hüseyin Paşa (Musul muhafızı): 270.
Kel Pirî (Zorbalardan): 79.
Kemeny Janos (Erdel Prensi): 37,
Kenan Paşa (Sadaret kaymakamı) 20, 24.
Kevenhüller (Mareşal, Avusturya kumandanı): 261.
Koca Bektaş Ağa: 17
Koca Cafer Paşa: 139, 146
Koca Halil Paşa: 122
Kont Forgacs (Avusturya kumandanı): 38.
Konyalı - Hasan (Zorba): 16
Köleoğlu (Bolu mintakasında eşkiya): 17.
Köprülü Mehmed paşa: 20, 24, 26, 27, 30, 31, 35, 36, 88
Köse Ali paşa (Kaptan-ı derya) : 36
Köse Halil paşa: 172
Köse İbrahim paşa: 210
Kösem Sultan: 23
Kör Hüseyin Paşa (Eğri Beylerbeyi): 58
Kör - Mehmed (Zorba): 16
Kör Şaban Paşa: 64

Kropos (Sırp Sergerdesi): 109
Kurs Kralı (Tökeli İmre): 50
Kutucu Hacı Hüseyin (Patrona Halil avenesinden): 239
Küçük Mehmed (Zorbalardan): 79
Küçük Mehmed paşa: (Janova sancak beyi): 37
Kürkçü Manol (Güya İbrahim paşa yerine öldürülen adam: 243
Küçük Mustafa paşa (Rumeli beylerbeyi): 122

L

Lazarette (Girit'te bir kale): 21
Laz - Mustafa Efendi: (Telhisi - zâde Reis'ül küttab): 54
Leopold I (Avusturya imparatoru): 49.
Leopoldberg: 59
Levenhauptin (İsveç generali): 197
Lotringen: 261, 262, 263.
Ludvig (Baden Margırafı): 106
Lui XIV. (Fransa kralı) : 50, 70, 123, 154, 159
Lui XV.: 264

M

Mahmud I.: 244, 252, 253, 255, 256, 257, 259, 260, 263, 270
Mahmud Paşa (Amasya Mutasarrıfı): 146
Mahmud Han (Afgan hükümdarı) 231, 232, 234.
Manav İsmail (Patrona Halil avenesinden): 239
Manav Muslu (Patrona Halil avenesinden): 230, 239, 241, 254, 255.

- Martin Neugebauer** (İsveç kralının kâtibi): 198.
- Maximilien Emmanuel** (Bavyera elektörü): 106.
- Mazeppa** (Kazak hatmanı) : 121
195, 197, 198.
- Mehmed IV.** 3, 5, 6, 9, 14, 25, 30, 34, 37, 42, 44, 45, 46, 47, 51, 53, 55, 67, 70, 72, 77, 78, 79, 80, 81.
- Mehmed Ağa** (Çavuş başı): 7
- Mehmed Ağa** (Fındıklılı silâhdar, müverrih): 54, 55, 59, 65.
- Mehmed - Ağa** (Keçecioğlu, Yeniçeri kethüdası): 9
- Mehmed ağa Suhrab** (Yeniçeri Ağası): 26.
- Mehmed Ağa** (Yeniçeri Ağası): 5
- Mehmed Ataullah Efendi**: 248
- Mehmed Giray IV** (Kırım hanı): 35, 38, 46
- Mehmed Efendi (Ankaravî)**: 78
- Mehmed Paşa Balta - zâde**, (Yeniçeri ağası): 141.
- Mehmed Efendi - Karagöz** (Defterdar): 8
- Mehmed Efendi** (Tersane emini): 6
- Mehmed efendi** (Üstüvani): 71, 74
- Mehmed - Karakaş** (Sipahi zorbası): 9
- Mehmed paşa** (Boynu yaralı): 8
- Mehmed Paşa** (Divrikli): 112
- Mehmed Ağa** (Girid'e gönderilen Sipahi ağası): 7
- Mehmed paşa - Gürcü** (Vezir-i A'zam): 14
- Mehmed paşa Halıcı - zâde** (Defterdar): 7
- Mehmed - Katırcı oğlu**: 12
- Mehmed paşa - Köprülü**: 11
- Mehmed paşa** (Sadaret Kethüdası): 241.
- Mehmed paşa** (Sinan - zâde'nın kardeşi): 13
- Mehmed paşa - Sofu** (Sadrâzam): 13.
- Mehmed paşa - Tavukçu** (Erzurum vâlisi): 15
- Mehmed paşa - Topal** (Hamideli sancak beyi): 14
- Mehmed paşa** (Vezir Janova vâlisi): 57.
- Mehmed - Şamlı** (Sipahi zorbası): 9
- Melek Ahmed paşa** (4 üncü Mehmed zamanında sadrâzam): 16, 84, 22
- Meleki Kalfa** (Valide Sultanın müsahebisi): 6
- Menteş - zâde Abdürrahim efendi** (Şeyhülislâm): 248.
- Memik - zâde Mustafa** (Şeyhülislâm): 8
- Mes'ud efendi** (Şeyhülislâm): 9
- Mezomorta Hüseyin Paşa** (Kaptanı Derya): 167, 171.
- Michel Korvbut Visniowiecki** (Lehistan kralı): 42.
- Mihail Rakovica** (Boğdan voyvodası): 199
- Mihnea** (Eflâk voyvodası): 35, 36
- Mimar Mustafa Ağa**: 6
- Mirza Mustafa efendi** (Şeyhülislâm): 248.
- Mocenigo**: 28
- Montagu** (İngiliz elçisi): 229
- Montecuculli** (Kont Feld Marschel Avusturya başkumandani): 40, 41.
- Muhzır Bodur Süleyman - Keçeci oğlu** (Yeniçeri kul kethüdası): 10

Mustafa II.: 138, 139, 140, 141, 143, 147, 148, 167, 170, 175, 176, 178, 179, 180, 183, 253
Murtaza Ağa (Haşimi - zâde sekban başı): 174
Mustafa Ağa (Tophaneli): 6
Mustafa Efendi (Belgrad muahe-desinde Osmanlı murahhası): 266.
Mustafa Paşa (Arnavud) Mora kumandanlarından): 113.
Mustafa Paşa (Azak sancak beyi): 151.
Mustafa Paşa (Belgrad Muhafızı) 215.
Mustafa paşa (Bozoklu Şadrâzam): 69
Mustafa Paşa (Hotin Muhafızı) : 215
Mustafa Paşa (Vezir, Silistre vâ-lisi): 62
Murad IV.: 28, 70,
Murad - Giray (Kırım Hanı): 46, 47, 54, 59, 60, 62
Murad paşa - Kara (Sadrâzam): 14, 15
Murtaza paşa: 21.
Murtaza Paşa: (Kefe vâlisi): 168
Müteferrika İbrahim efendi (Bizde ilk matbaayı kuran): 223, 224.

N

Nadir Ali - Şah: 257, 258, 259, 271, 272.
Nâdir Ali (Tahmasb kulu han) : 236, 237, 238.
Nahîfî (Şair): 222
Nâima: 10, 25, 27
Nedim (Şair): 221, 227
Neipperk: 266, 267.

Nezir Ağa (Kızlar ağası) 255,
Nikola (İskerlet - zâde Fenerli Rum beylerinden Boğdan voyvodası): 199, 200, 216.
Nişancı Mehmed paşa: 214, 215, 216, 220, 247.
Numan Paşa (Köprülü - zâde, sad-râzam): 176, 193, 199, 246

O

Oduncu Ahmed (Patrona Halif avenesinden): 239.
Ogüst II (Nalkıran Saksonya elektörü: 141, 194, 195, 205.
Orlik (Kazak Hatmanı): 200, 201
Osman Ağa (Baltacı Mehmed Paşanın kethüdası): 193
Osman Halisâ Efendi (Silâhtar Mehmed ağa kethüdası): 260, 262.
Osman - Kara (Sipahi zorbası) : 9, 11.
Osman - zâde (Taib): 222
Osterman (Rus başvekili): 264

Ö

Ömer Paşa - Ketenci (Bosna vâ-lisi): 13

P

Paget (Lord, İngiltere elçisi): 154
Passanie (Karlofça'da Lehistan Murahhası): 156
Paşmakçı - zâde Ali Efendi (Şeyhülislâm): 175, 247, 257
Patrona Halil: 230, 239, 240, 241, 242, 253, 254, 256

Petro (Rus Çarı): 150, 151, 152, 161
162, 194, 195, 197, 198, 199, 200,
201, 202, 204, 205, 206; 232, 233,
234.

Pietro Valerio (Venediklilerin Dal-
maçya vâlisi): 68.

Poniatovski (İsveç generali): 202,
203.

Potemkin (İsveç generali): 198.

Prens Eugène (Avusturya başku-
mandanı): 145, 147, 212, 213,
214.

Prens Golçin (Rus kumandanı):
201

Prens Lüi (Baden margrafı): 121

R

Raco - İbrahim Ağa (Kapı Ağası)
6.

Ragıp efendi (Mektupçu, Belgrad
muahedesinde Osmanlı mu-
rahhası): 266.

Rakoczy: 50

Rami Mehmed paşa (Sadrâzam) :
156, 158, 169, 172, 173, 176, 177,
179, 180, 185.

Ramudanovski (Rus generali): 201

Raşid (Tarihçi): 143, 147, 222

Reis'ül - Küttablar: (IV. Mehmed
devrinde): 98, 99.

Reis'ül - küttablar (2 nci Süley-
man devrinde): 118

Reis'ül - Küttablar (II. Ahmed
devri): 136.

Reis'ül - Küttablar (Ahmed III.
devrinde): 251

RensioId (İsveç generali): 197

Rıza Kuluhan (İran elçisi): 237,
238, 257.

Romodanovski (Prens, Rus başku-
mandanı): 47.

S

Saadet - Giray (Kırım Hanı): 122,
214.

Sadık Ahmed Efendi (Şeyhülis-
lâm): 247.

Safi - Mirza: 271

Safiye Sultan: 76

Saliha Sultan (Mahmud I in an-
nesi): 252.

Samsuncu Ömer: 18.

Saraç Mehmed (Patrona avene-
sinden Yeniçeri ağası olmuş-
tur): 254

Sarhoş Ahmed paşa (Eğri beyler-
beyi): 65

Sarı Ahmed paşa (Boşnak, Rumeli
beylerbeyi): 211, 212, 213.

Sarı Hüseyin Paşa (Vezir): 60

Sarı Kâtip: 16, 17

Sarı Süleyman Ağa: (İmrahor,
Boşnak, Kara Mustafa Paşa-
nın idamına sebep olan hain):
63, 64.

Sarı Süleyman Paşa (Veziri âzam)
66, 69, 77, 89.

Scheremetoff (Şeremetoglu, Rus
başkumandanı): 201, 203

Selim - Giray (Kırım hanı): 42, 44
46, 69, 107, 111, 112, 125, 127,
140, 151, 167.

Seydi Ahmed paşa: 9, 10, 12, 36

Seyid Vehbi (Şair): 221,

Seyyid Mehmed Efendi (İstanbul
kadısı): 174.

Silâhtar Ali Paşa (Damad, Sadrâ-
zam): 204, 206, 207, 208, 211,
220, 247.

Silâhdar Süleyman Paşa (Sadrâ-
zam): 247.

Sinan Paşa (Edirne beylerbeyi): 36

Sinan - zâde (Dördüncü Murad'ın Silâhtarı): 13

Siyavuş Paşa: 8, 17, 23, 77, 83, 87, 89, 101, 102, 114.

Sofu Mehmed Paşa: 83.

Solak Mehmed ağa (Hazinedar): 25.

Stagnian (İngiliz elçisi): 229.

Stanislas Lezçinski (Lehistan kralı): 195, 203.

Stefan (Boğdan Prensi), 43.

Strozi (Avusturya başkumandanı): 39, 40.

Sultan İbrahim: 11, 12

Sultan Murad IV.: 11

Suttan (Şövalye, İngiltere murahhası): 216.

Süleyman II.: 100, 101, 102, 104, 108, 114, 120.

Süleyman paşa (Ayşe Sultanın zevci, sadrâzam, bilâhare Bosna vâlisi): 3, 4, 8, 86.

Sümbül Ağa (Kızlar ağası): 21

Sürmeli Ali paşa: 126, 127, 131, 138, 139, 183.

Şekendorf (Avusturya kumandanı): 264.

Ş

Şaban Halife (Meleki kalfanın zevci): 6

Şah Hüseyin: 236, 271

Şah Tahmasb: 231, 233, 236, 237

Şah Hüseyin: 231

Şahin Mustafa Paşa: 64, 140

Şâmi - zâde (Reis-ül-küttâb): 9

Şamlı - Mehmed (Sipahi elebaşlarından): 5, 11

Şarl XII. (Demirbaş Şarlı', İsveç

kralı): 194, 197, 198, 203, 205, 206, 265.

Şepar (İsveç generali): 202

Şeyh Mehmed Efendi Mirza - zâde (Anadolu kadı-askeri): 210

Şeyhülislâmlar (4 üncü Murad devrinde): 91, 92, 93.

Şeyhülislâmlar (2 nci Süleyman devrinde): 115, 116.

Şeyhülislâmlar (Ahmed II. devri): 134.

Şeyhülislâmlar. (II. Mustafa devri): 186.

T

Talman (Karlofça'da Avusturya elçisi): 186

Talman (Pasarofça'da Avusturya murahhası): 215, 260, 261

Tarhuncu Ahmed Paşa (Sadrâzam): 85.

Tekeli Mehmed (Zorbalardan, Silâhtar ağası): 104

Temes Suyu: 140.

Tiryaki Hasan paşa: 110

Tolstoy (Rus elçisi): 198

Topal Hüseyin Paşa: 140

Tökeli İmre (Emeric Thökely): 47, 50, 51, 56, 58, 105, 110, 120, 125, 158.

Turşucu İsmail (Patrona Halil avenesinden): 239.

Tuz Mehmed paşa: 262

Türk Ahmed (Fakılardan): 74

Türk Ahmed Paşa (Anadolu Beylerbeyi): 211, 212.

U

- Uzun Süleyman Ağa** (Kızlar Ağa-sı) 192.
Urlu (Patrona avenesinden sek-ban başı olmuştur): 254

V

- Vallis** (Avusturya kumandanı) : 261, 266
Veteran (General, Avusturya Ku-mandanı): 140.
Vilneuve (Marquis de. Fransız se-firi): 229, 259, 260, 264, 266, 269
Virmond (Kont, Avusturya elçisi) 215, 216, 229
Vişniakov (Rus elçisi): 259
Vogelsanberg: 59
Vygovsgy (Kazak Hatmanı): 46.

W

- Wathlvey** (Montague) İngiliz elçi-si): 215
Walf von Hohenlohe (Avusturya kumandanı): 38.

Y

- Yağlıkçı Emir**: 103, 104,
Yahya Paşa (Trabzon valisi): 260
Yeğen Mehmed Paşa (Sadrâzam): 264, 265, 271

Yeğen Osman paşa (Eşkiya): 106, 107.

Yekçeşim Hüseyin Efendi (Şeyhül-islâm): 247.

Yenişehirli Abdullah efendi (Şey-hülislâm): 248.

Yerköylü Mehmed Efendi (İsveç kralına gönderilen elçi): 106

Yirmi sekiz Çelebi Mehmed Efen-di: 215, 223, 256

Yörük Hasan Paşa: 178, 179.

Yunus Paşa (Maraş vâlisi): 146

Yusuf Ağa (Hazinedar): 6

Yusuf ağa (Kızlarağası): 63.

Yusuf paşa (Sadaret kaymakamı): 9 ,10.

Yusuf Paşa (Özi vâlisi): 168, 169, 195, 196, 197, 200.

Yusuf Paşa (Palabıyık, Helvacı, Kaptan-ı Derya): 128, 148

Z

Zriny (Kont (Avusturya kuman-danı): 29.

Zurnazen Mustafa paşa (Sadrâ-zam): 87.

Zülâli Hasan efendi (İstanbul Ka-dısı): 239, 241, 244.

Zurnazen Mustafa paşa (Sadaret kaymakamı): 4, 5, 7, 8.

YER İSİMLERİ

A

Adakale: 265
Afganistan: 271, 272
Ağriboz: 32, 112, 219,
Akdeniz: 154, 163,
Aksaray: 17
Aksu (Boğ): 197,
Akşehir: 12, 15,
Almanya: 161
Altenburg: 56.
Anadolu: 68
Anadolu: 9, 10, 11, 16, 19, 21, 22,
24, 102, 106, 146, 177.
Andican: 235
Ankara: 17.
Argos: 68
Arkadia: 68.
Arnavutluk: 68
Atina: 69, 112
Atmeydanı: 173, 174, 241, 256, 257.
Avlonya: 109, 113.
Avrupa: 32
Avusturya: 32, 37, 38, 50, 51, 52, 58,
65, 123, 145, 152, 153, 154, 155,
156, 161, 164, 206, 210, 215, 216,
220, 225, 258, 260, 261, 264, 265,
266, 269.
Ayamavri: 209
Azak kalesi: 150, 152, 158, 203, 258,
260.
Azerbeycan: 234

B

Baba - Dağı: 44, 106, 260
Bağdat: 17, 231, 258, 259.
Bahçe - Saray: 47
Bakû: 232
Baltık Denizi: 162
Banat: 142, 216
Banyaluka: 105, 262.
Bavyera: 106, 206
Beç (Viyana): 55
Belgrad: 39, 53, 62, 78, 79, 106, 108,
110, 126, 139, 142, 143, 144, 147,
155, 156, 157, 211, 212, 216, 263,
264, 265, 266.
Bender: 197, 260,
Benefşe (Monemvasia): 209
Berat: 31.
Boğdan: 59, 165, 199, 201, 213, 267,
269.
Bolu: 16, 17
Bosna: 69, 105, 128, 208, 260, 261,
262, 263.
Bosna - Saray: 147
Bosut ırmağı: 157
Bozcaada: 24
Brezina nehri: 195
Buczin: 56
Bucaş: 42

Budin: 29, 36, 51, 54, 63, 64, 65, 66, 78, 206.

Bursa: 20, 102

Bükreş: 36

C

Carino: 68.

Cezayir: 70, 165

Ç

Çanakkale Boğazı: 21, 24, 28

Çardak: 177

Çehrin Kalesi: 44, 46

Çerigo adası: 216

Çernoviç: 198

Çetin: 262, 263

Çırpıcı Çayırı: 101, 190

Çorlu: 178

D

Dağıstan: 231, 257

Dalmaçya: 34, 37, 67, 69, 127, 155, 157, 217

Danimarka: 194

Davud Paşa Sahrası: 177, 178.

Diniepr Nehri: 197

Diyarbakır: 19, 20.

Don nehri: 151

Drava nehri: 39.

E

Edirne: 44, 47, 51, 63, 102, 107, 120, 125, 126, 142, 147, 155, 156, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 183, 205, 206, 211, 258, 265.

Eflâk: 35, 36, 38, 59, 165, 199, 201, 213, 214, 267

Eflâk-ı Sagır: 267.

Egerseg: 40

Egervar: 40,

Eğriboz: 180

Erdel: 31, 32, 35, 36, 37, 49, 124, 126 144, 155, 156, 165, 263, 264

Erdelan: 233, 235, 238, 257

Erivan: 234, 236, 238, 258, 272.

Erzurum: 177, 231, 258.

Eskişehir: 25

Esterâbâd: 232

Estergon: 62, 65, 66.

Eszek (Ösek): 38, 39.

F

Falcı Köyü: 201

Felemenk: 265.

Filibe: 139.

Floransa: 127.

Foça: 148.

Fransa: 33, 70, 123, 152, 153, 159, 161, 210, 213, 215, 220, 225, 267, 270.

FüleK Kalesi: 51

G

Gabella kalesi: 128,

Gebze: 15

Gelibolu: 177

Gence: 234, 236, 257

Gerede: 16

Girid: 4, 5, 6, 7, 13, 14, 21, 22, 24, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 35, 44, 127; 163, 209, 210, 216

Gıylan: 233

Goloş: 32

Gözleve: 260

Gradiska: 105

Granbusa: 34

Gros - Varadin (Varad): 36
Gümülcine: 32
Gürcistan: 172

H

Hacıoğlu Pazarcığı: 44, 47
Halep: 18, 19, 20, 21, 25
Hanya: 22, 33, 127, 128
Harzem: 237
Heinburg: 56
Hemedan: 234, 235, 237, 238, 257.
Herat: 231
Hersek: 217
Hildeburghausen: 262
Hisarcık: 266
Hodolya: 44.
Hollanda: 123, 124, 152, 153, 154, 155.
Holoveçin (isveç kralının Rus ordusunu imha ettiği yer): 195
Horasan: 237
Hotin: 43, 214, 267, 269
Hoy: 233, 236
Hürremâbâd: 234

I

Iğın: 12, 20
İsfahan: 231, 233, 271
Isparta: 13, 69

İ

İbraîl: 36
İllok: 105.
İngiltere: 123, 124, 153, 155, 159, 161.
İran: 231, 271.
İrşova: 265
İshakçı: 47, 201, 260

İsmail: 168
İspanya: 52, 153, 154, 165, 210, 221
İspirlonga: 34
İstanbul: 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 22, 23, 26, 32, 42, 50, 67, 77; 78; 102, 105, 120, 125, 128, 142, 168, 175, 177, 179, 196, 200, 210, 212, 223, 225, 227, 228, 231, 232, 254, 259.
İstoni-i Belgrad (Stuhlweisenburg) 54, 56, 105.
İsveç: 153, 161, 194, 196, 198, 199, 200, 220, 265, 270.
İtalya: 52
İzmir: 23,
İzmit: 15, 158
İzvonca: 42
İzvonik: 105, 262.

J

Janova Kalesi: 35, 125,

K

Kâ'be: 258.
Kafkasya: 233, 236
Kâğıthane: 226, 227, 254.
Kahlenberg dağı: 59
Kallo: 36
Kalokitya limanı: 148, 149.
Kamaniça: 69, 111, 130, 157
Kamanka: 203
Kandahar: 231
Kandiye: 32, 33, 209
Kaniye: 38, 39, 110
Kapornak: 40
Kapoşvar kalesi: 67.
Karabağ : 234, 236
Karadeniz: 150, 152, 154, 158, 162, 163, 165, 206, 208

Karahisar: 12, 13
Karlofça: 155, 158, 159, 164, 176, 183, 207, 208, 210.
Karpat dağları: 49
Kars: 260, 271
Kasr-ı Şirin: 232, 258, 272
Kaşa (Kaschau): 49, 51
Kefe: 151
Kementvar: 40
Kerkük: 257, 258
Kermanşah: 257.
Khonod Kalesi: 51
Kıbrıs: 181
Kalburun: 260
Kırım: 112, 149, 168, 220
Kili: 168
Kilis Kalesi: 34
Kirmanşah: 235, 237
Klausenburg: 36
Kolojvar: 223
Komorn: 40, 54, 55
Konotop kalesi: 46
Kopile adası: 14
Korent: 128
Koron: 209
Koyun Adaları: 148, 149
Kuban nehri: 165
Kulandon: 42
Kurucan: 257
Küri: 236
Kütahya: 25.

L

Lehistan: 35, 42, 43, 44, 52, 55, 64, 68, 148, 149, 150, 152, 156, 157, 161, 162, 163, 164, 194, 195, 198, 199, 200, 203, 206, 220, 258.
Lemberg: 43, 44, 111
Limni: 24
Lippa: 105, 139, 140

Litvanya: 203
Logos kalesi: 140.
Luristan: 234, 235, 238, 257
Lübli: 43

M

Macaristan: 38, 49, 62, 64, 67, 69, 105, 109, 122, 124, 154, 155, 216.
Malta: 21, 33, 64
Maraş: 18
Merâğa: 233, 235
Meşet: 231
Mısır: 22
Midilli: 149
Mistra: 68
Modon: 68, 209
Mogan: 234.
Mohaç: 67
Mora: 68, 69, 112, 127, 128, 155, 157, 208, 209, 216.
Morava: 126, 215
Moravya: 38
Moriczhida Palangası: 56
Moskova: 195
Mudurnu: 15
Muhâdiye: 265.
Munkacz kalesi: 105
Mur nehri: 68

N

Nadin: 68
Nahcivan: 234, 236
Nakşe: 22
Narva: (İsveç kralının Rus Çarını mağlûp ettiği yer): 194
Navarin: 68, 209
Nemirov: 260
Neuhausel: 38, 41
Neutra nehri: 38

Nevşehir: 219
Niğde: 14, 15
Nihavend: 234
Niş: 79, 108, 110, 214, 216, 263, 264.
Novigrad: 39, 41
Novistanilişce (Prut nehri kıyısında Rus ordugâhı): 202

O

Olasch: 141
Orsova: 108, 267
Orta Macar: 49, 50, 51
Ostrowitz: 68

Ö

Ösek: 56, 64, 67
Özi kalesi: 47
Özi nehri: 158, 197, 206, 260, 261

P

Pançova sahrası: 139, 144
Papa kalesi: 56
Pasarofça (Pasarowitz) 215, 216, 220, 221, 264, 265, 267
Patras: 68,
Peçuy fünf Kirchen: 67
Peleşke: 40
Peşte: 64
Peter - Varadin: 121, 126, 127, 142, 155, 211, 213, 263,
Petersburg: 203
Petronell: 56
Piristine: 109
Podolya: 42, 111, 124, 157, 163, 166, 258.
Polonya: 43, 225
Poltava: 161, 163, 195, 196, 197.
Pomeranya: 162
Prekop (Urkapi): 111
Preveze: 68, 157, 209

Prevolçina (isveç generalinin Çara teslim olduğu yer): 197
Prusya: 152, 161, 162,
Prut: 193, 200, 201, 202, 203, 208, 258.
Puzin: 262, 263.

R

Rabb (Yanikkale): 40, 51, 54, 56, 60, 61
Raguza (Dubrovnik) 158, 217,
Rakoçi: 213, 216, 223
Revan köşkü: 191, 257,
Rodnik: (Köprülü'nün Berat sancagında doğduğu köy): 31
Rodos: 168, 192
Rumeli: 102, 177,
Rusya: 52, 148, 150, 152, 153, 156, 158, 161, 164, 165, 168, 194, 199, 200; 205; 206; 208; 220, 225, 258, 269.

S

Safed: 14
Saint - Gotthard: 40
Sakız adası: 70, 127, 128, 148.
Samara (Yeni kale) 203
Sandıklı: 12
Sava nehri: 107, 142, 143, 157, 211, 216.
Scardona: 68.
Selânik: 32
Selmas: 235,
Semendere: 24, 110, 126, 216, 265
Serez: 32
Serinvar: 38, 39
Seydişehir: 14
Sırbistan: 199, 267
Silezya: 39, 162

Silistre: 8, 36, 110
 Silivri: 79, 101
 Simontorna: 67
 Sın Kalesi: 68
 Sokmar (Kesmark): 49
 Sofya: 108, 139, 155, 214, 215, 264
 Söğüt: 12, 15
 Suda Limanı: 22, 32, 34, 209
 Sultanahmet: 4
 Sultaniye: 236,
 Szamofalva kalesi: 36
 Szathmar: 36
 Szegedin: 67, 144
 Szigetvar: 38

— Ş —

Şebeş: 36
 Şemahi: 257
 Şikloş: 67
 Şirvan: 234, 236, 257,

— T —

Tameşvar: 124, 141, 142, 147, 157,
 165, 213, 216, 265, 267
 Tasma Suyu: 47,
 Tata: 56
 Taygan: 203
 Tebriz: 234, 235, 236, 237, 238, 257,
 258.
 Temes nehri: 144
 Tenos (İstendil adası): 149
 Thermis Kalesi: 68
 Tiflis: 236, 238, 257, 260
 Timok Çayı: 216, 263
 Tisa Nehri: 139, 141, 143, 144, 145,
 147, 157
 Titel Kalesi: 144
 Tokai: 36
 Topkapı Sarayı: 75, 226, 242

Toskana: 64,
 Trablus: 25, 165
 Trabzon: 260
 Tulln: 59
 Tuna: 59, 77, 111, 121, 122, 125, 139,
 142, 143, 201, 215, 216, 260, 266
 Tunca Nehri: 181
 Tunus: 70, 165
 Turla nehri: 43, 44, 69, 165
 Türkiye: 154

— U —

Ukrayne: 42, 44, 46, 124, 157, 163,
 166, 195, 200, 258
 Uluborlu: 12
 Unna nehri: 157, 216
 Urmiye: 257
 Usturumca: 262
 Uyvar (Neuhausel): 38, 39, 65, 66

— Ü —

Üsküdar: 13, 16, 238, 241, 242
 Üsküp: 109

— V —

Varadin: 105
 Varna: 177
 Varvar: 40, 41
 Veissemburg kalesi: 35
 Venedik: 22, 33, 67, 148, 150, 152,
 153, 156, 164, 206, 207, 208
 Vesprim: 56
 Vestfalya: 162
 Vidin: 109, 125, 216, 260, 262, 263
 Vilagos kalesi: 125
 Vişgrad: 63
 Viyana: 46, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61,
 63, 67, 77, 105, 107, 111, 159, 161,

206, 263.
Vrana: 68

— W —

Weisen: 63

— Y —

Yalova: 256
Yaş: 201
Yazlowicz: 42
Yedi Kule: 46

Yenişehir: 32
Yerköyü: 36

— Z —

Zemon (Zemlin): 53, 120, 121, 126,
142, 143, 211
Zencan: 236
Zenta: 147, 154, 158, 164
Zitva - Torok: 37, 38
Zolotank: 42
Zrinvar: Yeni Kale: 38

İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ MEHMED DEVRİ

Sayfa

DÖRDÜNCÜ MEHMED DEVRİ:

- 3 İstanbul isyanları
- 4 Çınar vakası
- 7 Zurnazen Mustafa paşanın sadrâzamlığı
- 8 Boynu Yaralı Mehmed paşa

11 ANADOLN İSYANLARI

- 12 Kara Haydar oğlu
- 13 Katırcıoğlu
- 14 Gürcü Abdünnebi
- 16 Abaza Hasan ve İbşir paşa isyanları

21 GİRİD HARBİNİN DEVAMI

- 23 Venedik donanmasının mağlûbiyeti, İstanbul vakaları:
- 24 Köprülû Mehmed paşa sadrâzam
- 28 Girid Serdarı Deli Hüseyin paşanın idamı

Sayfa

- 31 Fazıl Ahmed paşa Girid serdarı
 34 Kandiya müsalehası
- 35 AVRUPA DEVLETLERİYLE MÜNASEBETLER, ER-
 DEL, EFLÂK,
- 36 Eflâk isyanının bastırılması, Erdel seferi
- 37 OSMANLI-AVUSTURYA SEFERİ VE VASVAR SULHU
- 39 Novigrad ve Serinwar kalelerinin zaptı.
 40 Saint Gotthard muharebesi
 41 Vasvar sulhu
 42 Lehistan seferi ve Buçaş sulhu
 43 İkinci Lehistan seferi
 44 Fazıl Ahmed paşanın vefatı
 45 Merzifonlu - Kara Mustafa paşanın sadareti ve Zo-
 rawna sulhu.
 46 Osmanlı - Rus münasebetleri
 47 Rus seferi
- 49 OSMANLI - AVUSTURYA MÜNASEBETLERİ, İKİN-
 Cİ VİYANA MUHASARASI, ORTA - MACARİSTAN
 MESELESİ.
- 51 Orta - Macar seferi
 52 Avusturya'nın siyasi faaliyetleri
 54 İkinci Viyana muhasarası başlıyor.
 55 Viyana'da telâş
 56 Viyana muharebesi
 58 Kırım Hanının hiyaneti

Sayfa

-
- 61 Uzun - İbrahim paşanın idamı
 62 Ciğerdelen zaferi ve Estergon'un sukutu
 63 Merzifonlu Kara Mustafa paşanın idamı
 66 Budin kalesinin sukutu
 68 Venedik ile muharebeler
 69 Lehistan cephesindeki harpler
 70 Fransızlarla münasebetler
- 71 DÖRDÜNCÜ MEHMED ZAMANINDA İÇ OLAYLAR —
 KADI ZADELİLER
- 74 Büyük yangınlar
 75 Topkapı yangını Kâtip Çelebi'nin vefatı
 76 Abdülâziz efendinin vefatı, Yenicâmi inşaatı
- 77 DÖRDÜNCÜ MEHMED'İN TAHTTAN İNDİRİLMESİ,
 ORDUNUN İSTANBUL ÜZERİNE YÜRÜYÜŞÜ.
- 73 Dördüncü Mehmed zamanı sadrâzamları
 91 Dördüncü Mehmed zamanı Şeyhülislâmları
 94 Dördüncü Mehmed Kaptan-ı deryaları
 97 Dördüncü Mehmed Baş defterdarları
 98 Dördüncü Mehmed Reisül'küttapları
- 100 İKİNCİ SÜLEYMAN DEVRİ
 103 YAĞLIKÇI EMİR VE HALK İSYANI
- 106 Belgrad'ın sukutu.
 108 Niş bozgunu

Sayfa

- 109 Fazıl Mustafa paşanın sadrâzamlığı
 110 Belgrad'ın istirdadı
 111 Rusya ve Lehistan cepheleleri
 112 Venedik cephesi ve Ağriboz zaferi
 113 Avlonya'nın istirdadı
 114 İkinci Süleyman devri sadrâzamları
 116 İkinci Süleyman devri şeyhülislâmları
 117 İkinci Süleyman devri baş defterdarları ve Reis-ül-küttapları.

119 İKİNCİ AHMED DEVRİ

- 120 Salankamen faciası ve Fazıl Mustafa paşanın şehadeti.
 124 Belgrad muhasaradan kurtarılıyor.
 126 Peter - Varadin muhasarası
 127 Venedik cephesi
 128 Sakız adasının elden çıkması
 129 İç olaylar
 131 İkinci Ahmed devri sadrâzamları
 135 İkinci Ahmed devri kaptanları, baş defterdar ve Reis-ül-küttapları.

137 İKİNCİ MUSTAFA DEVRİ

- 139 İkinci Mustafa'nın Avusturya seferi, Lippa ve Logos'un zaptı.
 141 İkinci Mustafa'nın Avusturya seferi, Olasch zaferi
 142 Zenta faciası
 147 Amca - zâde Hüseyin paşa
 153 Azak kalesinin sukutu.

Sayfa

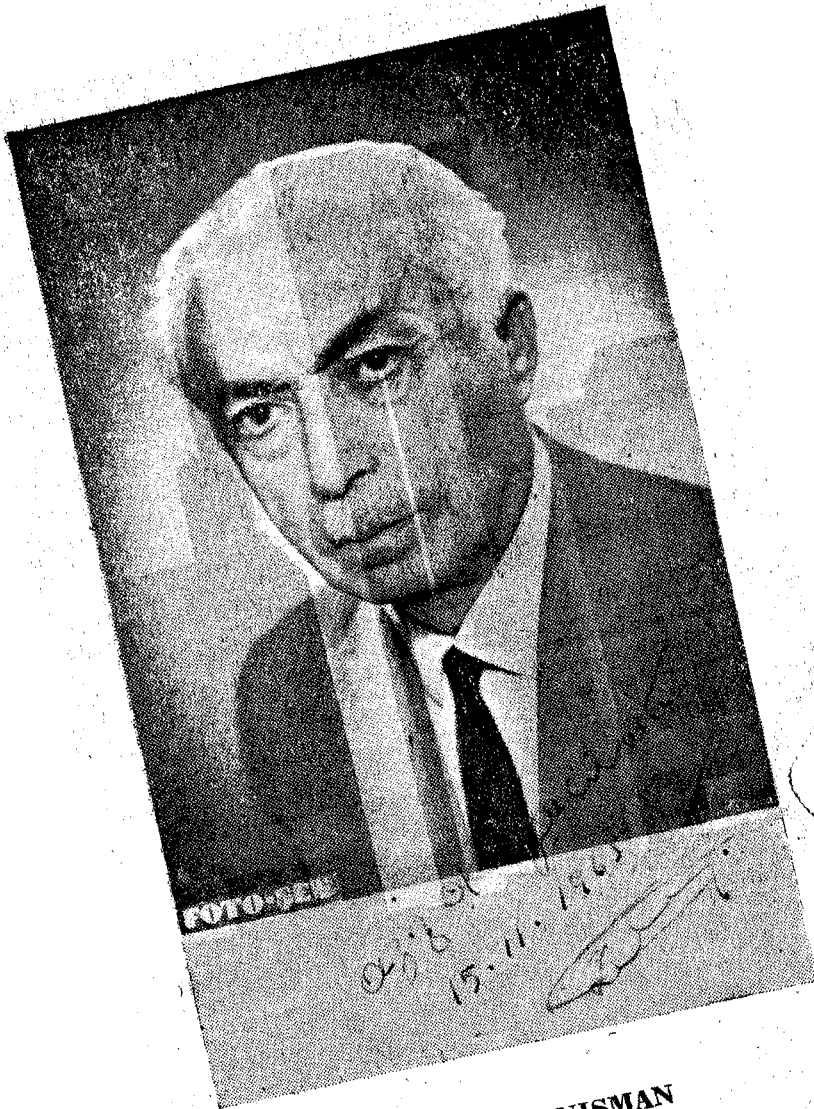
-
- 148 Venedik cephesi
 149 Zeytinburnu zaferi, Lehistanla münasebetler
 150 Rusya ile münasebetler, Azak kalesi önünde zafer
 151 Azak kalesinin sukutu
 153 Karlofça muahedesi
- 159 SİYASİ MÜVAZENENİN OSMANLILAR ALEYHİNE
 BOZULMASI DEVRİ, AVRUPANIN UMUMİ GÖRÜ-
 NÜŞÜ.
- 164 Karlofça muahedesinden sonra Türkiye
 170 İkinci Mustafa'nın tahttan indirilmesi - Edirne va-
 kası.
 178 İstanbul ve Edirne kuvvetleri karşılaşıyor
 179 Feyzullah efendinin âkıbeti
 183 İkinci Mustafa devri sadrâzamları
 186 İkinci Mustafa devri şeyhülislâm ve Kaptanları ve
 baş defterdarları.
- 188 ÜÇÜNCÜ AHMED DEVRİ
- 189 Çalık Ahmed ağa
 194 İsveç - Rus münasebetleri ve Narva zaferi
 196 Poltava muharebesi
 200 Prut seferi
 203 Prut sulhu
 207 İki damatlar siyaseti
 208 Osmanlı - Venedik harbi
 210 Nemçe seferi
 211 Varadin meydan muharebesi
 213 Tameşvar ve Belgrad kalelerinin sukutu

Sayfa

215	Pasarofça muahedesi
219	Lâle devri
223	Bizde ilk matbaa
231	Osmanlı - İran harpleri
233	Osmanlı - Rus anlaşması
235	Hemedan sulhu
239	Patrona Halil isyanı ve Üçüncü Ahmed'in tahttan indirilmesi
246	Üçüncü Ahmed devri sadrâzamları
247	Üçüncü Ahmed devri şeyhülislâmları
248	Üçüncü Ahmed devri kaptan-ı deryaları, baş defterdarları, Reis-ül-küttapları

252 BİRİNCİ MAHMUD DEVRİ

253	Patrona Halil'in âkıbeti
257	İran harplerinin devamı
259	Rusya ve Avusturya ile harp
260	1736 Osmanlı - Rus harbi
261	Avusturya ile harp
262	Hekimoğlu Ali paşanın muvaffakiyetleri
264	Muhâdiye cengi
266	Osmanlı - Avusturya - Rusya arasında Belgrad muahedeleri
269	Osmanlı - İsveç ittifakı, 1740 Fransız kapitülâsyonları.
272	Osmanlı - İran sulhu
273	Sultan Mahmud'un vefatı
276	Birinci Mahmud devri sadrâzamları, şeyhülislâmları, kaptan-ı deryaları ve baş defterdarları, Reis-ül küttapları.
283	Bibliyoğrafya
284	Endeksler..

ZUHURİ DANIŞMAN